

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кафедра теорії та історії держави і права

**ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА
ПРАВОТВОРЕННЯ В
КОНТЕКСТІ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

*Тези доповідей, виступів і повідомлень учасників
Всеукраїнського круглого столу
3 грудня 2015 року*

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кафедра теорії та історії держави і права

**ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА
ПРАВОТВОРЕННЯ В
КОНТЕКСТІ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

*Тези доповідей, виступів і повідомлень учасників
Всеукраїнського круглого столу
3 грудня 2015 року*

Львів
2015

УДК _____
ББК _____
Д _____

*Рекомендовано до друку
кафедрою теорії та історії держави і права
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 6 від 20 листопада 2015 р.)*

Упорядник –
*Забзалюк Д. Є. – в.о. начальника кафедри
теорії та історії держави і права
Львівського державного університету внутрішніх справ
кандидат історичних наук, доцент*

Д_____ Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції :
Тези доповідей, виступів і повідомлень учасників
Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 3 грудня 2015 р.). –
Львів : Видавництво «БОНА», 2015. – _____ с.

ISBN _____

У збірнику розміщено _____ тез доповідей, виступів і повідомлень учасників Всеукраїнського круглого столу «Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції», присвячених історико-теоретичним та філософсько-правовим засадам державотворення та правотворення, галузевим проблемам зазначеного явища в контексті євроінтеграції.

Тези опубліковані в авторській редакції.

УДК _____
ББК _____

ISBN _____

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2015

© Видавництво «БОНА», 2015

З М І С Т

Історико-теоретичні та філософсько-правові засади державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції

Андрусяк Т. Г. УКРАЇНСЬКА ПРАВОВА ДУМКА ЯК ОСНОВА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ.....	12
Балинська О.М. КУЛЬТУРНИЙ КОД У ПРАВОТВОРЕННІ.....	16
Бачинська Л.Ю. ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ ОСМИСЛЕННЯ БІОЕТИЧНИХ ПРОБЛЕМИ З ПОГЛЯДУ ПРАВОСЛАВ'Я.....	20
Богуцька Н.М. ФАКТОРИ ТА МИСТЕЦТВО ПРАВОТВОРЧОСТІ.....	24
Бойко І.Н. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДІВ Д. ЧИЖЕВСЬКОГО У НІМЕЧЧИНІ ТА ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ (1921–1932 рр.).....	28
Винарчик О.П. ПІДСТАВИ ВКЛЮЧЕННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАД МІЖВОЄННОЇ ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.....	32
Вовкович У.В. МЕТОДОЛОГІЯ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ...	38
Гайворонюк Н.В. ПОНЯТТЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ПРОЦЕСИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ.....	41

Галамай О.З. ЗВИЧАЙ В ПРАВІ ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА.....	44
Гарасимів Т.З. ПЕРЕДУМОВИ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ, ВІДОБРАЖЕНІ У КОНЦЕПЦІЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ	46
Гирила І.М. ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИХ ОСНОВ ПРАВА В ПРАЦЯХ БОРИСА МИКОЛАЙОВИЧА ЧИЧЕРІНА.....	53
Гринчишин О.О. ПРІОРИТЕТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПЕРЕД СИЛОЮ ВЛАДИ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ.....	55
Гринь Л.М., Скрипець Р.І. ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМВІДНОШЕННЯ ДЕФІНІЦІЙ «ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА СУСПІЛЬСТВА», «ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА ОСОБИ», «ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА ЮРИСТА».....	59
Грищук О.В. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОСТКЛАСИЧНОГО ПРАВOROЗУМІННЯ.....	61
Жаровська І.М. ЩОДО АКТУАЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ПРАВOROЗУМІННЯ.....	65
Забзалюк Д.Є. ВПЛИВ КАТОЛИЦИЗМУ НА ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ.....	69
Забзалюк О.В. АВТОНОМІСТСЬКО-ФЕДЕРАЛІСТСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ В ДОБУ КОЗАЦЬКО-ГЕТЬМАНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.....	72
Загуменна Ю.О. ПРАВООХОРОННА ФУНКЦІЯ ТА ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ.....	76

Калінін М.В. ДИХОТОМІЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ ЯК ПІДСТАВА ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТОГЕННОСТІ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ: ЄДНІСТЬ ТА СУПЕРЕЧНІСТЬ ДУХОВНОГО ОСВОЄННЯ ПРАВА.....	79
Калітинський В.М. РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ У СУСПІЛЬСТВІ.....	83
Кельман М.С. КАТЕГОРІЇ «ПРЕДМЕТ НАУКИ ТА ОБ’ЄКТ НАУКИ» У КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ.....	86
Колиба М.М. ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СВОБОДИ ВІРОСПОВІДАННЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ.....	91
Кондратюк С. В., Гринчишин Н. І. УТВОРЕННЯ ТА СКЛАД ТИМЧАСОВОГО ПАРЛАМЕНТУ УНР....	93
Коцан-Олинець Ю.Я. ВИКОРИСТАННЯ ЗАКОРДОННОГО ДОСВІДУ ЗАКОНОТВОРЕННЯ У ЗАКОНОТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ В УКРАЇНІ.....	98
Кузенко У. І. ДОСЯГНЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПОЛІТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.....	101
Лепісевич П.М. ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ ТА УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ОБОРОНА ЗАКАРПАТТЯ В БОРОТБІ ЗА СТАТУС АВТОНОМНОГО КРАЮ В 1938-1939 РР.	105
Марковський В.Я. ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ТЕРМІНА «РІДНА МОВА» У МІЖНАРОДНОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ.....	109

Мартинишин Г.Й. ЛОГІКО-ФІЛОСОФСЬКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ : ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ПОГЛЯД.....	113
Мина В.В. МЕТА ПОКАРАННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	115
Моїсеєнкова С.О. ПРАВОВИЙ МЕНТАЛІТЕТ ЯК ЧИННИК ПРАВОУТВОРЕННЯ....	119
Олексюк М.М. ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ЛІБЕРАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ СПІЛЬНОТИ (КОМУНІКАТИВНА КОНЦЕПЦІЯ ФІЛОСОФСЬКО- ПЕНОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ Е. ДАФФА).....	123
Павлусів Н.М. ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ ІВАНА ФРАНКА.....	126
Панкевич О.З. ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТАХ.....	130
Паробок Д.О. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ З ІНОЗЕМНИМИ ДЕРЖАВАМИ (КВІТЕНЬ-ГРУДЕНЬ 1918 РОКУ).....	135
Петрончак Ю.О. ПРАВОВА ПОВЕДІНКА ОСОБИ ЯК РЕФЛЕКСІЯ АКТИВ ПРАВореалізації.....	138
Поцорко О. Ю. СВОБОДА І ПРАВО ЯК ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	141
Рудий Н.Я. НЕТОКРАТІЯ, ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЇХ ВПЛИВ НА ДЕРЖАВУ.....	144

Савайда О.І. МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИТОКИ ЗВИЧАЮ В ПРАВІ.....	147
Сіромська Г. М. УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В ПОЛІТИЦІ ПРОВІДНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ НА ПАРИЗЬКІЙ МИРНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ.....	150
Слюсарчук Х.Т. ТИПИ ВЗАЄМОДІЇ ЛІБЕРАЛІЗМУ ТА КОМУНІТАРИЗМУ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИХ ТЕЧІЙ.....	154
Сокіл У.В. ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЇ СУДДІ НА ПРИЙНЯТТЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ У АМЕРИКАНСЬКОМУ ПРАВОВОМУ РЕАЛІЗМІ.....	158
Сосновський М.В., Храновський С.О. ПОНЯТТЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЙОГО ОЗНАКИ.....	161
Стахура Б.І., Данкович А.М. ЗАХИСТ ПРАВ ТА СВОБОД ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ.....	164
Терлюк І.Я. УКРАЇНСЬКИЙ ЄВРОПОЦЕНТРИЗМ ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ УНР.....	167
Токарська А. С. ПРАВОВА КОМУНІКАЦІЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА.....	170
Тополевський Р.Б. СИСТЕМНІ ЗВ'ЯЗКИ ЯК СКЛАДОВІ СИСТЕМИ ПРАВА.....	173
Федін М.І. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У ПОЛЬЩІ (1918-1922 РР.)	177
Федіна Н. В. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА.....	180

Церковник С. ДО ПИТАНЬ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КООПЕРАТИВНИХ ТОВАРИСТВ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В КІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	183
Шевців М.Б. ЗНАЧЕННЯ МОРАЛЬНИХ НОРМ ДЛЯ ОФЦЕРА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	186
Шейна А.М ДЕМОКРАТІЯ ЯК ОНТОЛОГІЧНА ОСНОВА ПРИНЦИПУ ДЕМОКРАТИЗМУ У ПРАВІ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ.....	192
Шишко В.В., Шишко В.Й. ПРОБЛЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В СВІТЛІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ.....	196
Яремчук В. Д. ДО ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОГО РОЗУМІННЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	199
Яремчук С. В. ЄДНІСТЬ ЯК ВЛАСТИВІСТЬ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ.....	203

***Галузеві проблеми
державотворення та правотворення в
контексті євроінтеграції***

Висоцький В.М. ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ.....	207
Гаврильців М. Т. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОДАТКОВОГО ОБОВ'ЯЗКУ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	210

Данилевська Ю.О., Старук А.О. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЩОДО БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	215
Дідик Н.І. ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКІ ПРИНЦИПИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ.....	217
Дудина А.З. ДЕЯКІ ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ ПРАВООХОРОНЦІВ.....	220
Дутко А.О. ЮРИДИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ В ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ ТА ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ГАЛУЗЯХ ПРАВА: ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ	222
Йосифович Д.І. АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРИМУС ЯК КАТЕГОРІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ НАУКИ.....	225
Кагадій М.І. ДИХОТОМІЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ	228
Карп'юк М.В. ПОНЯТТЯ НАСИЛЬСТВА У ДОКТРИНІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА	231
Когут Я.М. ПРИНЦИПИ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	234
Кулак Н.В. ГАРМОНІЗАЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЕС, ЯК ЗНАЧУЩИЙ ФАКТОР ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТОВІ ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ.....	238
Куц О.С. ПРАВОВІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ КОМІТЕТІВ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ.....	241

Лещух А.Р. ЗАГАЛЬНІ ТЕОРТИКО- ПРАВОВІ ЗАСАДИ конституційно-процесуальної відповідальності публічно-владних суб'єктів в Україні.....	246
Мелех Л.В. ВПЛИВ ЗАГАЛЬНОВИЗНАНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРИНЦИПІВ І НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА НА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ.....	250
Назар Ю.С. ЗАСТОСУВАННЯ ЗМЕНШЕННЯ БЮДЖЕТНИХ АСИГНУВАНЬ...	253
Онишко О.Б. ПРАВОВІ ОСНОВИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ПОЛЬЩІ (ГМІНИ).....	257
Сай Н.Я. ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ДО МИТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ.....	262
Стецюк Н.В. КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ (МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ).....	265
Фігель Ю.О. НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ.....	268
Яковініч В.А. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ.....	271
Яновицька А.В., Маланія З.А. ПРИПИНЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ З ПРАВОНАСТУПНИЦТВОМ.....	275

Історико-теоретичні та філософсько-правові засади державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції

Андрусяк Т. Г.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії держави, права та політико-правових учень
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

УКРАЇНЬСЬКА ПРАВОВА ДУМКА ЯК ОСНОВА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Нинішній стан правової системи України, ефективність функціонування її апарату держави наочно демонструє потребу докорінних змін та реформ. Зупинятися на цьому детальніше нема потреби, оскільки з боку всіх представників влади є достатньо критики інших гілок влади та державних органів. Є різні пояснення причин такого становища та різні пропозиції щодо шляхів та напрямків їх вдосконалення. Визначальною при цьому є ідея європейської інтеграції. В суспільній свідомості, посттоталітарній та пострадянській за своєю суттю, вона сприймається як абсолютне добро, досягнення якого залежить тільки від вмілих дій влади/держави. Для людей, що виросли і сформувалися в радянський період, це майже аналог побудови комунізму, який на рівні програми КПРС був обіцяний у 1980 році. Абстрактні формулювання, як от «європейські стандарти життя», задекларовані як мета передвиборчої програми нинішнього Президента України, дають можливість вибірково підходити до визначення і розуміння європейських політичних, культурних, соціальних та інших цінностей, вибираючи з досвіду та досягнень окремих європейських країн те, що подобається, або радше, найбільш емоційно впливає на потенційних виборців, та залишати поза увагою все те, що цим виборцям не сподобається. Благе діло, що переважна більшість громадян України в європейських країнах не була і не має реального уявлення про економічні та інші труднощі з якими доводиться стикатися громадянам кожної європейської держави. При цьому неспростовною презумпцією є збереження всіх тих численних пільг, соціальних гарантій, державних допомог і компенсацій, десятків вихідних і неробочих днів, які мають місце в сучасній Україні. Саме тому програми всіх без винятку політичних партій сучасної України є синтезом популізму, соціалізму та комунізму, обіцянкою «всього –

всім». І євроінтеграція в цьому контексті сприймається як шлях для отримання нових коштів для збільшення форм, видів та розмірів соціальних виплат. Хоча зрозумілим і очевидним є те, що рівень соціальних гарантій є похідним від рівня економічного розвитку суспільства а не навпаки.

Сказане жодним чином не означає наявність сумнівів щодо необхідності продовження і поглиблення євро інтеграційних процесів України. Це означає тільки те, що успішний розвиток України як європейської, демократичної, правової і, зрештою, соціальної держави можливий тільки за умови, що вона перестане бути посттоталітарною і пострадянською.

Тоталітарна держава характеризується не тільки повною відсутністю свободи, на чому, за правило, акцентується увага, але й повною безвідповідальністю людини, всеохоплюючим патерналізмом. Людина виступає тільки «гвинтиком» єдиної тотальної системи і від неї вимагається лише належне виконання визначених їй функцій, без будь-якого ризику і відповідальності за своє нинішнє і майбутнє становище. Повна відсутність свободи поєднується з всеохоплюючим патерналізмом з боку системи. В посттоталітарній державі, якою на сьогодні є Україна відсутня єдина економічно-соціальна система, хоча продовжує існувати запит на патерналізм з боку значної частини суспільства. Як результат, свобода ключової складовою якої є відповідальність, не сприймається цією частиною суспільства як базова основоположна суспільна, національна та індивідуальна цінність.

Тепер щодо радянської держави. Вживаю термін «радянська», хоча правильно вживати термін «советська», оскільки, по-перше, вона не була українська, більше того, вона була антиукраїнська, по-друге, ця система була зовнішньою і накинутою силою українському народові, по-третє, в основу цієї ідеології покладено російський імперіалізм, по-четверте, переклад російських термінів українською був штучним і використовувався з метою створення ілюзії інтернаціонального характеру цієї влади. Прикладом штучності україномовних перекладів цієї термінології може термін «чекіст», «ВЧК». Показово, що українське населення, тих українських земель, які увійшли до складу СРСР після початку Другої світової війни завжди вживало російськомовний термін. Тому пострадянський характер нинішньої України означає, по-перше, що вона не стала національною державою українського народу, якою повинна була стати з огляду на те, що сучасне міжнародне право не знає жодних інших підстав створення нових держав, як тільки реалізація народом/нацією свого права на самовизначення. По-друге, вона залишається антиукраїнською, і є, по-суті, тільки уламком СРСР з

тотальним домінуванням російської мови та, значною мірою, збереженою системою цінностей, баченням та розумінням історії вироблених радянською системою, а отже антинаціональних та антидемократичних. Норми статей 10, 11, 12 Конституції про те, що «держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України», «сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури» та «дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави» є такими ж, нічим не підкріпленими деклараціями, які не мають реального змісту, як і ст. 72 Конституції СРСР «За кожною союзною республікою зберігається право вільного виходу з СРСР».

Перспектива України стати повноправним членом Європейського співноти та посісти гідне місце в світі залежить від дуже багатьох зовнішніх чинників. Проте, в першу чергу і головню, це залежить від українського народу. Або Україна стане національною державою українського народу, успішною і динамічною, або буде продовжуватися та тенденція, яку можна спостерігати протягом останньої чверті століття і яка демонструє, що Україна, як уламок СРСР немає жодної перспективи. Найбільш наочно це можна продемонструвати на прикладі найбільшої цінності будь-якої держави, суспільства, народу – людини. В Декларації прав національностей України прийнятій 1 листопада 1991 року йде мова про «п'ятдесятидвохмільйонний народ України». Станом на 1 жовтня 2015 р. ця цифра склала 42 млн 800 тис. 501 чоловік. Тобто турбота України про права національностей дала такі результати. Для порівняння варто навести цифри, які свідчать про національну політику в РФ. В 1926 р. там проживало 6 871 194 українців, які склали 7,41% населення республіки. В 1989 р. - 4 362 872 (2,97%), в 2002 - 2 942 961 (2,03%), в 2010 - 1 927 988 (1,40%).

Національна держава, її правова система може творитися тільки на основі уявлень даного конкретного народу про право, оптимальну організацію захисту себе від зовнішніх посягань, співвідношення між індивідом і суспільством, забезпечення ефективного вирішення спільних проблем і завдань тощо. Сукупність всіх інтелектуальних надбань певного народу у сфері права та організації суспільства творять його правову думку, яка є також оригінальною і неповторною, як і мова кожного народу. Більше того, мова є основою культури, всіх інтелектуальних надбань народу. Саме тому і сьогодні продовжуються зусилля спрямовані на знищення української мови. В Російській імперії було намагання знищити українську мову шляхом

законодавчих заборон. В СРСР знищили не тільки основну частину носіїв української мови – українське селянство та українську інтелектуальну еліту, але й унеможливили її нормальний розвиток, нав'язавши штучні правописні норми. Тотальна русифікація та таврування всього що мало бодай якесь національне забарвлення привело до максимального звуження сфери функціонування української мови. В пострадянській Україні зроблено і продовжує робитися все для того щоб зберегти таку ситуацію, не допустити позитивних змін у цьому напрямку. Як результат, до сьогодні немає нового українського правопису, іншомовні назви продовжують писатися в перекладі з російської, немає навіть державного стандарту знання української мови. Тому норми про необхідність володіння державною мовою як вимоги для заняття посади судді (ст. 127 Конституції) є декларативною, оскільки відсутні будь-які критерії для оцінки володіння нею. Показово що для прийняття до громадянства України іноземців і осіб без громадянства вимога знання державної мови відсутня (ст. 9 закону «Про громадянство України»). Український державний діяч Степан Витвицький наголошував: «мовні вимоги сягають куди глибше, аніж здавалося б комусь на перший погляд. Це не етнографія, це по суті боротьба за повне буття нації і за її майбутнє. По-українському говорити – це значить, по-українському думати. А в думці вирішується доля людини й народів».

Стати європейцями можуть тільки представники європейських народів. Поляки, болгари, італійці є європейцями, залишаючись поляками, болгарами, італійцями. Вони сповідують європейські цінності, використовують спільні базові засади правосуддя, організації місцевого самоврядування, регулювання цивільних та трудових відносин. Проте кожна європейська країна має свою правову систему, свою організацію влади, і наявність в якійсь з країн монарха не створює дискомфорту для країн з тривалою республіканською традицією. Для того щоб стати європейцями радянським людям, які складають сьогодні значну частину громадян України треба стати українцями, відновити своє бачення права, свободи, самоврядування, позбутися наслідків радянського тоталітарного режиму 1917-1991 рр. І тоді, коли українська правова думка, тобто уявлення українського народу про право, уявлення які, як і мова, протягом століть зберегли український народ. Зберегли, незважаючи на всі зусилля держав, які в той чи інший історичний період захоплювали ту чи іншу частину українських земель. Відновлення та актуалізація здобутків української правової думки є надзвичайно складним процесом, але наслідки

пострадянського періоду наочно демонструють, що іншого шляху в українського народу немає.

Балинська О.М.

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

КУЛЬТУРНИЙ КОД У ПРАВОТВОРЕННІ

Культурний код може втілюватися у ключових символах і знаках, словах і сталих фразах, жестах і міміці, явищах і речах, літературі й віруваннях – і все це може легко ідентифікувати одну людину з цілою нацією або ж бути не зовсім зрозумілим для представників іншого етносу. Культурні коди можуть не тільки демонструвати національні особливості, а й бути своєрідними фільтрами при входженні «іншого» у певний соціокультурний простір (від побуту і сім'ї до трудової зайнятості та мистецтва).

Українська дослідниця соціології культурних кодів Кліменкова А.М. у своїх працях пише: «Якщо взяти як приклад таку подію як «одруження», то вона може бути пов'язана з різними культурними кодами, і тому мати різні смисли: може розглядатися як «союз двох закоханих», або як «подія, що обов'язково має відбутися у житті кожного члена суспільства», чи як «засіб продовження роду», як «символ соціального престижу». У різних культурах та субкультурах акцент може робитися на різних аспектах одруження і шлюбу. Оскільки культурні коди і смисли, які вони привносять, найчастіше проявляються через асоціації, то в одному соціокультурному середовищі шлюб може асоціюватися з коханням, в іншому – з економічною складовою життєдіяльності людини [1, с. 67].

Абсолютно погоджуючись із дослідницею, водночас доцільно зауважити низку аспектів у контексті вивчення механізму відтворення національних культурних кодів у праві. Зокрема, що стосується першої частини процитованого вислову, то культурний код одруження можна доповнити й іншими смислами, у нашому контексті це «реєстрація акта цивільного стану», згідно зі шлюбно-сімейним законодавством України [2]. А от щодо другої частини наведеної цитати, то її просто варто аргументувати прикладами з чинних нормативних джерел. Так можна виділити багато «акцентів» одруження, які по-різному відтворені у праві різних держав, однозначно, з огляду на їх культурні коди, але достатньо назвати лише найвагоміші з них.

Перша і найбільш дискутована зараз проблема розуміння

суб'єктів шлюбу. За Сімейним кодексом України (далі – СКУ) «шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка» (ст. 21 СКУ), тоді як у деяких країнах узаконено одностатеві шлюби (їх можна офіційно зареєструвати у 14 країнах ЄС – Австрії, Бельгії, Чеській Республіці, Данії, Фінляндії, Франції, Нідерландах, Ірландії, Люксембургу, Німеччині, Словенії, Угорщині, Великобританії та Іспанії, а також у трьох державах, що не входять до Євросоюзу – Андоррі, Ліхтенштейні і Швейцарії [3]). Натомість у мусульманських країнах законодавчо дозволено сім'ї з декількох осіб (у шаріаті допускається шлюб одного чоловіка з декількома жінками, але не більше ніж із чотирма – полігамія; деякі держави практикують одночасне перебування однієї жінки у шлюбі з декількома чоловіками – поліандрія, що зустрічається у народів Тибету, Гавайських островів). Це пояснюють демографічною ситуацією, але всім відомо, що у цих державах так склалося історично (такий культурний код сім'ї).

Другим аспектом, що може продемонструвати різні національні культурні коди сім'ї (одруження), є укладання шлюбного договору. До недавнього часу в нашій державі це вважалося неприйнятним, що було продиктоване радянською ідеєю (культурним кодом) про сім'ю як «міцний осередок суспільства», а тепер набуває дедалі більшого поширення (глава 10 СКУ), але при цьому вважається впливом західного меркантильного капіталізму. Хоча треба віддати належне нашим далеким предкам, які починаючи зі XVII століття практикували оформлення шлюбних угод письмово (спеціальними документами – шлюбними або так званими виновними листами), особливо коли молодим давали (дарували) земельний наділ [4]. Тож можна вважати, що ідея матеріальної незалежності подружжя завжди була і залишається присутня в культурному коді української сім'ї.

Ще одним прикладом різних культурних кодів у державах, що належать до різних правових сімей, можна вважати розірвання шлюбу. Серед національних особливостей розірвання шлюбів можна виділити такі: 1) є країни, в яких і досі розірвання шлюбу є неможливим (Парагвай, Ірландія, Аргентина); 2) в інших країнах розірвання шлюбу є можливим тільки за наявності чітко встановленого обмеженого кола підстав, яке не включає взаємну згоду подружжя (Італія); 3) у більшості країн розірвання шлюбу допускається, у тому числі за взаємною згодою подружжя (Англія, Бельгія, Данія, Німеччина, Норвегія та ін.); 4) у країнах мусульманського права підставами судового розірвання шлюбу є хвороба чи фізичні недоліки, конфлікт між подружжям, нанесення моральної шкоди, подружжя зрада, реєстрація нового шлюбу без дозволу суду, нездатність чоловіка

утримувати всіх дружин, невідомість місцезнаходження чоловіка, засудження чоловіка на певний строк, необґрунтована відмова від виконання подружніх обов'язків, імпотенція, психічна хвороба, жорстоке поводження та інше [5]. В Україні розірвання шлюбу можливе за ініціативи обох із подружжя або одного з них, але обов'язково за рішенням суду (ст.ст. 105-110, 112-115 СКУ), при цьому суд вживає заходів щодо примирення подружжя, якщо це не суперечить моральним засадам суспільства (ст. 111 СКУ), і навіть надається про поновлення шлюбу (ст. 118 СКУ) та право на повторний шлюб після його розірвання (ст. 117 СКУ).

Тож загалом код одруження (сім'ї) відтворює у праві здебільшого давні традиції та звичаї народу; натомість є інші культурні коди, що формуються на основі новітніх фактів, або ж «обрастають» новітніми символами чи знаками. Одним із прикладів такого коду є працевлаштування, зокрема трудових емігрантів. У сучасних умовах з урахуванням всезагальної глобалізації та масової міграції (особливо останнім часом народів південноазіатських держав) трудова міграція набуває загрозливих масштабів. Не вдаючись до аналізу різноаспектних проблем, пов'язаних із цим явищем, зосередимо увагу на його знаковості й символізмі.

Так, цікавим прикладом у цьому контексті стало поняття «польський сантехнік» як символічний образ дешевої робочої сили зі Східної Європи, що міг би мігрувати у «стару» Європу в результаті прийняття такого нормативного документа, як «Директива з послуг на внутрішньому ринку». Цей образ набув поширення у Франції (фр. *plombier polonais*, пол. *polski hydraulik*) під час дискусії навколо референдуму щодо Європейської конституції у 2005 році [6]. З того часу цим символом часто послуговувалися у засобах масової інформації. Прихильники Євроконституції також вдавалися до експлуатації цього образу, звинувачуючи французьких політиків і журналістів у ксенофобії, поляки вбачали у цьому болючу для них полонофобію (вони навіть створили рекламний плакат для французьких туристів, де сантехнік по-французьки закликає їхати у Польщу), швейцарці використовували цей символ для пропагування лозунгів їхньої соціалістичної партії про вільний ринок праці тощо. Схожим є образ українця, молдованина чи жителя Середньої Азії у Росії: у робочому одязі з будівельним інвентарем у руках. Тож цей образ відомий і зрозумілий усім, але на нього (тобто на відтворювану ним проблему) законодавці різних країн реагують по-різному. Наприклад, трудові емігранти в Росії отримують нижчу заробітну платню, ніж росіяни за ту ж саму роботу, надбавки за понаднормову роботу їм не виплачуються, для них відсутнє медичне

обслуговування, не існує безкоштовного медичного страхування, а також постійно вводяться нові обмеження на перебування іноземних громадян, які прибувають на роботу в Росію. В Аргентині приймають на роботу емігрантів тільки за наявності дозволу на працевлаштування та посвідчення особи, яке має чинність 2 роки; при цьому підприємець повинен довести, що на дане робоче місце не претендує громадянин Аргентини, а за порушення законодавства працедавець може сплатити штраф до \$30.000 (так намагаються подолати високий рівень безробіття в країні). Польща, прагнучи стати прикладом для Євросоюзу у вирішенні проблем ринку праці, намагається легалізувати його для українців і білорусів, таким чином вирішуючи питання «чорного ринку» [7]. Майже всі країни світу мають законодавчо закріплені норми, що регулюють питання трудової міграції. Тобто цей соціокультурний код, будучи суспільно значущим, потребує і знаходить відтворення у праві й, відповідно, регулює суспільні відносини в цьому контексті. Але водночас треба зауважити, що спосіб вирішення питань трудової міграції різний залежно від культури сприйняття чужинців (як рівних чи як нижчих за соціальним статусом).

Таких знакових прикладів можна навести багато, але й окрема ця ситуація чітко демонструє шляхи формування соціальних символів і знаків, які, об'єднуючись, утворюють певний соціокультурний код, що через відтворення у праві набуває статусу суспільно впорядкованого й державно керованого феномена.

Сам механізм відтворення культурних кодів у праві передбачає попереднє формування певної ідеї в суспільстві, що в силу соціального значення (суспільної потреби у правовому регулюванні певної сфери суспільних відносин) переростає у державну волю, а далі через підготовку проекту нормативно-правового акта до його прийняття суб'єктом правотворчості та вступу в дію, згідно зі стадіями правотворчого процесу. Кожний інститут права, як правило, має свій відповідник серед культурних кодів, але при цьому не всі культурні коди відтворені у праві, а тільки ті, що стосуються суспільно важливих відносин.

1. Кліменкова А.М. Культурні коди як чинники формування ціннісних орієнтацій / А.М. Кліменкова // Наукові праці. Соціологія: Видання ЧДУ імені Петра Могили. – Вип. 189. – Т. 201. – С. 65-69.

2. Сімейний кодекс України // ВВРУ. – 2002. – № 21-22. – Ст.135.

3. У Польщі хочуть узаконити одностатеві шлюби: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pokrov.lviv.ua/?p=5076>. – Дата посилання 24.10.2015 із посиланням на джерело: Gazeta.pl. – Режим доступу: <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/0,0.html>.

4. Див.: Українська християнська сімейна обрядовість: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>. – Дата посилання 24.10.2015.

5. Процедура розірвання шлюбів: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/privat/441-gaivoronsk/6346-s-3----.html>. – Дата посилання 24.10.2015

6. Польський сантехник пугає Європу: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.trud.ru/article/22-03_2006/102073_polskij_santexnik_pugaet_evropu.html. – Дата посилання 27.10.2015

7. Огляд законодавства іноземних країн у сфері працевлаштування // Заграница. Газета об еміграції, роботі, улюблених і відпочинку за кордоном. – № 11(64): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zagranitsa.info/article.php?new=64&idart=6417>. – Дата посилання 27.10.2015.

Бачинська Л.Ю.

здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ ОСМИСЛЕННЯ БІОЕТИЧНИХ ПРОБЛЕМИ З ПОГЛЯДУ ПРАВОСЛАВ'Я

Новітні технології у медичній сфері так чи інакше зачіпають інтереси усіх прошарків суспільства. Такі соціально-важливі проблеми, які передбачають втручання у людський організм, процеси зачаття людини, чи її вмирання, трансплантації органів і інші, давно перестали перебувати суто у площині медицини. Аналіз та їх обговорення широко розповсюджені у інших науках, які на перший погляд до лікарської практики стосунку не мають (наприклад, юриспруденція, соціологія, філософія тощо). Важливе місце і чітку позицію з приводу біоетичних питань висловлюють богослови. Православні церкви у фундаментальних документах окреслюють своє непохитне бачення тих можливостей, які сьогодні надані медичною практикою у сфері новітніх технологій.

Церква старається йти в ногу із новітніми медичними технологіями, оскільки суспільство опираючись на авторитет церкви, чекає від неї аналізу з моральної точки зору процесів, що відбуваються у цій галузі. Православні богослови відзначають: «Розвиток біомедичних технологій значно випереджає осмислення можливих духовно-моральних і соціальних наслідків їх безконтрольного застосування, що не може не викликати у Церкви глибокої пастирської

стурбованості» [5]. «Саме в Православ'ї біомедична етика розглядається в рамках морального богослов'я як одна з форм захисту богоподібного достоїнства і свободи особистості» [4].

Православний погляд на біоетичні проблеми ґрунтується, перш за все, на основоположному біблійському принципі, який передбачає, що життя людини – це дарунок Бога. Людина створена на образ та подобу Божу, а відтак сама по собі є найвищою цінністю, її життя та здоров'я є найбільшим благом. Ніхто і ніщо не має право порушувати святість людського життя, а лише Господь вирішує коли людина має народитися та коли померти.

Архієрейським Собором 2000 року було схвалено документ «Основи соціальної концепції Руської Православної Церкви», який згодом вийшов окремих виданнях у 2002 році під назвою «Основи соціальної концепції Української Православної Церкви з незначними змінами за змістом. У вказаній праці висвітлюється позиція Української Православної Церкви із ключових біоетичних питань. У даному документі Православна Церква відзначає, що формулюючи своє ставлення до широко обговорюваних у світі проблем біоетики, насамперед до тих з них, які пов'язані з безпосереднім впливом на людину, виходить із уявлень про життя як безцінний дар Божий та про гідність людської особи [5].

Життя людини розпочинається від моменту його зародження, а закінчується у момент природної смерті і лише Бог є його володарем. Глава Елладської Православної Церкви Архієпископ Христодул відзначає: «Ми повинні прийняти всі разом зобов'язання про захист життя і особливо тих людських істот, які не мають можливості протестувати або захищатися, як, наприклад, нещодавно створені ембріони в утробі матері, старці і хворі, і всі наші браття» [6].

На захист життя приходить нова міждисциплінарна сфера знань, яка перебуває на стику правових, філософських, богословських, медичних, соціальних наук. «Біоетика, яка виникла як реакція на технологічний прогрес в медицині, з самих початків зосередилася на біологічних і медичних проблемах філософського звучання з наміром запропонувати глибоке і разом з тим адекватніше їх висвітлення і вирішення» [4]. Аналізуючи основоположні документи Української Православної Церкви можна дійти наступних висновків щодо ключових біоетичних проблем сучасності.

Традиційно першою біоетичною проблемою вважається можливість проведення абортів. Питання переривання вагітності чітко регламентоване як недопустиме, оскільки суперечить вченню про святість і безцінність людського життя. Крім цього, зазначається, що

гріх аборту несе не лише матір ненародженої дитини, а також і батько та лікар, який його здійснює. «Православна традиція визнає людську гідність, даровану Богом, і за ембріоном, тому для неї сучасна складна ситуація в суспільстві щодо широкого розповсюдження і виправдання абортів означає загрозу майбутньому людству і є яскравою ознакою моральної деградації (Ч. XII.2-4)» [5].

Єдиним виключенням з цього правила Церква вважає здійснення абортів за обставин, які загрожують життю жінки. Так, «у випадках, коли є пряма загроза життю матері в разі продовження вагітності, особливо за наявності в неї інших дітей, у пастирській практиці рекомендується виявляти поблажливість» (XII.2) [5].

Законодавство України, як і багатьох інших країн світу, передбачає можливість законного проведення переривання вагітності. Проте православні церкви неодноразово зверталися із закликом криміналізувати такі дії в Україні. Слушною думкою є така думка, бо, як вірно зазначає А.М. Зайцева, об'єктивно життя людини починається з моменту запліднення, а тому держава повинна гарантувати природне право людини на життя [3].

Ще однією актуальною проблемою сучасності, оцінку якої знаходимо у документах Православної Церкви являється евтаназія. Протягом останніх років можна спостерігати ситуацію, коли законодавче закріплення евтаназії зазнає поширення. Як відзначають науковці, така ситуація пояснюється наступним. Евтаназія, як новий спосіб медичного вирішення проблеми смерті (припинення життя) входить в практику сучасної охорони здоров'я під впливом двох основних факторів. По-перше, прогресу медицини, зокрема, під впливом розвитку реаніматології, що дозволяє запобігти смерті хворого, тобто працюючої в режимі управління вмирання. По-друге, зміни цінностей і моральних пріоритетів в сучасній цивілізації, в центрі яких стоїть ідея «прав людини» [7].

Крім цього, якість людського життя вважається головною його характеристикою, при цьому втрачається його цінність як такого. Людина, яка зазнає значних фізичних чи психологічних страждань від смертельної хвороби, виявляючи бажання припинити передчасно життя, часто аргументує тим, що вона не почуває себе щасливою, а життя втратило будь-який сенс та не приносить задоволення. Тим самим пацієнт зазначає, що має право піти із життя гідним чином і такі його дії не суперечать нормам моралі. Проте дане твердження повністю іде в розріз із православною позицією. Церква, залишаючись на засаді заповіді Божої «не вбивай» (Вих. 20, 13), не може визнати морально допустимою спробу легалізувати так звану евтаназію, тобто

намір умертвляти безнадійно хворих, в тому числі і за їхнім бажанням. Евтаназія є формою вбивства або самогубства (X. 1)» [2]. Крім цього, з позиції православ'я, не людина вирішує про свій прихід у світ, а відтак вона не вправі приймати рішення щодо того коли і в який спосіб його припинити. Це право належить виключно Богу.

Окрім цього, аналізуючи ризики законодавчого закріплення евтаназії, Архієпископ Христодул відзначає, що «так зване «право на смерть», яке складає юридичну підставу евтаназії, може перетворитися на загрозу для життя тих хворих, які не можуть оплатити своє лікування» [8].

Визнання законності евтаназії спричинилося б до приниження достоїнства та зневажання професійного обов'язку лікаря, покликано до збереження, а не припинення життя (XII. 8) [5].

Підсумовуючи варто наголосити на тому, що вплив християнства, і православ'я зокрема, на становлення і розвиток біоетики в Україні і світі є доволі вагомий. Велика кількість офіційних документів Церкви, а також наукових праць богословів є вагомим внеском у практику розгляду біоетичних випадків з точки зору моралі. «Біоетика у сучасному світі може розглядатися як певна форма християнської місії. Адже вже саме обговорення питання про допустимість таких технологій як клонування, екстракорпоральне запліднення, евтаназія, трансплантація, змушує замислитися над релігійним виміром людських вчинків, визнати і прийняти фундаментальні моральні норми, закладені у християнстві» [1].

1. Архієпископ Львівський і Галицький Августин. Проблеми біоетики: православний погляд. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.upc.lviv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=76:2011-03-05-20-46-15&catid=33:2011-02-19-08-37-00&Itemid=42

2. Декларація ювілейного помісного собору Української Православної Церкви Київського Патріархату. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/uockp_doc/34099/

3. Зайцева А.М. Начало жизни человека как граница конституционной правоспособности [Текст] / А.М. Зайцева // Конституционное и муниципальное право. – 2012. - №10. – С. 20, 24.

4. Мельничук П.І. Біоетика як форма захисту богоподібного достоїнства і свободи особистості [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.apologet.kiev.ua/-838773314/63-pravoslavni-poglyad/1417-bioetyka.html>

5. Основи соціальної концепції Руської Православної Церкви [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.patriarchia.ru/ua/db/text/1207692.html>

6. Приветствие Архиепископа Христодула по поводу всемирного саммита религиозных лидеров в Москве [Электронный ресурс] : (Афины, 4 июля 2006 г.). – Режим доступа : <http://www.pravoslavie.ru/orthodoxchurches/41223.htm>.

7. Силуянова И. Современная медицина и православие. http://azbyka.ru/tserkov/tserkov_i_medicina/siluyanova_sovremennaya_meditsina_27-all.shtml

8. Церковь и проблема эвтаназии. Архиепископ Афинский и всея Эллады Христодул. [Электронный ресурс] : (Афины, 4 июля 2006 г.). – Режим доступа : <http://arhiv.orthodoxy.org.ua/node/13902>

Богуцька Н.М.

ад'юнкт кафедри теорії та історії держави і права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ФАКТОРИ ТА МИСТЕЦТВО ПРАВОТВОРЧОСТІ

Правотворчість посідає провідне місце у багатоманітній і динамічній правовій сфері суспільства. Це можна пояснити тим, що саме правотворчість дає життя праву, породжує, формує й оформлює його. Тому є зрозумілим величезний суспільний інтерес до правотворчості. Отже, **правотворчість** – форма владної діяльності уповноважених суб'єктів (перш за все держави), спрямованої на утворення нормативно-правових актів, за допомогою яких у чинну юридичну систему запроваджуються, змінюються чи скасовуються правові норми [1, с. 51].

За результатами правотворчої роботи – якістю законів та інших нормативних актів – роблять висновок про державу в цілому, ступінь її демократичності, цивілізованості, культурності. Людське суспільство завжди потерпало через брак точних і довершених рішень, такої діяльності органів держави, в результаті якої створюються норми права, правила поведінки громадян і організацій [2, с. 239].

Постійним завданням законодавця є підвищення якості правових рішень, зниження до мінімального рахунку неефективних нормативних актів. Власне, цим пояснюється теоретичне і практичне значення вивчення проблем, які пов'язані з процесом створення норм права. Закони необхідні для людей, суспільства, і не можна допускати прийняття поспішних, непродуманих нормативно-правових рішень,

адже будь-яка помилка законодавця тягне невинуваті матеріальні затрати, порушення інтересів громадян. Можна привести чимало фактів із вітчизняної практики, коли наша економіка, соціальна і духовна сфери потерпали через непродумані, науково не обґрунтовані нормативно-правові рішення. Наприклад, «Закон про економічну самостійність України» був радше символічною даниною часу боротьби за незалежність, ніж документом конкретної дії. Світова практика також має приклади помилок законодавчих органів. Достатньо навести факт законодавчої заборони в США виробництва і вживання алкоголю в період «Великої депресії», що викликало зростання контрабанди, мафії і злочинності в цілому.

Може скластися враження, що знання основ правотворчості корисні лише для тих, хто її здійснює, – депутатам парламенту, членам уряду та ін. Проте це не так, оскільки створення правових норм – один із напрямів діяльності, притаманний не тільки державним органам та органам місцевого самоврядування. А тому юристи, випускники юридичних вузів повинні до тонкощів знати теорію й практику правотворчої роботи.

Правотворчість – це особлива функція держави, інших уповноважених суб'єктів, правова форма, правова «оболонка» їх діяльності. Наприклад, парламент затверджує державний бюджет. Розглядаючи його по суті, аналізуючи всі статті доходів і витрат країни, він практично завершує процес прийняття закону про державний бюджет.

Таким чином, «акт правотворчості» має два значення. Це діяльність компетентних суб'єктів щодо видання норм права, а також результат такої діяльності, який виражений у вигляді юридичного документа, закону тощо.

Одна з важливих характеристик правотворчості полягає в тому, що це діяльність, пов'язана з прийняттям, виданням норм права, які є обов'язковими для тих, кому вони адресовані.

Зміст і значення правотворчості полягає в тому, щоб вибрати такий варіант регулювання, юридичної регламентації, який би повною мірою відповідав поставленій меті. При цьому слід враховувати закономірності розвитку суспільства, сприятливі об'єктивні і суб'єктивні умови для прийняття нормативного акта, а також вибір оптимальної правової форми владного рішення (закон, указ, постанова, статут, регламент тощо).

Правотворчість характеризується такими *ознаками*:

- 1) є, переважно, діяльністю держави;
- 2) має організаційну спрямованість;

3) відображається в утворенні нормативно-правових актів, що містять норми права чи скасовують, змінюють їх;

4) суворо регламентується правовими нормами [2, с. 240].

Свою законотворчу політику держава веде на основі вивчення потреб суспільства і пізнання тенденцій суспільного розвитку. Основними поштовхами щодо створення закону чи іншого нормативного правового акта є суспільно значуща проблема, гостра соціальна ситуація, невирішення питань, тобто те, що має велике значення для більшості людей, для держави в цілому. Мистецтво правотворчості в тому і полягає, щоб, по-перше, вчасно, а по-друге, точно, адекватними правовими засобами відреагувати на суспільний «виклик», «зняти» гостроту ситуації. Історія права знає приклади як вдалих нормативно-правових рішень (Французький цивільний кодекс 1804 р., який діяв практично два століття), так і рішень помилкових, поспішних (в 1927 р. Туреччина запозичила Швейцарський цивільний кодекс, яким, зокрема, усувалась багатозлюбність. Мусульманське населення Туреччини не було готовим до цього, що і викликало невдоволення багатьох верств турецького суспільства).

Головна роль у визначенні часу прийняття, змісту і форми правового рішення повинна належати правовій науці. Власне, наука володіє таким пізнавальним інструментом, який дозволяє безпомилково виявити предмети суспільного розвитку і юридичні засоби їх вирішення.

Зрозуміло і те, що рівень розвитку тієї чи іншої держави впливає на зміст прийнятих законів. Якщо для США актуальною є боротьба за безпеку на автостадах, а також за чистоту навколишнього середовища, то для України головним є захист прав людини і громадянина, боротьба з організованою злочинністю, корупцією, тіньовою економікою та ін.

Серед **основних факторів**, що формують основу оптимального та ефективного здійснення правотворчої діяльності, активно-творчого, випереджаючого впливу правових актів на динаміку суспільного розвитку, необхідно виділити:

1) *економічні фактори* – матеріальні умови життя суспільства, зумовлені рівноправним існуванням різних форм власності, свободою підприємництва;

2) *політичні фактори* – великий вплив на правотворчу діяльність здійснює політична обстановка у країні, наприклад, взаємодія різних прошарків суспільства і груп населення, парламентських фракцій, рівень активності різних політичних партій, рухів та громадських об'єднань;

3) *соціальні фактори* – принципове значення при розробці нормативних актів має також ступінь піклування суспільства і держави про особу, її інтереси і потреби, про охорону та гарантування її прав і свобод;

4) *національні фактори* – у багатонаціональній державі процес формування норм права визначається переважно існуючими взаємовідносинами, формами співробітництва між націями і народностями, що живуть у країні, турботою щодо їх рівноправності та вільного розвитку;

5) *зовнішньополітичні фактори* — міжнародне становище держави, рівень та характер взаємовідносин з іншими державами і міжнародними організаціями також здійснює суттєвий вплив на правотворчість;

6) *ідеологічні фактори* – ідеологічна база права, правосвідомість громадян і суспільства в цілому, ступінь її впровадження у суспільну свідомість, правові ідеї, спрямовані на подальший розвиток законодавства [2, с. 240].

З іншого боку, всі фактори правотворчості можна поділити на три групи: фактори, що визначають предмет правового регулювання; фактори, що виражають позиції учасників правотворчої діяльності; фактори власне юридичного характеру [2, с. 241].

Класифікація факторів за характером впливу дає змогу виділити насамперед ті, котрі перебувають поза правовою системою. Нагадаємо ще раз про економічні, політичні, соціальні та інші фактори як своєрідні об'єктивні умови розвитку і зміни законодавства. Вивчення існуючих процесів та їх тенденцій дає можливість своєчасно відчутти необхідність правових змін. Більшість із цих факторів набувають значення правотворюючих, оскільки в них зароджується і виявляється об'єкт майбутнього регулювання. Важливо правильно оцінити цей об'єкт і вміло обрати предмет і метод правового регулювання. За своїм впливом на правові акти можна виділити «нормальні» фактори, що сприяють спокійній та ритмічній правотворчості, «відхиляючі», «нормативно-надзвичайні», «форс-мажорні». З кожним із них пов'язаний той чи інший ступінь ризику в прийнятті й реалізації актів прямого народовладдя.

Дуже важливо визначити радіус дії різних факторів. На жаль, поки що це не вдається зробити. Досить часто виявлені суспільні потреби отримують неадекватне правове вираження. Інколи досить поспішно відкидаються попередні акти, або навпаки, зміни обмежуються лише частковим виправленням правового статусу окремих суб'єктів.

Звернемо увагу на часові характеристики факторів. Одні з них діють постійно, наприклад, стосовно устрою та орієнтації влад, ставлення населення до закону тощо. Інші фактори діють недовго.

Окрім об'єктивних факторів, що впливають на правову систему зовні, потрібно враховувати фактори її власного внутрішнього розвитку. В них знаходять своє вираження властиві правовій системі принципи побудови і функціонування, внутрішні системні зв'язки та залежності. Ігнорування або слабке їх використання під приводом явного пріоритету об'єктивних факторів робить законодавство внутрішньо суперечливим і структурно непорядкованим.

До внутрішніх факторів можна віднести й ті з них, які мають певну процесуальну дію. Одні з них проявляють себе на стадії зародження, підготовки й прийняття рішень. До них належать вимоги громадської думки, вплив різних політичних сил, наслідування правовим стандартам зарубіжних держав та ін. Багато залежить від розуміння правових актів населенням, їх підтримки або відхилення, опору опозиції, ретельності посадових осіб і органів, громадян, засвоєння мети правових актів та їх правильного застосування.

1. Юридична енциклопедія: Т.5: П-С. (Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін). – К.: 2003. – С.51

2. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія права (з схемами, кросвордами, текстами): Підручник. / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин – К.: Кондор, 2002. – 353 с.

Бойко І.Н.

викладач кафедри історії держави і права

*(Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)*

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДІВ Д. ЧИЖЕВСЬКОГО У НІМЕЧЧИНІ ТА ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ (1921–1932 рр.)

У наш швидкоплинний час буквально на очах відходить в небуття, сам по собі факт повернення українству його непересічних особистостей, їх немеркнучих ідей та досягнень, спонукає сучасних дослідників звертатися до відроджених цінностей не лише заради пошани до пам'яті минулого, а й для того, щоб вступити в діалог в ім'я подальшого прогресу вітчизняної науки.

Такою особистістю є Д. Чижевський – видатний український

вчений-енциклопедист світового рівня, філософ, історик, лінгвіст, який був органічним цілим провідної європейської думки ХХ століття.

Роки вимушеної еміграції, поневір'яння, навчання в Гейдельберзькому університеті виплекали з допитливого українця вченого європейського зразка. Протягом весни-осіні 1921 р. – відвідував лекції філософа, психолога, засновника екзистенціалізму К. Ясперса; навесні 1922 р. Чижевський переїхав до Фрайбурга, де замешкав по зиму 1923-1924 рр., слухав лекції засновника феноменології Е. Гуссерля, чия філософія захопила Дмитра ще в часи київського студентства. Е. Гуссерль звернув увагу на Д. Чижевського і виділив його з багатьох своїх учнів. Згодом, у 1932 р., даючи йому рекомендацію для отримання посади викладача славістики Галльського університету, Е. Гуссерль охарактеризував Д. Чижевського як «непересічну особистість»: «Це надзвичайно ґрунтовно освічений, самостійно мислячий філософ... захоплений переважно Гегелем, він водночас перебуває під впливом феноменології, при цьому для нього характерна подиву гідна широта вченості, що охоплює різні ділянки культури. Не базіка! – спокійна, звернена в себе сама людина, котра не тільки сприймає, а й переробляє, у котрій залюбки вчишся». Перебування в товаристві учнів Е. Гуссерля Д. Чижевський завжди згадував з гордістю.

Українець обрав собі за наукового керівника Р. Кронера, визначного фахівця з німецької ідеалістичної філософії, зокрема з Гегелівських концепцій. Того часу у філософському житті Німеччини відбувалася ще одна важлива подія, що одержала назву «гегелівський ренесанс». Почався цей рух після 1900 р., а в 1923 р. вийшла одна з головних праць цього напрямку – книга Р. Кронера «Від Канта до Гегеля», у якій автор вперше показав, що в системі Гегеля поєднане логічне і містичне, раціональне й ірраціональне і теорія Гегеля не є чистим панлогізмом, як до цього вважалося. Р. Кронер працював не тільки в галузі систематичної філософії, він був також глибоким істориком філософії і Д. Чижевський знайшов у нього те, що відповідало його духовним потребам. Саме в Р. Кронера він почав у 1924 р. писати одну з блискучих своїх робіт «Гегель у Росії», яка принесла йому заслужене визнання в широких наукових колах (Р. Кронер пам'ятав свого талановитого учня і, будучи вже в досить похилому віці, у 1964 р. дав свою статтю для ювілейного збірника на пошану Д. Чижевського).

Крім зазначених відомих філософів, Д. Чижевський слухав лекції таких вчених, як Г. Майер, Ю. Еббінгауз, що мало вплив на розвиток його філософських поглядів.

Під час німецьких студій Чижевський починає серйозно вивчати

історію гегельянства в Російській імперії. У цей період він публікує декілька робіт, зокрема огляд філософської літератури в Росії (1922), рецензію на книгу Г. Шпета про російську філософію (1923) і низку інших, які свідчать про цілком самостійні методологічні погляди автора в цій галузі. Трьома обов'язковими дисциплінами Чижевського були філософія, індоєвропейська лінгвістика та конфесійна історія. Свої університетські студії він завершив з «найвищою похвалою».

Саме під час німецьких студій Чижевський починає серйозно вивчати історію гегельянства в Російській імперії. У цей період він публікує декілька робіт, зокрема огляд філософської літератури в Росії (1922), рецензію на книгу Г. Шпета про російську філософію (1923) і низку інших, які свідчать про цілком самостійні методологічні погляди автора в цій галузі.

У грудні 1923 р. Чижевський був запрошений до Праги до Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова на посаду лектора з предмету логіка на кафедру філософії. У 1925 р. Д. Чижевський був обраний на посаду доцента і вів курси історії філософії, історіографії філософії, вступу до філософії та естетики. У лютому 1927 р. – подав до габілітації книгу «Філософія на Україні: спроба історіографії питання», за яку Вчена рада Українського Вільного педагогічного інституту ім. М. Драгоманова присудила йому звання професора.

Це був єдиний період у його житті, коли він читав практично тільки філософські курси і велику частину свого часу присвячував науковим дослідженням з філософської тематики. Вже у 1926 р. Д.І. Чижевський визначив для себе напрям своїх наукових інтересів: історія філософії слов'янських народів. Однак суто історико-філософські рамки були для нього затісні, і він розширює їх, ставлячи собі за мету створити також порівняльну історію слов'янських літератур; таким чином він приходить до дослідження духовної історії слов'ян – теми, якій він присвятив усе своє життя. Праця Д.І. Чижевського у багатьох напрямках обраної ним тематики була новаторською і багатогранною.

У праці «Нариси з історії філософії на Україні» (Прага, 1931) Дмитро Іванович проводить думку, що українська філософія генетично споріднена з неоплатонізмом, з ученням отців церкви і – понад все – з німецьким містицизмом. Найважливішим елементом у цьому духовному ланцюгу він вважав ідею Божої іскри в людській душі або в серці. Тому, вслід за П.Юркевичем. Чижевський визначає українську філософію як філософію серця

А видані у цей період монографії «Філософія на Україні: спроба історіографії питання»(1926, 1928) та «Нарис з історії філософії на

Україні»(1931) стали першими ґрунтовними роботами з української історії філософії, де остання розглядалася як окрема самостійна гілка світового наукового процесу, зі своєю методологією та періодизацією. Слід відзначити, що переважна більшість робіт, написаних Д. Чижевським у цей час, мала філософське спрямування: підручники «Логіка» (1924) та «Грецька філософія до Платона» (1926, 1927), «До проблем двійника (Із книги про формалізм« в етиці)» (1928) (цю книгу Чижевський писав як окрему роботу з філософії, але її так і не було закінчено), «Етика і логіка» (1931), «Гегель і Ніцше» (1929), «Достоевський як психолог», «Достоевський і Масарик», «Платон у давній Русі», «Релігійна утопія О. Іванова», «Криза радянської філософії» (1930), історіографічна праця «Філософія на Україні» (1926, 1929), «Гегель і французька революція» (1929) та інші. Кожна з цих робіт неординарна, глибока і по-своєму цікава.

У Празі вчений брав активну участь у діяльності українських наукових організацій і товариств, де протягом 1925-1930 рр. прочитав низку надзвичайно цікавих доповідей: «Завдання історії української філософії», «Нове в історії української філософії», «Проблема ночі», «До теорії пізнання», «Шевченко і Давид Штраус», «Гербініус і його книга про Київські печери», «З історії астрології», «Філософічний метод Г. Сковороди», «До джерел символіки Сковороди», «Невідома брошура Бакуніна» та ін. Зокрема, у товаристві прихильників книги Д.І. Чижевський виголосив доповідь «Книжка як об'єкт філософічного дослідження; в українському історико-філологічному товаристві – «Етика Сковороди», «Філософічні погляди П. Юркевича», «Світогляд молодого Костомарова», «Філософія серця на українському ґрунті», «Світогляд Куліша», «До історії паралелі (Достоевський)»; у Товаристві прихильників книги – «Забутий німецький збірник віршів на українські теми», «До психології читача», «Філософічна література українською мовою», «Психологія бібліотекаря», «Із завдань славістичних бібліотек»; у Біологічному товаристві – «Рослина як символ всевіту»; у Філософському товаристві, де був постійним секретарем – «Із історії містики», «Платон в давній Русі», «Світогляд кирило-методіївців», «Криза радянської філософії»; у Російському Народному університеті – «До проблем особистості у Достоевського», «Про мову Андрія Белого», «Із історії астрономії в Давній Русі».

Як визнаний фахівець був активним членом низки організацій – Міжнародної Гегелівської спілки (член управи). Товариства ім. Ф. Достоевського (член управи), Німецького товариства слов'янських досліджень у Празі (член-кореспондент), Швейцарського архіву з історії філософії (член редакції).

Працюючи в Празі, Д. Чижевський підтримував відносини і з німецькими науковими установами та угрупованнями. Його обрали членом двох престижних філософських об'єднань – Гегелівської спілки й Кантівського товариства. Від часу заснування в Берліні, в 1926 р. Українського дослідного інституту він був позаштатним співробітником цього закладу.

Коло наукових контактів і зацікавлень Чижевського досить широке. Він спілкувався з українськими, російськими, чеськими, польськими, німецькими та французькими науковцями, входив до різних наукових установ і співробітничав з десятками видань.

«Празький період» Д. Чижевського став початком самостійної творчості вченого в галузі філософії та славістики; формування інтердисциплінарного, компаративного підходу до історії філософії, релігії та літератури; період плідного спілкування з багатьма визначними мислителями різних національностей й активної роботи в різних наукових товариствах. Приїхавши до Праги у 1924 р. практично нікому не відомим викладачем філософії, він залишає її у 1932 р., одержавши визнання як серйозний і талановитий учений.

Говорячи сучасною мовою, ми з переконаністю констатуємо, що Д. Чижевський став справжнім українським науковим піонером у контексті євроінтеграції.

Винарчик О.П.

аспірант кафедри теорії та історії держави і права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПІДСТАВИ ВКЛЮЧЕННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАД МІЖВОЄННОЇ ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Після Першої світової війни з побудовою нових кордонів національних держав, у Східній Європі формувалася новий політичний порядок. При цьому, з врахуванням тих чи інших обставин не всі народи змогли реалізувати принцип самовизначення націй. Військовою агресією за допомогою та активного сприяння з боку країн Антанти було знищено ЗУНР, а західноукраїнські землі, були розірвані між кількома окупантами, зокрема Східна Галичина, а згодом і Західна Волинь увійшли до складу Польщі, що в свою чергу було «легалізовано» низкою міжнародних угод Версальської системи мирних договорів.

Таким чином у продовж наступних двох десятиліть, до початку Другої світової війни, власне уряд Польщі визначав політико-правове та соціально-економічне становище місцевих українців.

Враховуючи те, що одне з найбільш важливих завдань, що стоять перед сучасною наукою кримінального права України, є зокрема вдосконалення системи кримінальних покарань, приведення їх у відповідність до європейських стандартів, значний інтерес в цьому контексті викликає історико-правовий досвід та правова спадщина отримана Україною у продовж років її становлення, у тому числі протягом тривалого часу перебування у складі Польщі.

Після завершення польсько-радянської війни, Польща відроджувалась поряд з багатьма іншими державами Центрально-Східної та Південної Європи, тому її державно-політичний устрій і розвиток, установлення кордонів, залежали від багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників.

Державні кордони в повоєнній Європі фактично визначали мілітарно, а в подальшому такі були узаконені Версальським мирним договором, підписаним учасниками Першої світової війни 28 червня 1919 року. Так звану Віденську політичну систему змінила Версальська, яка проіснувала до початку Другої світової війни [1, с. 184].

З огляду на це на Паризькій мирній конференції, яка розпочала свою роботу 18 січня 1919 р., польська делегація, посилаючись на принцип «етнографічних кордонів», принципи реституції, а також вільного виходу до моря, вимагала включення до складу відродженої Польщі всієї Галичини й Волині, Верхньої та Середньої Сілезії, Познаньщини, Помор'я, Вармії та Мазур, Литви, переважної частини Білорусі, територій Полісся й Поділля в Україні. Позиція, яку зайняла в цьому питанні польська сторона, навіть із точки зору польських дослідників носила ознаки територіального експансіонізму [2, с. 485]. Разом з цим, треба відзначити, що визначенню кордонів зі сторони поляків передувала громізка підготовча робота з численними матеріалами для аргументації своїх територіальних претензій, які готувались великою групою польських науковців – географів, істориків, економістів, етнографів.

Про таку позицію Польщі, була повідомлена спеціальна територіальна комісія, однак поляки за значної підтримки країн Антанти, не чекаючи авторитетного рішення Паризької мирної конференції, почали збройну агресію проти Західноукраїнської Народної Республіки.

Англійський прем'єр Д. Ллойд-Джордж, який піддав сумніву право на включення до складу Польщі територій, де поляки становили меншість населення та в цілому виступав проти амбіцій поляків, послідовно відстоював принцип плебісциту, протиставляючи його збройному насильству [3, с. 11-12].

Принципову позицію відстоював також і президент США В. Вільсон, яка виражена в програмі «14 пунктів» та зводилась до того, що новостворена II Річ Посполита має включати лише території, заселені «недискусійно польським населенням» (пункт 13), що теоретично вирішувало справу майбутнього національно-державного статусу Східної Галичини на користь українців [4, с. 213].

В час коли конференція розглядала «польську проблему» Р. Дмовський виступив із кількогадинною промовою з обґрунтуванням про необхідність уведення до складу відновленої Польщі, зокрема всієї Галичини [1, с. 184].

Представників України та Східної Галичини, одним із яких, зокрема був Є. Петрушевич та який вчиняв заходів для допуску делегації з УНР, оскільки темою делегації була і Східна Галичина де була проголошена ЗУНР і тривала війна з поляками, до участі у роботі конференції та обговоренні долі українського народу, під тиском поляків не допустили, хоч вони перебували у Парижі [5, с. 65].

28 червня 1919 року у Версалі підписано міжнародно-правовий акт «Трактат про охорону національних меншин» чи «Малий Версальський Тракт», між Польщею і державами Антанти, який набрав чинності разом із Версальським договором 10 січня 1920 р., був частиною польського законодавства та зобов'язував Польщу щодо національних меншин зокрема, польська сторона давала обіцянку, що жодний закон, розпорядження польської влади не буде суперечити правовим нормам цього трактату. Обидві сторони зобов'язувались створити належні умови для розвитку національних меншин.

Звертаємо увагу на те, що на пленарному засіданні Ризької мирної конференції, радянською делегацією було оголошено заяву Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету від 23 вересня 1920 р. про те, що вирішення долі Західної України залежить від вільного волевиявлення всіх національностей, які її населяють. До узаконення анексії Західної України Польщею, остання вважалася лише військовим окупантом Західної України [6, с. 29].

10 вересня 1919 року був підписаний Сен-Жерменський мирний договір із Австрією, який зафіксував визнання нових кордонів, що утворилися після ліквідації Австро-Угорської імперії. Юридичною основою галицької проблеми була стаття 91 договору, яка декларувала, що Австрія зрікається на користь союзних держав, тобто Антанти, всіх прав до територій, які перед тим належали до айстро-угорської монархії і які залишилися поза кордонами самої Австрії [5, с. 65].

При цьому, 18 березня 1921 року в Ризі було підписано мирний договір між Польщею та радянськими республіками (Росією, Україною

та Білоруссю), який став правовою основою включення українських етнічних земель до Речі Посполитої.

Згідно ризького мирного договору до Польщі відійшли західна частина Білорусії, де проживало близько 80% білорусів (поляки на цій території становили близько 10% всього населення), і західна частина України – Волинь і Східна Галичина [7], де українців проживало 70-80%, 10-11% на цих землях становило єврейське населення. Решта – поляки та ін [8, с. 220-221]. Наведене свідчить про те, поляки доклали максимум зусиль, щоб у 1918-1920 рр. відродити свою державу та встановити контроль над максимально можливою територією.

Фактично в усі часи політика Польщі на східних околицях визначалася сформульованою націонал-демократами «інкорпораційною» моделлю, зазначена концепція передбачала безумовне включення до складу Польщі більшої частини території Литви, Білорусі, України (майже до Дніпра) на підставі кордонів Речі Посполитої в 1772 р. [9, с. 448].

Таким чином, територія відродженої Польщі становила 388,6 тис. кв. км, тобто 52% в кордонах перед 1772 р. За даними перепису 1921 р., Польща налічувала 27, 2 млн. чоловік населення. З них поляки становили 69,2%, українці – 14,3%, євреї – 7,8%, білоруси – 3,9%, німці – 3,9% та інші – 0,9% населення, відтак національні меншини становили 29,8% загальної кількості населення Польської держави [10, с. 304-305].

Укладаючи зазначений вище мирний договір з Польщею, радянський уряд домігся ввести в договір статтю, яка зобов'язувала польський уряд гарантувати права національних меншин – українського, російського і білоруського народів, і забезпечити їм вільний розвиток культури, мови та віросповідання. Відповідно до ст. 7 договору, Польща надає особам російської, української і білоруської національностей всі права, які забезпечують вільний розвиток культури, мови і виконання релігійних обрядів. Взаємно Росія і Україна забезпечували особам польської національності, які перебувають у Росії, Україні і Білорусії, всі ті ж права. Особи російської, української і білоруської національностей у Польщі мали права в межах внутрішнього законодавства поширювати рідну мову, організовувати і підтримувати свої школи, розвивати свою культуру і закладати з цією метою товариства і спілки. [11, с. 626-627].

Водночас ризький договір став підставою для клопотання II Речі Посполитої перед міжнародними організаціями щодо визнання її прав на Східну Галичину й Волинь, що заперечувалось українцями Галичини.

Для того аби переконати міжнародну громадськість у добрих намірах, польський сейм 26 вересня 1922 р. прийняв закон про

воєводську автономію для Галичини, чим створити враження, що вона готова гарантувати права української національної меншини в дусі політики Ліги Націй.

12 лютого 1923 р. польський сейм у зверненні до західних держав висунув вимогу узаконити умови Ризького договору, як фактора «господарської та політичної необхідності, невідмінної умови стабільності в Європі». В свою чергу, польський уряд оголосив декларацію, у якій пообіцяв на підставі Конституції 1921 р. врегулювати відносини в Східній Галичині та захищати права місцевого українського населення. Цього було достатньо, щоб Рада Послів Антанти в Парижі 14 березня 1923 р. надала Польщі всі юридичні права на володіння Східною Галичиною та офіційно визнала східні кордони Польської держави, встановлені Ризьким мирним договором [12, с. 255].

14 березня 1923 року Рада послів Ліги Націй ухвалила рішення про визнання східного кордону Польщі з уведенням в тому числі Східної Галичини до Польської держави [1, с. 189].

Таким чином, як географічний регіон Західна Україна з'явилася після втрати Східною Галичиною міжнародного статусу. Вона складалася з трьох воєводств, утворених у лютому 1921 р. на українських землях, успадкованих II Річчю Посполитою від Російської імперії (Волинського, Поліського та Новгородського), а також із трьох воєводств, утворених у 1921 р. на місці постімперського намісництва «Галичини і Лодомерії» (Львівського, Станіславівського й Тернопільського) [12, с. 5].

Згідно із законом про так звану воєводську автономію, за яким у відповідних воєводствах [13] створювалися воєводські сеймики [14] та їх виконавчі органи – воєводські виділи (комітети). До компетенції сеймиків відносилися, зокрема, питання релігії, початкової і середньої освіти, охорони здоров'я, будівництво шляхів, сприяння промисловості й торгівлі тощо. Прийняті сеймиками воєводські закони у переважній більшості потребували санкції президента держави. Воєвода як представник уряду міг зупинити виконання рішень сеймику, які не потребували санкції президента, а також будь-яких рішень воєводського комітету. Наведене дозволяє прийти висновку про те, що діяльність «автономних» органів була поставлена під суворий контроль з боку органів урядової адміністрації. Стаття 21 закону забороняла державним органам проводити на території названих воєводств колонізаторську політику, а ст. 24 передбачала заснування українського університету. Статті цього закону

передбачалося реалізувати упродовж двох років після опублікування, однак насправді вони ніколи не були впроваджені в життя.

Таким чином, міжвоєнна польська держава захоплювала західноукраїнські землі кількома етапами. Період 1918-1923 рр. був не лише часом гострої українсько-польської конфронтації, а й складним для міжнародно-правового врегулювання проблем території Польської держави, її кордонів. Правовою основою остаточного включення українських етнічних земель до складу II Речі Посполитої стали фактично два документи: Ризький мирний договір 1921 р. та рішення Ради Антанти 1923 р. про визнання за Польщею Східної Галичини. Навіть якщо погодитися з польською інтерпретацією Ризького мирного договору 1921 р. як міжнародно-правовою відмовою українських радянських властей від території колишньої Західноукраїнської Народної Республіки й Волині та розцінювати з точки зору міжнародного права їх включення до складу II Речі Посполитої не як анексію, а як цесію, то слід визнати, що вона носила примусовий характер і не відповідала праву на самовизначення. Підтверджує цю думку також той факт, що не лише Польщею, а й іншими великими державами було проігноровано право населення шляхом плебісциту визначити свою долю, що свідчить про суперечливий характер «мирного» договору та порушення чинних на той час норм міжнародного права.

1. Тищик Б.Й. Польща: історія державності і права (X – початок ХХІ ст.) / Б.Й. Тищик. – Львів : Світ, 2012. – 512 с.

2. Chlebowczyk J. Między dyktatem, realiami a prawem do samostanowienia / J. Chlebowczyk. - Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988. - 613 s.

3. Ріпецький С. Українсько-польський процес 1918-1923 перед світовим трибуналом / С. Ріпецький. — Чикаго ; Нью-Йорк : Укр. публіцист, наук, ін-т, 1963. - 139 с.

4. Petsch W. Powisle i zagadnienie Prus Wschodnich na Konferencji Pokojowej w Paryżu w 1919 r. / W. Petsch // Problem polsko-niemiecki. w traktacie wersalskim. - Poznan, 1963. - 657 s.

5. Юхимюк О.М. Примусове включення західноукраїнських земель до складу Польщі / О. М. Юхимюк // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали VIII регіон. Наук.-прак. Конф., Львів, 2002. – С. 64-67.

6. Dmowski R. Polityka Polska: Odbudowanie Państwa / R. Dmowski. - Warszawa, 1926. - 647 s.

7. Загарбавши за першим поділом Польщі 1772 р. українські і польські землі, австрійський уряд об'єднав їх в один коронний край та офіційно встановив назви Східної і Західної Галичини.

8. Див.: Ольшанский П.Н. Рижский договор и развитие советско-польских отношений 1921-1924 гг. – М., 1974.

9. Див.: Герасименко М., Дудикевич Б. Борьба трудящих Западной Украины за возз'єднання з радянською Україною. – К., 1960.

10. Зашкільняк Л.О. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів / Л.О. Зашкільняк, М.Г. Крикун. - Львів : Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2002. - 752 с.

11. Kallas M. Historia ustroju Polski X-XXw. – Warszawa, 1997.

12. Яцишин Н. Правовий статус західноукраїнських земель та становище українських меншин в складі II Речі Посполитої (1918 – 1939 рр.).

13. Литвин В. Тисяча років сусідства і взаємодії / В. Литвин // Голос України. - 2002. - 9 листопада. - С. 4-5.

14. Територія Польщі поділялася на 16 воєводств і одне виділене місто-Варшава, 264 повіті (в тому числі 23 міських), 611 міських гмін і 3195 сільських гмін.

Вовкович У.В.

аспірант кафедри теорії та філософії права

*(Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)*

МЕТОДОЛОГІЯ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Жодна наукова праця у галузі філософії права не обходиться без ретроспекції історичного минулого певних явищ, подій, фактів, дотичних до еволюційного розвитку правових контентів. Це не лише заповнення наукових прогалин чи «данина» формальній вимозі. Постановка методів аналізу парадигматики філософії права зумовлена ще і сенсом побудови логістики дослідження: починаючи від застосування історико-правового методу і завершуючи праксеологічним підходом проектування та потребового виміру актуальної проблематики – все скероване на встановлення істини.

Ще одна (і чи не найбільш вагома підстава) осмислення методології аналізу в науковому дискурсі – це вивчення сенсу історичного підґрунтя, яке передувало європейській інтеграції. Йдеться про найбільшу цінність – нездевальовані для власної ідентичності непересічні національні вартості,

що співмірні із європейськими і засвідчують для нас первісну єдність із європейським континентом.

Наукова методологія філософсько-правового дослідження зводиться до «застосування обумовленої діалектичним методом (як теорією пізнання) сукупності певних теоретичних принципів, логічних прийомів і конкретних способів дослідження до предмета науки» [3, с. 8]. Важливим для науковця стає усвідомлення можливості філософського осмислення світових процесів і контексту територіальних у пізнанні світу та використання таких мисленневих контентів у правовій діяльності. За міркуванням дослідника Б. А. Гаєвського, «процес пізнання об'єктивної реальності породжує знання як логічно виражений і перевірений практикою наслідок пізнавальної діяльності, що ґрунтується на адекватному відображенні її (практики) у свідомості людини, на вмінні застосовувати це знання у практичній діяльності» [3, с. 103].

Нам цікавим є потребовий підхід філософсько-правового змісту на двох рівнях – теоретичному та емпіричному.

Так, до прикладу, Галичина у складі України проходила різні етапи свого розвитку. Тим не менше розвій філософсько-правових ідей тривав; проблема створена (як свідчать історична наука, філософська та ін.) через ідеологічні впливи та у зв'язку з цим наявні прогалини об'єктивних начал своєрідної діалектики менталітету цього територіально універсального краю української спільноти. З такою ілюстрацією відмінностей доречним є порівняльно-історичний метод, який у філософії історії встановлює каузальні зв'язки між подіями і фактами бачення історії в різні історичні часи у різних країнах. У такому контексті можна здолати деформацію історичних впливів на право і культуру, оскільки «історія несе в собі певний зміст, певну науку, яка має універсальне значення» [1, с. 64].

Відомі ідеї істориків, які поділяли їх в тому, що «методологічно контрольоване дослідження дає змогу здобути об'єктивне знання» [1, с. 114]. Різниця полягає лише в тому, чи наявний ідеологічний підхід до оцінки історичних фактів і подій і те, як дослідник сприймає і викладає «спосіб розвитку суспільства і його структури». Так, наприклад, історичний дискурс XIX ст. засвідчує риси, властиві історіописанню від Фукідида й до Едварда Гіббона:

1) кореспонденційну теорію істини, тобто переконання в тому, що історія описує людей, які справді існували, і події, що дійсно відбувалися;

2) віру в те, що вчинки відображають наміри людей, і щоб створити адекватну історичну оповідь, історик повинен зрозуміти ці наміри;

3) одновимірну, діяхронну концепцію часу, згідно з якою одні

події йдуть услід за іншими [1, с. 114].

Такий історичний підхід визначив композицію історіописання аж до Леопольда фон Ранке на початку ХХ ст. Саме тоді (поч. ХХ ст.) європейські і північноамериканські дослідники дійшли висновку про те, що історія у своєму вивченні потребує аналізу соціально-економічних причин, а не лише подій чи окремих осіб цього періоду. Відтак повна картина історіографії – різнонаповнена, як історична своєрідність.

Сучасна критика методології історії пов'язана із «кризою історії», «методологічними змінами в сучасній історіографії». Вона (криза) пов'язана із «кризою дисциплінарною» і «кризою когнітивною». Перша – це трансформування співвідношення історії і соціальних наук, друга – пов'язана з «інтелектуальною історією, критичною теорією та філософією» [1, с. 119].

Не можна не погоджуватися із сучасним постмодерністським завданням міжкультурної комунікації, «яка мала б поєднувати історичне мислення із процесом глобалізації». Такий комунікативний метод бачимо як особливо виправданий у філософсько-правовому історичному дискурсі, як спосіб встановлення істини на рівні «моральної структури історії» та методології історичних досліджень правового змісту.

Аналізуючи в дослідженні філософсько-методологічний фундамент, не можна оминати гносеології як загальнонаукової теорії пізнання, яка охоплює питання загальної методології наукового пізнання і питання аксіології, що дозволяє враховувати в науковому філософсько-правовому дискурсі «ціннісну зумовленість наукових понять і методів» [2, с. 68].

Остання теза (в поєднанні із першою) є переконливою у доведенні, що дослідницька мета у філософсько-правовому аналізі на історичному ґрунті не є самоціллю чи інструментом виконання формальних вимог до дисертації. Саме такі двоспрямовані наукові інтенції дають право довести потребу корисності дослідження філософсько-історичної парадигматики у сфері філософії права. Це неодмінно шлях не до описовості минулого фактажу, а до його осмислення з метою встановлення цілісної організованої національної структури знання і проектування уніфікованої правової національної системи у площині глобалізації культурно-правових тенденцій на основі історичних правових традицій (у даному випадку – Галичини кін. ХІХ – поч. ХХ ст.ст).

1. Гачко О. Чи можлива історія в епоху постметафізики? / О. Гачко // Наук. записки Українського католицького університету. – Ч. III. Філософія 1. – Львів, 2012. – С. 111–122.

2. Жоль К. К. Методы научного познания и логики (для юристов): уч. пособ. / К. К. Жоль. – К.: Атіка, 2001. – 288 с.

3. Гаєвський Б. А. Філософія політики / Б. А. Гаєвський. – К.: Вища шк., 2005. – 158 с.

Гайворонюк Н.В.

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії та політології

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОНЯТТЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ПРОЦЕСИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

У сучасній зарубіжній та вітчизняній науковій думці є чимало праць, присвячених вивченню проблематики європейської ідентичності, які стосуються широкого кола проблем, зокрема, її зв'язку з державотворенням. Насамперед, це праці Д. Е. Фоссума, Г. Е. Русконі, Ф. Пфетча, К. Коувеліотіс, Е. Фатчс, Р. Наут, А. К. Барнетта, А. Фейвела, Г. Васіка, Р. Луна-Арокас, В. Джеромі, Г. Вайланта, К. Ворда, К. Янга, Д. Лайта, Д. П. Ольсена, М. Біфулко, І. Баше, М. Пінку, П. Помбені, Е. Еріксена, Р. Б. Холла, А. Х. Уелша, Х. Уолкенхорста, К. Мейер–Песті, Е. Кірхлеар, В. Даклауда

Серед українських авторів, які вивчають цю проблему, можна назвати М. Козловця, І. Кресіну, Л. Нагорну, М. Степика, М. Обушного, Н. Пелагеша, Л. Шкляра, М. Михальченка, Б. Парахонського, Г. Палія. Праці вище згаданих названих та багатьох інших авторів мають велике теоретичне і практичне значення для України – країни, яка не завершила творення власної ідентичності і одночасно залучається до «європеїзації» у самому широкому розумінні цього слова.

«Європеїзація» для свідомості більшої частини українських громадян це асоціація з добробутом, більш високим рівнем життя, соціальною захищеністю, культурним розмаїттям. Але чи може пересічний українець, бодай гіпотетично в далекому чи недалекому майбутньому, ідентифікувати себе з європейцем, «приміряти» на себе «європейську ідентичність», зміст якої в самій Європі розуміють по-різному?

Як слушно зазначав М. Козловець, очевидно, що інтеграція України в європейські структури – це не стільки засвоєння зовнішніх форм європейського життя, часом розкладкових і минулих, скільки вічної культурної та інтелектуальної спадщини, духу творчості, громадянської постави і всього того, що зветься «громадянським суспільством» [2, с.75].

Складність ситуації в тому, що міняється сама Європа, зміщуються

її кордони, під ударами атак терористів руйнуються підвалини сталого та звиклого, базованого на традиційних цінностях, способу життя, переглядається зміст поняття «європейська ідентичність».

Першопочатково змістовні ознаки європейської ідентичності задекларовані у Хартії Європейської ідентичності і включають в себе наступне. По-перше, вона розглядається як спільність долі, залежність народів Європи один від одного у спільному будівництві мирного європейського порядку. По-друге, європейська ідентичність виявляється у спільності цінностей, що беруть початок у класичній старовині, християнстві, Ренесансі та Просвітництві й засновані на толерантності, гуманізмі й братерстві, визнанні фундаментальних прав людини і норм права, котрі впроваджені в загальних принципах, що підтверджують волю індивідуальної і соціальної відповідальності. По-третє, європейська ідентичність постає як спільність життєвого простору, в якому розвивається європейське громадянство, згідно з яким всі громадяни у державах-членах мають ті самі права й обов'язки. По-четверте, європейська ідентичність виявляється у специфічній відповідальності: тільки через співробітництво, згуртованість і єдність може Європа ефективно допомагати вирішувати власні та світові проблеми, розбіжність у європейській політиці – безвідповідальність, яка може привести до хаосу [4, с.56-57].

Задекларовані вище загальні положення знаходять різне тлумачення в науці, особливо, коли йдеться про зв'язок понять «європейська» та «національна» ідентичності, Європейський союз і національна держава.

Перша точка зору виходить з того, що європейська ідентичність існує як явище, породжене фактом існуванням ЄС (витоки якого знаходяться у Європі Нового часу) та його кордонами. В перспективі, якщо ЄС (як держава) замінить собою національні держави, то і європейська ідентичність набуде статусу єдиної національної для різних європейських народів.

Друга точка зору, яка є більш поширеною серед дослідників, розглядає європейську ідентичність як ще одну колективну ідентичність, що існує поряд з іншими колективними ідентичностями громадян країн-членів ЄС.

Коментуючи такий стан справ відомий американський дослідник С. Гантінгтон вказує, що «найбільш виразно виникнення нової, «наднаціональної ідентичності» проявилось в Європі; при цьому воно сприяло подальшому звуженню ідентичності у багатьох європейських народів: шотландці все рідше ототожнюють себе з Великобританією, однак охоче зараховують себе до європейців – тобто ідентичність шотландська

виростає з ідентичності європейської»[5, с. 38].

Конструктивісти вважають, що в основу творення європейської ідентичності покладена відповідна політика. Українська дослідниця Н. Пелагеша виокремлює наявність чітко визначених та ґрунтовно розроблених механізмів конструювання європейської ідентичності, серед яких:

1. розвиток громадянства;
2. створення наднаціонального символічного простору ЄС;
3. формування загальноєвропейського інформаційно–комунікативного простору; здійснення політики європейської колективної пам’яті та розвиток наднаціональної системи бібліотек;
4. наднаціональна культурна політика;
5. наднаціональна мовна політика з метою створення *lingua franca* для об’єднаної спільноти;
6. наднаціональна освітня та спортивна політики ЄС як чинники згуртування спільноти[3,с.156].

Так чи інакше, але по мірі того, як Україна буде інтегруватися в європейські й світові політико-економічні процеси і розвивати нові технології, вона неминує буде сприймати властиві Заходу цінності. І, власне, європейська ідентичність України буде гарантією збереження і захисту її національної ідентичності. Шануючи власну «історичну та духовну сутність, відкриваючи для себе, що вона нерозривно пов’язана з європейськістю, плекана з її джерел, та й сама була її джерелом, українці неодмінно прийдуть до осмислення власної української Європи, яка зможе і неодмінно долучиться до Європи польської, французької, німецької, італійської, чеської, естонської» [1, с. 215].

1. Андрійчук О. Україна – Європа: тести на сумісність./О. Андрійчук. – К.: Смолоскип, 2007. – 378 с. 24, с. 215

2. Козловець М.А.Європейська ідентичність: уніфікація чи «єдність в розмаїтті»? / М. А. Козловець // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії.– 2009. – Вип. 37. – С. 72-86.

3. Пелагеша Н. Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації./Н. Пелагеша. – К.: НІСД, 2008. – 288 с.

4. Тихомирова Є. Б. Формування європейської ідентичності як чинник європейської інтеграції // Наукові записки. Том 45. Політичні науки.- 2005. –С.56-60. с.56-57].

5. Хантингтон С. Кто мы?: Вызовы американской национальной идентичности /Пер. с англ. А. Башкирова. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Транзиткнига», 2004. – 635с.

Галамай О.З.

здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗВИЧАЙ В ПРАВІ ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА

Існує чимало досліджень, які пов'язані із визначенням поняття звичаю в праві, його підходів до класифікації та системності, чимало робіт присвячено його впливу на формування та еволюцію національного права різних країн світу. Тому, зацікавившись вказаною темою, хотіли б зосередити увагу саме на природно-правому впливі звичаю в праві в процесі формування права, безпосередньо українського національного права. Історично відомо, що звичаї були і залишаються в сучасному правознавстві найпотужнішими союзниками у формуванні державної влади та реалізації державно-правових відносин [1]. При цьому головним їхнім критерієм лишається - дієвість безпосередньо на природу людей і виникаючі між ними суспільні відносини. Звичаї в праві фіксують природно-правові елементи прийнятного у суспільстві способу життя, тому формування, закріплення і успадкування їх від покоління до покоління є важливою стороною функціонування природи та правопорядку суспільства [2]. Звичай в праві характеризує зміст поведінки людей, яка притаманна суспільству, на відміну від моральних норм, які характеризують спосіб дотримання суспільної дисципліни.

Важливу роль відігравав звичай не лише в праві і в сімейному житті українців, тобто природно-правових відносинах побуту. Незважаючи на загальний вплив церкви, правові традиції протягом століть він визначав основи шлюбно-сімейних відносин, функції, особисте і майнове становище членів родини, порядок спілкування та багато іншого. На засадах та ґрунтовних природних основах звичай в праві допомагав сформувати побутування й статеві-вікових груп та різного роду трудові асоціації тощо.

Одним із завдань самого права є впорядкування суспільних відносин. Відтак право не може існувати без свого внутрішнього порядку, який є запорукою його дієвості. Тому норми права об'єднуються в інститути, інститути - в галузі, а галузі - в системи. Отже, право навіть за відсутності зовнішньо вираженої системи (наприклад, акти систематизації) обов'язково містить систему внутрішню. Тому внутрішня система властива праву, пре-праву, тобто правовим звичаям чи звичаєвому праву в будь-якій державі, у будь-який період, в будь-яких його проявах.

Потрібно також зазначити й той факт, що для звичаю в праві характерна така особливість, як системність його використання, що дає можливість підтвердити його природні основи та необхідність його використанні для регулювання суспільних відносин. Тому кожна спроба надати звичаю в праві правового вигляду зовнішньої системи, іншими словами надати йому системності, призводила до створення нормативно-правових актів (так, наприклад, у Польському Королівстві - Ельблонзька книга, у Київській Русі - "Руська правда" тощо) [3].

Отже, набуття звичаєм в праві системності та зовнішнього вигляду зумовлює те, що така його углядовість змінює свій статус із звичаєвого у законодавство. Тобто, відбувається перехід звичаю в право, при цьому зберігаються закладені першим головні критерії справедливості, урегульованості й вирішеності на засадах природного права. Водночас звичай в праві, як і кожен вид об'єктивного права, не може бути цілковито позбавленим системності, що проявляється в його внутрішній системі. Зокрема, потрібно зауважити, що між звичаями в праві виникають колізії та конкуренції, що притаманно навіть сучасним законодавчим актам. Це нормальний прояв правового розвитку в державі. Проте системність у звичаю в праві була присутня. Можливо, не в настільки яскраво вираженому вигляді, як вона міститься в законодавстві, однак системність необхідна праву, у тому числі й звичаю в праві.

Системність звичаю в праві складно відобразити, оскільки по-перше, звичай в праві в сучасних умовах має вузьку сферу застосування, по-друге, він часто є неписаним, а отже, на сьогодні маловідомим, по-третє, його притаманна кодифікованість, яка залежить від певного регіону та населеності, по-четверте, звичай в праві під час формування та утворення, а також в процесі еволюції набув на українських землях різних історичних типів і видів, кожному з яких характерна своя особлива система [4].

Але для формування та подальшого вдосконалення у відповідності до вимог життя та суспільства українського народу українське національне право повинно віднайти ті природні основи звичаю в праві, які збереглися й до сьогодні та мають, а нічим не меншу природно-правову силу, що сприяє ефективному та справедливому вирішенню та регулюванню правових проблем та відносин.

Звичай в праві можна вважати ідеологічно-правовою системою, основа якого побудована на народному національно звичаєвому ладу суспільства та народної держави. Відслідковуючи історичний розвиток звичаю в праві помічаємо, що він не був кимось створений штучно (так, як наприклад інші ідеологічні системи, відомі із історії держави та права), звичай був створений народом (тобто утворюється природним шляхом, в

залежності від природно-правових потреб людства) на основі власного багаторічного досвіду. Звичай, чи не єдина ідеологія, що відповідає закону філософії права – практика критерій істини. Тому в звичаї в праві повинна бути відсутня релігія та політика, звичай в праві в першу чергу повинен ідейно ґрунтуватися на національній природно-правовій ідеї, основа, якої – життя по совісті і по правді, та пріоритет інтересів народу над всіма іншими. Національна ідея в своїй основі не змінюється, вона вічна.

По своїй сутності звичаєва ідеологія, яка закладена в звичаю в праві також розглядає природу як живий організм, пов'язаний з народом і основу всіх благ, відповідно, визначає інтереси народу і природи як рівнозначні. Звичай в праві виникає та існує незалежно від держави, від її волевиявленнь, має природно-правову природу суспільства, а отже, є загальносоціальним феноменом [2].

1. Костенко Леся. Право звичаїв. Юридичний журнал. – Юстиніан. – №8. – 2006р. Електронний ресурс <http://justinian.com.ua/article.php?id=2367>

2. Правовий звичай. Електронний ресурс: <http://znaimo.com.ua/>

3. Про звичай. Електронний ресурс: <http://kozakbiblio.web-box.ru/zvichave-pravo/zvichave-pravo/zbrnik-pro-zvichaj-zvichave-pravo/>

4. Еволюція і структура правового звичаю в контексті розвитку правової думки Електронний ресурс: <http://etno.us.org.ua/mynuvshyna/r14.html>

5. Правовий звичай як джерело українського права IX-XIX ст. / за ред. І.Б. Усенка. - К.: Наукова думка, 2006. - 280 с.

6. Жовтобрюх М.М. Звичаєве право: сутність, генеза, чинність: дис. ... кандидата юридичних наук за спеціальністю: 12.00.12/ Жовтобрюх Микола Миколайович. – Київ, 2002.- 205с.

Гарасимів Т.З.

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри теорії та філософії права

*(Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)*

ПЕРЕДУМОВИ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ, ВІДОБРАЖЕНІ У КОНЦЕПЦІЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ

Сьогочасне завдання Української держави – активізувати боротьбу з внутрішнім руйнівним чинником, а саме знизити рівень злочинності та правопорушень населення. Виняткового значення

набуває з'ясування причин злочинної поведінки певних категорій людей або конкретних особистостей. Розкрити деякі з них допоможе, зокрема, аналіз поглядів видатних мислителів.

Ф. Бекон наполягав на створенні окремої галузі науки – вчення про особистість, предметом якого мали б стати слабкості та переваги людського роду. Учений, зупиняючись на детальному аналізі чеснот людини та їх видів, намагався визначити провідні ознаки моральнісної поведінки особистості та проголосив примат загального блага над індивідуальним, а також діяльного життя над споглядальним. У першій главі книги IV трактату «Про переваги та умноження наук» він ілюстрував власне розуміння людини як гармонійного та прекрасного створіння, в якому поєднуються тіло й душа, котрі не вступають у суперечність, а є «союзниками». При цьому Бекон вирізняв у людині індивідуальність у цілісному розумінні «її природи, душі та тіла» [1].

Щодо вибору звичайною людиною того або іншого типу поведінки, то Бекон констатував, що на нього впливають такі чинники («ідоли»): «ідоли печери» – суб'єктивні симпатії, антипатії та стереотипи конкретної людини; «ідоли театру» – некритично засвоєні хибні ідеї інших людей. Філософ підкреслював, що ці «ідоли», як правило, заважають звичайній людині обирати правильний і розумний життєвий напрям.

З'ясовуючи причини злочинної або будь-якої іншої асоціальної поведінки, Бекон уважав її наслідком недостатності освіти, виховання, що спричинило слабкість розуму і зниження моральності. Філософ доводив, що оскільки душа та тіло взаємопов'язані, то риси індивідуальності (зокрема злочинні, порочні нахили) можна діагностувати методами фізіогноміки – через аналіз будови тіла та рис обличчя.

Інший англійський філософ Томас Гоббс був переконаний, що природа створює людей із приблизно однаковими фізичними та розумовими здібностями і тому – рівними правами. Подібно до Макіавеллі, він наголошував, що людьми рухають мотиви отримання зиску, насолоди, задоволення власних потреб, при цьому різні звірства, війни та злочини філософ називав неминучими наслідками природи людини [2]. Т. Гоббс одним із перших просвітителів став підкреслювати відносність тлумачення добропорядної та злочинної поведінки і залежність її від конкретних соціально-політичних обставин, матеріального становища громадян тощо. Моральну поведінку він загалом називає такою, що характеризується «справедливістю та прихильністю». Така поведінка громадян потрібна для підтримання організації держави в належному стані. Водночас Т. Гоббс відзначав принципову можливість визнання моральнісними чеснотами інших якостей людини залежно від різного типу держави та форми влади [3].

Головні причини злочинної поведінки, на думку Т. Гоббса, криються у пристрастях – пихатості, ненависті, похитливості, надмірному честолюбстві, користолобстві, а також у тимчасових вадах мислення (помилкових думках, висновках тощо).

Аналізуючи поведінку людини, французький філософ Р. Декарт зробив висновок, що особливою спадковою ознакою душі є совість, роль якої полягає у моральнісній регуляції поведінки. Прислухаючись до совісті та дотримуючись її настанов, людина діє доброчесно. А недоброчесну поведінку, як вважав Р. Декарт, викликають три причини: по-перше, свідоме ігнорування внутрішніх моральнісних заперечень; по-друге, недостатність розумового та вольового контролю душі над тілом, що пояснюється недостатнім життєвим досвідом, малим обсягом знань про добро, та зло; по-третє, пристрасті – «сильні духи, які надходять від тіла, спричиняють коливання залоз мозку і хвилюють душу» [4]. Сильні пристрасті, за Декартом, – головна причина злочинної поведінки, яка має безліч видів – страх, злість, пихатість, хтивість тощо; водночас мислитель наголошував, що розум та воля цілком спроможні контролювати їх, не даючи «хвилювати» душу [4].

Дж. Локк наполягав на винятковій ролі у пізнанні особливого божественного дару людини – розуму. Так, у творах «Досвід про людський розум», «Дослідження закону природи», «Думки про виховання» він стверджував, що впродовж свого життя людина поповнює свій розум різноманітними поняттями, які надходять від органів чуттів. Саме він, на думку Дж. Локка, є регулятором діяльності людини та її поведінки, причому той, хто має розвинуте мислення, мусить обов'язково визнати проголошені Богом заповіді і свідомо дотримуватися їх. Іншими словами, будь-які ідеї, поняття, моральні правила є набутими людськими феноменами. Саме тому Дж. Локк називав їх бажаними, але не загальноприйнятними, допускаючи, що окремі особистості можуть не дотримуватися їх [5].

Англійський філософ уважав, що на усвідомлення та дотримання моральнісних правил вирішальною мірою впливають чинники соціального середовища, а саме – виховання та звичаї. Саме під їх впливом формується совість, яка є власною думкою або судженням людини про моральну правильність чи недоречність певної поведінки. Дж. Локк наголошував, що найлегше впливати на дитячу душу, цілеспрямовано живлячи її розум. Батьки та вихователі повинні прагнути до формування та закріплення в свідомості молоді людини «великого правила моральності» – поводитися з іншими так само, як хочеш, щоб поводитися з тобою. У праці «Думки про виховання» мислитель доводив, що вихователі, наставники повинні формувати у

дитини численні чесноти (які є похідними від «великого правила»), а саме: вміння відмовлятися від бажаного, стримувати забаганки, не займатися самомилуванням, не бути брехливим. Потрібно формувати поняття субординації, поваги до старших, слухняність, а також сприяти належному фізичному вихованню, загартовуванню молодого організму. Щодо злочинної поведінки, то, на думку Дж. Локка, переважно вона є наслідком численних недоліків виховання, через які розум людини не отримує належних чуттєвих образів і прикладів поведінки. В основному ці негативні моменти спричиняють у злочинців таку особистісну моральність, яка не включає соціальних нормотипів поведінки.

Ф. Вольтер, який погоджувався з локківським запереченням природжених ідей та моральнісних норм поведінки, вважав, що людина має певні вроджені ознаки, а саме: доброзичливість до подібних до себе осіб, любов до себе, інстинктивний потяг до діяльності. Саме ці «базисні пристрасті» об'єднують людей у суспільство, при цьому любов до себе спонукає людину активно вдовольняти власні потреби і шукати контактів із тими, від кого таке вдоволення залежить. Вольтер стверджував також, що наведені ознаки лежать в основі всієї гами людських почуттів як позитивних (доброти, взаємодопомоги, обов'язку, любові тощо), так і негативних (жадібності, хтивості, злості).

Досліджуючи природу моральнісних норм, філософ підкреслював їх відносність і залежність від особливостей історичного періоду, суспільного ладу та правління. Водночас він усе ж намагався віднайти певну інваріантність у понятті «моральність» і переконував, що «справедливим і несправедливим, чеснотою чи пороком, моральним добром або злом в усіх країнах має визнаватися те, що корисно або шкідливо для суспільства» [6].

Іншими словами, джерелом та критерієм моральнісної поведінки людини Вольтер визначав не релігійні догмати, а суспільні відносини між людьми.

Філософ підкреслював також відносність визнання поведінки злочинною чи добродесною і залежність такого визнання, зокрема, від політичного ладу та панівної релігії країни. У «Філософському словнику» він стверджував, що власне злочинною можна назвати тільки таку поведінку, яка шкодить саме суспільству, причому певна шкода релігії та державі, на його думку, не має розглядатися як злочин і засуджуватися (наприклад, атеїзм, образа вельмож тощо). А деякі вчинки – крадіжка, грабунок, убивство, звалтування – він називав звичайними «злочинами у будь-якій державі» [6]. До їх учинення, на думку мислителя, призводить перебільшене почуття любові до себе, яке у злочинців переборює спадковий потяг до діяльності, доброзичливості.

Дені Дідро, досліджуючи стосунки між людьми з позицій етичного іннеїзму, доводив, що людині від народження властива спроможність відрізнити чесноту від пороку, відчувати любов до першої та відразу до другого.

Завдяки цій вродженій здатності та спільному існуванню вона міцно закарбовує у своєму розумі відмінність між добром і злом, чеснотою та пороком. Так, на думку філософа, формуються моральнісні імперативи, які становлять «природний закон» людських стосунків, який у загальній формі можна вважати необхідністю наслідувати добро [7].

Визначаючи сутність злочинної поведінки, Дідро стверджував, що в особистості, яка діє злочинно, поряд із позитивними моральнісними ознаками існують також вроджені негативні, аморальні ознаки, а саме: тиранічна гордість, невдячність, зрадництво, жорстокість, схильність до жорстоких видовищ і задоволень, тортур тощо. Ці ознаки та пристрасті придушують «моральнісну організацію» і розум людини та спричиняють спотворення «природного закону», унеможлиблюють його дотримання.

Щоправда, у своїх пізніх працях, зокрема в «Досліді про достоїнства та чесноти», Дідро висловлював інший погляд: з огляду на іннеїстичні позиції, він говорив про формування моральнісних установок людини впродовж життя під впливом соціальних, політичних і побутових чинників. Зокрема філософ зауважував: «Якщо в державі матеріальні блага розподілені справедливо, то народ такої країни є чеснотливим та не схильним до злочинів» [7].

Теорію моральності Гельвеція пронизувала ідея про залежність моральнісних принципів людини від конкретного зовнішнього середовища. У поемі «Щастя» мислитель доводив, що джерелом активності людини є її себелюбство (це почуття він називає «могутньою творчою силою», витокм доброчесності та порочності) [8]. Філософ наголошував, що визначальним чином на вибір людиною того чи іншого виду поведінки впливає розум. Гельвецій цілком заперечував етичний іннеїзм, уважаючи моральнісні пороки та достоїнства продуктами конкретної форми правління, законів та виховання, в яких формується розум людини.

Важливо зазначити, що мислитель доводив необхідність підпорядкування людської діяльності суспільним інтересам. У трактаті «Про розум» він, зокрема, називав суспільну корисність «головним принципом усіх людських доброчесностей і основою всіх законодавств» [8]. Іншими словами, критерієм моральності вчинку є його збіг із суспільною лінією, суспільними інтересами. Саме за таких

умов, за Гельвецієм, людина може бути вільною та щасливою. Згідно з цим головним завданням людини філософ називав приборкування почуття себелюбства, а розвиток розуму відбувається «доти, доки бажання вдовольняти власні потреби не узгодиться з необхідністю їх поєднання з інтересами інших людей» [8].

Причину злочинної та будь-якої іншої асоціальної поведінки філософ убачав у середовищі, під яким мав на увазі насамперед форму державного правління та умови виховання, які вплинули на формування розуму людини. Така поведінка, за Гельвецієм, є аморальною та несправедливою, оскільки спричиняє суспільні збитки. Через неї особистість злочинця наділяється відповідними характеристиками.

П. Гольбах, намагаючись перенести принципи матеріалістичного сенсуалізму на сферу суспільних відносин, вважав, що на початково утилітарну поведінку людської істоти (яка ґрунтується на вроджених потягах) дуже впливає довкілля. У праці «Система природи або про закони світу фізичного та світу духовного» він, зокрема, твердив, що «людські істоти від природи є ні добрими, ані злими – такими чи іншими робить їх середовище». Під середовищем, як і більшість інших французьких просвітителів, цей філософ мав на увазі, насамперед, форму політичного правління в державі.

На думку Гольбаха, людська істота, розвиваючись у соціумі, набуває досвіду та розуму, на основі чого формує уявлення про належну поведінку і засвоює поняття чеснот і пороків, справедливості та несправедливості, пристойного та непристойного. Саме у такій істоті філософ убачав власне особистість. У главі IX згаданої праці він зазначав, що в особи з розвиненим розумом неодмінно формується «природний обов'язок людини» – доброчесність, завдяки чому вона намагається діяти «з користю для людей, які творять суспільство». У праці «Про суспільство» він називав «найвищою істиною, природним законом» таку поведінку людини, за якої «все те, що бажається для себе, є мірилом того, що людина повинна зробити для інших» [9].

Гольбах був схильний пояснювати доброчесність і моральність їх суспільною корисністю, оскільки вони забезпечують «тривале задоволення» (щастя) людей. Іншими словами, джерелом доброчесності, на думку мислителя, є поєднання прагнення до особистого блага, «суспільної природи» з розумом і досвідом.

Водночас просвітитель, зокрема, у праці «Про свободу» порушував питання про відповідальність людини за наслідки власних учинків. Він стверджував, що дотримання своїх «природних обов'язків» є вираженням справедливості, при цьому порочні та злочинні люди через безвідповідальність повинні зазнавати дії справедливих санкцій.

Аналізуючи погляди Гольбаха, не можемо не відзначити певну непослідовність його ставлення до людської свободи. У праці «Про свободу» (глава XI) він заперечував існування свободи як такої і наголошував, що людиною рухає лише необхідність, тотальний детермінізм. Проте у пізніших творах (наприклад, у праці «Система природи або про закони світу фізичного та світу духовного») він визнав, що свобода існує і що вона є «можливістю робити все те, що не шкодить щастю інших членів суспільства» [10]. Гольбах одним із перших серед філософів досягнув розуміння людини, наділеної свободою, як такої, котра свідомо узгоджує власні вчинки з суспільною корисністю і тому є добродесною. У контексті цього він розглядав відповідальність як певний обмежувач свободи.

Таким чином, на основі аналізу основних концепцій (біологічної, психологічної та соціальної) розкрито сутність девіантної поведінки. Обґрунтовано, що вона зумовлена сукупністю біологічних, психологічних і соціальних умов і факторів, до яких необхідно віднести: вроджену фізичну неповноцінність, конфлікт людини із суспільством, що деформує її моральний стан; її соціальне відчуження; дефекти соціальних норм, що характеризуються і загальним зниженням моралі, і недоліками кримінально-правової основи; деформацію суспільних відносин тощо.

-
1. Бэкон Ф. Новый Органон / Френсис Бэкон. – М.: Соцэкгиз, 1938. – 242 с.
 2. Гоббс Т. Избранные произведения / Томас Гоббс; [в 2-х т.]. – М.: Мысль, 1964. – Т. 2. – С. 397.
 3. Гоббс Т. Левиафан или материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Томас Гоббс [в кн.: Т. Гоббс Сочинения. В 2 т.]. – М.: Мысль, 1991. – Т. 2. – 731 с.
 4. Декарт Р. Сочинения / Рене Декарт; [в 2 т.]. – М.: Мысль, 1989. – Т. 1. – 654 с.
 5. Локк Дж. Сочинения / Джон Локк; [в 3 т.]. – М.: Мысль, 1985. – Т. 1. – 621 с.
 6. Вольтер Ф. Избранные произведения по уголовному праву и процессу / Франсуа Мари Аруе Вольтер; [пер. с франц.]. – М.: Госюриздат, 1956. – 339 с.
 7. Дидро Д. Сочинения / Дени Дидро; [в 2 т.]; [пер. с франц.]; сост., ред. В. Н. Кузнецова. – М.: Мысль, 1986. – Т. 1. – 592 с.
 8. Гельвеций К. Сочинения / Клод Андриан Гельвеций; [в 2 т.]. – М.: Мысль, 1973. – Т. 1. – 606 с.
 9. Гольбах П. Избранные антирелигиозные произведения / Поль Анри Гольбах. – М.: Соцэкгиз, 1934. – Т. 1. – 356 с.

10. Гольбах П. А. Избранные произведения / Поль Анри Гольбах; [пер. с франц.]; [в 2 т.]. – М.: Соцэкгиз, 1963. – Т. 1. – 319 с.; Гольбах П. А. Избранные произведения / Поль Анри Гольбах; [пер. с франц.]; [в 2 т.]. – М.: Соцэкгиз, 1963. – Т. 2. – 563 с.

Гирила І.М.

здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИХ ОСНОВ ПРАВА В ПРАЦЯХ БОРИСА МИКОЛАЙОВИЧА ЧИЧЕРІНА

Історія формування природних основ права в працях Бориса Миколайовича Чичеріна відбувається на фоні «великих буржуазних реформ» XIX століття та істотних соціально-економічних і політичних змін, які відбуваються в тогочасній державі.

Вказане століття характеризується не лише підняттям загального рівня культури, але й значними розробками в науки, а також і в галузі наукових знань щодо держави й права, про що свідчить значна кількість опублікованої наукової державно-правової літератури, а також поява у юриспруденції гучних наукових імен загально-європейського масштабу таких як: О.Н. Муромцев, А.Д. Градовский, Б.М. Чичерін, М.М. Ковалевський, К.М. Коркунов та інші.

Життєвий шлях та подальша наукова творчість Б. М. Чичеріна (1828-1904) останнім часом дедалі більше привертає увагу істориків, філософів, юристів – всіх учених, які вивчають витoki культурного ренесансу кінця XIX - початку XX в.

Чичерін Борис Миколайович був талановитим теоретиком, філософом та істориком права, оригінальним представником неогегельянства у філософській думці, а також засновником державної школи вітчизняної історіографії, фахівцем у сфері державного будівництва. Різнобарвний та багатогранний творчий доробок Б. М. Чичеріна представляє, безсумнівно, інтерес й для сьогоденної науки, зокрема для правознавства.

Характеризуючи біографічний шлях науковця потрібно відзначити те, що він був походженням із древнього достатньо заможного дворянського роду Чичеріних, його батько – Микола Васильович Чичерін був поручиком. Сам же вчений виховувався та отримував освіту у найкращих вчителів на домашньому вихованні. З дитинства Б.М. Чичерін виявив пристрасть до пізнання. Він володів французькою, німецькою і англійською мовами, читав в оригіналі

У. Шекспіра, Дж. Байрона, У. Скотта, здійснив спробу перекладу з латини деяких праць Вергілія.

Згодом здобуваючи юридичну освіту Чичерін Б.М. має позитивну нагоду знайомитися та спілкуватися з такими відомими вченими та юристами, як Т. Н. Грановским, С. М. Соловйовим, К. Д. Кавелінім, П. В. Анненковим, А. И. Герценом, І. С. Тургеневим, які в свою чергу формують його природні основи філософії права на основі західної філософсько-правової думки та європейських політико-правових вчень.

Відчутний вплив на творчий доробок Чичеріна Б.М. здійснили також філософія Фрідріха Вільгельма та Йозефа Шеллінга, які проблему правової держави й свободи творчої особистості розглядали у плані формування народної самосвідомості та безперервної освіти універсального правового простору, що значно в подальшому окреслило фектор побудови та розуміння природних основ культурно-національного універсализму філософії права Б.Н.Чичеріна. Його «Філософія права» є своєрідним результатом багаторічної наукової діяльності, яка містить природні основи права.

Ще з раннього становлення Б.М.Чичеріна як науковця, суспільство та колеги сприймають його як консерватора, що він час від часу підтверджує в процесі викладання ряду навчальних юридичних дисциплін як екстраординарний професор класичного правового університету на кафедрі державного права. В його основних працях про державу та права відчувається потяг до природних основ та дух конституціоналізму та парламентаризму.

Ситуація, яка відбувалася у суспільстві другої половини ХІХ століття була дуже суперечливою. Зацікавленість громадськості у встановленні парламентарних інститутів та спроба уникнути революційного варіанта розвитку подій послужили природним підґрунтям у розвитку теорії лібералізму. Саме в цей період розвитку філософської думки складається основний напрям, який згодом назвуть класичною ліберальною філософією природного права. На фоні вказаних реформ та переоцінок правових цінностей Борис Миколайович Чичерін був великою постаттю у ліберальній філософсько-правовій думці другої половини ХІХ століття.

Не дивлячись на те що, Чичерін Б.М. в своїх природно-правових поглядах поєднував власне ліберальні наміри, вчений звертав увагу значною мірою на консерватизм, який допоміг створити особливу схему побудови та розвитку держави, яка в свою чергу опиралася на такий природний принцип, як мінімалізація політики, яка призводить до глобалізації та домінування права та визання за індивідом права на

гідне не лише існування, а й життя, що відобразилося в науковій правовій літературі у формі вшанування та виховання поваги до права та захисту прав особи. Завдання права, на думку вченого, полягало не в знищенні правового різнобарв'я, а в дотриманні його в певних рамках та межах: “заважаючи природній нерівності право повине перейти в нерівність юридичну, при цьому заважаючи свободі одного посягати на волю та свободу іншого”.

1. Трубецької О.Н. Вчення Б.М. Чичеріна про суті Доповнень і сенсі права // Питання філософії і психології. – 1905. – Кн. 80. – 113 с.

2. Чичерін Б.М. Філософія права. М., 2000. – 221 с.

3. Богданова Н.А., Швердяев С.В. Наука державного права та її викладання на юридичному факультеті Імператорського Московського університету (До 250-річчя Московського університету) // Історія, теорія, практика російського права. Сб.науч. раб: Вип. 1 / Відп. ред. У. У. Захаров. Курськ, 2005. – 421 с.

4. Мошляков О.Н. Чичерін одне із основоположників політичної науки // Вестник московського університету. 2004. – №2. – С. 68-74.

5. Поляков А.В. Ліберальний консерватизм Б.М. Чичеріна. // Правознавство. 1993. – №5. – С. 37-45.

6. Поляков А.В. Политико-правовое вчення Чичеріна // Чичерін Б. М. Обрані праці. СПб., 2004. – 344 с.

7. Фішер С.І. Витоки формування ідей філософії права Б.М. Чичеріна // Гуманітарний вісник ВТУ М.: Вид-во ВТУФССС РФ, 2002. – № 2. – С. 55- 69.

Гринчишин О.О.

аспірант кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПРІОРИТЕТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПЕРЕД СИЛОЮ ВЛАДИ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ПРАВОЇ ДЕРЖАВИ

Правова природа регуляції у суспільстві зумовлюється самою біологічною суттю людини, усвідомленим буттям (наявністю свідомості) та умовами соціального співіснування і що універсальними соціальними атрибутами права, які свідчать про його наявність у суспільстві, є загальнообов'язкові правила поведінки та інститути розсуджування (осуду) цієї поведінки [1, с. 122].

Аналізуючи динаміку суспільно-політичної історії з еволюцією

основних правових цінностей (свобода, відповідальність, справедливість і невід’ємні природні права людини й громадянина), можна виявити прагнення людства до досягнення пріоритетності права перед стихією сили й влади, а саме –перетворення у соціально-інституційній, антропологічній та ціннісно-комунікативній буттєвих площинах, результатом яких стало б забезпечення необхідних умов реалізації прав усіх категорій населення, належний захист людської гідності й активізація якостей людини саме як суб’єкта права, а також стимулювання правового дискурсу в суспільстві та утвердження демократичних правових цінностей. Реалізація вищезгаданих прагнень людства знаходить своє втілення у концепції правової держави.

Поняття правової держави має чітко виражений історичний характер, який видозмінюється залежно від правових традицій та орієнтацій, наявних у різних державах, і знаходить реальне втілення у конституції та правовій системі держави. Складність із визначенням правової держави зумовлена багатоаспектністю цього явища.

З розвитком правової думки основні завдання правової держави дещо змінювалися. Так перші кроки на шляху до розроблення теорії правової держави мали на меті захистити людину від свавілля держави. Розробка концепцій розподілу влади ставила за мету створення держави, яка б оберігала суспільство від тиранії однієї особи, в руках яких зосереджується влада [1, с. 122]

Термін «правова держава» вперше вжив Роберт фон Моль, який розглядав правову державу як «організацію спільного життя людей таким чином, що кожний максимально заохочується та підтримується у вільному та розумному вживанні та використанні своїх сил» [2, с. 34-39]. «Свобода громадян є справою над урядовою, – вважав Роберт фон Моль, – і ціла держава існує для того, щоби цю свободу охороняти і зробити можливою» [3, с. 88].

Сучасники розширили дефініцію «правової держави» доповнивши її додатковими сутнісними ознаками в порівнянні з її вихідним визначенням. Так, Рабінович П.М. визначає державу як правову, якщо в ній юридичними засобами реально забезпечене максимальне здійснення, охорону і захист основних прав людини [4, с. 30].

У підручнику «Конституційне право України» у співавторстві Чушенка В.І та Заяця І.Я. правова держава – це публічно-правовий союз народ, який заснований на праві як легітимованих суспільством нормах та політичній відповідальності держави перед народом за свою діяльність, державна влада в якій здійснюється за принципами дотримання прав і свобод людини і громадянина, верховенства права, поділу влади, інституціоналізації й юридичної форми діяльності

органів державної влади, їх службових та посадових осіб [1, с. 121].

На думку Головащенко О.С., правова держава може бути визначена як особливий стан організації державної влади у громадянському суспільстві, який виникає за умов досягнення в ньому високого рівня правової культури його членів і передбачає реалізацію державою свого функціонального призначення на засадах верховенства права, поділу влади, визнання і реалізації прав і свобод людини і громадянина, а також взаємної відповідальності держави та особи [5].

Спільним для всіх вищенаведених визначень є забезпечення державою механізмів для реалізації основних прав і свобод людини, практичної дієвості законодавчих норм та цінностей права.

Для ідентифікації конкретної держави як правової або неправової та для визначення напрямів, відповідно до яких має бути трансформоване політико-правове життя, на шляху розбудови правової держави доцільно виділяти притаманні їй ознаки, принципи.

Серед ознак правової держави слід розрізняти ціннісні (наприклад, верховенство права, визнання і реальне забезпечення прав і свобод людини) та інституціональні (поділ влади, верховенство правового закону тощо) ознаки. Відповідно перші мають визначати мету і напрямки трансформації держави, а другі втілювати перевірені світовою практикою механізми повноцінної реалізації перших. Саме реалізація ознак правової держави є вагомим фактором успішного розвитку громадянського суспільства, неодмінною умовою забезпечення і гарантування основоположних прав і свобод людини і громадянина [5].

Ідея побудови правової держави може бути реалізована лише в міру становлення онтологічних механізмів соціальної самоорганізації (основою яких є інститути народовладдя) та їх здатності виконувати функцію протизаги щодо пріоритетності державно-владних інтересів перед громадянськими з метою досягнення справедливого балансу між ними.

Правова держава виступає закономірним продуктом розвитку громадянського суспільства. Громадянське суспільство є первинним стосовно правової держави, воно має самостійний механізм функціонування, а виникнення й еволюція правової держави обумовлюються саме його потребами. Так, саме громадянське суспільство обумовило виникнення ліберальної правової держави, а згодом дало поштовх до її трансформації у соціальну правову державу. Між тим ефективна взаємодія громадянського суспільства з державою можлива лише за умов, коли остання існує у формі правової, оскільки ефективність розвитку громадянського суспільства залежить від ступеня захищеності індивідуальної та суспільної сфер життя від надмірної регламентації з боку держави та її органів. Лише в

демократичній, правовій державі із розвинутим громадянським суспільством досягається гармонія у взаєминах між державою і суспільством, де вони виступають як рівноправні партнери [5].

Формування правової держави в Україні є вкрай складним, багатоплановим процесом, що включає в себе не тільки формування структур влади, які здатні забезпечити дотримання законності та прав громадян, але й наявність широкого спектру політичних партій і рухів, соціальних груп і прошарків зі своїми специфічними інтересами, особливо правовою, політичною, соціальною, економічною поведінкою.

Виходячи зі змісту ст. 3 Конституції України, стає зрозуміло, що людина та її права і свободи мають беззаперечний пріоритет над інтересами державними. Обов'язком держави є забезпечення належного існування людини, а не навпаки.

Незважаючи на законодавче закріплення рівносуб'єктності держави та окремого громадянина, все ще існують вагомі суспільно-онтологічні перешкоди на шляху розбудови правової держави. Так, за даними науковців, оптимістичне ставлення до побудови правової держави в Україні коливається серед різних верств населення від 12,4 до 39,8 %, а задоволеність існуючим рівнем реалізації своїх законних прав та свобод – від 8,1 до 44,6 %. Тому здійснення справжнього верховенства права над стихією влади потребує насамперед ряду трансформацій у соціально-інституційній, антропологічній та ціннісно-комунікативній площинах людського буття, спрямованих, відповідно, на створення необхідних життєвих умов для правореалізації всіх категорій фізичних та юридичних осіб, утвердження пріоритету людської гідності та стимулювання розвитку активних екзистенційних якостей людини як суб'єкта права, налагодження правового дискурсу та культивування правових цінностей демократичного суспільства [див. 6].

Можна безапеляційно погодитися із твердженням Гринюка Р.Ф., що правова держава для сучасної України – це не реалії, а перспектива, ідеальна модель для руху, для подолання тоталітарного минулого [7]. Аргументація тези, згідно з якою правова держава є радше принципом, яким слід керуватися українському народу при здійсненні всієї своєї державно-правової життєдіяльності, на жаль, знаходить своє підтвердження у з огляду на численні внутрішньодержавні конфлікти та кризові процеси.

Базовим онтологічним підґрунтям утвердження нормативних основ демократичної правосвідомості є розбудова інститутів громадянського суспільства як модусів самоорганізації населення. Система таких інститутів має активізувати «висхідні імпульси»

народної ініціативи та волевиявлення, тоді як гарантування суб'єктивних прав та здійснення «волі більшості» доцільно закріпити за органами державної влади.

Підсумовуючи, слід зазначити, що процес розбудови правової держави не може бути остаточно завершеним, оскільки з розвитком громадянського суспільства як базового онтологічного підґрунтя, змінюються і вимоги до її складових, внаслідок чого відбувається оновлення їх змісту.

1. Конституційне право України: підруч. / В.І. Чушенко, І.Я. Заяць. – К.: Ін Юре, 2009.

2. Григорян А.Е. Роберт фон Моль о правовом государстве / А.Е. Григорян, В.Г. Пахомов. – М.: АПКиППРО, 2009.

3. Piniązek A. Demokratyczne państwo prawne / Antoni Piniązek. – Przemysl, 1999.

4. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. / П.М. Рабінович. – Вид. 10-е, доп. – Львів: Край, 2008.

5. Головащенко О.С. Соціальна та правова держава: питання співвідношення: дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук: спеціальність 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О.С. головащенко. – Харків, 2008.

6. Цимбалюк М.М. Онтологічні основи теорії правосвідомості: дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спеціальність 12.00.12 «Філософія права» / Михайло Михайлович Цимбалюк. – К., 2009.

7. Гринюк Р.Ф. Правова держава: теоретико-методологічні проблеми співвідношення держави і права / Р.Ф. Гринюк // Держава і право: Зб. наук. праць. – Юридичні і політичні науки. – К. : Ін-т держави і права НАН України, 2002. – Вип. 18. – С. 26-34.

Гринь Л.М., Скрипеч Р.І.

курсанти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМВІДНОШЕННЯ ДЕФІНІЦІЙ «ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА СУСПІЛЬСТВА», «ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА ОСОБИ», «ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА ЮРИСТА»

В українській і зарубіжній юридичній літературі немає єдиного підходу щодо однозначності трактувань дефініцій «естетична культура суспільства», «естетична культура особи», «естетична культура юриста» та ідентичності характеристики особливостей характеру їх співвідношення.

Деякі аспекти даної проблематики знайшли своє відображення в працях таких учених, як А. Романова, В. Горський, В. Горшеньов, М. Ібрагімов, М. Коваль, В. Куліченко, В. Лозовий, І. Любінський, В. Мазепа, С. Сливка, Ю. Тихонравов, І. Фролов, Б. Чичерін, Ю. Чуфаровський та інші. Спільним для цих наукових розвідок є приділення недостатньої уваги розгляду даної проблеми та аналіз її у руслі більш ширших.

Виходячи із системного й детального вивчення наукових положень даної тематики, потрібно зауважити, що зміст понять «естетична культура суспільства», «естетична культура особи», «естетична культура юриста» не є ідентичними, а співвідносяться через методологічну призму аналізу як ціле та складові.

Цю тезу підтверджують екстраполяційні методологічні підходи висвітлення трактувань і їх взаємовпливу щодо наукових тверджень А. Романової, В. Лозового, У. Суна. Зокрема, А. Романова наголошує, що естетична культура окремого юриста є синтезом загального, особливого та одиничного, де естетико-правова природа юриста є складним переплетенням природних, соціальних, виховних, культурних чинників, його власної активності та вибіркової діяльності щодо засвоєння цінностей світової й національної культури, які власне роблять його унікальним і самобутнім [1, с. 112]. А. Романова вважає, що естетична культура юриста не є чимось особливим порівняно з естетичною культурою, естетичною культурою суспільства, певної групи, особи, є їх різновидом. Йдеться лише про специфічне доповнення основних моментів, зумовлених соціокультурними обставинами, панівною ідеологією, загальним рівнем культури та вихованням особи, особливостями професійного середовища та специфікою професійної діяльності. Науковець також погоджується із думкою В. Лозового, який характеризує співвідношення естетичної культури юриста та естетичної культури суспільства, певної ланки соціуму, особи тією мірою засвоєння естетичних цінностей, якою володіє конкретна особистість [2, с. 174].

У. Сун у свою чергу зауважує: «Естетична культура особистості є мірою освоєння естетичних цінностей у конкретних історичних умовах і мірою її діяльності, спрямованої на створення таких цінностей у різних галузях суспільної практики» [3, с. 187].

Також не можна не погодитись із абстрактно-предметним методологічним прийомом трактування та аналізу специфіки співвідношення цих естетичних категорій С. Сливки, який визначає їх через площину почуттєвого права, правової естетики, «дух права». Він вважає, що естетична культура юриста – це ступінь почуттєвого діалогу мистецтва і краси на формування професійної правосвідомості юриста з метою пізнання

правових явищ [4, с. 63]. В наступних своїх наукових розвідках учений дає значно ширше визначення цих дефініцій, надає перевагу синоніму «естетично-почуттєва культура юриста» замість естетична культура юриста. Трансформацію своїх поглядів він детермінує інтеграцією елементів службової діяльності юриста, а саме: почуттєвого та раціонального, своєрідним діалогом між ними, та взаємовідношення зовнішнього та внутрішнього аспектів естетичної культури. С. Сливка під поняттям естетичної культури юриста розуміє почуттєвий вплив «діалогу мистецтва» і законів краси у правовій естетиці на формування професійної правосвідомості фахівця-юриста та його поведінку з метою пізнання та кваліфікованого вирішення ним правових ситуацій [5, с. 228].

Отже можна стверджувати, що неоднозначний характер щодо особливостей взаємовідношень дефініцій «естетична культура суспільства», «естетична культура особи», «естетична культура юриста» є характерним явищем наукових надбань, зумовленим насамперед унікальністю природного змісту цих понять, які, власне, не є ідентичними, а являють своєрідний синтез загального, особливого та одиничного через методологічну призму аналізу як ціле та складові.

1. Романова А.С Естетико-правова природа юриста: монографія. / А.С. Романова. – Львів: ПАІС, 2009. – 196 с.

2. Лозовий В.О., Колесніков М.П., Колеснікова О.В. Естетика / В.О. Лозовий, М.П. Колесніков, О.В. Колеснікова. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 208 с.

3. Сун У. Ф. Естетична культура студента/ У. Ф. Сун. – М.: МГУ, 1971. – 214 с.

4. Сливка С.С. Юридична деонтологія: навчально-методичний посібник/ С.С. Сливка. – Львів: Світ, 2003. – 115 с.

5. Сливка С.С. Юридична деонтологія: підручник, вид. 3-тє, перероб. і доп. / С.С. Сливка. – К.: Атіка, 2006. – 296 с.

Гришук О.В.

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри теорії та філософії права

(*Львівський національний університет імені Івана Франка*)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОСТКЛАСИЧНОГО ПРАВОРОЗУМІННЯ

Сучасна філософія права характеризується потужними методологічними перетвореннями, які пов'язані із зміною соціальної

та політичної парадигми. Це призвело до необхідності пошуку нових підходів до права, розробки нових моделей праворозуміння. Сьогодні має місце неабиякий плюралізм праворозуміння, що супроводжується виникненням багатьох концепцій, які не рідко ґрунтуються на сутнісних характеристиках, наукове обґрунтування яких суперечливе. Це не сприяє чіткості у питаннях буття, сутності, форм права та викликає потребу у напрацюванні критеріїв, які дали б можливість системного осягнення цих феноменів.

Слід підтримати думку А.В. Скоробогатова, що методологічна криза, характерна для даного періоду розвитку правової науки, полягає в тому, що класична методологія дослідження не відповідає вимогам сучасності. Наслідком цього є розмитість критеріїв науковості теорії, проявом якої є ситуація, коли серед вчених не спостерігається єдності стосовно загальної сукупності позицій, відповідно до яких здійснюється перевірка відповідності теорій наукового знання. Це суттєво ускладнює пошук нового праворозуміння.[4, с.5] З іншого боку, на думку П.М. Рабіновича, змістовна плюралістичність праворозуміння була і завжди залишатиметься його неусуванною, нездоланною властивістю. [3, с.24]

Відмінності у стилях філософсько-правового мислення виявляються при відповіді на запитання про те, якою має бути сучасна правова теорія. Проте кожна з правових концепцій є лише однією з можливих (конкуруючих) інтерпретацій правової реальності, що постійно уточнюється і є відкритою для критики. [6]

Дедалі більшої підтримки набуває теза про існування двох різних стилів філософсько-правового мислення, які можуть бути позначені відповідно як класичний і посткласичний (некласичний). Відповідно, представники класичного праворозуміння намагаються пізнати і пояснити право за допомогою однієї теорії, яку вони визнають єдино правильною. Представники посткласичного праворозуміння сприймають право як багатовимірне явище, яке неможливо дослідити і пізнати лише за допомогою однієї теорії права, а застосовується синтез методологій кількох класичних теорій праворозуміння, а також звернення до філософії та інших гуманітарних наук дозволяє зрозуміти глибинну сутність права.

В межах класичного праворозуміння виділяють два типи: природно-правовий та позитивістський. До природно-правового праворозуміння належать концепції і уявлення про право, які проводять межу між природним і позитивним правом, вважаючи перше існуючим незалежно від держави, суспільства і свідомості людини. При цьому природне право як безумовна цінність протиставляється недосконалому позитивному праву. Як явище

ідеальне і абсолютне, природне право визнається постійним і незмінним.

Природно-правовий тип праворозуміння представлений світським та релігійним праворозумінням. Релігійне праворозуміння, характерне, перш за все, для періоду Середньовіччя, але визнане окремими мислителями в Нового і Новітнього часу. Світське праворозуміння включає в себе: Античне ототожнення природного права з розумними законами природи, яким підкоряється все живе; індивідуалістичну інтерпретація природного права, ототожнення природного права з правами і свободами людини, які безпосередньо випливають з її природи, характерна для Нового часу; сприйняття природного права в XX ст. як правового ідеалу, на який необхідно рівнятися позитивному праву. [4, с.20]

До позитивістського праворозуміння відносяться ідеї та теорії, які засновані на філософсько-позитивістській парадигмі, згідно якої емпіричний досвід є фундаментом наукового знання, а теорії лише впорядковують факти. Виділяють такі концепції позитивістського праворозуміння: юридично-позитивістське; соціологічне праворозуміння; історична школа права; психологічне праворозуміння; класова (марксистська) теорія права та ін.

На думку М.М. Тарасова, позитивістський гносеологічний ідеал вимагає рішучої відмови від теоретичного пізнання права та пошуку метафізичної ідеї права і її розгортання шляхом логічної дедукції, а значить, від співвідношення філософії права і позитивної юриспруденції як ідеального і реального права. Оскільки з позицій позитивістської методології метафізичні ідеї не мають реального буття і не можуть включатися в предмет наукового пізнання, то наукове дослідження права може бути лише пізнанням його законів шляхом узагальнення явищ, що реально існують.[5, с.117]

Слід погодитись з А.В. Поляковим, що жодна з класичних концепцій праворозуміння не була самодостатньою, тобто здатною, виходячи з власного теоретичного потенціалу, відповісти на всі питання правової науки, що стрімко розвивається. Класичні теорії будувалися на протиставленні і взаємному запереченні. У той же час ці теорії потребували одна одної, оскільки кожна з них «діяла» у своїй обмеженій області і вирішувала обмежені теоретико-правові завдання. Розвиток класичних типів праворозуміння підготував ґрунт для їх синтезу в рамках нових, неklasичних, наукових уявлень.[2, с.49]

Некласичне праворозуміння представлено двома типами: інтегративним та постмодерністським. До інтегративного праворозуміння відносяться теорії, які характеризуються прагненням об'єднати (інтегрувати) в рамках однієї правової теорії розроблені в

класичних типах праворозуміння особливі аспекти буття права або об'єднати методологію кількох класичних теорій для вивчення феномена права у всій його багатогранності.

Постмодерністське праворозуміння пропонує велике розмаїття дискурсів, що існують самостійно та здатні взаємодоповнювати один одного. На думку І. Честнова, серед філософських течій, що сформовані під впливом нових тенденцій у розвитку суспільства і людини, можна виділити такі типи посткласичного праворозуміння: феноменологію, герменевтику, антропологію і синергетику.[8] За А. Скоробогатовим, постмодерністське праворозуміння можна представити п'ятьма правовими концепціями: феноменологія права, герменевтика права, екзистенціалізм права, антропологія права, синергетика права, діалогічна теорія права. Кожна з цих концепцій в свою чергу представлена декількома теоріями, які об'єднує лише загальна методологія.[4, с.22] За Ю.М. Оборотовим, парадигмами праворозуміння постмодерну можуть бути названі антропологічна, комунікативна, інтегративна, цінніснонормативна.[1, с.52]

На завершення слід погодитись з А.С. Токарською, [7, с.17] що на відміну від класичної науки, яка ґрунтувалася на уявленні про сутність речей як певну абсолютну, незмінну та позасуб'єктивну даність, з якою мають узгоджуватися будь-які людські міркування та практичні дії, сучасна посткласична наука заснована на іншій парадигмі раціональності. Це проявляється в неможливості мати абсолютно незалежне від суб'єкта знання про світ, в людиномірності будь-якого виду людської діяльності, а також у тому, що сутність людини не є чимось напередзаданим та позачасовим, а створюється самою людиною в процесі її суспільно-культурної самореалізації.

1. Оборотов Ю. М. Праворозуміння як аксіоматичне начало (постулат) права // Право України, 2010 - № 4 – С. 49-55. – с. 52.

2. Поляков А.В., Тимошина Е.В. Общая теория права //Учебник. - Издательский Дом С. -Петерб. гос. ун-та, 2005 г. –з 472 с.

3. Рабінович П.М. Філософія права : навч. посіб. В 5-ти ч. для студ. Юрид. вищ. навч. закл. / П.М. Рабінович. – К. : Ін Юре, 2013. – Ч. 1–2. : Філософія права як наука. Гносеологія права. – 232 с.

4. Скоробогатов А.В. Современные концепции правопонимания: учебно-практическое пособие. – Казань, 2010. – 158 с.

5. Тарасов Н.Н. Методологические проблемы юридической науки. – Екатеринбург, 2001.- 263 с.

6. Тимошина О. Стилі філософсько-правового мислення і типи праворозуміння // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-prensa.com/article-1186.html>

7. Токарська А.С. Правова комунікація в контексті поскласичного праворозуміння. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – К: Київський національний університет внутрішніх справ, 2008. – 514 с.

8. Честнов И. Л. Правопонимание в эпоху постмодерна // Правоведение. – 2002. – № 2. – С. 4–16.

Жаровська І.М.

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри теорії та філософії права

(Навчально-науковий інститут права та психології

Національного університету «Львівська політехніка»)

ЩОДО АКТУАЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ПРАВОРОЗУМІННЯ

Питання, пов'язані з вибором та обґрунтуванням типу праворозуміння, належать до найбільш принципових та дискусійних проблем теорії права. Розуміння сутності права, або праворозуміння, є початковою, вихідною категорією юриспруденції. У межах розуміння сутності права перебуває пік проблемності юридичної науки, її проблемна напруженість. Тому засобом забезпечення розвитку юридичної науки передусім є вирішення проблеми праворозуміння.

Вся історія розвитку юриспруденції – це історія протиборства різних підходів до розуміння того, що є сутністю права як специфічного явища соціального життя.

Так, ще наприкінці XVIII ст. основоположник німецької класичної філософії І. Кант не без підстав констатував, що питання про те, що таке право, «може збентежити правознавця – якщо тільки він не хоче здійснити тавтологію або замість загального рішення послатися на те, що зазначали коли-небудь закони якої-небудь країни».

Сторіччя по тому, наприкінці XIX – на початку XX ст., інший німецький учений, відомий юрист Р. Ієрінг, торкаючись проблем праворозуміння, також акцентував увагу на їх невирішеності і недостатній визначеності щодо того, що зазвичай іменується правом. Термін «право», писав він, є досить непевним і зазвичай вживається у двох значеннях: в об'єктивному і суб'єктивному. У першому сенсі право означає сукупність всіх правових положень, які захищаються державою, законний

правопорядок. А в другому – під правом розуміють «конкретний прояв абстрактних правил до конкретних діянь особистості».

Про невизначеність поняття права, а також про невіршеність проблем праворозуміння зазначали також різні вітчизняні і зарубіжні автори і в більш пізній період. Зокрема, у першій половині ХХ ст. про це багато разів говорив один з найбільших теоретиків права, австрійський юрист Г. Кельзен. У своїй відомій роботі «Чисте вчення про право» він особливо акцентував увагу на тому, що «теорія права повинна перш за все визначити поняття про свій предмет». Щоб дати визначення права, наголошував учений, слід почати зі слововживання, тобто встановити, що означає слово «право» в німецькій мові і його еквіваленти в інших мовах. Слід з'ясувати, чи мають соціальні явища, що позначаються цим словом, подібні ознаки, що відрізняють їх від інших схожих явищ, і чи достатньо значущі ці ознаки для того, щоб служити елементами поняття соціальної науки. В результаті такого дослідження автор дійшов до висновку, що словом «право» і його багатомовними еквівалентами позначають настільки різні предмети, що ніяке загальне поняття не може охопити їх усіх.

Нарешті, варто зауважити, що питання, які стосуються невизначеності поняття права і невіршеності проблем праворозуміння, викликали нескінченні суперечки впродовж другої половини ХХ ст. Щобільше, вони понині є спірними і разом з тим дуже актуальними і в національній, і в зарубіжній юриспруденції.

У радянський період, який охоплює понад 70-річний відрізок часу, починаючи з 1917 р. і закінчуючи 90-ми роками ХХ ст., проблеми праворозуміння вирішували, як правило, з нормативістських позицій. Поняття права при цьому розглядалося як сукупність правил поведінки, що виражають волю панівного класу, встановлених у законодавчому порядку, а також звичаїв і правил співжиття, санкціонованих державною владою, застосування яких забезпечується силою держави задля охорони, закріплення та розвитку суспільних відносин і порядків, вигідних й угодних панівному класу.

Первинною проблемою наукового колапсу у сфері праворозуміння є історичний спадок радянського права. Ідеологічна концепція нормативності пов'язана з абсолютизацією деяких суб'єктивних моментів нормогенезу. Для неї характерне державно-вольове трактування правових аспектів соціальної дійсності. По-перше, має місце конвенціональне трактування всіх соціальних регуляторів (і правових зокрема), при якому вони розуміються як вираження волі суспільства (якої-небудь його частини), волі більшості. У цьому випадку не враховано багато об'єктивних факторів нормогенезу, передовсім об'єктивної владності

соціальних норм. Можна сказати, що для такого підходу характерна ідеалізація соціальних норм, при якій вони більшою мірою виступають як результат свідомо вольової діяльності, як ідеальна абстракція, створена волею і в інтересах більшості представників соціальної спільності, а не як закономірний прояв соціальної реальності, що об'єктивно характеризує людську діяльність і суспільну свідомість. По-друге, щодо правових норм, ідеологічне трактування нормативності з усіх правоутворювальних чинників на перше місце поставило ідеологію в сенсі ціннісних та програмних установок розвитку окремого соціального класу. Результатом такої ідеологізації стало формування не просто суб'єктивістської, вольової, а класово-вольової концепції права і всіх правових явищ, що не дозволяло враховувати об'єктивну нормативність правогенезу при формуванні правових норм [1, с.162].

Актуальність праворозуміння в сучасній українській юриспруденції зумовлюють такі обставини:

1. Багатогранність самого феномену права, його полісемантичний вимір, плюралістичність сутнісних ознак. Така багатоманітність цього терміна, який, до речі, містить позначення понять про свободу людини, справедливість, настанови щодо людської поведінки, певні інтереси тих чи інших суб'єктів соціуму, особливі почуття, емоції чи інші ірраціональні психічні явища, властиві суб'єктам, вимоги до суб'єктів щодо отримання певних цінностей, благ, звернені до суспільства, держави тощо, викликає закономірне запитання: яке навіть з перелічених явищ потрібно вважати правом. Аби відповісти на це запитання, загальна теорія юриспруденції послуговується спеціальною категорією, яка дозволяє охопити всі наявні (та й навіть можливі в майбутньому) роз'яснення щодо того, що ж являє собою право. Такою, на думку П. Рабіновича, є категорія право розуміння[2, с.3-6].

2. Зміна соціально-політичних та історичних реалій сучасного суспільства, відмова від адміністративно-командної системи управління соціумом, відмова від силових важелів впливу на соціум, критика суто легістського підходу до сутності правових явищ тощо.

3. Зміцнення антропологічних концептів у правознавстві, тобто поступово простежується розуміння держави і права як антропологічно-ціннісного феномену. В умовах демократизації суспільства «людиномірність» права інтерпретується вже не як «підведення» під деяку спільну для всіх «людську природу», а як надання належної свободи власного створення кожним індивідом своєї «сутнісної визначеності» та здатності бути не лише виконавцем, а й одночасно справжнім суб'єктом права. Тож у цьому розумінні право

передбачає не лише певну гарантію такої свободи та можливість досягнення суб'єктом бажаного соціального стану, але й момент відповідальності за плоди використання чи ігнорування цієї свободи, а також ризик нереалізованості чи втрати своєї індивідуально-особистісної «людської сутності».

У контексті такого тлумачення гуманістичного змісту права, обґрунтування прав людини не може бути зведеним ні до природно-антропологічного їх аспекту, ні до самих лише економічних, соціокультурних, аксіологічних чи юридико-догматичних аргументацій. Ідеї таких прав кристалізуються в багатовимірному буттєвому середовищі міжлюдських взаємовідносин, втілюючись в орієнтирах «правової справедливості», котрі, своєю чергою, завжди осмислюються в контексті пріоритетної для індивіда чи певної їх спільноти ціннісної ієрархії та здобувають статус загальнолюдських, сприяючи культурно-політичному інтегруванню людства. Однак їх нормативно-юридичне гарантування істотно залежить від можливостей узгодження індивідуальних, суспільно-групових, державних, міжнаціональних та глобальних інтересів і цінностей [3, с.265].

4. Трансформація ціннісних інтенцій соціуму. М. Козюбра зазначає, що ставлення людей до права, його осмислення й оцінка визначаються не тільки і навіть не стільки науковими міркуваннями, скільки ціннісними установками й уявленнями. Адже ще з часів античності відомо, що право є не лише наукою, а й мистецтвом. Воно ґрунтується не лише на знанні, а й на певних цінностях – справедливості, свободі, рівності тощо. Цінності ж – це передусім сфера світогляду, який є способом не вивчення і пояснення феномену буття, зокрема права, а його духовного освоєння, інтерпретації. На відміну від наукового знання, яке не має залежати від ідеалів і поглядів суб'єкта пізнання, світоглядне світосприйняття є тією своєрідною духовною призмою, крізь яку пропускається і переживається навколишній світ, а тому не може претендувати на достовірність [4, с.13-14].

1. Заморська Л. Нормативність права в радянському праворозумінні / Л. Заморська // Право України. – 2011. – № 11/12. – С. 156–163.

2. Рабінович П. Сутність праворозуміння / П. Рабінович // Право України. – 2007. – № 9. – С. 3–6.

3. Тімуш І. С. Інтегральний погляд на право : моногр. / І. С. Тімуш. – К. : Атіка, 2009. – 284 с.

4. Козюбра М. Праворозуміння: поняття, типи та рівні / М. Козюбра // Право України. – 2010. – № 4. – С. 10–21.

Забзалюк Д.Є.
кандидат історичних наук, доцент,
в.о. начальника кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ВПЛИВ КАТОЛИЦИЗМУ НА ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ

З кінця IX – початку XI століття, тобто з моменту зміцнення військово-політичної ролі Києва та утворення по-суті нової держави – Київська Русь, із початком міжнародних відносин із Візантією та Європою, в давньоруському соціумі поступово починають домінувати нові цінності світосприйняття, відмінні від язичницьких уявлень про оточуючий світ.

У вітчизняній історіографії досить довгий період часу домінувала думка про єдиний та всеохоплюючий вплив Візантії на становлення християнської релігії на Русі. Вплив Західного християнського світу сприймався вороже і категорично відкидався. Однак, аналізуючи етапи розвитку Києво-Руської держави, а також шляхи утвердження християнства на Русі, відзначаємо, що Римська Церква та західний світ відіграли величезну роль у становленні християнської віри та релігійного світосприйняття на Сході Європи.

Кожна історична епоха мала свої, притаманні лише їй, особливості становлення та розвитку. Період Середньовіччя, однозначно, не є виключенням. Більше того, саме в дану історичну епоху викристалізувалась політико-правова ідеологія, яка визначила увесь подальший розвиток державно-правових явищ та процесів у суспільстві. Без сумніву, головним фактором даного процесу було християнство, що стало тією фундаментальною засадою, яка визначила увесь подальший розвиток європейської цивілізації, адже воно стало втіленням Любові та знайшло свій прояв у гуманістичному сприйнятті оточуючого світу. Головним чином такі уявлення знайшли своє відображення у Західній Європі, де християнська релігія розпочала свій офіційний поступ із початку IV століття.

Прийняття християнства як офіційної релігії західного світу сприяло утвердженню «спільності інтересів і форм суспільного життя навіть між романськими і германськими народами, на Сході такої солідарності ми не бачимо» [1, с. 148]. Саме тому удержавлення християнства на Русі мало змінити дану тенденцію в сторону об'єднання усіх руських земель в єдину державу.

Безперечно, хрещення Русі – одна з найепохальніших подій в історії вітчизняного державотворення, яка ознаменувала собою

початок періоду розквіту Києво-Руської держави та офіційно увело її у велику європейську християнську сім'ю.

Є незаперечним історичним фактом, що християнство і Церква поставила міжнародні відносини народів і племен на якісно нові основи. З його прийняттям воно відкрило і українські землі для гуманніших міжнародних відносин і зв'язків. Характеристика «варвара» поволі зникає з аналіз світового літописання у відношенні до української землі і людини [2, с. 18-19].

Із середини X ст. Київська Русь стає потужною державою, яка займає вагомому місце на політичній карті Європи. Крім того, її сусідство із польською, угорською, словацькою та чеською християнськими культурами, які в свою чергу межували із провідними християнськими державами Західної Європи, суттєво позначилося на християнізації самої Русі. У більшій мірі, наголошують вчені, зв'язки з заходом були зумовлені економічними інтересами, однак не слід виключати і релігійних. Причому, останні почали формуватись та домінувати ще за півстоліття до Хрещення Русі 988 року.

Із середині X століття княгиня Ольга та Святослав «приймали посольства від папи Римського та володарів західних держав» [3, с. 102]. Зауважимо, що «взаємних посольств Русі з Римом дослідники в римських джерелах зафіксували дванадцять» [4, с. 18; 5, с. 254]. Відомою на Русі була місія монаха з монастиря св. Максиміліана в Лотарингії Адальберта у 961 році, яка, однак, виявилась невдалою, і монах був змушений втікати від язичників-киян. Взагалі, варто зазначити, що «Русь традиційно не сприймала закордонного місіонерства, а тому місіонери-іноземці на Русі були випадковими та поодинокими [6, с. 289].

Своєрідним місіонерським бумом відзначається правління у Києві Володимира Святославовича, за часів якого в Київській Русі християнство стає офіційною державною релігією. Не дивлячись на те, що саме хрещення відбувся за східним (візантійським) обрядом, вищі римські церковні ієрархи, включаючи самого понтифіка, активно займались місіонерською діяльністю на Русі. В цей період відомі місії Папи Римського Бенедикта VII 979 року, місія послів Папи Іоанна XV 988 та 991 років, місія Папи Сильвестра II 1000 року, місія єпископа Колобрезького, внаслідок якої у 1018 році, після смерті Володимира Великого, його син Святополк намагався запровадити католицизм та ін.

За свідченнями І. Нагаєвського, «приїзди папських легатів, та численні посольства Володимира до Риму торкалися не тільки політичних, але й церковних справ, були тісно пов'язані між собою, і можуть бути по трактовані як певне свідчення зусиль Володимира щодо встановлення патріархату [7, с. 18].

Особливо тісні стосунки з Західною Європою та Католицькою Церквою були у Ярослава Мудрого, про що замовчували, а подекуди, навіть фальсифікували візантійські літописці. Так, відомо, що у 1054 році митрополит Іларіон «не підтримав візантійську політичну і релігійну організацію в питанні розколу Вселенської церкви, через що щезає з літописів і перестає бути митрополитом» [3, с. 181]. В цей час починає відбуватись конфронтація між Грецькою та Католицькою церквами за право бути панівною. Особливо ця боротьба загострюється після 1054 року, тобто після її розколу. Саме в цей період у Києві перебував кардинал Гумберт, який намагався схилити Україні-Русь до західно-християнської церкви. А релігійна місія антипапи Климента III взагалі була спрямована на возз'єднання церков.

Наступним з князів України-Русі, хто схилявся до католицизму, був Ізяслав Ярославович, який звертається з листом до Папи Григорія VII, в якому просить визнати його владу як верховного правителя Русі. Адже відомо, що усі верховні монархи тогочасної феодальної Європи вважалися підданими римських понтифіків.

Папа Римський дуже уважно приглядався до релігійних і політичних справ в Україні-Русі. Переговори українських митрополитів з Папою Римським дуже нервували Константинопольський патріархат, і хоча київський митрополит, порівняно з візантійськими, посідав в ієрархії церкви занадто низьке 61 місце і не користувався особливою увагою патріарха, в європейській релігійній політиці київський митрополит у найдавнішому каталозі знаходився на 9 позиції. Таке політичне і релігійне становище України-Русі надавало українському митрополиту високий статус, що змушувало константинопольських патріархів майже не втручатися у внутрішні та зовнішні справи української церкви. Українські політичні і релігійні діячі добилися права самостійного вибору митрополита своїми єпископами. Така особливість митрополії, її високий статус були пов'язані з тим, що в Україні-Русі не була заборонена католицька церква і окрім православних єпископатів були і католицькі [3, с. 138-139].

Як бачимо, було дуже багато спроб схилити Україну-Русь у бік католицизму і це виразно свідчить про те, як високо цінували в Римі значення України-Русі, як наполегливо бажали схилити її до латинського світу.

Важливим з точки зору відношення до католицизму на Русі був хрестоносний рух західноєвропейського лицарства XI–XIII століть і можлива участь в ньому руських військових дружин. На нашу думку, в більшій мірі, він сприймався скоріше як паломництво, аніж як військова компанія по звільненню Єрусалиму від невірних. Ігнорування русичами цієї місії можна пояснити не стільки неприйняттям самої ідеї хрестових походів, скільки складною зовнішньополітичною ситуацією на Русі і постійними внутрішніми

міжусобицями. Одностайність релігійного світобачення, одностайність моральних засад, одностайність спільних вартостей формують у спільноті однаковість зобов'язань і тотожність прав, єдність завдань і цілей виступають першорядними державотворчими та правотворчими елементами.

Можна із впевненістю стверджувати, що католицизм мав неабиякий вплив на розвиток християнства на Русі. Практично усі руські князі, як київського, так і галицько-волинського періодів розвитку української держави, підтримували тісні контакти із провідними західноєвропейськими католицькими державами. Окремо слід відзначити і багатовимірні взаємовідносини із самою Римською Католицькою Церквою, яка неодноразово намагалася схилити шальки терезів зі сторони православ'я у бік католицизму, розуміючи вагому роль і місце Русі у політичній карті Європи.

1. Петровъ М.Н. Лекції по всемірній історії. Томъ II. История среднихъ вѣковъ. Часть II-ая. – С.-Петербургъ, 1908. – 148 с.

2. Релігія в житті українського народу // Збірник матеріалів Наукової Конференції у Рокка ді Папа (18-20. жовтня 1963р.) / За ред. В. Янева. – Мюнхен-Рим-Париж, 1966. – 217 с.

3. Ідзьо В.С. Релігійна культура Європи та зародження, становлення і розвиток християнства на території України / В.С. Ідзьо. – Львів: Ліга-Прес, 2007. – 320 с.

4. Історія релігій в Україні. – Т.2 / За ред. Проф. П. Яроцького. – К., 1997. – 372 с.

5. Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні / М. Чубатий. – Т.1 (до року 1353). – Рим-Нью-Йорк, 1965. – 816 с.

6. Борисова О.В. Релігійний чинник у геополітичних устремліннях еліт України в добу Середньовіччя: монографія / О.В. Борисова. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – 320 с.

7. Нагаєвський І. Об'єднання Церкви й ідея Патріярхату в Києві / Ісідор Нагаєвський. – Торонто, 1961. – 200

Забзалюк О.В.

кандидат юридичних наук,

завідувач кафедри міжнародних відносин

(ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права»)

АВТОНОМІСТСЬКО-ФЕДЕРАЛІСТСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ В ДОБУ КОЗАЦЬКО-ГЕТЬМАНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Із середини XIV століття більша частина території етнічних

українських земель опинилась під владою Польщі та Великого Князівства Литовського. І якщо Польща поводи́ла себе доволі агресивно, активно впроваджуючи політику соціального та політичного пригноблення українського населення, зокрема і боярської знаті, то литовська експансія в Україні не мала виключно насильницького характеру. Це був своєрідний симбіоз, який складався із завоювання території північних та центральних районів колишньої Києво-Руської Держави та закріплення юридичних повноважень органів влади ВКЛ. Проте зближення Польщі і Литви та утворення 1569 року спільної держави – Речі Посполитої – однозначно негативно позначилось на державно-політичному статусі українських етнічних земель, що виявилось у політичному, соціальному, релігійному та національному гнобленні українського народу.

Ще одна окрема сторінка української історії, у якій відображені основні проблеми державного устрою, присвячена козацько-гетьманській державі, яка проіснувала більше двох століть.

Козацька Україна полишила своїм нащадкам ясний національно-політичний ідеал, що хитався між державною самостійністю і автономією в рамках сусідніх держав, чи в федеративній сполуці з ними [1, с. 1].

Закріплення козацької державності пройшло декілька етапів, який розпочав Зборівський мирний договір 1649 року. Однак найбільш цікавим із точки зору тенденцій федералізму можна вважати Гадяцький договір 1658 року, яким у межах Речі Посполитої було задеклароване створення князівства Руського, що свідчило про доволі сильні федеративні начала українського народу.

Окремо слід сказати і про політичну ситуацію, яка передувала укладенню цієї угоди. На жаль, як практично і всі подальші етапи боротьби за власну державність, вона була не надто сприятливою для України. Адже, опинившись в умовах втягнення у черговий конфлікт, гетьманський уряд змушений був шукати будь-які способи збереження власної автономії. «У політичному аспекті за Гадяцьким трактатом козацька Україна, як Руське князівство поверталось на правах чи то автономії, чи то федеративної частини до складу Речі Посполитої» [2, с. 90], чим викликало незадоволення з боку Московської Держави, яка вважала Гетьманщину «своєю територією» і не спішила виконувати свої зобов'язання та забезпечувати видані нею правові гарантії відповідно до умов Переяславського договору 1654 року.

Автор Гадяцького договору Ю. Немирич був прихильником республіканської форми правління та федеративного устрою держави. На думку творців цього договору, «конституція польської республіки, до якої

нині прилучалася також Україна, мусила бути збудована на системі тріалізму. Королівство Польське, Велике князівство Литовське й новоутворене Велике князівство Русько-українське творили складові частини цієї держави» [3, с. 12]. І незважаючи на те, що українська частина держави не могла вести самостійну зовнішню політику, в усьому іншому вона користувалась усіма правами незалежної держави. Виконавча влада належала гетьману, а законодавча – українському парламенту. На жаль, Гадяцький трактат так і не набув правових наслідків.

Укладення Переяславського договору, а потім на його основі «Березневих статей» 1654 року трактується неоднозначно і тут ще є багато «білих» плям. «На підставі «Березневих статей» Україна відійшла під протекторат Москви, отримавши так зване «підданство»» [4, с. 58]. Однак головна ідея юридичного оформлення протекторату полягала у васальній залежності Війська Запорозького від московського царя.

Проте можна констатувати, що на підставі договору 1654 року тодішня українська козацька держава «зберігала свій державний устрій і свою територію» [5, с. 39].

Аналізуючи Переяславську угоду та «Березневі статті» 1654 року між Україною та Росією, можна сказати, що в них містяться всі ознаки, які характеризують принцип федералізму, зокрема: вся повнота влади як законодавчої, так і виконавчої належала гетьманському уряду; право самостійно обирати главу держави; невтручання царського уряду у внутрішнє життя української республіки; право гетьманського уряду на вільні міжнародні відносини з іншими державами.

Однак Російська імперія робила усе від неї можливе, щоб обмежити права і вольності, якими користувалось козацтво, не говорячи вже про збереження статусу широкої автономії Гетьманщини. Щодо федералістських тенденцій взагалі не йшлося, оскільки Московська Держава була абсолютною монархією, яка категорично не припускала надання широких повноважень своїм васальним та завойованим землям і територіям. Надзвичайно цікавою і малодослідженою в історії української політико-правової думки є ідея союзу козацько-гетьманської держави з Туреччиною, яку висловив гетьман Правобережного козацтва Петро Дорошенко у 1669 році. Це був військово-політичний союз, в якому обидві сторони залишали за собою цілковиту самостійність та суверенітет. Як відзначає Д. Донцов, ця угода «не встановлювала ніякої васальної залежності України, а була лише обіцянкою помочі з боку одної держави другій» [3, с. 14].

Як стверджує Л. Цегельський, «гетьман Петро Дорошенко збирався знов об'єднати всю Русь-Україну в одну державу під

протекторатом султана» [6, с. 95]. Така специфічна форма державних відносин, як протекторат, була доволі популярною. Вона давала можливість для Гетьманщини зберегти ознаки суверенітету та залишатись повноцінним гравцем на світовій політичній арені.

На нашу думку, така форма міждержавних відносин, як протекторат, є прикладом державного утворення з федеративно-конфедеративним типом державного ладу.

Ще одна форма протекторату була спричинена напруженою політичною ситуацією, в якій опинилась Україна в кінці XVII століття. Доволі напружені відносини з Росією, яка ігнорувала свої переяславські зобов'язання, змусила гетьмана Івана Мазепу шукати зближення зі Швецією. Цей українсько-шведський договір повинен був забезпечити державність України під шведським протекторатом. Однак поразка шведської армії під Полтавою змусила І. Мазепу шукати порятунку в Молдові і вже там в еміграції шукати шляхи збереження суверенітету Української держави та міжнародної підтримки, вдаючись до різних політичних перемовин.

Після смерті гетьмана І. Мазепи його наступник Пилип Орлик 1710 року уклав договір зі шведським королем, який став фактично першою Конституцією України. Цей нормативно-правовий документ має величезне значення з точки зору історії українського державо– та правотворення і є проектом державного ладу, який задекларував внутрішні та зовнішні ознаки демократичного розвитку та правові засади розвитку законодавчої, виконавчої і судової влади і формування на цій основі органів місцевого самоврядування.

Конституція Пилипа Орлика стала свідченням того, що вперше в історії був укладений договір між владою та народом, а не між владою й іншою владою [7, с. 11]. Конституція демонструє принципи та засади організації законодавчої, виконавчої та судової влади, а також розподіл повноважень між ними. Це, безумовно, дозволяє говорити про концептуальні принципи побудови держави, враховуючи специфіку форм державного правління та державного устрою козацько-гетьманської держави.

Згодом практично всі українські гетьмани були прихильниками автономії, але, остерігаючись самостійницьких настроїв в середовищі козацтва, особливо після гетьманування І. Мазепи, російський царат нищив українську політичну еліту, а також будь-які вияви українського автономізму.

1. Охримович Ю. Розвиток української національно-політичної думки (від початку XIX століття до Михайла Драгоманова) / Юліян

Охримович. – Нью-Йорк, вид-во Чарторійських, 1965. – 120 с.

2. Терлюк І. Я. Політико-правова доктрина козацького державотворення: нарис історії української державної ідеї / І. Я. Терлюк. – Львів: Вид-во Тараса Сороки. – 2008. – 300 с.

3. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї / Д. Донцов. – К.: Товариство «Знання» України, 1991. – 46 с.

4. Прокопович В. Вічне підданство / В'ячеслав Прокопович. – Париж, 1976. – 134 с.

5. Лепісевич П. М. Козацька держава і право: навчальний посібник з історії держави і права України / П. М. Лепісевич, І. Я. Терлюк. – Львів: Атіка, 2005. – 136 с.

6. Цегельський Л. «Русь-Україна і Московщина-Росія». Історико-політична розвідка / Л. Цегельський. – Львів: Априорі, 2007. – 104 с.

7. Радько П. Г. Національні традиції державотворення в контексті Конституції Пилипа Орлика: монографія / П. Г. Радько; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2010. – 348 с

Загуменна Ю.О.

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави і права
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

ПРАВООХОРОННА ФУНКЦІЯ ТА ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Основною передумовою становлення України як правової держави є вироблення та впровадження з урахуванням відповідних європейських стандартів дієвого механізму дотримання принципу верховенства права в діяльності органів державної влади, забезпечення прав і свобод громадян, підтримання належного стану законності та правопорядку. Вирішення цієї проблеми потребує посилення правоохоронної функції держави, зокрема вдосконалення механізму реалізації правоохоронної функції держави, внаслідок чого можна буде досягти зниження рівня злочинності в суспільстві, підвищити рівень правової культури населення.

Безумовно, правоохоронна функція є однією з найважливіших в загальній правовій системі держави, оскільки саме в її реалізації проявляється сутність, соціальне призначення та здатність держави забезпечувати належний правопорядок. При цьому, від змісту та наповнення правоохоронної функції залежить й трансформація інших державних функцій та їхня значущість. В цілому, можна стверджувати,

що головним завданням сучасної правової держави в реалізації правоохоронної функції є захист прав і свобод людини і громадянина. До того ж, виділення правоохоронної функції держави та розуміння її у всьому різноманітті свого змісту дозволяє по-іншому подивитися на сутність правової держави та реалізацію тих її принципів, що відображені в Конституції України [1].

Звідси, постає потреба в більш поглибленому науковому обґрунтуванні нормативно-правових засад правоохоронної функції сучасної держави. Разом із тим, з погляду на досить вагомий науковий доробок вітчизняних науковців, різноманітність реалізації правоохоронної функції держави проявляється саме в успішності практичної діяльності правоохоронних органів, однією зі складових яких є органи внутрішніх справ України. Забезпечення правопорядку як основне завдання їх діяльності, повинно вирішуватися конкретними правовими державними засобами і способами, і, насамперед, задля реалізації правоохоронної функції правової держави.

Таким чином, правоохоронна функція, яку забезпечують правоохоронні органи, стає системоутворюючою функцією в українській державі. Відповідно, система правоохоронних органів як суб'єктів правоохоронної діяльності, безпосередньо складається з правоохоронних державних органів, наділених спеціальними повноваженнями; державних органів, спеціалізацією яких не є правоохорона; недержавних організацій та об'єднань.

Цілком доречною слід визнати думку В.Я. Тація, що у результаті широкого тлумачення правоохоронної функції до правоохоронних органів включаються майже всі органи виконавчої влади, які в тій чи іншій мірі займаються виконанням правоохоронних функцій, тобто опосередковано й правоохоронною діяльністю [2, с. 234].

Правоохоронна діяльність як форма реалізації правоохоронної функції держави може розглядатися як юридична форма здійснення функцій держави, наприклад, правоохоронної, а також як специфічний спосіб реалізації державної влади: законодавчої, судової, виконавчої. В той же час, як зазначають науковці, правоохоронна діяльність обумовлена охоронною функцією правової системи і охоронною функцією держави. Саме таке розуміння правоохоронної функції та правоохоронної діяльності визначається тим, що держава має розглядатися як складова частина правової системи країни. При цьому, відмінною ознакою правоохоронної служби в правоохоронному органі чи системі, від громадянської служби, є забезпечення здійснення функцій держави особливого роду, спрямованих на забезпечення громадського порядку, безпеки, законності, правопорядку, здійснення боротьби зі злочинністю.

Край важливим вбачається організаційно-правове оформлення правоохоронної функції держави як спеціалізованого напрямку державної діяльності, що пов'язана із забезпеченням правопорядку. Особливу увагу слід звернути на формування функціональних і організаційних структур, що реалізують правоохоронну функцію, їх компетенції у правоохоронній сфері.

Можна погодитись з тим, що «виникає потреба вивчення поняття «правоохоронна функція» через призму діяльності правоохоронних органів та держави як форми організації суспільства. Тобто, правоохоронну функцію держави не слід ототожнювати з правоохоронними функціями державних органів. Функція держави - це коло її діяльності, у площині якого зумовлюється робота всього державного апарату і кожного з його окремих органів. Функції ж окремого органу держави свідчать про соціальне призначення цього органу як особливої частини механізму держави. Вони мають свій вияв та конкретизацію у компетенції державних органів, закріплених за кожним органом правах і обов'язках» [3].

Через це актуальним залишається завдання визначення компетенції органів внутрішніх справ щодо реалізації правоохоронної функції в Законі України «Про органи внутрішніх справ» та в Законі України «Про систему правоохоронних органів України». Зокрема, надати перелік правоохоронних органів України, визначити поняття правоохоронної діяльності; принципи, мету та завдання в сфері правоохоронної діяльності; права та обов'язки правоохоронних органів; передбачити особливості взаємодії між правоохоронними органами, а також між державними правоохоронними органами з іншими недержавними органами і організаціями, які виконують правоохоронні функції.

Досі не вирішеною проблемою є також включення окремих органів державної влади до складу спеціальних суб'єктів реалізації правоохоронної функції держави (Національного антикорупційного бюро України, установ та органів виконання покарань; органів фіскальної служби; органів державного фінансового контролю; органів охорони державного кордону; органів Військової служби правопорядку у Збройних Силах України; органів Служби зовнішньої розвідки України; органів Управління державної охорони України; розвідувального органу Міністерства оборони України).

Зважаючи на те, що правоохоронна функція та правоохоронна діяльність є неодмінними складовими правової держави, а також на євроінтеграційні прагнення України та обраний курс на реформування правоохоронних органів відповідно до європейської моделі, слід також підтримати пропозиції науковців, що «в ході адаптації адміністративного

законодавства обов'язково має бути прописаний належний координаційний механізм взаємодії між відповідними органами державної влади України (як елементами інституційної складової адміністративно-правового механізму реалізації правоохоронної функції держави] та інституціями Європейського Союзу, а також національними органами його держав-членів)» [4]. Це дозволить забезпечити дієвий захист прав та свобод людини і громадянина на території всього європейського правоохоронного простору, налагодити ефективне співробітництво національних правоохоронних органів з аналогічними структурами країн - членів Європейського Союзу.

1. Загуменна Ю. О. Органи внутрішніх справ України як суб'єкти реалізації правоохоронної функції держави: монографія / Ю. О. Загуменна; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Бандурки О.М. – Х.: НікаНова, 2012. – 264 с.

2. Тацій В. Я. Визначення поняття та системи правоохоронних органів у концепції змін до Конституції України (концептуальні підходи) / В. Я. Тацій // Право України. - 2012. - № 11-12. - С. 233-240.

3. Хамула П. І. Окремі аспекти правоохоронної функції / Хамула Павло Іванович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=550%3A140513-14&catid=71%3A6-0513&Itemid=87&lang=ru

4. Безпалова О. І. Адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. І. Безпалова ; Харківськ. нац. ун-т внутр. справ. - Х., 2015.-42 с.

Калінін М.В.

аспірант кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ДИХОТОМІЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ ЯК ПІДСТАВА ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТОГЕННОСТІ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ: ЄДНІСТЬ ТА СУПЕРЕЧНІСТЬ ДУХОВНОГО ОСВОЄННЯ ПРАВА

Для аналізу праксеологічної сутності конфліктів у сфері формування правової культури особистості важливо зрозуміти значення необхідного для цього рівня правосвідомості як властивої тому чи іншому суб'єкту правових відносин. Чіткої та однозначної

позиції стосовно характеристики тих критеріїв, що можуть означити допустимий та відповідний стану особи у соціумі рівень правосвідомості у правових наукових дослідженнях немає.

Один із ведучих вітчизняних філософів права С.І.Максимов зазначає, що у загальнофілософському плані змістом правосвідомості виступають ті смисли, котрі розкривають внутрішній зміст правових феноменів, тобто те, що робить їх властиво правовими. Ці смисли дослідник поділяє на трансуб'єктивні та інтросуб'єктивні. Перші, на його думку виходять із свідомості одних людей та можуть сприйматись свідомістю інших, другі – виявляють особливості спільного понятійного змісту, що виступають предметом та основою взаєморозуміння між людьми [1, с.259].

На нашу думку, до тих параметрів правосвідомості, що визначають специфіку правосвідомості на достатньому (допустимому, нормальному, позитивному) рівні слід віднести, по-перше, усвідомлене та добровільне дотримання суб'єктом норм права, адже за таких умов особа не лише знає чому вона підкоряється, але й усвідомлює важливість та необхідність наслідків такого підкорення. По-друге, важливого значення набувають правові знання, а також вміння та навички діяльності у рамках правових відносин. І, по-третє, до критеріїв високого рівня правосвідомості особи слід зарахувати активну життєву позицію, спрямовану на захист її прав та забезпечення добровільності виконання нею своїх обов'язків. Важливе значення відіграє у цьому випадку поведінкова діяльність особи, реалізована у тих її вчинках, що спрямовані на спонукання інших суб'єктів правових відносин до активного використання наданих їй прав та сумлінного використання своїх обов'язків. У ракурсі даного твердження, на нашу думку, можна погодитись із думкою Н.В. Сушицької, яка аналізує стан та напрямки розвитку правосвідомості: «Ключовий пункт правосвідомості – усвідомлення людьми цінностей природного права, прав і свобод людини і оцінка чинного права з огляду на його відповідність загальнолюдським цінностям, що знайшли закріплення в міжнародних документах про права людини»[2, с.47].

Дехто із дослідників правосвідомості, відстоюючи принциповий пріоритет позитивних («нормальних») проявів правосвідомості у системі правової культури суспільства, схильний вважати, що значимість цих проявів зростає в міру принципового конфлікту суб'єктивних підходів до системи правовідносин в цілому, у рамках вирішення якого і лежить питання розвитку права як такого. Так, наприклад, Р.А.Ромашов зазначає: «Якщо для носія позитивної правосвідомості право – це перш за все регулятивно-охоронна система, що забезпечує реалізацію та захист суб'єктивних правомочностей, то у деформованій правосвідомості право постає у якості системи обмежувально-караючого характеру, ущемлюючої суб'єкта у його правомочності» [3, с.293]. Як бачимо, дихотомія правосвідомості фактично

спричиняє протиставлення нормальної (чи іншими словами – позитивної) та «ненормальної» правосвідомості, що у свою чергу формує конфліктогенний характер правосвідомості, а переважна більшість дослідників цього явища схильні вважати ступінь деформацій та деструкцій у правосвідомості як відправну точку у визначенні природи негативного вияву духовних основ права. Саме тут ми і зустрічаємось із впровадженням у правову науку терміну «деформації правосвідомості».

Дехто із дослідників духовного феномену права схильний вважати, що сам дискурс навколо визначення двох проявів правосвідомості на нормативних засадах є недоречним. Як правило, ці дослідники апелюють до певної консервативної тенденції розвитку філософського осмислення правосвідомості, що було наявне у часи існування радянської системи права та догматичного трактування важливих світоглядних питань у рамках філософії права. Так, наприклад, на це звертає увагу вітчизняний дослідник права С.О.Гладкий, котрий вважає, що у 90-і роки минулого століття відбулася радикальна зміна методологічної ситуації у вітчизняному правознавстві, котра «уможливила цілковите заперечення під ставності поділу правосвідомості на правильну (таку, що відповідає «нормі», тобто нормальну) та неправильну» [4, с.23]. На наш погляд, визначення функціональних особливостей на рівні системи координат – «правильний – неправильний» очевидно містить методологічну недовершеність, не визначає об'єктивних критеріїв оцінки розглядуваного явища та апріорі вже сама по собі веде до ствердження наявної протилежності у тому правовому явищі, котрим являється правосвідомість, що безумовно посилює конфліктогенність у праві. Але і огульно відкидати наявність такого роду дихотомії правосвідомості, на нашу думку, не вірно. Тому навряд чи можна погодитись із тезою, висловленою у дисертаційному дослідженні вітчизняного вченого-правознавця О.М.Атоян, яка дотримується думки про «необхідність звільнення від монологічного трактування «правильної» та «неправильної» правосвідомості й дослідження її поліваріантності» [5, с.11].

Не можна не відмітити і те, що професійна практика юриста, детермінована правосвідомістю у загально-правовому вимірі, може розкриватись та виявляти як своєрідне відображення найкращих ознак правоохоронної та правозастосовної діяльності, адже професіонали – юристи можуть найдосконаліше емітувати правові явища на найкращому та найдосконалішому рівні їх прояву. Фактично професіонали-юристи виступають у вигляді суб'єктів, що пропагують ідеї «нормальної» правосвідомості, іншого бути не може, адже у такому випадку втрачається професійна сутність правової діяльності. Вітчизняний дослідник правосвідомості суддів І.О.Панчук стверджує, що «професійна

правосвідомість суддів – це особливий вид суспільної свідомості, який відображає ставлення до права суддів як представників окремої професійної групи та включає в себе сукупність виконання ними своїх професійних обов'язків, а саме здійснення правосуддя» [6]. На нашу думку, таке визначення не дає можливості відобразити основне положення у тлумаченні професійної свідомості, оскільки недостатньо фіксує саме специфічну професійну правосвідомість у суттєвих її ознаках, висновок зроблено на основі простого відображення догматичного тлумачення правосвідомості в цілому.

Таким чином, на основі вищевикладеного можна зробити наступні висновки:

По-перше, правосвідомість як явище духовного виміру існує як єдине ціле, що відображає погляди, уявлення, почуття людини стосовно права.

По-друге, формування духовності у рамках права передбачає наявність певного еталону, своєрідного зразка, котрий найкращим чином відображає правову реальність у суб'єктивному вимірі.

По-третє, деформації правосвідомості як прояви негативного відображення правової реальності зумовлюються цілим рядом факторів, серед котрих домінують духовні.

По-четверте, вирішення наявного дихотомічного протистояння позитивного та деструктивного (деформованого) начал правосвідомості особи сприяє кращому засвоєнню особою явищ правової дійсності.

1. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского смысления / С. И. Максимов – Харьков : Право, 2002.

2. Сушицька Н.В. Правосвідомість громадян України: та розвитку. – Ученые записки Таврического национального университета им. В.И.Вернадского. – Серия «Юридические науки». Том 25 (64), 2012.№1.

3. Ромашов Р.А. Теория государства и права. Краткий курс. – Изд.дом «Питер». – 2010. – 300 с.

4. Гладкий С.О. Деформації правосвідомості у контексті правового самопізнання //Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Серія «Право». – Вип.18. – 2014. – С.22-25.

5. Атоян О.М. Селянська правосвідомість в історико-правовій реальності 1917-1921 років (на прикладі повстанського руху на чолі з Нестором Махном): автореф. дис. д-ра. юрид наук: 12.00.01. – К.,2008. – 40 с.

6. Панчук І.О. Загальні риси професійної правосвідомості суддів // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». -2013. - №1(7): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj/oa/edu/ua/articles/2013/n1/13piopps/pdf>.

Калітинський В.М.
аспірант кафедри теорії та історії держави і права
(Хмельницький університет управління та права)

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ У СУСПІЛЬСТВІ

Дослідження ідеології є по суті дослідження соціальної дійсності суспільства протягом усього його розвитку. За майже два сторіччя ідеологія стала способом організації суспільства чи окремих його складових, вектором кардинальних трансформацій, домінантою розвитку та функціонування різних держав, критерієм до кращого майбутнього. Вона сприяє соціальній згуртованості, мобільності, є заклик до дій, містить в собі ідеї вирішення нагальних проблем, стратегії щодо певного розвитку та прогресу. При цьому ідеологія не повинна бути утопічною, нереальною до виконання, в ній повинні міститись ті ідеї, які реально втілити в життя. Незважаючи на всі позитивні характеристики ідеології, протягом тривалого часу вона піддається гострій критиці. Саме із-за суперечливих оцінок ідеологія потребує масштабного дослідження, яке б базувалось на особливостях формування ідеології, вивчення її структури та шляхів трансформації у зв'язку з історичним розвитком.

Саме ідеологія розглядається як один із засобів подолання конфліктів і суперечностей між людьми, оскільки в попередній період людської історії ще один феномен, який був покликаний здійснити таке подолання – релігія, виявив свою нездатність бути основою соціального порядку. [2, 23] Попри це релігія залишається тим феноменом, який далі впливає на ідеологію. Релігія розширює комунікативні можливості людини через вічні надіндивідуальні цінності. Через релігійну інтерпретацію нерелігійних відносин між людьми релігія виконує свою ідеологічну функцію (орієнтує людську діяльність, задає смисложиттєві орієнтири). Релігія як і ідеологія, завдяки єдиній системі релігійних цінностей, може об'єднувати людей навколо конкретного комплексу ідей і на цій основі домагатися певного способу поведінки в усіх сферах суспільного життя. Це, безсумнівно, позитивно впливає і на моральну стійкість індивіда, і на нормальне функціонування суспільного організму. Символізм і імперативність релігійної свідомості забезпечують їй максимально широку підтримку різних груп населення, згуртовуючи їх на основі єдиної системи релігійних цінностей.[1, 95]

Наступним явищем, яке також має вплив на ідеологію є віра, яка не вимагає ніяких раціональних доказів; вона представлена сукупністю певних

механізмів поведінки, створених іншими людьми, які людина сприймає в силу того, що вона відчуває залежність від інших людей. Завдяки вірі у ідеології людина отримує почуття впевненості, яке звільняє її від важкої необхідності самостійно мислити і приймати рішення. "Віра надає впевненість; вона претендує на затвердження абсолютного незаперечного знання, яке представляється правдоподібним, оскільки сила тих, хто поширює і захищає цю віру, здається непохитною." [4, 229] Отже, саме віра виступає як стримуючий фактор до виключно утилітарних пріоритетів та наштовхує людей до жертвування особистими інтересами заради соціальних. [1, 94] Однак, вірно стверджує О.В. Таран, що треба виходити не стільки з місця і ролі віри в ідеології, а скільки про співвідношення в ідеології віри та розуму. Адже, чим більше в ідеології віри, тим менше вона містить розуму, а отже, і науковості, і навпаки. [3, 86]

Наступною складовою ідеології є мораль. Через співвідношення ідеології та моралі виявляються сутнісні характеристики ідеології. Мораль виникає на інтуїтивному рівні усвідомлення потреби індивіда в інших людях, і цей зв'язок знаходить самоцінність в системній взаємодії людей, тому ідеологія на всіх рівнях обґрунтовує необхідність підпорядкування індивіда нормам людського співжиття. Мораль фіксує рівень "людяності" індивіда і закладає основи соціуму – системи людських зв'язків, що базуються на принципі однакового "прочитання" своєї історії і визначення шкали безумовних людських цінностей, а тому ідеологія у свій арсенал вводить моральні норми. Постійна апеляція моралі до належного відображає об'єктивну тенденцію соціального прогресу: орієнтуючи на вихід з даного недосконалого стану, мораль як би піднімає людину над обставинами, які виявляють свою невідповідність соціальному ідеалу. Практика впровадження моральних норм в ідеологічні структури зводиться до самопримусу індивіда орієнтуватися переважно на раціонально-легітимне, а не на емоційне, а також на співвіднесення індивідуальних інтересів з інтересами суспільства і людства. [1, 61-62]

У внутрішній організації ідеології провідне місце займає світогляд, точніше певний рівень його розвитку, який визначається відповідним характером своєї внутрішньої організації і перш за все ступенем світорозуміння. Світогляд – це система поглядів на об'єктивний світ і місце людини у цьому світі, на відношення людини до навколишньої дійсності і до самого себе, а також обумовлені цими поглядами основні життєві позиції людей, їх переконання, ідеали, принципи пізнання і діяльності, ціннісні орієнтації. Світогляд як елемент ідеології виконує інтегральну функцію, без якої неможлива структурна і змістовна єдність будь-якої ідеології. Якщо розглядати

ідеологію та світогляд у порівняльному аспекті, то світогляд ширший за ідеологію, оскільки якщо світогляд у сукупності всіх його елементів являє собою духовно-практичне засвоєння світу, а ідеологію скоріше можна віднести до форми його теоретичного освоєння. [3, 58-59]

Ще одним феноменом, який має вплив на внутрішню організацію ідеології є цінності. Виділяють 4 категорії цінностей, що входять в ідеологію: 1) елементарні цінності, що виражають основний інтерес соціальної групи; 2) загальні уявлення про світ; 3) положення, що визначають умови реалізації основного інтересу; 4) директиви діяльності – програми і гасла. Ідеологічний процес на рівні становлення особистості пов'язаний з постійним засвоєнням духовних цінностей, з впровадженням їх у свідомість і поведінку людей. При цьому мораль, релігія, мистецтво, філософія, політика, право вже не сприймаються як форми суспільної свідомості, а виступають у вигляді моральної поведінки, релігійних установок, естетичних смаків, філософського способу мислення, політичних і правових орієнтацій. [1, 40, 59]

Отже, на нашу думку, факторами які впливають на внутрішню організацію ідеології є: релігія, віра, мораль, світогляд, цінності. Всі ці фактори впроваджуються у структуру ідеології задля здійснення певних ідеологічних функцій. Так, мета релігії у структурі ідеології здійснювати орієнтуючу та когнітивну функції. У свою чергу віра виконує функцію захищеності, впевненості у майбутньому. Мораль повинна реалізовувати мобілізаційну функцію, яка проявляється у підпорядкування індивіда нормам співжиття, співвідношення своїх інтересів з інтересами суспільства. Світогляд втілює ідентифікаційну та світоглядну функції, оскільки він відображає основні позиції людей, їх духовно-практичне засвоєння світу. Останній розглядуваний нами фактор впливу на внутрішню організацію ідеології є цінності, які закріплюють в ній аксіологічну та цілеутворюючу функції.

1. Заздравнова О.І. Ідеологія в еволюційному соціумі / О.І. Заздравнова. – Харків, 1999. – 208 с.

2. Ситник О.М. Становлення ідеології: український аспект: монографія / О.М. Ситник; Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. – Донецьк: Вид-во "Вербер" (Донецька філія), 2009. – 244 с.

3. Таран В.О. Ідеологія перехідного суспільства: (соціально-філософський аналіз ідеологічного процесу в пострадянській Україні): Монографія / В.О. Таран. – Запоріжжя: ЗЮІ МВС України, 2000. – 316 с.

4. Фромм Э. психоанализ и религия; Искусство любить, Иметь или Быть? / Э. Фромм. – К.:Ника-центр, 1998. – 400 с.

Кельман М.С.

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та філософії права
(Навчальний інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)

КАТЕГОРІЇ «ПРЕДМЕТ НАУКИ ТА ОБ'ЄКТ НАУКИ» У КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

У кожній науці свій предмет дослідження. Без предмета не може бути і самої науки. Поряд з предметом наукознавство виділяє у науці і її об'єкт (об'єкти). Побутує думка, що об'єкт науки – це конкретне життєве явище, яке піддається вивченню з боку багатьох наук, і кожна з наук має в об'єкті свій предмет дослідження – відповідну ділянку, сферу, «зріз», проблематику, які виокремилися у даному об'єкті і які наука теоретично освоює. Таким чином, з традиційної точки зору предмет науки – це те, що наука вивчає у конкретному об'єкті.

Разом з тим більш точним уявляється підхід, при якому поняття «об'єкт науки» визначає поле наукової діяльності, коло наукових інтересів, межі дослідницької уваги, оскільки *об'єкт науки* – це те, що вивчається даною наукою, її представниками. А, *предмет науки* – це те, знання, що повинно увійти у систему науки, у її зміст.

Предмет і об'єкт – атрибути будь-якого виду діяльності людини, не тільки пізнавальної. Разом з тим, проблема предмета і об'єкту науки – це особлива проблема, яка корінням сягає у надскладну проблематику механізмів пізнання світу. Тому труднощі з характеристикою предмета та об'єкту далеко не випадкові. Закономірним є і збільшення зацікавленістю до цієї проблематики у юридичній науці [1, с.301-305].

Уявлення щодо об'єкту та предмета науки, які склалися у юриспруденції В. С. Нерсесянц сформулював наступним чином: «Об'єкт наукового вивчення відрізняється від предмета науки. Один і той же об'єкт може вивчатися різними науками, при чому кожна наука вивчає даний об'єкт з позиції свого особливого предмета і методу» [2, с.4].

Далі В. С. Нерсесянц пише: «Наведені положення про об'єкт і предмет науки в цілому відносяться і до юридичної науки. Тому у загальному виді можна сказати, що об'єктом юридичної науки є право і держава, а її предметом – основні сутнісні властивості права і держави» [3, с.4]. Уточнює свою думку автор наступним чином: «У досить спрощеному виді можна сказати, що об'єкт науки – це те, що ми знаємо до його наукового вивчення, а предмет – це вивчений об'єкт, те, що ми знаємо про нього після наукового пізнання (курсив мій – К. М. С.). Мова по суті йде

про розрізнення об'єкту, що пізнається та ідеї (теоретичного змісту, логічної моделі і т. д.) пізаного об'єкту»[4, с.4].

Позиція В. С. Нерсесянца у цьому питанні базується на його філософському вирішенні, запропонованим російським філософом Г. П. Щедровицьким: «Об'єкт існує не залежно від знання, він існував і до його появи. Предмет знання, навпаки, формується самим знанням. Починаючи вивчати або просто «включаючи» у діяльність той чи інший об'єкт, ми беремо його з однієї або декількох сторін. Ці виокремлені сторони стають «заступником» або «представником» усього багатостороннього об'єкту і вони фіксуються у знаковій формі знання...»

Одному і тому ж об'єкту можуть відповідати декілька різних предметів [5, с.14-17]».

В. С. Нерсесянц пише про дуалізм об'єктів і спільності предмета юриспруденції, маючи на увазі, що цей дуалізм об'єктів утворює право і державу [6, с. 3-6]. Однак слід зауважити, що «право» і «державу» - це поняття, які об'єктами дослідження можуть бути (з формально-логічного боку), але у контексті поставленої проблеми (і те, як розумів об'єкт у загальнонауковому плані сам В. С. Нерсесянц) вони не є об'єктами науки.

«Об'єкт науки»- термін, що позначає усю ту безліч конкретних реальних явищ та процесів, які попадають у поле зору тієї або іншої науки, досліджуються нею. Відповідно до юридичної науки «об'єкт»- це безліч конкретних індивідуальних правових систем та конкретних держав. Тому вести мову про «дуалізм» там, де має місце «плюралізм», немає підстав. А «право» і «державу» як поняття – це вже результат юридичних досліджень, а не їх об'єкти. «Право» і «Державу» - це об'єкти, але об'єкти метатеорії, а також пізнавальної діяльності студентів юридичних вишів, які їм надала наука як продукт свого функціонування, як результат узагальнення ознак, властивостей і закономірностей безлічі індивідуальних правових систем і конкретних держав.

Традиційний підхід, що склався щодо розуміння об'єкту і предмета науки страждає досить суттєвим недоліком, вадою принципового характеру – у ньому відсутня навіть поставка питання про цінність поняття «об'єкт науки», про функціональне призначення цього поняття, і про те, яку роль воно повинно виконувати у характеристиці конкретної науки і що взагалі цій науці воно дає. У даному випадку питання про цінність поняття підміняються одвічною данністю і соціальною цінністю того явища, яке розглядається як об'єкт науки.

Інша принципова вада традиційного підходу полягає у наданні поняттю «предмет науки» не властивих йому функцій: «те, що вивчає наука», - це об'єкт науки, а не її предмет. У цій ситуації «предмет

науки» традиціоналістами відокремлюються від об'єкту науки лише шляхом словесної еквілібристики: виявляється, що предмет науки – це те, що наука вивчає «в об'єкті». А «об'єкт науки» - деяке реальне явище, яке існує ще до наукового вивчення. Але тоді виникає питання: а яке відношення це реальне явище взагалі має до конкретної науки, який функціональний зв'язок того, що позначається як «об'єкт науки», і самої цієї науки? У традиційному підході до проблеми це питання залишено без відповіді.

Щоб визначити зміст і призначення цього поняття, слід у терміні «об'єкт науки» звернути увагу на слово «об'єкт». Під «об'єктом» у філософському значенні розуміється те, що протистоїть суб'єкту у його практичній і пізнавальній діяльності. Кажучи іншими словами «об'єкт» - це не яка-небудь частина об'єктивної реальності, а така її частина, яка вступила у взаємодію із суб'єктом, залучена у діяльність людини (практичну або пізнавальну).

Без суб'єкту немає об'єкту. Об'єкт науки виникає у процесі включення деякого явища у пізнавальну діяльність людини. Тому визначати «об'єкт науки», як те, що існує до пізнавальної діяльності, - неправильно. До процесу пізнання, спрямованого на деяке реальне явище, існує лише це явище, але не об'єкт науки. Отже, те, що називають «об'єктом науки», правильніше співвідносити не з наукою (як системою знань чи навіть сферою діяльності), а з постаттю вченого. «Об'єкт науки» - умовний термін, який позначає збірне поняття, що охоплює усе те коло явищ реальності, які залучені у пізнавальну діяльність вчених, які ідентифікують себе із відповідною цариною пізнання (тієї чи іншої науки). У строго функціональному розумінні «об'єкт науки» - це те явище реальності, (частина дійсності), яке потрапило у поле зору вченого, залучене в коло його пізнавальної діяльності. Тому функціональне призначення поняття «об'єкт науки» полягає у тому, що з його допомогою визначається, намічується поле наукової діяльності, меж дослідницької уваги, сфера наукових інтересів.

«Предмет науки» - це спеціальний термін наукознавства (у його мета теоретичній частині), що позначає особливий параметр у характеристиці науки. Як вже було зауважено, функціональне призначення категорії «предмет науки» полягає в тому, щоб визначити, знання про що з усього того, що наукою вивчається, повинно увійти в систему науки. Ця характеристика предмета науки уявляється принципово (методологічно) правильною. Однак вона потребує пояснення і більш детальної аргументації. Справа в тому, що, коли предмет науки визначається через науку (систему науки), може скластися враження логічно замкнутого ланцюга, оскільки наука (її суть, зміст, система)

визначається, як відомо, її предметом. Як розірвати це логічне коло? Можливий варіант – це запровадження «третього елементу»: формулювання «методу науки» у його ширшому значенні, фіксації «кута зору» науки на її об'єкт через визначення її цілей і завдань.

Якщо перевести цю проблематику на мову сучасної теорії систем, то вирішення проблеми виглядає достатньо чітко: цілі і завдання науки визначають її функції, а функції визначають будову науки як інформаційної системи. Однак категорія «предмет науки» є «досистемною» (чи позасистемною) і на загал включає у себе (у деякій мірі) поглинає, характеристики цілей і завдань науки. Тому спроба окреслювати межі предмета науки через її систему залишає відчуття деякої логічної замкнутості. Ознайомлення із літературою (філософською і наукознавчою) показало, що ця проблема наукознавству і теорії пізнання відома. При цьому констатується, що виходу з цієї ситуації немає. Так, Л. К. Науменко зазначає: «Мета у її раціональному вираженні є не що інше, як деякий внутрішній, змістовний образ предмета», який ми хочемо бачити здійсненим. Мета також є деяким предметом, хоча і уявним. Цей предмет цілком може і повинен бути визначений у змістовних категоріях логіки: «Предмет» визначається через науку, а наука визначається через предмет. «Завдання» - це просто нереалізований предмет, а предмет – лише реалізоване завдання. Де ж тут вихід? Його немає, скільки б ми його тут не шукали» [7, с. 149].

Насправді, суцього формально – логічними засобами цю проблему не вирішити. Однак теорія і практика юриспруденції знають методи вирішення подібних проблем. З такого роду логічним завданням стикається правозастосовник: щоб встановити предмет доказу, потрібно знати норми, що мають відношення до справи, а щоб знайти ці норми, потрібно знати факти, що складають предмет доказу по цій справі. З точки зору формальної логіки також створюється замкнуте коло. Вийти з нього можна за допомогою прийому, який може бути названий «методом човника»: правозастосовник повинен звертатися то до фактичної сторони справи, то до його юридичної сторони, поступово уточнюючи ту чи іншу. По суті, так і здійснюється робота вченого з предметом науки і системою її знань. Розробка вченими предмета наповнює систему науки новою інформацією, а розвинута система науки дозволяє усе більш точно визначити «кут зору» науки на той або інший об'єкт, розвиваючи і поглиблюючи тим самим уявлення про предмет науки.

Можна підкреслити обставину методологічного характеру, що має значення орієнтиру у подальшій розробці проблеми: коли мова йде про «об'єкт науки», то під наукою перш за все розуміється наука як

відповідна сфера діяльності, з якою виступає постать вченого як суб'єкта діяльності (суб'єкт-об'єкт), а коли ставиться питання про «предмет науки» то мається на увазі (у першу чергу) вже не сфера діяльності, а наука як система знань. Цей момент визначає самостійне значення категорій «предмет науки» і «об'єкт науки» і особливе функціональне призначення кожної з них. При цьому перспективним уявляється перевід даної проблематики на мову системних категорій – мова сучасної теорії систем (вирішення проблеми на основі системного підходу).

Отож, функціональне призначення категорій «предмет науки» полягає в тому, щоб визначити, знання про що, з усього того, що наукою вивчається, повинно увійти в систему науки. А функціональне призначення поняття «об'єкт науки» полягає в тому, що з його допомогою визначається, намічається поле наукової діяльності, меж дослідницької уваги, сфера наукових інтересів вчених, що ідентифікують себе з тією чи іншою наукою.

По відношенню до загальної теорії права її предмет – це субстанціональні, функціональні і генезисні характеристики, загальні для усіх типів права і для індивідуальних правових систем усіх історичних епох, а також типології права. Відповідно об'єктами цієї науки виступають більшість індивідуальних правових систем, існуючих і тих, що існували раніше.

Предмет теорії держави – це субстанціональні, функціональні і генезисні характеристики, загальні для усіх типів держави і конкретних держав усіх історичних епох, а також типологія держав. Об'єкти теорії держави – усі конкретні держави, як сучасні, так і колишні у історії державно організованого суспільства.

1. Фролова Н.В. Проблемы определения в науке объекта и предмета познания// В сб.: Право и государство в изменяющемся мире. Материалы Всероссийской научной конференции, посвященной памяти проф. О.А. Жидкова. М., 2007, с. 301-305.

2. Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства./В.С. Нерсесянц. – М.:1989. с. 4.

3. Там же.

4. Там же.

5. Щедровицький Г.П. Проблемы методологии системного исследования/Г.П. Щедровицький. – М.,1964. с. 14-17.

6. Див.: Нерсесянц В.С. Зазн. Твір. с. 3-6.

7. Науменко Л. К. Монизм как принцип диалектической логики./Л. К. Науменко. – Алма-Ата. – 1968. – с. 148.

Колиба М.М.

здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СВОБОДИ ВІРОСПОВІДАННЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

В українському чинному законодавстві знайшли місце європейські стандарти свободи віросповідання, вимоги норм Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. Так, Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», прийнятий ще Верховною Радою УРСР 23 квітня 1991 р. відкрив реальні можливості діалогу між церквою і державою; сформував правове поле для утвердження свободи совісті, віросповідань та власне реальної поліконфесійності [1, с.142].

Ч.1 ст.35 Конституції України закріпила право на свободу світогляду та віросповідання: «Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність». За визнанням експертів розвинутих країн світу законодавство України про релігію в цілому є демократичним і відповідає міжнародним стандартам. Останніми роками воно значною мірою сприяло своєрідному ренесансу релігійного життя в Україні, а отже, і практичній реалізації права на свободу віросповідання [2, с. 274].

Сучасні міжнародно-правові зобов'язання України у сфері захисту права на свободу віросповідання на практиці безпосередньо впливають з її участі в міжнародних організаціях (ООН, Раді Європи та ОБСЄ), які відіграють провідну роль в галузі міжнародно-правового захисту прав людини[3]. Укладені в рамках цих організацій міжнародні договори, а також інші норми, викладені в їх резолюціях, є основним джерелом зобов'язань України в сфері захисту цього права.

В той же час практика співробітництва у сфері захисту права на свободу совісті та віросповідання в рамках СНД не стала ефективною. Імплементация міжнародно-правових стандартів захисту права на свободу совісті та віросповідання в національному законодавстві потребує не тільки наявності спеціального відповідного закону, але й комплексного внесення відповідних поправок до інших законодавчих актів України.

Незважаючи на те, що українське законодавство у сфері захисту релігійних прав досі вважається одним із найкращих у Східній Європі та на пострадянському просторі [4], воно все ж таки потребує певних

змін задля виконання міжнародних зобов'язань України, що й вимагають як Рада Європи, так і ООН [5]. У цьому контексті В.М. Сорокун справедливо вказував, досліджуючи проблему міжнародно-правового захисту права на свободу совісті та віросповідання, що необхідно визначити, які саме зміни та де саме їх необхідно внести для приведення українського законодавства у сфері релігійних прав у відповідність до міжнародно-правових стандартів [6].

Унормовують питання свободи віросповідання дві універсальні категорії норм, які мають застосування загальне та регіональне:

1) норми, які забороняють дискримінацію з приводу релігії чи переконань;

2) норми, що безпосередньо гарантують право на свободу совісті та віросповідання.

Відповідно до міжнародно-правових зобов'язань Україна має надати більше захисту релігійним меншинам. На такій необхідності наголошував Комітет з ліквідації расової дискримінації в доповіді щодо України від 2007 р. У п. С (8 і 18) доповіді Комітет зазначив існування фактів вандалізму по відношенню до релігійних місць меншин, як-то пошкодження синагог у різних районах України, а також антимусульманських та антитатарських заяв з боку православних священників у Криму. Комітет рекомендував Україні вжити превентивних заходів проти дій, спрямованих проти осіб або релігійних місць, що належать меншинам, розслідувати такі правопорушення та справедливо покарати винних [7].

Аналіз договірної практики України дозволяє зробити важливий висновок про те, що Україна визнає норми і стандарти, які визначають права людини, у тому числі й на свободу віросповідання, які містяться в деклараціях ООН, рекомендаціях ПАРС та документах ОБСЄ. Однак, враховуючи ще недостатній рівень дотримання вимог Закону України про відокремлення церкви і релігійних організацій від держави, сучасні неврегульовані «хвилі» приватизації майна церков в Україні (особливо українських християнських церков), недостатній рівень релігійної культури населення тощо, варто звернути увагу на правові досягнення у зазначеній сфері провідних країн світу.

Українська держава, як суб'єкт міжнародного права та рівноправний учасник міжнародного спілкування, співпрацює з іншими державами світу та міжнародними організаціями у галузі прав людини та має міжнародно-правові зобов'язання у сфері захисту релігійних прав. Міжнародно-правове співробітництво України в цій сфері складається з визнання Україною повного обсягу міжнародно-правових стандартів права на свободу совісті та віросповідання та їх ретельної й ефективної

імплементації в національному законодавстві.

1. Здіорук С.І. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні XXI століття: монографія / С.І. Здіорук. – К. : Знання України, 2005. – 552 с.
2. Карпачова Н. І. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: Перша щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини / Н. І. Карпачова. – Вид. друге. – Х. : Консум, 2001. – 464 с.
3. Закон України «Про ратифікацію Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України і Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) щодо створення нової форми співробітництва» від 10 лютого 2000 р. № 1446-III // ВВР України. – 2000. – № 9.
4. Committee on the Honouring of Obligations and Commitments by Member States of the Council of Europe. – Report: Honouring of obligations and commitments by Ukraine. – Doc. 10676, 19 September 2005 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://assembly.coe.int/main.asp?link=http://assembly.coe.int/documents/WorkingDocs/doc05/EDOC10676.htm>, § 269
5. Concluding observations of the Human Rights Committee: Ukraine, UN. Doc. CCPR/C/UKR/CO/6 (28 November 2006) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/CCPR.C.UKR.CO.6.En?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/CCPR.C.UKR.CO.6.En?Opendocument), § 6
6. Сорокун В. М. Міжнародно-правовий захист права на свободу совісті та віросповідання / В.М. Сорокун. – Х. : Константа, 2010. – 251 с.
7. Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination on Ukraine. – UN Doc. CERD/C/UKR/CO/18 (8 February 2007) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/CERD.C.UKR.CO.18.En?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/CERD.C.UKR.CO.18.En?Opendocument), с. 2, 5.

Кондратюк С. В.

кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник докторантури та ад'юнктури
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Гринчишин Н. І.

кандидат філософських наук, доцент,
науковий співробітник наукового відділу
періодичних видань імені Мар'яна та Іванни Коців
(Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника)

УТВОРЕННЯ ТА СКЛАД ТИМЧАСОВОГО ПАРЛАМЕНТУ УНР

Коли державний центр УНР опинився в Тарнові була здійснена

спроба утворити тимчасовий верховний орган влади, на базі тих політичних сил, які вийшли на еміграцію. Після проведення у грудні 1920 року відповідних консультацій з представниками політичних партій, в яких взяли участь соціал-демократи, соціалісти-федералісти, народні республіканці та соціалісти-самостійники, С. Петлюра 09 січня підписав ухвалений радою міністрів «Закон про Раду Республіки» [8, с. 63]. До чергової легіслятиви Рада Республіки стала передпарламентом УНР після Центральної Ради та Директорії. Вона проіснувала всього 220 днів від 08 січня до серпня 1921 року і стала консолідуючою основою, якщо не для всіх, то принаймні для більшості політичних організацій на еміграції.

Наслідком майже двохмісячної праці Ради Республіки став вироблений нею документ під назвою «Універсал Ради Республіки», який був опублікований як в еміграційній пресі (березень 1921 р.) так і у Львівському часописі «Визволення» (червень 1921 р.). Цей універсал, відбиваючи надії української політичної еміграції на швидке повернення на Батьківщину, з'ясував у загальному плані програмні позиції та цілі державного центру УНР. Стаття 1 проголошувала, що Рада Республіки є «тимчасовим зверхнім органом народної влади, якому належить повнота влади». В цій же статті визначався час існування парламенту «на час перебування Правительства УНР поза межами території Республіки» [6, с. 112]. В універсалі підтверджувалось правочинність попереднього соціального законодавства УНР, заявлялося, що Рада Республіки, український уряд і військо бажають принести громадянам України незалежно від їхньої національної приналежності, демократичний народоправний порядок і спокій [8, с. 64].

Державний центр УНР в екзилі закликав до співпраці представників всіх українських емігрантських політичних середовищ, в тому числі й опозиційних до нього. При цьому підкреслювалося, що політичні погляди не повинні бути перешкодою для такої співпраці. Як зазначав, зокрема, О. Шульгин, «по-перше, ідейні засади урядової діяльності на вигнання є дуже загальні, і іншими бути не потребують. До їх конкретизації прийде, коли доведеться вже їх приміновати на ділі...

По-друге, державний центр в усіх своїх деклараціях не сходить з принципу демократичного і скрізь проголошує ідею скликання по повероті додому Всенародніх Зборів – українського парламенту, що матиме повну змогу вільно обговорити і вирішити всі спірні політичні, економічні і соціальні проблеми» [8, с. 82].

На тому, що платформа державного центру УНР в екзилі, з метою не спричиняти загострення суперечностей між різними політичними силами еміграції, носить загальний й неостаточний

характер, акцентував увагу і голова цього центру А. Лівницький. Будь-який проєкт політичного устрою незалежної української держави, говорив він, матиме шанс на успіх лише тоді, коли його схвалить народ «на рідних та вільних теренах». Такий закінчений проєкт в умовах еміграції виробити не можливо, бо тут відсутній механізм перевірки його життєздатності [8, с. 82].

Відповідно до закону Раду Республіки склали 67 депутатів – представників політичних партій та громадсько-політичних організацій України. У своїх спогадах Голова Ради Республіки Іван Фещенко-Чопівський пригадає та поіменно називає ряд депутатів. Серед них: Пилипчук Пилип, Ковалевський Олександр, Сепіга Ілля, Галушко Василь, Багриновський Микола, Гриневич Андрій, Хижняк Федір, Липа Іван, Мурський Володимир, Білинський Михайло, Орел Микола, Мошинський Євген, Фещенко-Чопівський Іван, Стаднюк Гнат, Кіковський Андрій, Прокопович В'ячеслав, Моршинський Аполінарій, Корчинський Михайло, Зайців Павло, Чайківський Микола, Ентеліс Борис, Айзенберг Веніамін, Бублій Панас, Бачинський Сергій, Романченко Іван, Лівницький Андрій, Безпалко Опис, Красовський Олександр, Феденко Панас, Грищенко Олександр, Молодожоненко Андрій, Шовгенів Іван, Лукашевич Андрій, Тимошенко Сергій, Приходько Віктор, Могалевський Юрій, Огородник Яків, Трепет Марко, Барановський Петро, Біднов Василь, Закрасняний Сергій, Грабів Яким, Богдан Семен, Бутенко Іван, Нечитайло Павло, Шемет Сергій, Кобза Іван, Совачів Василь, Плєскацевич Василь, Говорук Юрій, Осадчий Олекса, Савицький Микола, Кравченко Петро, Білопольський Андрій [10, с. 21–22]. У кількісному та партійному співвідношенні Раду Республіки утворили: *праве крило* – народна партія (2 чол.), хлібороби-демократи (5 чол.), німецькі партії (1 чол.); *центр* – народно-республіканська партія (5 чол.), соціалісти-самостійники (5 чол.), соціалісти-федералісти (5 чол.), трудова партія (1 чол.), жидівські партії (2 чол.), польські партії (1 чол.), *ліве крило* – соціальні-революціонери (7 чол.), соціальні-демократи (7 чол.), жидівські партії (4 чол.), польські партії (1 чол.), селянські соціалісти (4 чол.). Окрім того до складу парламенту також ввійшли громадсько-політичні організації залізничників (4 чол.), поштовиків (2 чол.), місцевого самоврядування (4 чол.), української кооперації (4 чол.), культурно-освітні (3 чол.).

Таким чином, Тимчасовий Парламент склали політичні течії від хліборобів-демократів до соціалістів-революціонерів, а також була присутня репрезентація національних меншостей України: жидівської та польської (право на представництво російської меншості було задекларовано) [5, с. 107]. І хоча даний парламент існував за межами

УНР його основною метою було звільнення українського народу від окупації. А те, що в ньому були присутні представники національних меншостей засвідчує, що це була боротьба не лише українського народу, але й усіх людей, які проживали в той час на її території.

Львівський часопис «Визволення» (1921 р.) подає наступну інформацію про депутатів: 47 служили, або служать в установах УНР, не служили і не служать лише 8. Наймолодший з депутатів має 24 роки, а найстарший – 55. Пересічний вік депутатів, таким чином, складає 38 років. Освітній ценз досить високий: 38 депутатів (з 55) мали вищу освіту (69,1 %), 10 – середню (18 %), а 7 – нижчу або хатню [7, с. 181].

Всіх засідань з дня свого відкриття (3 лютого 1921 р.) до останнього офіційного засідання на території Польщі (26 квітня) відбулося 28. Пересічно на кожне засідання припадало 37 депутатів.

Урочисте відкриття Ради Республіки і перше офіційне її засідання відбулося 12 лютого 1921 р. Було зачитано текст закону про Раду Республіки. Найстарший за віком депутат Ів. Липа прийняв на себе головування і склав обітницю на вірність Державі на руки прем'єра. Після чого всі депутати склали обітницю перед Ів. Липою. Головний Отаман (С. Петлюра) виголосив свою промову.

Різні видання подають відмінну інформацію про те, які комісії були обрані на першому засіданні. У часописі «Визволення» мова йде про 6 комісій: 1) закордонних справ; 2) культурно-освітня, 3) фінансово-економічна; 4) військова; 5) законодавчо-адміністративна; 6) регуляційна.

У своїх спогадах І. Фещенко-Чопівський додає ще дві: бюджетну та мандатну [10, с. 22]. Керівниками міністерств було призначено 8 міністрів. Серед них: 2 – від партій соціалістів-федералістів, 3 – від народно-республіканської, 1 – від соціалістів-самостійників, 1 – від кооперації, 1 – від земств.

Серед основних недоліків утворення парламенту називається вступ міністрів в Раду Республіки. Саме це, на думку В. Завадського руйнує ідею парламентаризму та може звести нанівець і спаралізувати її діяльність [3, с. 110]. Тому обов'язково, на його думку, необхідно виправити даний недолік через прийняття відповідного закону, щоб у майбутньому мати беззаперечний авторитет і користатися з повної незалежності.

На першому засіданні обрано президію в складі Голови Ради – Івана Фещенко-Чопівського (30 – за, 9 – утрималось), другого заступника Голови – Пилипа Пилипчука і першого секретаря Сергія Бачинського [10, с. 22]. Місця трьох секретарів і першого заступника Голови Ради Республіки були залишені для лівого сектора, який ще не виставив кандидатів.

Вироблення у загальних рисах політичної платформи, правових та соціально-економічних засад майбутнього суспільного устрою незалежної України складало перший важливий напрям діяльності державного центру УНР в екзилі [8, с. 83]. З одного боку, предметом діяльності Ради Республіки було: 1) пропозиції Уряду; 2) внески комісії Ради Республіки; 3) внески депутатів; 4) запитання та інтерпеляції; 5) петиції. З іншого – з компетенції Ради Республіки були вилучені питання: 1) державного устрою УНР та її конституції; 2) зміни в засадах робітничого та земельного законодавства; 3) права національних меншин [10, с. 21]. Серед питань внутрішнього характеру, які були обговорені на перших засіданнях – це стан опіки над армією, службові поручення урядові УНР, справа амністії [10, с. 23].

Становище державного центру УНР погіршилося у зв'язку з укладенням 18 березня 1921 року в Ризі остаточного миру між Польщею, з одного боку, й радянськими Росією та Україною, з іншого. Таким чином починаючи з квітня 1921 року засідання Ради Республіки в Тарнові відбувались напіввідпільно, а через кілька місяців вона взагалі припинила своє існування. До несприятливих зовнішніх обставин додалися серйозні суперечності в середовищі політичних сил, що створили цей орган, а також суто житейські проблеми, пов'язані, зокрема, з виїздом багатьох членів Ради в інші країни у пошуках праці [8, с. 65].

Перебуваючи вже на нелегальному становищі й не афішуючи своєї діяльності, державний центр УНР все ще не полишав спроб консолідувати навколо себе ті політичні сили, на які він спирався в Україні і разом з ним вийшли на еміграцію. З метою знайти найоптимальніший баланс інтересів між цими силами С. Петлюра протягом короткого часу тричі міняв склад екзильного уряду УНР. Зокрема, в березні 1921 року кабінет А. Лівіцького був замінений кабінетом В. Прокоповича. У серпні того ж року новим головою уряду був призначений П. Пилипчук, а на початку 1922 року – знову А. Лівіцький. Однак розколу уникнути не вдалося [8, с. 69]. У львівському часописі «Визволення» знаходимо інформацію про те, що в результаті розпаду Ради Республіки було утворено два об'єднання політичних партій і громадсько-політичних угруповань «для співділання в сфері політичній»: «Демократично-Республіканський Союз» та «Селянсько-Парляменський Союз» [1, с. 1–2].

Отже, можемо стверджувати про те, що утворення екзильного уряду УНР мало важливе значення, а сучасний процес державотворення в Україні засвідчує продуктивність його політичної й соціально-економічної платформи. Рада Республіки, за досить короткий час свого існування зуміла виявити багато ініціативи в питанні опіки над козаками та старшиною армії УНР, яких поляки

інтернували і які залишилися без жодних засобів утримання. Для діяльності екзильного уряду були характерні вірність парламентсько-республіканським й демократичним традиціям, засадниче неприйняття реакційних, але модних у той час тоталітарних політичних концепцій, чіткий державницький орієнтир, який, щоправда, не базувався на принципі соборності.

1. Архипенко Е. Консолідація Наддніпрянського Громадянства / Е. Архипенко // *Визволення*. – 8 жовтня 1921. – Ч. 9. – С. 1-3
2. Дерлярація Парляментарного Правительства УНР виголошена През. Мін. В. Прокоповичем // *Визволення*. – 15 червня 1921. – Ч. 1-2. – С. 36-39.
3. Завадський В. Міністри і Рада Республіки / В. Завадський // *Визволення*. – 1 серпня 1921. – Ч. 5-8. – С. 109-111.
4. Збручанський М. Рада Республіки / М. Збручанський // *Визволення*. – 1 липня 1921. – Ч. 3-4. – С. 51-53.
5. Збручанський М. Рада Республіки / М. Збручанський // *Визволення*. – 1 серпня 1921. – Ч. 5-8. – С. 107-109.
6. Правник Caveant, Consules! // *Визволення*. – 1 серпня 1921. – Ч. 5-8. – С. 112.
7. Рада Республіки. Короткий звіт діяльності // *Визволення*. – Львів, 1921. – 1 серпня 1921. – Ч. 5-8. – С. 178 – 181
8. Троцинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / В. П. Троцинський [відпов. ред.: В. Б. Євтух]. – Київ: Інтел, 1994. – 260 с.
9. Універсал Ради Республіки до українського народу // *Визволення*. – 15 червня 1921. – Ч. 1-2. – С. 35-36.
10. Фещенко-Чопівський І. 220 днів Ради Республіки / І. Фещенко-Чопівський. – Львів-Дубно, 2002. – 69 с.

Коцан-Олинець Ю.Я.

кандидат юридичних наук

доцент кафедри теорії та історії держави і права

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВИКОРИСТАННЯ ЗАКОРДОННОГО ДОСВІДУ ЗАКОНОТВОРЕННЯ У ЗАКОНОТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ В УКРАЇНІ

Вивчення шляхів вдосконалення законотворчого процесу в Україні зосереджується на дослідженні питань вдосконалення чинного

законодавства, підвищення правової культури учасників законотворчого процесу та вдосконалення їхньої професійної підготовки, а також необхідності використання досвіду законотворення демократичних країн Європи і світу у законотворчому процесі в Україні.

Використання досвіду законотворення в зарубіжних країнах є необхідною умовою вдосконалення вітчизняного законотворчого процесу, і як результат - гармонізації та наближення національного законодавства до загально визнаних міжнародних норм і стандартів.

Вважаємо, що використання в законотворчій діяльності позитивного досвіду зарубіжних країн потребує активного застосування методів порівняльного дослідження. Порівняльне правознавство дає змогу знайти шляхи вирішення певних проблем у правових системах країн та визначити, якою мірою це може бути корисним для застосування в інтересах національного правопорядку. Крім того, порівняльне правознавство допомагає державам у процесі їх законотворчості вирішувати завдання гармонізації і зближення національних законодавств, що ставиться сучасними інтеграційними процесами, а також дає можливість опанувати позитивний, і врахувати негативний зарубіжний досвід при вдосконаленні вітчизняного законотворчого процесу та законодавства.

В науковій літературі зустрічаються терміни “порівняльне право” та “порівняльне правознавство”. Обидва вони широко застосовуються вченими для позначення того ж самого правового явища і мають право на існування. Відмінність полягає в тому, що перший з них набув поширення в західній юридичній науці, а другий – у соціалістичній та постсоціалістичній науці [1, с.72-76].

Тому, на нашу думку, можна стверджувати про тотожність цих понять. Існують два основні протилежні підходи до визначення поняття “порівняльне правознавство”. Прихильники одного підходу трактують його виключно як метод наукового аналізу. Прихильники іншого підходу вважають порівняльне правознавство самостійною юридичною наукою [2, с.3].

З нашої точки зору, порівняльне правознавство – це сфера і напрям юридичних та міждисциплінарних досліджень, що вивчає правові масиви та системи за допомогою комплексу методів, провідне місце серед яких належить порівняльним, а також саму порівняльно-правову методологію.

Можна погодитися з визначенням в науковій літературі кола питань, які є предметом порівняльного правознавства, це: методологічні проблеми порівняння в праві (“теорія порівняльно-правового методу”); зіставлення основних правових систем сучасності

(при цьому важливу роль відіграють питання класифікації цих систем); традиційне “порівняльне правознавство”, тобто порівняння нормативних джерел з конкретних правових проблем, головним чином на рівні й у рамках галузей права; так зване функціональне порівняння й деякі інші соціологічно зорієнтовані види порівняльно-правових досліджень; історико-порівняльне вивчення права [3, с.19-20].

Методологія компаративістики не зводиться тільки до порівняння. Порівняльне правознавство має цілий комплекс засобів. Можна визначити такі методи порівняльних досліджень: конкретно-соціальний, формально-політичний, системно-структурний й, особливо, порівняльно-правовий метод, який може надати допомогу при пошуці того кращого, прогресивного, що накопичено міжнародно-правовою і внутрішньодержавною практикою [4, с.37-41]. Порівняльно-правові дослідження також мають пізнавальну цінність, розширюючи світогляд законотворця, сприяючи поглибленню знань з конкретного питання [5, с.197].

Методики та процедури порівняльного правознавства використовуються законотворцями на національному та міжнародному рівнях при підготовці проектів нормативно-правових актів, для з'ясування відповідності національного правового регулювання міжнародному, при виборі форм, методів та визначенні результатів зближення національного правового масиву з іншим (іншими) національним (національними) чи міжнародними правовими масивами, у федеративних чи конфедеративних державах – для створення модельного законодавства та здійснення іншої уніфікаційної діяльності.

Вивчення права іноземної держави в процесі порівняльного дослідження має спиратися на дослідження законотворчого процесу та чинного законодавства, практики його застосування у часі й просторі, оскільки без цього неможливо збагнути належною мірою всю багатогранність правових механізмів, їх ефективність або недосконалість.

На жаль, у вітчизняному законотворчому процесі методи порівняльного дослідження використовуються не повною мірою. Законотворчість в парламентах різних країн визначається політичною системою, парламентською традицією, правовою культурою та морально-етичними засадами суспільства.

Законотворчий процес в зарубіжних країнах, як правило, складається з таких стадій: підготовка законопроекту; внесення законопроекту до парламенту; розгляд законопроекту у комітетах; слухання законопроекту у комітетах, внесення до нього поправок; внесення проекту на пленарне засідання; розгляд законопроекту з внесенням поправок; голосування з приводу ухвалення законопроекту; розгляд прийнятого парламентом законопроекту Главою держави;

промульгація закону.

Для створення цілісного уявлення про законотворчість зарубіжних країн, вважаємо за доцільне навести досвід держав з різними політико-правовими системами у сфері ініціювання, розгляду законопроектів, прийняття та промульгації законів.

У формуванні вітчизняного законодавства існують системні недоліки, подоланню яких сприятимуть: розширення обсягів та поліпшення якості кодифікаційної діяльності в Україні; підтримання належного рівня імплементації міжнародних норм права у законодавство України, гармонізації українського законодавства з європейським правом; формування багаторічного стратегічного плану соціально-економічного розвитку країни; вироблення загальних засад класифікації законодавства, закріплення співвідношення його галузей та підгалузей; прийняття Державної програми розвитку законодавства України; уніфікація термінології, яка вживається у законодавстві; вироблення та затвердження єдиних техніко-юридичних правил та вимог до підготовки законів.

-
1. Марченко М.Н. Сравнительное правоведение: Общая часть / М.Н. Марченко. – М.: Зерцало, 2001. – 560 с.
 2. Ткаченко В. Д. Порівняльне правознавство / В.Д. Ткаченко. – Х.: Право, 2003. – 274 с.
 3. Дмитрієв А. І. Порівняльне правознавство / А.І. Дмитрієв, А. О. Шепель. – К.: : Юстиніан, 2003. – 184с.
 4. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения / Ю.А. Тихомиров. – М.: Издательство НОРМА, 1996. – 432 с.
 5. Порівняльне правознавство: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / В. Д. Ткаченко, С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов; За ред. В. Д. Ткаченка. – Х.: Право, 2003. – 274 с.

Кузенко У. І.

здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ДОСЯГНЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПОЛІТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Сучасна Українська держава здійснює цілісну систему об'єктних функцій. Серед них особливого значення у сучасних умовах проведення конституційної та політичної реформ набуває політична функція, від

ефективної реалізації якої залежить успішність становлення і розбудови демократичної, соціальної, правової держави, в умовах формування громадянського суспільства та європейської інтеграції України.

Значення політичної діяльності та політики взагалі може стати визначальним для подальшого розвитку у різноманітних сферах. Політична функція держави є фундаментом для створення сприятливих умов визначення основних засад державної політики, вона створює в суспільстві певний клімат, що сприяє розвитку інших напрямів діяльності держави.

В умовах глибоких трансформаційних перетворень у політичній сфері, розробка науково обгрунтованої правової моделі політичної функції Української держави має неабияке як теоретичне, так і практичне значення. У теоретичному плані дослідження політичної функції держави дозволяє поглибити й конкретизувати знання про сутність діяльності держави в політичній сфері, обгрунтувати механізм її реалізації тощо. У практичному плані аналіз політичної діяльності держави допомагає вивчити та адаптувати позитивний зарубіжний досвід стосовно функціонування держави та її інститутів в умовах глобалізації, ринкових відносин, врахування трансформації політичних та соціально-економічних систем, формування інформаційного суспільства та ефективного механізму державного управління та визначити оптимальні шляхи вдосконалення цієї діяльності.

Чітка, гнучка, виважена державна політика в політичній сфері є основою створення механізмів досягнення політичної стабільності, консенсусу інтересів різних інституцій і суб'єктів політичної влади в процесі прийняття політичних рішень, обгрунтування значущості існування демократичного державного ладу, забезпечення його захищеності від зовнішніх та внутрішніх загроз [4, с. 24].

Політична стабільність у державі є важливим показником політичного правопорядку. У юридичній літературі політичний правопорядок розглядається як політичне життя суспільства в межах закону, на основі закону. Передвиборчі й виборчі кампанії, створення й діяльність партій та громадських об'єднань, їх взаємовідносини з державними структурами, інші політичні інститути та процедури повинні відповідати законодавчим приписам. Правове регулювання політичної сфери, забезпечення політичного правопорядку є запорукою створення механізмів досягнення політичної стабільності, консенсусу інтересів різних інституцій та суб'єктів політичної влади.

Реалізуючи політичну функцію, держава повинна виявляти й узгоджувати інтереси державно-правових і політичних інститутів, враховувати їх у своїй політиці, у тому числі під час прийняття державних

рішень, своєчасно виявляти джерела загострення соціальної напруженості та використовувати державно-правові механізми для вирішення демократичним шляхом соціальних протиріч. Посилення соціальної напруженості в суспільстві сприяє виникненню нових конфліктів, зокрема, у політичній сфері. Трансформаційні процеси в політичній сфері безпосередньо залежать від ефективності розв'язання існуючих у суспільстві конфліктів, зняття соціальної напруженості, що в сукупності забезпечить урахування всіх суспільних інтересів, досягнення суспільного консенсусу та політичної стабільності [1, с. 45].

У науковій літературі поняття «політична стабільність» вживається доволі часто, однак воно не отримало однозначного розуміння. Дослідники єдині в тому, що політична стабільність є поняттям досить складним і багатомірним і являє собою взагалюючу, комплексну і функціональну характеристику якості взаємодії основних суб'єктів політики, ефективності діяльності владних структур, здатності політичного керівництва і суспільства в цілому адекватно відповідати на виклики часу і вирішувати поточні завдання, зберігаючи стійкість і необхідний рівень згоди між основними політичними силами. Стабільність означає нормальне функціонування політичної системи, коли всі її механізми працюють злагоджено, без збоїв, коли в суспільстві панує принцип «рівність усіх перед законом і рівність закону для всіх», а влада користується авторитетом і довірою громадян. Стабільність зберігається завдяки балансу інтересів соціальних груп і таким чином виступає як критерій стану суспільного життя, як оцінка рівня суспільної злагоди [5, с. 161].

Рівень політичної стабільності безпосередньо впливає на якість і ефективність виконання державною владою своїх управлінських функцій. З іншого боку, той політичний режим, який краще управляє, у політичному відношенні є більш сталим і стабільним. Політична стабільність забезпечує рівновагу, збалансованість соціальної системи.

Ще однією ознакою політичної стабільності в умовах демократії є те, що, адаптуючись до середовища, вона надає можливість врегулювати існуючі в суспільстві конфлікти, а не придушувати їх. Адже конфлікт може відігравати й позитивну роль, виступаючи як джерело розвитку, сприяючи прогресивним змінам у житті суспільства і формуванню соціальної рівноваги [5, с. 163].

Ефективне розв'язання існуючих у суспільстві конфліктів допоможе зняти соціальну напруженість і сприятиме таким чином завершенню перехідного етапу. Вирішення конфліктів, як правило, означає врахування всіх суспільних інтересів та, як наслідок, забезпечення політичної стабільності [1, с. 45].

Політична стабільність є необхідною умовою національної безпеки. Національна безпека покликана створити сприятливі умови для життя й продуктивної діяльності громадян, державних інститутів, захищати життєво важливі інтереси суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [3, с. 109].

Уперше поняття «національна безпека» на законодавчому рівні були визначені у «Концепції (основах державної політики) національної безпеки України» [2]. Зокрема, в цьому документі, йдеться про те, що захист національної безпеки є однією з найважливіших функцій держави.

Термін «національна безпека» включає в себе рівноправними складовими терміни «державна безпека», «суспільна безпека» та «безпека особистості». Цілком очевидно, що національна безпека – це надзвичайно складна багаторівнева функціональна система, в якій безперервно відбуваються процеси взаємодії та протидії життєво важливих інтересів держави, суспільства та особистості із загрозами цим інтересам – як внутрішніми, так і зовнішніми. У центрі системи національної безпеки, так само як і її окремих видів, перебувають життєво важливі інтереси держави, суспільства та особистості, сукупність яких і становить національні інтереси [6, с. 86].

Проблема забезпечення національної безпеки країни передбачає глибокий аналіз і врахування загроз, які стоять чи можуть повстати перед країною, а також чинників, які заважають реалізації стратегії національної безпеки. Одним із таких чинників і є політична дестабілізація суспільства, про що переконливо свідчить сумний досвід політичного протистояння в Україні протягом усіх 25 років її незалежного існування.

Розвиток держави неможливий без забезпечення її безпеки в усіх сферах, що відносяться до державної компетенції. Через те найважливішою особливістю соціальної форми розвитку є тісний зв'язок та взаємозалежність між розвитком і безпекою як двома сторонами загального процесу життєдіяльності відкритої соціальної системи. Первісним є розвиток; безпека – вторинна й покликана забезпечити цей розвиток, захистити його від різних загроз.

Таким чином, з огляду на розвиток глобального громадянського суспільства і вибір Україною європейського вектору міжнародного співробітництва, питання досягнення політичної стабільності та забезпечення національної безпеки як важливої складової політичної функції Української держави на сучасному етапі державотворчих і правотворчих процесів видається особливо актуальним.

В умовах глибоких трансформаційних процесів на особливу

увагу заслуговує проблема політичної стабілізації суспільства, яка безпосередньо впливає на ефективність змін у всіх сферах суспільного життя, що сприяє забезпеченню політичної безпеки країни. Своєю чергою, забезпечення національної безпеки є важливим елементом політичної функції держави, дослідження якої актуалізується в контексті загальнодержавної політики України в напрямі інтеграції як до Європейського Союзу, так і до широкого світового співтовариства розвинених демократичних держав.

1. Беляєва М.В. Конституційно-правовий зміст політичної функції держави Україна / М.В. Беляєва // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 4. – С. 42–46.

2. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України: Схвалена Постановою Верховної Ради України від 16.01.1997 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 10. – Ст.85.

3. Ліпкан В. Основи права національної безпеки / В. Ліпкан // Право України. – 2009. – № 1. – С. 108–116.

4. Лощикін О.М. Теоретико-правові характеристики економічної функції сучасної держави: автореф. дис. докт. юрид. наук: 12.00.01 / О.М. Лощикін; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2010. – 37 с.

5. Ребкало В. Політична стабільність і політична безпека: характер та механізми взаємозв'язку / В. Ребкало, В. Шахов // Вісник Національної академії державного управління. – 2011. – № 3. – С. 159–169.

6. Сашук Г.М. Безпекові виміри телепростору: [монографія] / Г.М. Сашук. – К.: Грамота, 2007. – 135 с.

Лепісевич П.М.

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ ТА УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ОБОРОНА ЗАКАРПАТТЯ В БОРЬОБІ ЗА СТАТУС АВТОНОМНОГО КРАЮ В 1938-1939 РР.

Боротьба закарпатців за автономію краю, а також-справедливе визначення західних кордонів Закарпаття (зі Словаччиною) тривала протягом усього періоду існування до мюнхенської ЧСР. Цей рух русичів-українців по обидва береги Ужа був дійсно всенародним: у ньому брали участь практично усі політичні партії, громадські

об'єднання і національно-культурні розбіжності, зокрема протистояння русофільського та українського напрямів, були фактором, який полегшував правлячим колам ЧСР тривалий час утримувати цей масовий змінилась патріотичний рух в безпечних для Праги рамках. Ситуація змінилась в другій половині 1930-х рр., коли, з одного боку, в Закарпатті відбулась радикалізація громадсько-політичного життя щодо питань національно-культурного розвитку та реалізації автономних прав краю, а з іншого - в Європі загострилась політична криза, в центрі якої опинилась ЧСР. Тоді територіальні претензії до ЧСР не змогла уберегтися від небезпечно наростаючої зовнішньополітичної ізоляції. У цих умовах в ЧСР після тривалого переговорного процесу між представниками уряду і коаліційних політичних сил Закарпаття було прийнято закон «Про тимчасове врегулювання становища губернатора підкарпатської Русі» (8 липня 1937 р.), який дослідники (Ю. Бисага) вважають «першим етапом» на шляху реалізації автономії Підкарпатської Русі.

Провідний діяч організації українських націоналістів Закарпаття С. Росоха в статті «Боротьба час до перемоги» наголошував, що наближаються великі світові події в цей історичний момент необхідно боротися за українські національні права. Своєю чергою провід крайової екікутиви ОУН Закарпаття висував конкретні політичні вимоги до Чехословацького уряду, серед яких - надання автономних прав Закарпаттю згідно із Сен-Жерменським договором, передача місцевому губернатору всіх повноважень та нечесне скликання закарпатському Сейму С. Росоха як керівник пропандиського відділу крайової екікутиви ОУН Закарпаття запропонував використати організовані Міністерством оборони Чехо-Словаччини місячні передвоєнні військові вишколи для студентів, які ще не відбули обов'язкової 18-літньої служби, як базу формування українських військових відділів.

Згодом у спогадах С. Росоха зазначав: «відносно Закарпаття як підкреслював і старався переконати своїх друзів, що ми мусимо зорганізуватися і бути готовими дати відсіч усім деструктивним і ворожим силам. Тому повинні створити власну національну оборону і бути на все готовими. Закликав їх, щоб під час літніх канікул час не дармувати і підкачатися для роз'яснюючої роботи серед населення, куди вони прийдуть, створювати оборонний осередок, потім осередки об'єднати в одну сильну крайову організацію національної оборони на Закарпатті. Уся ідея в присутніх знайшла симпатію, прихильність та розуміння, бо всі ми були на боці війни, від якої очікували звільнення українських земель і створення Самостійної Соборної

Української Держави. У травні-жовтні 1938 року крайова ексекутивна ОУН Закарпаття розгорнула активну діяльність, спрямовану на здобуття автономного статусу для Закарпаття та на підготовку її збройних сил. 24 жовтня 1938 року організатором націоналістичної думки в Закарпатті став тижневик «Наступ».

У серпні 1938 року крайова ексекутивна поширила через місцеву пресу таку заяву: « Надходить великий час! Закарпаття мусить стати зародком одної Самостійної Соборної Української Держави від Попраду і Татрів аж до Каспійського моря і гір Кавказу! Стати цим зародком, мусить бути для нас найбільшою честю! Ми будемо горді, що якраз ми перші будемо тими, що зачнуть відбудовувати Українську Державу. Що ми поможемо нашим братам скинути московське, польське й румунське ярмо. В цій відбудові поможе нам тільки єдність народу, велика віра в свої власні сили й віра в те, що Бог призначив нас повести свій народ до волі» На загальному з'їзді Першої української центральної народної ради в Ужгороді, в якому взяло участь 1110 делегатів і який відбувся 4 вересня 1938 році було створено паралілітарну організацію - Українську національну оборону (УНО). Її головою було обрано В. Івановчика, заступником голови та організаційним референтом- І. Рогача, генеральним секретарем - С. Росоху. На з'їзді С. Росоха заявив, що «українське питання на Прикарпатті є частиною загального українського питання» і домагався інтервенції чехословатського уряду щодо Польщі в справі « нечуваного гноблення наших братів в Польщі». Своєю чергою І. Рогач закликав увесь український загаль до « будови єдиного українського залізного політичного керма на Підкарпатті» У відозві Військового штабу УНО зазначалося «метою УНО було об'єднання української молоді та молодих духом людей для оборони українських природних прав і спільного наступу на ворожі позиції серед українського населення» В аналітичних документах МВС Польщі зазначалось, що УНО поставило собі за мету співпрацювати зі всіма організаціями (передусім з ОУН), що базуються на засадах українського націоналізму.

Загальна кількість членів УНО сягнула однієї тисячі осіб у Закарпатті. Організація займалась державною безпекою, особистою охороною прем'єр-міністра та міністрів автономного уряду, охороною державного майна, обороною населення краю від нападів угорських та польських терористів. Зі семінаристів та гімназистів було сформовано два більше-менше боекватни відділи УНО. Згодом їх звели в 1-му чоту під командуванням полковника Свихайла Колодзійського - « Гузара». Саме цим відділом 10 листопада 1938 року було доручено евакуювати державні структури автономного уряду Карпатської України з Ужгорода до нової столиці – Хуста - й забезпечити їх від

нападів угорських терористів. Проте запобігати регулярним диверсійно- саботажним нападам. Які організовували угорські й польські служби (вони здійснили, що правда без успіху, терористичні замах на С. Росоха та полковника М. Аркаса), та знешкоджували бойовиків вдавалося не завжди - насамперед через непрофесійність Української національної оборони, як напіввійськової організації.

9 жовтня 1938 року в Ужгороді відбулися збори понад двох сотень членів УНО, на яких у звіті про політичну ситуацію С. Росоха констатував: « Не дамо ані мадярам, ані румунам. Хочемо бути на своїй українській землі самі господарями вповні незалежними та вільними. Хочемо щоб Закарпаття було самостійним! Тому вимагаємо негайного створення української влади, незалежного уряду»

Протягом жовтня 1938 року УНО видала ряд відомств, звернень та листівок до населення. У зверненні від 23 жовтня 1938 року керівництву УНО закликали до національної єдності та внутрішньої консолідації, організації оборони Карпатської України та формування єдиного українського фронту політичної боротьби. Про завдання національного характеру у відомості зазначалося: «цей історичний момент наказав нам зорганізувати УНО, що проти ворогів мусить згуртувати в наступ всю нашу молодь»

Також пропонувалося створити на місцях низові структури УНО. За основу була схема поділу на трійки та п'ятірки, які в межах адміністративно-територіальної одиниці повинні бут створювати окружні команди. Рекомендувалося залучати перевірених осіб, остерігаючись зрадників та провокаторів.

Керівництво Української національної оборони та крайова езекутивна ОУН Закарпаття розповсюдили звернення «Українці Закарпаття!» від 25 жовтня 1938 року де було вказано « Український Народе! Українські Націоналісти! Наша Україна переживає найтяжчі хвилі поневолення. На наше українське Закарпаття простягають свої лапи мадяри, поляки і циганська банда румунців. У відповідь ми їм скажемо: «Геть брудні лапи!» бо Закарпаття було, є й буде українським. Залежно від того, як тепер поставимось, така буде наша майбутність. Тому закликаємо : від сучасного моменту кожний клаптик української землі-фортеця українства. Тому передусім українські землі під Польщею, а також Буковина і Бессарабія мусять дати зі свого боку всі свої сили для підготування хвилі великого зриву цілого українського народу. Хай живе Соборна Україна! Хай живе Українська Національна Революція!» Тож у травні-жовтні 1938 року закарпатські націоналіст діяли з метою здобуття автономного статусу Закарпаття в межах Чехословатчини, підготовки збройних сил та оборони від ворожих нападів, пропаганди ідей

національного визволення українського народу. Відстоюючи автономність Закарпаття, вони пропонувал розглядати її як шлях до повної незалежності. В їхніх планах Карпатська Україна повинна була стати в майбутньому базою для відновлення державності на всіх українських землях.

1. Росоха С. Боротьба аж до перемоги (С.Росоха). Пробоєм.- Прага, 1938-Червень. - с. 68-69; Росоха С. Спомини - с. 59-60.
2. Там само. – с. 60-61.
3. На зов. Києва: Український націоналізм в другій світовій війни: збірник статей.- к. 1993. - с. 33.
4. Росоха С. Спомини_ - с. 76-77; на зав. Києва - с. 36.
5. Нова свобода.- Ужгород, 7 вересня 1938. - с. 7.
6. Росоха С. Спомини: Події та люди на моєму життєвому шляху - с. 76-77.
7. Нова свобода.- Ужгород, 7 Вересня 1938. - с. 7.
8. УДІА України у м. Львові .- ф. 493.- оп. 1. Спр 31. - Арк. 21.
9. Мірчук П. Нарис історії ОУН - 553. На зав. Києва. – с. 34.
10. На зав. Києва: Український Націоналізм в Другій світовій війні. – с. 34.
11. Бесараб В. Августин Вомянин. Нові документи і матеріал про життя і смерть президента Карпатської України. - с. 41-44.

Марковський В.Я.

кандидат юридичних наук,
старший викладач-методист навчально-методичного центру
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ТЕРМІНА «РІДНА МОВА» У МІЖНАРОДНОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Актуальність питання пов'язана з необхідністю удосконалення мовного законодавства в Україні, а також з огляду на невідповідність Закону України «Про засади державної мовної політики» від 2012 року Конституції України.

Аналізуючи словники та підручники з української мови, праці українських мовознавців з метою з'ясування поняття «рідна мова», можна зробити висновок про те, що визначення цього поняття доволі принципово відрізняються.

Якщо ж говорити про українські юридичні словники та енциклопедії, то у них узагалі не міститься спеціального тлумачення поняття «рідна мова», попри те, що юристи застосовують цей термін.

Наприклад, у Кримінальному процесуальному кодексі України (частина 3 ст. 6), коли йдеться про мову, якою здійснюється кримінальне провадження: «Слідчий суддя, суд, прокурор, слідчий забезпечують учасникам кримінального провадження, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, мають право давати покази, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись у разі необхідності послугами перекладача» [1]. У цьому ж розумінні термін «рідна мова» двічі вживається у Законі України «Про засади державної мовної політики» від 2012 року (далі - Закону про мовну політику) [2].

Щодо міжнародного законодавства. Аналізуючи міжнародно-правові акти, де вживається такий термін, не можемо оминати увагою такий документ, як Європейська хартія регіональних мов або міноритарних мов [3]. Цікаво, що у ній жодного разу не застосовано термін «рідна мова».

Водночас у преамбулі цього документа міститься посилання на Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 1966 року. У ст. 27 цього Пакту прийнятого з ініціативи ООН, і який стосується прав етнічних, релігійних та мовних меншин, указано, що особам, які належать до мовних меншин, не може бути відмовлено в праві користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію та користуватися рідною мовою [4]. Тобто у Міжнародному пакті йдеться про заборону дискримінації за етнічною, релігійною чи мовною ознаками, отже – положення Міжнародного пакту виконувати має охоронну функцію.

Щодо українського законодавства. З метою реалізації положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, зокрема ст. 27, в Україні з відновленням незалежності Верховною Радою була прийнята Декларація прав національностей України від 01.11.1991. У частині першій ст. 3 Декларації вказано таке: «Українська держава гарантує всім народам і національним групам право вільного користування рідними мовами в усіх сферах суспільного життя, включаючи освіту, виробництво, одержання і розповсюдження інформації» [5].

Загалом, як бачимо, трактування ст. 27 Міжнародного пакту в українському документі, тобто в Декларації прав національностей України, є набагато ширшими і, головне, на нашу думку, дещо не узгоджується з охоронною функцією положень Міжнародного пакту про громадянські права.

Тобто українські законодавці того часу надали увесь можливий обсяг мовних прав і правових можливостей усім народам і національним групам, абсолютно не враховуючи особливого статусу

державної мови і прирівнюючи таким чином статус мов національних меншин (хоч би і нечисленних) із статусом державної мови. Такий волюнтаризм законодавця вкупі із неоднозначністю у трактуванні мовознавців поняття «рідна мова» призвів до вкрай негативних наслідків. Українська політична еліта, особливо на зорі незалежності, будучи загалом не україномовною, а російськомовною і без чітких національних орієнтирів, розпочала нівелювати статус української мови як рідної більшості українського населення.

На наступному етапі державотворення в Україні, а таким є, на думку більшості юристів, прийняття Конституції України, вітчизняними законотворцями термін «рідна мова» застосовується набагато правильніше. Йдеться про застосування цього терміну у ст. 53 Конституції України, для забезпечення права на освіту рідною мовою представникам національних меншин, а саме: «Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону, гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства» [1]. Тут доволі усе зрозуміло, адже батьки чи їхні діти мають право самостійно обрати, яку мову вважають рідною і надалі здійснювати свій вибір щодо мови навчання у школі.

Далі щодо Закону про мовну політику. Термін «рідна мова» застосовується в цьому законі 4 рази і має доволі суперечливе та недосконале тлумачення. Зокрема, у статті 1 про визначення термінів, зазначається: «Рідна мова - перша мова, якою особа оволоділа в ранньому дитинстві». На нашу думку це тлумачення ґрунтується загалом на дослідженнях радянської соціолінгвістики, де вважалося, що рідна мова – це мова, яка успадкована першою. Що ж стосується вказаного Закону, зокрема зафіксованого в ньому тлумачення терміна «рідна мова», то недосконалим це тлумачення є як із точки зору функціонального підходу (оскільки не враховано той аспект, що рідна мова передбачає належність до етносу, що є основним критерієм цього поняття), так і з точки зору генетичного підходу до цього поняття.

У цій же й статті Закону про мовну політику поруч співіснують такі терміни як «мова національної меншини» та «регіональні мови або мова меншини», що вносить плутанину у трактуванні термінів закону.

Загалом, аналізуючи закон і його правові норми, складається враження, що, формулюючи положення та дефініції про державну (національну) мову і рідну мову, його автори прагнули якнайбільше розділити ці поняття, спонукаючи громадян усвідомлювати, що ці два поняття є різними і не можуть збігатися. Відтак варто врахувати досвід поляків, які мають окремий закон, що винятково стосується державної

мови і встановлює її правовий режим. Закон має назву «Про польську мову» [6] і містить розділи, що стосуються охорони польської мови, застосування польської мови як офіційної (урядової) мови в органах державної влади та застосування польської мови щодо виконання положень законів у сфері трудових відносин.

Відтак є кілька пропозицій, які пропонуємо застосувати для підготовки нового законопроекту у сфері мовних відносин:

1. Пропозиція полягає у тому, аби взагалі замінити термін «рідна мова» на більш прийнятний для застосування у законодавстві, тобто такий, що має однозначне трактування у мовників та юристів. Якщо йдеться про державну мову то пропонується застосовувати такі терміни як «українська мова», «офіційна мова». Щодо мов національних меншин пропонується застосувати термін «рідна мова національної меншини» або «мова національної меншини». Пропонується залишити термін «рідна мова» у тому значенні, який є в Конституції України (ст. 53), і застосовувати його у винятково у правових нормах, які стосуються права на навчання рідною мовою.

2. Можливо варто розробити окремі закони, що будуть стосуватися мовних прав національних меншин та окремий закон де буде встановлений правовий статус (чи як ще кажуть правовий режим) державної мови. Тоді вже можна застосовувати і термін «рідна мова», де буде чітко зрозуміло що то є рідна мова українців, а то є рідна мова національних меншин, що проживають в Україні – поляків чи білорусів, болгар і т.д.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України, Кодекс від 13.04.2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Find>

2. Про засади державної мовної політики: Закон України від 03.07.2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>

3. Про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин: Закон України від 15.05.2003 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/802-15>

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043

5. Декларація прав національностей України. Декларація від 01.11.1991 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1771-12>

6. Ustawa z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim. Dz.U. 1999 Nr 90 poz. 999 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/D19990999Lj.pdf

Мартинишин Г.Й.

аспірант кафедри теорії та історії держави і права
(Хмельницький університет управління та права)

ЛОГІКО-ФІЛОСОФСЬКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ : ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ПОГЛЯД

Вдосконалення правозастосовної діяльності – чи не найважливіша умова розвитку правової системи України. Ефективність та якість застосування права залежать від багатьох чинників: рівня розвитку правотворчості, фінансово-економічного забезпечення, правосвідомості, професійних і особистісних якостей суб'єкта застосування права, його здатності об'єктивно й швидко оцінити правову природу фактичних обставин справи. Останнє неможливо без знання основних правил і законів логіки, навичок їх творчого застосування, побудови безпомилкових умовиводів.

Правозастосування розглядають як особливу форму реалізації правових норм коли суб'єктивні права та юридичні обов'язки осіб не можуть бути реалізовані без допомоги з боку компетентних державних органів. Такі ситуації можуть виникати у випадках: коли передбачені юридичними нормами права і обов'язки у конкретних осіб можуть бути ними реалізовані тільки після винесення індивідуально-владного рішення державного органу; коли є спір про право і сторони не можуть дійти згоди щодо рішення про зміст своїх суб'єктивних прав і юридичних обов'язків; коли скоєно правопорушення і необхідно визначити міру юридичної відповідальності особи; коли необхідно встановити наявність або відсутність факту, що має юридичне значення. [5, с. 86]

Серед вимог правильного застосування правових норм виділяють: 1) законність — прийняття правозастосовного рішення тільки: в межах компетенції; на підставах, передбачених у гіпотезі застосовуваної норми; за процедурою, встановленою законом; у цілковитій відповідності зі змістом закону; у передбаченій законом формі; 2) обґрунтованість — прийняття правозастосовного рішення на основі таких знань про юридично значущі факти, передбачені гіпотезою застосованої норми, які є об'єктивно істинними, правильними, вірогідними; 3) доцільність — якщо застосована норма дає можливість обрати один з кількох варіантів

поведінки, то у правозастосовному рішенні має бути закріплений саме такий з них, котрий дасть можливість найкращим способом досягти мети закону. [4, с. 145]

Застосування права має логічно взаємозалежні стадії та етапи, що послідовно розвиваються. Стадії логічної послідовності є характерними для правозастосовної діяльності незалежно від організаційних і юридичних особливостей справи, що розглядається. [3, с.10] Серед основних стадій застосування правових норм виділяють: встановлення юридично значущих фактів і пошук правової норми, яку належить застосувати; перевірка достовірності правильності тексту, визначення меж дії та юридичної сили правової норми; з'ясування змісту правової норми; прийняття рішення у справі; оформлення рішення в акті застосування правової норми. [4, с.146]

Досить поширеним у юридичній науці є уявлення про те, що механізм застосування права умовно може бути представлений як силлогізм, в якому великою посилкою слугує законодавча норма або ряд норм, малою – фактичні обставини даного конкретного випадку, а рішення, яке є логічним результатом підведення малої посилки під велику, дає відповідь на юридичне питання. [1, с.3]

Однак, бачення процесу правозастосування виключно як силлогізму викликає низку заперечень. Зокрема, на думку І. О. Ільїна право не може передбачити усі ті особливості та зміни, що можуть скластися у реальному житті. Завданням правозастосовувача є пристосування загального припису до особливостей окремого випадку. Рішення або вирок, що є справедливим для даного випадку, може стати несправедливим для іншого, хоча і до першого, і до другого випадків застосовується одна й та сама норма. [2, с.113]

Згідно з офіційною статистикою Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у I півріччі 2014 року скасовано 3,2 тис. рішень, ухвалених місцевими загальними та апеляційними судами, що становить 13,4 % загальної кількості касаційних скарг, поданих на рішення судів (23,6 тис.). При цьому скасовувалися кожне четверте рішення судів АРК, кожне п'яте рішення судів Київської області і кожне шосте Луганської області. Зазначена статистика свідчить про системні недоліки у діяльності національних судів, зокрема, у логічній складовій правозастосування та потребу у філософсько-правовому обґрунтуванні окресленої проблеми.

1. Васьковский Е. В. Цивилистическая методология. Учение о толковании и применении гражданских законов / Е. В. Васьковский. – М.: Центр ЮрИнфоР, 2002. – С. 3.

2. Ильин И. А. Теория государства и права / И. А. Ильин; под ред. и с предисл. В. А. Томсинова. – М.: Зерцало, 2003. – С. 113.

3. Мелех Л. В. Законність у правозастосовній діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Л. В. Мелех ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. — Л., 2010. — 18 С.

4. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. – Львів: Край, 2007. – 192 с.

5. Уварова О. О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика: монографія / О. О. Уварова. – Харків: «Друкарня МАДРИД», 2012. – 196 с.

Мина В.В.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

МЕТА ПОКАРАННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

В умовах, коли в європейському гуманітарному просторі відбуваються процеси подальшої демократизації та гуманізації, нагальною стає потреба дати відповідь на наступне запитання: чи доцільно вважати складовою мети покарання такий елемент, як «виправлення засуджених»? Адже одним з аргументів на користь відмови від виправлення як однієї зі складових мети покарання слугує те, що воно, начебто, не відповідає гуманістичним стандартам. Скажімо, одним із аргументів на користь відмови від виправлення як однієї із цілей мети покарання слугує те, що воно, начебто, не відповідає гуманістичним стандартам. У цих параметрах прагнення виправити злочинця трактується як таке, що, буцімто, применшує людський статус та понижує самостійність індивіда.

У світовій науковій літературі доцільність введення поняття «виправлення» до абстрактної системи «мета покарання» осмислюється по-різному: одні вчені, апелюючи до гуманістичної скерованості «виправлення», вважають за необхідне включати це поняття у визначення мети покарання (О. Дашенко, Г. Журбелюк, І. Михалко, О. Северин, Ю. Шинкарєв та ін.), інші дотримуються протилежної думки, аргументуючи це тим, що виправлення засудженого, по-перше, неможливе, по-друге – не відповідає правовим гуманістичним засадам (А. Когут, К. Льюїс, Є. Полянський, Ю. Філей та ін.).

Наголосимо, що ця проблема вкрай актуальна – адже вона має відношення не лише до дефінітивної сфери, а й до векторної

спрямованості політики у сфері боротьби зі злочинністю. На нашу думку, для того, аби розв'язати цю важливу наукову проблему, перш за все необхідно простежити генезу поняття «виправлення засудженого» у контексті процесу формування стандартів європейського гуманізму.

Опираючись на принцип історизму, розглянемо це питання крізь призму історії та філософії права. Передусім звернемося до давньогрецької філософії класичної доби. Скажімо Сократ – один із найвидатніших представників античного гуманізму, зараховуючи виправлення злочинця до цілей покарання, наголошував на його гуманістичній скерованості. Трактуючи «покарання» у параметрах античного антропоцентризму, гуманістичний аспект «виправлення» філософ осмислював у двох вимірах – суб'єктивному та об'єктивному. У суб'єктивному розумінні Сократ розглядав покарання як таке, що, позбавляючи душу злочинця зіпсутості та несправедливості, очищує її, внаслідок чого він почувається набагато краще. В об'єктивному вимірі філософ трактує «виправлення» як таке, що оздоровлює усе суспільство [1, с. 81].

Розвиваючи Сократів концепт, Платон також розглядає покарання з точки зору можливості виправлення злочинця. З цієї позиції філософ зараховує покарання не до минулого (вважаючи, що якби воно торкалося минулого, то було б помстою), а до майбутнього – розуміючи його як ліки для зцілення душі від вчиненої несправедливості. Зауважимо, що Платон чітко розрізняє такі поняття як покарання та відплата. Зокрема, відплата трактується ним як кара, тоді як покарання осмислюється як засіб очищення душі та виправлення злочинця [2, с. 222].

У період Середньовіччя, крізь призму Нового Завіту, покарання перш за все трактувалося як таке, що має на меті виправлення злочинця. Зокрема, Августин стверджував, що покарання спрямоване на очищення і виправлення винного через покаяння. Василій Великий та Варнава мету покарання розглядали як таку, що перш за все полягає у зцілюванні грішної душі [3, с. 89]. Григорій Ниський (IV ст. н. е.) доповнював, що зцілення може бути досягнуто лише шляхом духовного очищення [4, с. 120]. Кипріан Карфагенський вважав, що обов'язковою передумовою такого очищення повинне бути покаяння [5, с. 47]. Натомість, відомий середньовічний філософ Златоуст (IV ст. н. е.), рівною мірою акцентував на меті покарання як такій, що полягає і у виправленні злочинця, і у застереженні інших слабодуших людей від вчинення злочинів. Аристит, продовжуючи цю думку, наголошував на тому, що мета покарання полягає в запобіганні злочинам, очищенні, та виправленні злочинця через покаяння. Тертуліан акцентував на виправленні як такому, що уможливується через усвідомлення

ничості злочину, а відповідно до цього мету покарання вбачав у виправленні злочинця через покаяння та очищення. До покарання як засобу виправлення злочинця звертався Ориген [6, с. 312]. Цю його думку поділяли Григорій Неокесарійський та Амвросій, котрі вважали, що покарання має на меті не лише запобігання іншим злочинам, але і виправлення злочинця. Про покарання як таке, що має на меті зцілення та застерігає інших від спокуси вчинення злочинів, розмірковував й Тома Аквінський [7, с. 908].

Отже, крізь призму середньовічного Новозавітного гуманізму покарання розглядалося перш за все як таке, що повинне надати злочинцю можливість для виправлення. Нагадаємо, що покарання, яке має на меті виправлення злочинця через людинолюбство фігурувало й у Правилах Святого Вселенського Першого Собору Нікейського (325 р.), Правилах Святого Вселенського Шостого Собору Константинопольського, а також у Правилах Святого Вселенського Сьомого Собору Нікейського (787 р.).

Звертаючись до філософії Нового часу, зауважимо, що Девід Юм наголошував: покаяння покриває будь-який злочин, якщо воно супроводжується зміною життя та вчинків злочинця [8]. З цього можна зробити висновок, що Юм не заперечує можливості виправлення людини за обставин адекватної реалізації покарань. Своєю чергою, у контексті філософії толеризації кримінального права, Монтеск'є пропонував шлях поступового законодавчого толерування, починаючи з покарань за легкі провинності і закінчуючи покараннями за тяжкі злочини. У зв'язку з цим, покарання Монтеск'є осмислював як таке, що має на меті виправлення злочинців та попередження злочинів [9, с. 233-240]. Гельвецій вбачав мету покарання у стримуванні природної схильності людей від посягань на чужі права. Самі ж покарання він називав узами, за допомогою яких законодавцям вдається зв'язати особистісне із загальним [10, с. 12]. На покаранні як такому, що має на меті не лише запобігання злочинам, але і виправлення злочинця акцентували й Я. Козельський [11] та О. Радищев [12].

Опираючись на вищенаведені джерела, доходимо висновку, що у європейській гуманістичній філософії поняття «виправлення засудженого» трактувалося як таке що, відповідаючи принципам гуманізму, повинне бути складовою мети покарання. Отже, у контексті сучасних європейських гуманістичних прагнень до підвищення ролі і цінності людської особистості немає підстав (ані у теоретичній, ані у законодавчо-дефінітивній, ані в об'єктивізаційній сферах) відмовлятися від такого елемента мети покарання як виправлення засуджених. Водночас історико-правовий та філософсько-правовий досвід засвідчують, що виправлення засуджених характеризується

гуманістичним змістом лише у тому випадку, якщо в об'єктиваційній сфері покарання не завдає фізичних страждань, не принижує людську гідність та не становить насилля над внутрішнім світом людини.

1. Платон. Горгий / Платон ; [пер. с дрвнегреч. С. Маркиш] // Платон : [сочинения : в 3 т.]. – М. : Мысль, 1968. – Т. 1. – С. 342.

2. Платон. Критон / Платон ; [пер. с дрвнегреч. М. С. Соловьев] // Платон : [сочинения : в 3 т.]. – М. : Мысль, 1968. – Т. 1. – С. 115 – 130.

3. Василій Великий. Про те, що Бог не є винуватцем зла / Василій Великий ; [пер. з давньогрец. Л. Звонська] // Гомілії. Василій Великий. – Львів: Свічадо, 2006. – С. 128. – (Джерела християнського Сходу. Золотий вік патристики IV – V ст. ; № 14)

4. Нисский Г. О жизни Моисея законодателя, или о совершенстве в добродетели / Григорий Нисский // Антология. Восточные Отцы и учителя Церкви IV века. Том II. – Изд. МФТИ, 2000. С. 257-328. – Режим доступа: <http://www.mystudies.narod.ru/index.htm>

5. Киприан Карфагенский, Святой. Книга о падших : Электронный ресурс // Киприан Карфагенский. Творения. М.: Паломник, 1999. - С.208-231. – Режим доступа : <http://www.mystudies.narod.ru/library/c/cyprian/lapsi.htm>

6. Ориген. Против Цельса : Электронный ресурс / Ориген. – Режим доступа: <http://www.mystudies.narod.ru/name/o/origen/works.htm>

7. Аквинский Ф. Сумма против язычников. Кн. 1 / Фома Аквинский; [пер. с латин. Т. Ю. Бородай]. – Долгопрудный: Вестком, 2000. – 464 с.

8. Юм Д. Исследование о человеческом познании / Д. Юм // Сочинения : в 2 т. / [пер. с англ.] – М. : Мысль, 1965. – Т. 2. – С. 100.

9. Монтескье Ш. О духе законов / Шарль Монтескье // Избранные произведения/ Шарль Монтескье. – М. : Изд-во политической литературы, 1955. – С. 233 – 240.

10. Гельвеций Клод Адриан. О человеке / Клод Адриан Гельвеций. – М. : Мысль, 1974. – С. 445. – (Сочинения : в 2 т. / К. А. Гельвеций ; т. 2).

11. Козельский Я. П. Философические предложения, сочиненные надворным советником и правительствующего сената секретарем Яковым Козельским в Санкт-Петербурге 1768 года / Я. П. Козельский // Юридические произведения прогрессивных русских мыслителей. Вторая половина XVIII века / под общ. ред. С. А. Покровского. – М. : Госюриздат, 1959. – С. 377.

12. Радищев А. Н. Проект гражданского уложения / А. Н. Радищев // Юридические произведения прогрессивных русских мыслителей. Вторая половина XVIII века / Под общ. ред. С. А. Покровского. – М. : Госюриздат, 1959. – С. 500.

Моїсєснкова С.О.

аспірант кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПРАВОВИЙ МЕНТАЛІТЕТ ЯК ЧИННИК ПРАВОУТВОРЕННЯ

Для розбудови української державності важливе значення завжди мало усвідомлення народом власної національної ідентичності, формування на її основі національної свідомості та правосвідомості. В умовах реформування правової системи України та зближення її з європейськими стандартами, актуальним є урахування суб'єктом правотворчої та правозастосовної діяльності не тільки вимог юридичної техніки та догм права, а й існуючих потреб, інтересів індивідів та соціуму, особливостей правової психології.

Ментальна сфера людства впливає на історичні та суспільні процеси. Термін «менталітет» ввели та поширили французький етнолог та антрополог Л. Леві-Брюль а також представники школи анналів М. Блок та Л. Февр. Під менталітетом розуміють особливий культурно-історичний компонент суспільної свідомості, який відображає соціальну та психологічну специфіку соціально-історичного суб'єкта (таким може бути особистість, соціальна група, етнос та ін.), а також його духовний стан [7, с.22].

Менталітет та ментальність часто ототожнюють, однак деякі науковці пропонують їх розрізняти. Зокрема, А. Рубан характеризує ментальність як полісемантичне поняття для визначення рівнів мислення, як інтегральну етнопсихологічну ознаку індивіда, народу, нації, специфічне відображення дійсності, зумовлене життєдіяльністю етносу у конкретному історичному, географічному, культурному середовищі, властиве певній епосі, культурі, цивілізації та є загальним розумовим інструментом, яким індивіди користуються в неусвідомленій формі. Менталітет виступає сутнісною формою вияву ментальності. Під ним автор розуміє інтегральну ціннісно-мотиваційну характеристику соціальної спільноти, сформовану систему елементів духовного життя й світосприймання, яка зумовлює відповідні стереотипи поведінки, способу життя соціальних груп та індивідів [11, с. 176].

Такий феномен як ментальність реалізується на рівні свідомості,

але ґрунтується на структурних рівнях сфери підсвідомого. Такі рівні включають в себе архетипи окремої особистості та людського досвіду етносу. Сюди можна віднести елементи світогляду, традиції, мовні стереотипи тощо [14, с. 129].

Менталітет є певною інтегральною характеристикою спільноти людей та проявляється у певних домінуючих настроях, у специфіці світосприйняття, у системі моральних догм, цінностей, у побутовому співжитті людей. Ментальність закріплює стереотипні моделі поведінки, що становлять основу громадського порядку. Відбувається це через репрезентації соціально санкціонованих потреб, які здійснюють вплив на свідомість індивідів, формуючи в них відповідні мотивації і створюючи тим самим певні інститути, які в більшості випадків мають форму звичаїв і традицій, виражених символічною і знаковою формою [10, с. 15-20].

Кожному народу, як і кожній людині, притаманна сукупність поведінкових стереотипів – це типологічно однорідні форми, мотиви і способи соціальної активності. Вони і визначають характер народу. Стереотип правової поведінки – це емоційні і психологічні звички юридично значимої поведінки. Основою таких стереотипів є індивідуальні психічні установки, які склалися і розвинулися в результаті побутової і звичаєвої взаємодії [1, с. 64]. На думку В. Бранського, нормативи стереотипів побутової поведінки на національному рівні, як правило, є більш прийнятними та зрозумілими. А тому можуть викликати негативні емоції по відношенню до носіїв іншого національного стереотипу (ксенофобію), які, фактично, ведуть віддмінний спосіб життя [3, с. 13, 16].

Видом загального менталітету є правовий менталітет. За допомогою правового менталітету закріплюються стереотипні моделі поведінки. Правовий менталітет відносять до рівнів правосвідомості, який відображається у цілісній сукупності правових знань, звичок та уявлень, а також у способі правового сприйняття [4, с. 44].

Питанням вивчення правового менталітету займалися В. Дем'яненко, Ю. Дмитрієнко, В. Завальнюк, В. Павловська-Кравчук, Г. Савчин, О. Терент'єва, В. Тертишник та ін.

Правовий менталітет розуміють як глибокий пласт суспільної свідомості, який виступає «духовно-психологічним» варіантом права, або, інакше кажучи, правовим духом [8, с. 11-12]. Носієм правового менталітету є певний соціальний суб'єкт, під яким можна розуміти колективний розум, наділений властивістю суб'єктності, тобто є детермінуючим чинником (рушійною силою, джерелом активності) [13, с. 24].

Правовий менталітет є філософсько-правовою категорією та

пов'язаний з ідентифікацією суб'єкта (найчастіше застосовується саме в контексті певної соціальної спільноти людей – народ, нація, етнос) в системі певної державної, владної, політичної, правової моделі та ін. Саме правова ментальність бере на себе функції збереження самобутності набутих в минулому етноісторичних правових цінностей [2, с. 35-36].

Із запропонованих у науці визначень правового менталітету можна виділити його загальні характеристики: правовий менталітет є елементом масової суспільної правосвідомості, відображає найбільш значущі соціально-психологічні аспекти правового життя народу, є досить стійким та історично сформованим явищем, існує як об'єктивна духовна реальність та має консервативний вплив на правову ідеологію держави та правову психологію етносу, соціуму тощо [9, с. 35].

На необхідності дослідження закономірностей внутрішнього процесу правоутворення, пов'язаних з формуванням правових (інформаційних) образів і конструюванням норм права у свідомості наголошує В. Іванський. На його думку, лише після цього доцільно вивчати зовнішні соціальні та правові закономірності [6, с. 33]. Під внутрішнім процесом правоутворення автор розуміє відображення у свідомості членів соціуму зовнішніх життєвих обставин (ситуацій) у формі символів, які, зокрема, є фундаментом для побудови правил поведінки - ментальних норм права. Такий внутрішній процес правоутворення складається з трьох етапів. Перший етап починається із зародження правової інформації, другий етап полягає у конституюванні в свідомості індивіда правового образу (т. зв. правового «Я»-образу індивіда). І третій етап закінчується мисленнєвим конструюванням відповідного правила поведінки (ментальних правових норм). Зовнішній процес правотворення полягає у трансформації визначеної у свідомості правової норми в зовнішню об'єктивовану форму - знакову систему, надання їй офіційної форми вираженості, а також визнання їх життєвої цінності соціумом (легітимация) [6, с. 34].

Правовий менталітет здебільшого проявляє себе в звичайному праві, правових традиціях, колективних уявленнях, інтуїтивному праві [1, с. 63].

Щодо впливу ментальності на політичну культуру, то у ментальності українців Н. Гнасевич визначальними рисами вважає демократичність, волелюбність, толерантність, пріоритет особистих інтересів над загальнодержавними, схильність до міжособних конфліктів та анархізму, політичний конформізм тощо [5, с. 16].

С. Сливка до структурних елементів правової ментальності українського етносу відносить наявність захисту гідності людини, ставлення до влади, до освіти та науки, співвідношення форм власності, відродження історико-правових цінностей у національному

праві, дотримання задекларованих зобов'язань, відображення зовнішньої політики, існування взаємовигідних відносин з іншими державами, націями, що відображається на підсвідомому рівні в культурології національного права [12, с. 187].

Слід зазначити, що вплив цього феномену на державотворчі та правотворчі процеси може бути як конструктивним, так і деструктивним. В сучасних умовах правовий менталітет українського суспільства трансформується під впливом останніх подій, пов'язаних із певними кризовими ситуаціями загальнодержавного характеру. Зокрема, значно зросла політична активність громадян, громадськість стала активніше долучатись до державотворчих та правотворчих процесів, на всіх рівнях у суспільстві відбуваються дискусії щодо різних політико-правових проблем, зокрема, щодо реформ у різних сферах суспільного життя, перерозподілу повноважень між суб'єктами влади, переосмислення історичного та культурного дискурсу тощо. Наостанок слід наголосити, що сучасна українська правова ментальність є одним із важливих чинників не лише правоутворення, а й визначає подальший напрям розвитку нашого суспільства.

1. Агафонова Е. А. Юридическая антропология: концептуальные идеи и принципы: диссертация ... кандидата юридических наук: 12.00.01 / Елена Алексеевна Агафонова; [Место защиты: Рост. юрид. ин-т МВД РФ]. - Ростов-на-Дону, 2009. – 145 с.

2. Байниязов Р.С. Правосознание и российский правовой менталитет / Р. С. Байниязов // Правоведение. -2000. - № 2. - С. 31 – 40.

3. Бранский В.П. Социальная синергетика и теория наций. Основы этнологической акмеологии / В. П. Бранский. – СПб.: СПбАА. - 2000. – 107 с.

4. Галицький І. В. Місце толерантності в правовому менталітеті та політико-правовій думці українського суспільства / І. В. Галицький // Часопис Київського університету права. - 2011. - N 2. - С. 44-48.

5. Гнасевиц Н. Формовияви української ментальності в контексті становлення правової держави / Н. Гнасевиц, І. Гнасевиц, В. Паучок // Психологія і суспільство. – 2011. – № 3. – С. 14–21.

6. Иванский В. П. Образ «Я» как источник внутреннего процесса правообразования (информационно-коммуникационный аспект) / В. П. Иванский // Право и управление. – 2013. - №27. - с. 33 – 40.

7. Коваленко Н. Ю. Співвідношення правосвідомості та правового менталітету / Н. Ю. Коваленко // Порівняльно-аналітичне право. - 2015. – № 2. - с. 21-23.

8. Лубська М. В. Антропологічні і соціокультурні основи правогенези / М. В. Лубська // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. - К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2010. - Вип. 94-96. - С. 11-15.

9. Правовая культура: метод. пособие / сост. А. Н. Халтурин. – Архангельск: Северный (Арктический) федеральный университет. - 2010. – 49 с.

10. Рыбаков В.А. Развитие национального права: генетический аспект /В. А. Рыбаков // Вестник Омского университета. - 2007. - № 2. - С. 15-20.

11. Рубан А. О. Світоглядні особливості українського національного характеру (філософсько-антропологічний аналіз): дис. ... канд. філос. наук: спец. 09.00.04. «Філософська антропологія; філософія культури» / А. О. Рубан. - Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. 2008. – 200 с.

12. Сливка С.С. Філософія права: навч. посіб. / С. С. Сливка. – К.: Атіка, 2012. – 256 с.

13. Циба В. Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз): навч. посіб. \ В. Т. Циба. - К.: МАУП. - 2000. – 152 с.

14. Штепа О. О. До питання про сутність правової ментальності / О. О. Штепа // Філософські обрії, 2014. - Вип. 31.- С. 129-139.

Олексюк М.М.

кандидат філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії та політології
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ЛІБЕРАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ СПІЛЬНОТИ (КОМУНІКАТИВНА КОНЦЕПЦІЯ ФІЛОСОФСЬКО-ПЕНОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ Е. ДАФФА)

Становлення нового цивілізаційного простору, посилення протистояння суспільства, побудованого на принципах демократії, пріоритеті людських цінностей, та суспільства, що сповідує принципи авторитаризму, тоталітаризму, базованих на принципах насильства, з особливою силою актуалізувало вирішення питань, котрі пов'язані із питаннями місця та ролі покарання як засобу вирішення конфліктів та встановлення справедливості.

У цьому плані особливої уваги можуть заслуговувати сучасні зарубіжні філософсько-правові концепції, серед яких одне із провідних місць

належить науковим висновкам британського вченого Е.Даффа [1]. Він переконливо доводить, що новий політичний та правовий порядок, який формується у світовій практиці під сучасну пору, потребує серйозного теоретичного та практичного роз'яснення, а у новій цивілізаційній системі, яка формується на засадах демократії та поваги прав людини і громадянина, слід по-новому визначати основні пріоритети пенальної системи, якісно змінити основні її акценти, передбачивши пріоритетність ідей людиномірності у сфері здійснення права.

Серед важливих питань, що розкриваються у філософсько-правовій концепції Е.Даффа, особливе місце займає проблема стосунків сучасної держави ліберально-демократичного типу із своїми громадянами, особливо через призму здійснення правових дій. Автор обирає у цьому дискурсі специфічний кримінологічний напрямок, фокусуючись на проблемах пенальної практики та феномену покарання як її основи, адже саме тут можна розглянути місце ліберальної політичної спільноти у становленні громадянського суспільства, розглянути шляхи імплементації ліберально-демократичних принципів у суспільно-правову практику, виробити певні теоретичні і практичні рекомендації для процесу становлення нових стандартів здійснення правосуддя у рамках цивілізованого світу.

Е.Дафф вважає, що найкращим аргументом у справі визначення місця покарання у ліберально-демократично організованій спільноті може бути ствердження того, що саме феномен покарання дає можливість виявити особливу сутність формування політичної системи суспільства, довести її прихильність стандартам, що базуються на засадах пріоритетності людської екзистенції, її прав та свобод, котрі повинні бути непорушними та оберігатись державою. Фактично він прагне підкреслити той магістральний шлях розвитку людської спільноти у новітню епоху, коли існує загроза цивілізаційним основам світу та є потреба проаналізувати шляхи протистояння скочування світової спільноти до авторитаризму та тоталітаризму.

Для досягнення мети таких дій Е.Дафф і формулює у своєму дослідженні комунікативну концепцію покарання. В центрі даної наукової системи знаходяться теоретичні висновки у рамках філософсько-правового осмислення процесів транспортування важливих правових висновків та положень у напрямку до того суб'єкта кримінального процесу, котрий являється злочинцем та потребує осудження. Саме тому основними категоріями такої концепції у Е.Даффа виступають поняття «комунікації» та «осудження». Він наголошує на тому, що якщо певні теоретики говорять про «виразність» призначення покарання, то він буде

«здебільшого говорити про його комунікативне значення: якщо немає потреби у виразності, комунікацію спричиняють взаємні та раціональні зобов'язання»[1,79].

Серед комунікативних заходів, що забезпечують трансляцію суті покарання як важливого соціального феномену до суб'єктів правовідносин, пріоритет Е.Даффом визначається як за кримінальним правом, встановленим ліберальною державою, так і за відповідним цьому процесом кримінального судочинства. При цьому він підкреслює, що таким чином «до морально свідомих громадян звертаються нормативною мовою суспільних цінностей» [1,80], а , отже, можна говорити, що у такому випадку ми повинні мати справу із фактором наявних у суспільстві принципів , що базуються на пріоритетності пануючої у ньому ціннісних орієнтацій. Якщо мова йде про ліберально-демократичні спільноти, які розглядаються вченим у його дослідженні, то можна зробити висновок, що до таких цінностей автор відносить в першу чергу пріоритетність людської екзистенції та її права на свободу. На нашу думку, саме це і кореспондується з вибором у дослідженні питання покарання як центрального, адже сам феномен даного суспільного явища може слугувати хорошим прикладом у справі захисту ліберальних цінностей та засудження будь-якого прояву тоталітаризму, заснованого на жорстокості покарання.

Е.Дафф виявляє особливості кримінального права та способи його впливу на громадян ліберально-демократичної спільноти, акцентуючи свою увагу на пріоритетності тих ціннісних положень та орієнтацій, що визначають саму суть такої спільноти.

По-перше, він вважає, що кримінальне право проголошує та визначає у трактуванні феномену злочину принциповий перехід від позиції “malum in se” (дослівно - зло в самому собі), коли вчинок вважається злочином за своєю суттю, до позиції “malum prohibitum” (злочинно, тому, що заборонено), коли визначається від якого роду дій повинні утримуватись громадяни. Тут стверджується наявність заснованих на суспільних цінностях певних позитивних підстав, які дають можливість громадянам утриматись від правопорушень.

По-друге, кримінальне право звертається до громадян як до членів вже сформованої та структурованої спільноти.

І, по-третє, кримінальне право домагається не лише дотримання його вимог, але й їх розуміння та схвалення того, що вимагається від суб'єктів права як громадян держави.

Особливо детально Е.Дафф аналізує комунікативну властивість кримінального процесу. Будучи різновидом комунікативної діяльності, на думку вченого, кримінальне судочинство дає можливість громадянам

відповідати на звинувачення у правопорушеннях та брати участь у процесі, в рамках якого ці звинувачення перевіряються. Громадянин, як зазначає Е.Дафф, «повинен зрозуміти та сприйняти своє осудження як виправдане: зрозуміти і сприйняти як те, що він вчинив помилково, так і те, за що держава його осуджує», і саме така позиція свідчить про комунікативну спрямованість кримінального правосуддя.[1,80] Привертає увагу і теза, відповідно до якої в основі визнання комунікативного значення кримінального права та процесу увага звертається на питання суті та характеру осуду правопорушників як громадян ліберально-демократичної держави за протиправні вчинки.

I.Duff, R.A. Punishment, Communication, and Community. New York: Oxford University Press. 2001. - 245 p.

Павлусів Н.М.
кандидат філософських наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ ІВАНА ФРАНКА

Іван Франко у 1893 р. у Відні захистив докторську дисертацію. Дослідники наукової спадщини І. Франка виділяють такі його праці, як „Формальний і реальний націоналізм”, „Що таке поступ”, „Про соціалізм”, „Наука та її взаємини з працюючими класами”, в яких викладено основні погляди на філософію, політику і право, державу та особу [1, с. 199]. Відзначають, що І. Франко „був прибічником ідеї про те, що політичні інститути, політика і право впливають з економічних відносин, які панують у суспільстві. Відносно цього він зауважував, що цивільне право, а деякою мірою і кримінальне, базуються на існуючому соціальному устрої” [1, с. 199].

Науковий аналіз філософського світогляду І. Франка здійснено у праці Н. Горбача „Філософські переконання Івана Франка” (Львів, 2006). Як зазначає дослідник, І. Франкові насправді не бракувало ні політичної, ні теоретичної послідовності у з’ясуванні проблем розвитку української нації [2, с. 73].

В. Здоровега наголошує на енциклопедичній ерудованості та різнобічності інтелектуальних інтересів І. Франка: „І. Франко все життя цікавився не тільки літературою й мистецтвом, але й політикою, економікою, історією, соціологією, психологією, етнографією у їх

всесвітньому вимірі”; „І. Франко володів різнобічною інформацією стосовно тих чи інших питань суспільного життя” [3, с. 175]. Як влучновідзначає В. Здоровега, „у його творчій особі, у публіцистиці насамперед, поєднувалисьмогутні два крила – сила скрупульозного наукового аналізу і сила образного бачення і передбачення, вгадування і здогадування. Йдеться про складний феномен – творчу інтуїцію” [3, с. 178].

Стосовно *праворозуміння*, якого притримувався І. Франко, у спеціальних дослідженнях наводять на ступні положення:

- закони повинні відображати справедливість у всіх сферах суспільного життя;

- поняття „право” і „закон” він розглядав як генетично пов’язані, але не тотожні інститути: до законів відносив укази уряду Австрії, а також нормативно-правові акти парламенту і Галицького сейму;

- чинне в Австрії законодавство, як і Конституцію Австрії 1867 р. він вважав спрямованим на захист інтересів приватних власників, а не простої людини;

- право розглядалося ним як щит, яким прикривається безправ’я, оскільки в реальності немає прав і свободи, що проголошені законами;

- правову систему Австрії мислитель розглядав як таку, що не відповідає принципам справедливості, бо в її практиці мали місце арешти, обшуки та інші дії слідства без санкції прокурора, а також утримання під арештом без вироку суду або заочне засудження;

- мислитель вважав за можливе використати чинне на той час право для підвищення політико-правової свідомості людей, що сприяло б розумінню необхідності демократичних змін у суспільстві;

- погоджувався з тим, що кожна нація має природне право на політичну самостійність, яка можлива також через утворення автономій країв і народностей;

- на його думку, у реформованому суспільстві держава змінить свою форму, на перший план вийде громадська думка, а інститути держави буде наділено здебільшого виконавчими функціями, що дало б змогу гарантувати особисті права і свободи громадян [1, с. 200-201].

При аналізі літературно-критичних творів І. Франка звертає на себе увагу його принциповість, непоступливість у питаннях відстоювання соціальних та естетичних ідеалів. Однією з програмних праць раннього періоду творчості І. Франка є стаття „Література, її завдання і найважніші цілі” в якій викладено погляди на суть та призначення літератури. У зазначеній статті, зокрема, висловлено погляди на зв’язок літератури із суспільним життям. Наслідком такого підходу є формулювання мети літератури: „А яка ціль такої роботи? Ціль її, очевидячки, така: вказувати в самім корені добрі і злі боки існуючого

порядку і витворювати з-поміж інтелігенції людей, готових служити всією силою для піддержання добрих і усунення злих боків життя, - значить, зближувати інтелігенцію з народом і закріплювати її до служби його добру» [4, с. 12]. І Франко зазначав: „Література, так як і наука сьогочасна, повинна бути робітницею на полі людського поступу. Її тенденція і метод повинні бути наукові. Вона громадить і описує факти щоденного життя, вважаючи тільки на правду, не на естетичні правила, а заразоманалізує їх і робить з них виводи, - се її науковий реалізм. Вона через те вказує хиби суспільного устрою там, де не все може добратися наука (в житті щоденнім, в розвитку психологічним страстей та нам'єтностей людських), і старається будити охоту і силу в читателях до усунення тих хиб – се її поступова тенденція» [4, с. 13].

І Франко, який багато уваги приділив проблемам педагогіки та освіти однією з першопричин незадовільного стану правової системи вбачав недоліки у підготовці майбутніх юристів. У метафорі „*тісної*” та „*невисокої*” освіти знайшло своє втілення несприйняття письменником сучасної йому системи підготовки юридичних кадрів: „*тісна та невисока освіта наших суддів, прокураторів та адвокатів... що не дає такому функціонеру нічогосінько, крім знання параграфів, не торкаючи ані психології, ані суспільних відносин, ані історії, ані етики, присипляючище в університеті його душу і серце і випускаючи його в світ машиною, яка й працює так, як її наведуть переможні обставини* [5, с. 285].

У метафоричному образі „*острого судді*” І. Франко із неприхованим сарказмом викриває антигуманну сутність сучасної йому судової системи, виступаючи водночас проти традиційної риторики бюрократів про „повагу до закону”, „суворість закону”, за такою риторикою, як правило, приховується звичайна сваволя та зневага до права, посиленнями на яке легітимується судова влада: „*Суддя був „острий”, ... і Бог приказав, щоб усі судді були „острі”, щоб лаяли обвинуваченого, веліли приставляти жандармами, грозили тюрмою і шибенницею. Які були їх вирокі, наскільки відповідали законам, про се селяни здавен-давна не знали й не думали, вони знали одно, що судового вироку ніколи не можна зміркувати наперед так, як тяжко вгадати нумери, які вийдуть на лотерею* [5, с. 277].

У метафорі „*мастити*” відображено ідею та функціональне значення хабара як соціолого-правового елемента судового процесу: „*Адже в кожній справі, яка є в суді, все бодай один мусить програти. А хто програє звичайно? Хто слабший, хто не вмє боронитися, хто не має чим мастити*” [5, с. 292].

Із документальною точністю у публіцистичному стилі ця

проблема відображена І. Франком у наступному образі: *„Погляди селян на суди і судівництво, ті їх чуття, з якими вони ходять до судового будинку, се ж усе око в око те саме, що було перед 1848 роком. Змінилися форми, але дух, суть патримоніального судівництва живе й досі. Той сам, хто гнав хлопа на паницину, брав у рекрути, стягав з нього податки, виганяв його з хати за „лінивство” і при кожній з тих нагод міг тисячними способами кривдити його, той сам був і його суддею, мав судити про його кривди”* [5, с. 286].

Образ соціальних протиріч між носіями судової влади та народом зберігає свою актуальність і в українській правовій системі, оскільки судді зазвичай належать до соціально облаштованих, благополучних верств суспільства, в той час як люди, спори між якими чи кримінальні справи за звинуваченнями яких їм доводиться вирішувати, як правило, є представниками суспільних низів. Внаслідок цього правосвідомість суддів значно відрізняється від правосвідомості більшості суспільства, оскільки вони у своєму побуті просто не стикаються з тими соціальними проблемами, які є породжені бідністю, невіглаством та безправ'ям і тому їх елементарно не розуміють.

У часи І. Франка *„закони, патенти та інтимати були надруковані в великих книгах, мовою чужою і незрозумілою для народу”*[5, с. 28]. І сьогодні законодавство та судова система чим раз більше ускладнюються, що навряд чи здійснює позитивний вплив на стан захищеності прав і свобод громадян. Вихолощення змісту, знуцання над самою ідеєю верховенства права та правосуддя як діяльності по забезпеченню такого верховенства у житті перетворило суд та судочинство з контрольованого суспільством та передбачуваного способу врегулювання соціально-правових конфліктів на незрозумілу діяльність групи привілейованих юристів з важкопрогнозованими наслідками: *„Виграти справу в суді значило таке саме щастя, як трафити на лотерію; чи справедливо, чи несправедливо виграна справа, про се питати нікому і в голову не приходило* [5, с. 286].

Адвокати як представники громадянського суспільства завжди були опозиційно налаштовані до існуючої судової системи, як це відображено в образі Євгена Рафаловича у повісті *„Перехресні стежки”*: *„Якою ж іронією супроти сього бриніли в Євгенієвих вухах пишні фрази про незалежність судівництва, про непідкупність суддів, про строгу легальність їх поступування і про високе почуття справедливості різних пресвітлих трибуналів, до якого так часто в своїх промовах люблять відкликатися адвокати... Адже важніші слідства робляться скрізь по Галичині по вказівках прокурора, а через нього звичайно по вказівках політичної власті. Адже ж кождий трибунал у Галичині має суддів,- вони не раз становлять більшість,-*

що, так само як Страхоцький ,ховають сумління у жменю, а зате наострюють ухо як найтіпльніше на те, що говорить прокуратор. Розділ між судівництвом і адміністрацією – перша основа справді незалежного судівництва - у нас існує тільки на папері, а на ділі се ідеал, до якого нам дуже далеко”[5, с.285-286].

Якщо зіставити той образ українського адвоката, який випливає з Правил адвокатської етики, та образ Євгена Рафаловича, то виявиться, що він є конкретизацією у творі художньої літературі того образу правника, до якого продовжує прагнути українське суспільство. Судження, вкладені в уста різних персонажів повісті, про недоліки юридичної освіти, судової системи, її зневажливого ставлення до більш, потреб та страждань пересічних громадян ніби взяті зі сторінок сучасної громадсько-політичної чи фахової юридичної преси. У цьому ми схильні вбачати черговий доказ сили невмирущого слова Великого Каменяря.

1. Шульженко Ф. П. Історія політичних і правових вчень : навч. посіб. / Ф. П. Шульженко, Т. Г. Андрусак. – 3-є вид., стер. – К. : Хрінком Інтер, 2002. – 304 с.

2. Горбач Н. Я. Філософські переконання Івана Франка / Назар Горбач. – Львів: Каменярь, 2006. – 112 с.

3. Здоровега В. Політичне передбачення у творчості Івана Франка / В. Здоровега // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: матеріали Міжнар. наук. конф., Львів, 25–27 верес. 1996 р. – Львів : Світ, 1998. – С. 174–179.

4. Франко І. Я. Література, її завдання і найважливіші ціхи / Іван Франко // Зібрання творів : у 50 т. / [АН УРСР, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка ; ред. кол.: Ф. В. Погребенник (відп. секр.) та ін.]. – К. : Наук.думка, 1980. – Т. 26: Літературно-критичні праці (1876–1885). – С. 5–14.

5. Франко І. Перехресні стежки: повість / Іван Франко // Украдене щастя: [вибрані твори]. – Х.: Фоліо, 2007. – С. 151–410. – (Українська класика).

Панкевич О.З.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТАХ

Невід’ємним елементом конституційно-правового статусу

людини і громадянина є інститут основних прав та свобод. Реальне та ефективне здійснення останніх видається неможливим без чіткого та оптимального (у тих чи інших конкретно-історичних умовах) встановлення меж їхньої реалізації. Як слушно зауважує П.М. Рабінович, «сучасна, новітня історія людства є історією боротьби саме за межі прав людини (а конкретніше – за юридичне закріплення та юридичну інтерпретацію таких меж)» [1, с. 8].

Означена проблематика є особливо актуальною на сьогодні в Україні, де «у кризовій ситуації ризики *непропорційного обмеження*¹ прав і свобод людини зростають, що потребує особливого контролю з боку суспільства» [2].

Рецепти вирішення будь-яких складних правових проблем завжди мають певне філософське підґрунтя (інколи не зовсім усвідомлюване самими суб'єктами права). Не є виключенням і широка проблематика прав і свобод людини (а, відтак, й невід'ємна та надзвичайно важлива її складова, що стосується питань обмеження останніх), варіанти розв'язання якої детерміновані прихильністю до тієї чи іншої філософської позиції.

При цьому, як вже зазначалося у наших попередніх публікаціях[3;4], однією із найголовніших, визначальних дихотомій для сучасної західної політико-правової філософії, вважаємо, є дихотомія «лібералізм – комунітаризм», основою для вірного розуміння котрої є протиставлення індивідуального та соціального. На думку Е.С. Мирзаханяна, «вихідні онтологічні характеристики (лібералізму та комунітаризму. – *О.П.*) передбачають розбіжності щодо самої природи соціального життя, котрі реалізуються в полярності індивідуалізму та холізму. Лібералізм базується на платформі методологічного індивідуалізму, виходить із примату особистості та індивідуальних прав. Комунітаризм ... передбачає протилежні настанови, відштовхуючись від соціального цілого й об'єктивно необхідних йому благ» [5, с. 10].

Відтак, якщо закріплення прав людини у міжнародних документах вже є само по собі втіленням ліберальних постулатів, то вплив комунітаристських ідей проілюструємо на основі аналізу статей«правообмежуючого» характеру.

Зокрема, в ст. 29 Загальної декларації прав людини проголошується: «При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою *забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського*

¹ Тут і далі всі виділення за текстом зроблені автором статті.

порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві». Дозволимо собі зауважити, що при усій важливості цього положення ч.2, гадаємо, хибним буде зациклюватися на аналізі лише цієї частини ст. 29 (як це часто роблять навіть поважні науковці при висвітленні проблеми обмеження прав людини), ігноруючи інші дві частини, котрі разом з першою знаходяться між собою у системно-логічному взаємозв'язку.

Власне, на нашу думку, положення ч. 2 впливає із ч. 1 («Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи»²), котра має відчутне комунітаристське «забарвлення». Адже обмеження (і, навіть, свідоме самообмеження) прав можна розглядати, принаймні з позицій комунітаризму, само по собі, як обов'язок людини перед суспільством.

Не можна обійти увагою і ч. 3 («Здійснення цих прав і свобод ні в якому разі не повинно суперечити цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй»), адже вона теж формулює своєрідні додаткові межі здійснення прав і свобод особи.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права включає декілька правообмежуючих статей (4, 5, 8), серед яких найбільш узагальнюючий припис містить ст. 4: «...державна може встановлювати тільки такі обмеження цих прав, які визначаються законом, і лише остільки, оскільки це є сумісним з природою зазначених прав, і виключно з метою сприяти загальному добробуту в демократичному суспільстві».

Наголосимо, що базовою соціально-етичною цінністю комунітаризму є так зване *спільне благо*. І в цьому контексті можна погодитися з одним із провідних теоретиків сучасного комунітаризму Ф. Селзніком, на думку якого, «термін «комунітарний» може вживатися для означення будь-якої доктрини, яка високо цінує спільне благо або ідеали спільного блага й обмежує прагнення до

²Дещо в модифікованому вигляді це положення відтворено у ст. 23 Конституції України: «Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості». Зазначимо, що згідно з конституційно-проектними пропозиціями Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України, «оскільки чинна ст. 23 визнає наявність у людини обов'язків перед суспільством, то слід передбачити можливість обмеження права на розвиток не тільки в інтересах інших людей, а усього суспільства і окремих його соціальних груп (наприклад, дітей)» [Див.5, с. 13].

індивідуальної незалежності та самореалізації» [цит. за: 7, с. 29].

Базуючись на цих теоретичних викладах, підставним буде стверджувати про наявність комунітаристських засад, «мотивів» в аналізованому акті.

Своєю чергою, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права має в своєму складі вже шість статей (5, 12, 18, 19, 22, 25), які так чи інакше містять правообмежуючі фрагменти, згадують про принципи та умови державно-юридичного обмежування прав людини. Для прикладу наведемо ст. 19, яка встановлює, що користування передбаченими в пункті 2 цієї статті правами (право на вільне вираження свого погляду, що включає «свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір») «накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність. Воно може бути, отже, пов'язане з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними: а) для поважання прав і репутації інших осіб; б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення».

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод – стрижневий акт європейської правозахисної системи – нараховує вісім статей правообмежуючого змісту (ст.ст. 8, 9, 10, 11, 15, 17, 18, 53). При цьому найбільший перелік правообмежуючих підстав містить стаття 10 «Свобода вираження поглядів», ч. 2 якої проголошує: «Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду».

Отже, підстави обмеження прав та свобод людини і громадянина видається можливим поділити на дві групи: 1) захист індивідуальних прав та свобод людини і громадянина; 2) захист публічних (суспільних і державних) інтересів. Виходячи, по суті, з такого поділу, П.М. Рабінович та І.М. Панкевич визначають самі підстави обмежування прав людини як «певні особисті (індивідуальні) та соціальні (колективні) інтереси, задля забезпечення яких нормовстановлюючий орган вважає за необхідне обмежувати певні

права людини»[8, с. 94].

У наявності такої бінарності правообмежуючих підстав в статтях міжнародно-правових актів вбачаємо ознаки так званого *ліберального комунітаризму* як результату своєрідної конвергенції ліберальних і комунітаристських ідеологем[Див. детальніше 3].

Коло замикається: межі та обмеження реалізації прав людини і громадянина у міжнародних «праволюдних» документах окреслені переважно як інтереси суспільства, громадський порядок тощо. Іншими словами, ми знову маємо можливість спостерігати певний конфлікт між ліберальним закріплення прав людини і вимушеним обмеженням їхньої реалізації з підстав, що мають чітко виражений комунітаристський відтінок.

1. Рабінович П.М. Межі здійснення прав людини (загальнотеоретичний аспект) / П.М. Рабінович // Вісник Академії правових наук України. – 1996. – № 6. – С. 5–13.

2. Національна стратегія у сфері прав людини. Затверджено Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015 // Урядовий кур'єр. – 2015. – 2 вересня. – № 160.

3. Панкевич О.З. Лібералізм і комунітаризм: до питання про дві парадигми сучасної політико-правової філософії / О.З. Панкевич // Право і громадянське суспільство. – 2013. – № 3(4). – С. 122–134 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lcsaw.knu.ua/2013-3.pdf>.

4. Панкевич О.З. Комунітаризм як провідна течія політико-правової думки сьогодення / О.З. Панкевич // Трансформація ціннісних орієнтацій професійного становлення світогляду працівників ОВС України в сучасному полікультурному суспільстві : Збірник матеріалів круглого столу 30 травня 2014 року. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. – С. 216–220.

5. Мирзаханян Э.С. Дискуссия о проблеме рационального обоснования социальной справедливости в западной философии второй половины 20-го – начала 21-го века: автореф. дис. ... канд. филос. наук: спец. 09.00.03 / Э.С. Мирзаханян. – Тверь, 2008. – 18 с.

6. Львівські пропозиції з удосконалення конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні / [Панкевич О.З., Рабінович П.М., Рабінович С.П. та ін.] // Юридичний вісник України. Судова практика. – 2015. – 22–28 серпня. – № 33. – С. 1–16.

7. Красноголов Ю.О. Теоретичні засади та політичні стратегії комунітаризму крізь призму комунітарної критики лібералізму / Ю.О. Красноголов // Наукові записки Києво-Могилянської Академії. – Політичні науки. – 2008. – Т. 82. – С. 28–34.

8. Рабінович П.М. Здійснення прав людини: проблеми обмежування (загальнотеоретичні аспекти) : Монографія / Рабінович П.М., Панкевич І.М. – Львів : Астрон, 2001. – 108 с.

Паробок Д.О.

аспірант кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ З ІНОЗЕМНИМИ ДЕРЖАВАМИ (КВІТЕНЬ-ГРУДЕНЬ 1918 Р.)

Історичний досвід правотворення Української держави буде корисним для сучасної України адже тогочасне становище держави має багато схожих проблем із сьогоденням. Аналіз нормативних документів та преси часів Української держави гетьмана П.Скоропадського дасть змогу використати позитивний досвід нормативно-правового регулювання фінансових відносин з сусідніми державами, а також уникнути помилок, які були допущені керівництвом Української держави протягом квітня-грудня 1918 року.

Військово-політичний союз з Німеччиною та Австро-Угорщиною, започаткований ще Центральною Радою, став важливою передумовою повернення до Києва українських властей, а також залишався запорукою стабільності Української Держави П. Скоропадського. Проте, німці та австрійці, вимушені тримати в Україні багатотисячний армійський контингент в умовах вирішальних боїв на Західному фронті не могли розглядатися як безкорисливі союзники. Навпаки, від того, наскільки потужним буде інтерес Берліна та Відня до українських ресурсів та українського ринку збуту, залежало продовження їхньої підтримки Української Держави, а відтак і її збереження на політичній мапі воюючої Європи. З іншого боку, відмова від власних фінансових інтересів в ім'я збереження військово-політичного союзу з кайзером та цісарем загрожувала перетворенню України в безпорадний та несамостійний придаток Четверного Союзу, позбавляло її будь-яких політичних перспектив у майбутньому. Йшлося фактично про перспективу перетворення Української Держави у європейську колонію формальних «союзників», чого гетьманська адміністрація в міру своїх сил і можливостей намагалася не допустити. Таким чином перед поставало непросте завдання пошуку золотієї середини у відносинах з Берліном та Віднем. Зберегти військову присутність експедиційного корпусу Четверного Союзу в Україні, з одного боку, і не допустити фактичного перетворення Української Держави у колонію Союзників, відстояти її

політичні та економічні інтереси, з іншого. Це вимагало стриманості, обережності і належного нормативно-правового регулювання різноманітних аспектів двосторонніх відносин.

15 травня 1918 року представники Української Держави, Німеччини та Австро-Угорщини підписали Договір про надання Україною Центральним Державам 400 мільйонів карбованців готівкою. Відповідно, Австро-Угорщина та Німеччина зобов'язувалися надати відповідні суми у власній валюті за курсом 1 карбованець = 2 австрійським кронам = 1 1/3 марки [1].

Взаємні кредити Української Держави, з одного боку, та Німеччини та Австро-Угорщини, з іншого, стали не лише свідченням серйозності особливих, союзницьких стосунків, але й стимулятором двосторонніх торговельних зв'язків. Проте, фінансовий договір з Німеччиною та Австро-Угорщиною створював ґрунт для фінансових спекуляцій.

На середину травня 1918 року з'явилися передумови для, за визначенням газети «Відродження України» (Відень), «нечуваних спекуляцій з грошми»: «Курс німецької марки стоїть дуже високо. Рівночасно знесено рублеву валюту в Польськiм Королівствi. Спекулянти скуповують там цілком безвартісні рублі, привозять їх на Україну і тут знову міняють їх на марки. В Москві вони також скуповують рублі, щоби потім їх ужити для закупки засобів поживи (українських продовольчих товарів – авт.). Курс марки виносить в Києві вже 88 копійок» [2]. Тим самим різниця між офіційним курсом марки (75 копійок) та курсом чорного ринку (88 копійок) складала уже понад 10 відсотків.

З метою боротьби з валютними спекуляціями Рада міністрів Української держави, так як і сучасний Національний банк України, обмежила граничну суму валютообмінних операцій [3]. Тим не менше, заможні верстви населення України намагалися скуповувати німецьку та австро-угорську валюти як засіб нагромадження. На нашу думку, обмеження вільної торгівлі іноземною валютою, введене властями Гетьманату, було помилковим, оскільки сприяло наростанню ажіотажного попиту на нібито «тверді» марку і крону.

Улітку 1918 року фінансовим справам Української держави гетьмана П. Скоропадського загрожували не лише паперові російські гроші, що щедрим потоком вливалися в український обіг (цим займалися і Раднарком, і чисельні утікачі-емігранти з Великої Росії, і фінансові структури колишньої Російської імперії тощо), але й німецька та австрійська валютні інтервенції [4].

У складній фінансовій ситуації 10 вересня 1918 року було підписано новий договір з Німеччиною та Австро-Угорщиною [5]. Умови нової фінансової угоди виявились вкрай обтяжливими для Української

Держави і набагато важчими порівняно з попередньою фінансовою угодою, укладеною між цими країнами 15 травня того ж року [6].

На інших підставах формувалася зовнішня економічна політика Української держави щодо Радянської Росії та різноманітних фінансових інституцій й установ колишньої Російської імперії. Державно-правове регламентування цих стосунків не відчувало дестабілізуючих впливів мілітарної та політичної залежності від «Союзників», як це було у стосунках з Німеччиною та Австро-Угорщиною.

Гетьманська адміністрація, схоже, уже в травні 1918 р. виношувала плани повної ізоляції від колишньої загальноросійської фінансової системи. Заходи з обмеження функціонування в Українській Державі російської імперської грошової одиниці здійснювалися, але – як нашу думку, вельми недостатні, до того ж – зі значним запізненням у часі.

Крім того, вже тоді корупція та бажання одночасно забезпечити собі підтримку російської дореволюційної еліти, зокрема її професіоналів-управлінців, підприємців, банкірів, офіцерського корпусу, з одного боку, та створити з Української Держави своєрідний острівець стабільності у пост-жовтневому світі, призводили до низької ефективності запроваджуваних нормативно-правових норм [7].

Зовнішньо-торгівельні стосунки Української Держави могли стати важливим джерелом фінансових надходжень до Державної Скарбниці. На жаль, у зовнішній торгівлі пасивне сальдо української сторони протягом літа – осені 1918 року збільшувалося. Тобто можливість наповнення державної казни за рахунок митних зборів була обмежена звуженням обсягу зовнішньо-торгівельних операцій. 3 червня 1918 року вийшов гетьманський Наказ про правила вивозу за кордони Української Держави різного роду товарів та продуктів [8], який заклав основи митної політики Гетьманату. Постановою Ради Міністрів Української Держави від 24 червня 1918 р. було асигновано 250.000 крб. на відкриття митних установ на кордоні України з Радянською Росією [9].

Проте, становлення ефективних митних установ на кордонах Української Держави затягнулося у часі до кінця серпня – початку вересня 1918 року. Тривала відсутність митних установ негативно позначалася на наповнюваності державного бюджету.

Отже, в результаті проведеного аналізу нормативних документів та преси часів Української держави гетьмана П.Скоропадського, ми побачили, що Гетьманат намагався стабілізувати фінансову ситуацію також за рахунок врегулювання фінансових відносин з державами-сусідами. Однак, створення нормативно-регулятивної бази зовнішньої фінансової політики і зовнішньої фінансової діяльності не виправдано спізнивалося в часі і не відповідало серйозним міжнародним викликам.

1. Відродження України. Часопис для плекання міжнародніх й економічних взаємин між Австрією, Угорщиною й Україною (Відень). – 1918. – Ч. 26, 23 мая. – с.1. – Валютна трансакція осередніх держав з Україною.

2. Відродження України. Часопис для плекання міжнародніх й економічних взаємин між Австрією, Угорщиною й Україною (Відень). – 1918. – Ч. 31, 30 мая. – с. 2. – Грошеві спекуляції на Україні.

3. Україна: Хроніка ХХ століття. Довідкове видання. Рік 1918. – К.: НАН України, Інститут історії України, 2005. – 402 с.

4. Гольденвейзер А.А. Из киевских воспоминаний // Архив русской революции. Т. 6. – М.: Терра – Тергас, Политиздат, 1991. – с. 161–303.

5. Гай-Нижник П.П. Фінансова угода України з Німеччиною та Австо-Угорщиною від 10 вересня 1918 року // Фінанси України. – 2007. - №11. – с.146-155, с.150-151.

6. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2014doc.vizyt_getmana.php

7. Скоморович І.Г. Історія грошей і банківництва: Підручник / І.Г. Скоморович, С.К. Реверчук, Я.Й. Малик та ін. / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. С.К. Реверчука. – К.: Атіка, 2004. – 340 с.

8. Наказ про правила вивозу за кордони Української Держави різних товарів та продуктів // Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали. У 2 т. / Ред. колегія: В. Верстюк (відп. ред.) та ін. – НАН України; Інститут історії України; Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Т. 2. – К.: Темпора, 2015. – с. 105 – 106.

9. Голубка С.М. Фінансово-економічна політика Української Держави доби Гетьманату // Економіка в регіон (Полт НТУ). – 2011. – № 43 (31). – с. 67 – 72, з посиланням на: ЦДАВОВіУ України. – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 227. – Арк. 2.

Петрончак Ю.О.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВА ПОВЕДІНКА ОСОБИ ЯК РЕФЛЕКСІЯ АКТИВ ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЇ

Втілення в життя правил поведінки, що представляють зміст права, здійснюється у процесі реалізації норм права, тобто поведінка суб'єктів

права відповідає вимогам (заборони, дозволу, зобов'язання) його норм.

Реалізація норм права – втілення положень правових норм у фактичній поведінці (діяльності) суб'єктів права; реалізація виняткової правової поведінки. Як особливий юридичний процес її можна розглядати з об'єктивної та суб'єктивно сторони, де об'єктивна передбачає виконання правомірних дії у місцях і в терміни, передбачені законом, а суб'єктивна – становить собою відношення суб'єкта до правових вимог і стан його волі в момент здійснення дій, що встановлюються правом [4, С. 58].

В межах юридичної науки проблеми поведінки особи, зокрема в контексті її відображення в актах правореалізації, вивчали Н. Александров, С. Алексеев, О. Балинська, М. Братусь, К. Волинка, Т. Гарасимів, В. Гойман, І. Голосніченко, С. Гусарев, В. Грищук, Г. Ефремова, О. Дзьобань, Н. Діомідова, М. Кельман, С. Кожевников, С. Комаров, В. Копейчиков, П. Косянчук, Н. Крестовська, В. Кудрявцев, Д. Липинський, С. Лисенков, Л. Луць, Н. Оніщенко, М. Онішук, М. Орзіх, В. Малахов, М. Марченко, Л. Матвеева, В. Нерсисянц, О. Лукашова, О. Мурашин, А. Письменицький, А. Піголкин, Г. Прокопович, В. Протасов, П. Рабінович, А. Рагінов, С. Руденко, В. Сіренко, В. Серков, О. Скакун, Д. Слинько, М. Требін, М. Трофімова, М. Філіпов, Н. Хома, В. Хропанюк, М. Цимбалюк, М. Штангрет, І. Хрімлі, А. Черданцев, Ю. Шемчушенко, Г. Шершневич, Л. Явич та інші.

В межах загально-філософського наукового універсуму поведінка особи тлумачиться через призму класифікації на акти: які є дією чого-небудь (*fecare*), інші – бездіяльністю (*non-fecare*). Акти-дії поділяються на рекомендовані (такі, що є бажаними, а не необхідними); належні (такі, що відповідають уявленням про «належну» поведінку); та заборонені (такі, що вступають у протиріччя із уявленням особи про «належну» поведінку). Бездіяльність же, (*non-fecare*), в свою чергу, розгалужується на різновиди актів-утримання (*abstinere*) – (напр.: хотілося взяти книгу із вітрини магазину, проте, не зробив цього), та актів-терпіння (*pati*) – (напр.: заважає плач дитини в сусідній кімнаті, але доведеться з цим примиритися). В кожній із цих категорій вчинків міститься ряд актів, котрі в свою чергу, супроводжуються специфічними психічними процесами, що наділяють учасників суспільних відносин правами та обов'язками [2, с. 407].

Переходячи до власне юридичного тлумачення та класифікації, варто зазначити, що поведінку особи, як і переважну більшість інших соціальних та правових явищ, можна типологізувати за безліччю критеріїв, втім, нас цікавить виключно та поведінка, що містить властивості правової. А тому, торкаючись питання ознак поведінки особи, варто зазначити, що в правознавстві прийнято виокремлювати такі:

- поведінка містить в собі деякі особливості діяльності та спілкування;
- поведінка характеризує лише такі діяльність та спілкування, які виражають внутрішній стан людини;
- як явище, поведінка мусить бути виявлене зовні та зафіксоване органами інших суб'єктів відчуття;
- поведінка обов'язково контролюється волею людини [3, с. 167].

Зазначений перелік особливостей, хоч і є дещо узагальненим, втім, на нашу думку, він виокремлює притаманно юридичні риси поведінки, з огляду на що, доходимо висновку про те, що правова поведінка – це та людська активність, яка характеризується соціальною свідомістю і юридичною значущістю.

Як відомо із загальної теорії права, реалізація норм права завжди пов'язана із правомірною поведінкою людей, тобто такою, що відповідає правовим приписам. В одних випадках це активні позитивні дії (використання права, виконання обов'язків), в інших – це бездіяльність (утримання від протиправних дій). Різноманіття у реалізації норм права зумовлено різноманітністю змісту і характеру суспільних відносин, засобів правового регулювання, специфікою змісту норм права, формою зовнішнього прояву поведінки тощо [1, с. 451].

Таким чином, за характером дій суб'єктів, реалізації норми права можна класифікувати на:

- дотримання, для якої характерним є утримання від активних дій, заборонених юридичними нормами, є формою реалізації норми права, що знаходить своє вираження в узгодженні суб'єктами своєї поведінки з нормами-заборами. Характерний штрих: пасивність поведінки, тобто нездійснення дій, що заборонені у нормі, виконання правової заборони (напр.: утримання від шуму у нічний час доби).

- виконання, що є формою реалізації зобов'язуючих правових норм, відбувається у активній поведінці суб'єктів, яку слід здійснювати попри власне бажання (напр.: сплата комунальних послуг) [5, с. 271]

- використання права є формою можливої поведінки – правом. Дана форма проявляється у використанні наданих прав за власним розсудом та бажанням. Вона полягає як в активній, так і в пасивній поведінці особи, та є способом реалізації дозволяючої норми права (напр.: виборче право).

Отже, зазначені вище тези є основними серед форм реалізації права, у ході яких воно втілюється у життя, завдяки відображенню у поведінці його суб'єктів.

1. Балинська О.М. Проблеми теорії держави і права / О.М.

Балинська, Т.З. Гарасимів. – Л.: ЛьвДУВС. – 2008. – 320 с.

2. Бачинін В.А. Філософія права і преступлення / В.А. Бачинін. – Х.: Фоліо, 1999. – 607 с.

3. Кудрявцев В.Н. Правовое поведение: норма и патология / В.Н. Кудрявцев. – М.: Наука, 1982. – 218 с.

4. Пиголкин А.С. Правовая норма и поведение индивидов / А.С. Пиголкин // Труды ВЮЗИ, 1978. – Т. 56. – С. 58.

5. Сучасне державотворення в Україні: проблеми теорії та історії: матеріали круглого столу (02.11.2007 р.). – Л.: ЛьвДУВС, 2008. – 352 с.

Поцюрко О. Ю.

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та політології

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СВОБОДА І ПРАВО ЯК ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Низка соціально-політичних, економічних, історичних умов існування сучасної людини спричиняє перебудову її свідомості, змінюючи мислення і ставлення до вічних цінностей добра, любові, щастя, справедливості, свободи, відповідальності. Свобода людини осягається через пізнання та усвідомлення свого духовного начала, морально-етичних засад, таланту та здібностей і їх практичного втілення в житті. Універсальний ключ до розуміння сутності людини, її свободи, відповідальності та багатьох інших питань, які постають перед людством сьогодні дає безмежне джерело для філософсько-правових рефлексій. Світоглядна самоідентифікація людини, усвідомлення нею вибору свого шляху розвитку, а також переоцінка ролі власної відповідальності за втілення своєї свободи має важливе значення в контексті розбудови правової держави та розвитку громадянського суспільства, адже цей процес тісно пов'язаний з широким переліком об'єктів державно-правового життя: явищами правової свідомості та правової культури, процесом правового виховання, категоріями правопорушення та юридичної відповідальності, режимом законності та правопорядку в державі тощо.

Будучи вплетеною в філософсько-правовий дискурс сьогодення проблема свобода і відповідальність без сумніву є актуальною.

Опосередкування свободи правом особливо актуалізується саме зараз, в період, коли створюється сприятливий простір для відповідальної та ініціативної діяльності індивідів, громадських

організацій та інших соціальних утворень. Правове життя України, у зв'язку з її європейським вибором, характеризується динамізмом та інтенсивністю, стає більш ліберальним. Водночас воно не позбавлене суперечностей і, поки що, залишається нестабільним, потребує цивілізованості та зміцнення традицій правового розвитку.

У свідомості багатьох індивідів свобода продовжує асоціюватися з відсутністю внутрішніх і зовнішніх обмежень, безвідповідальністю, безкарністю та всюдозволеністю. Зміцнення державності та законослухняності в правовій і політичній сферах, без яких є немислимим розвиток громадянського суспільства, що повинен спиратися на стійкий ідеологічний фундамент. Його основою слід визнати свободу як одну з якісних характеристик права, а саме як форму творчої самореалізації особи, що протистоїть розумінню свободи як безвідповідальності та перешкоджає «розмиванню» підвалин правосвідомості й праворозуміння в суспільстві.

«Людина сучасного антагоністичного суспільства втратила довіру до об'єктивних основ свого існування, а відповідно, і до тих загальнообов'язкових філософських і релігійних принципів та норм, які підтримували в ній віру в загальні системи, в об'єктивні матеріальні й ідеальні чинники, котрі незмінно забезпечують прогрес історії. Людський індивідуум випав із суспільних правил та порядків, позбувся критеріїв і цінностей, які визначали значення і сенс його життя. Він, будучи покинутим, виявив всю неміцність і проблематичність свого існування. Це породило сильне протиборство особистості, що призвело до захисту своєї свободи та індивідуальності» [3, с. 6–7]. Осмислюючи людину з точки зору суб'єктивістської філософії, а особливо з позиції екзистенціалізму, слід зазначити, що вона має перевагу перед сучасними суто об'єктивно-ідеалістичними концепціями. Вона виражає собою своєрідний протест проти відчуження й поневолення людської особистості капіталістичним суспільством та прагне зрозуміти всю природу свідомої діяльності людини.

Течія екзистенціалізму набула основного змісту в Європі на початку XIX–XX ст. у працях таких вчених, як С. К'єркегор, Ф. Ніцше, а згодом і К. Ясперс, М. Гайдегер, А. Камю, Ж.-П. Сартр. Тому екзистенціалізм відіграв важливу роль для побудови громадянського суспільства, у якому свобода та відповідальність беруться за основу, а людина виступає основною і беззаперечною цінністю.

На відміну від філософського аналізу свободи і відповідальності, правовий бік цього питання має суто персоніфікований характер та визначає особливості щодо кожного окремо взятого індивіда.

На думку Ж.-Л. Бержеля, «об'єктивне право головно

визначається як сукупність правил поведінки, що регулюють відносини, які можуть встановитися в більш-менш організованому суспільстві. Юридичні норми завжди зіставляються з приписом, призначеним для впорядкування соціальних відносин, шляхом введення чітких правил поведінки, дотримання яких гарантується державною владою» [1, с. 78].

Відтак як відзначає М. Фетюхін, «право на життя, свободу, власність, рівність є прямим відображенням законів природи, розуму та справедливості. Природні права не потребують затвердження державою в їхній письмовій чи юридичній формі» [5, с. 8]. Тому, на думку науковця, наші природні права є невід'ємною частиною нашого існування, вони не потребують ніякого оформлення, виразу, а є природною сутністю людського життя.

Доволі поширеним у наші дні залишається уявлення про те, що ніби «суть змін, які йдуть в Україні і в інших посткомуністичних країнах» (тобто їх «модернізація»), полягає в переході від логіки рівності до логіки свободи. Тут соціалізм з його зрівнялівкою (тобто антиподом права і рівності) постає як царство рівності, від якого треба перейти в царство свободи без рівності. У цих та подібних протиставленнях свободи і рівності даними явищам і поняттям по суті надається довільне значення.

Свобода і рівність невіддільні і взаємно припускають одна одну. З одного боку, вихідною і визначальною фігурою свободи та відповідальності у їх людському вимірі є вільний індивід – необхідна основа правоздатності і правосуб'єктності взагалі; з іншого боку, свободу та відповідальність індивіда можна виразити лише через загальний принцип, норми і форми рівності цих індивідів у певній сфері їх взаємовідносин. Право – це загальний масштаб і рівна міра, насамперед свободи та відповідальності індивідів. Вільні індивіди – «матерія», носії, суть і сенс права. Там, де заперечується вільна індивідуальність, особистість, правове значення фізичної особи, там немає і не може бути права.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що історичний прогрес свободи і права свідчить про те, що формування і розвиток вільної, відповідальної, незалежної та правової особистості необхідним чином пов'язані з удосконаленням її правосвідомості та правової.

Тому є підстави вважати, що за своєю соціальною природою право є не тільки формально рівним, але і справедливим вимір свободи та відповідальності.

1. Бержель Ж.-Л. Общая теория права: пер. с фр. / Ж.-Л. Бержель ; под общ. ред. В. И. Даниленко. – М. : NOTA BENE, 2000. – 576 с.

2. Гришук В.К. Філософсько-правове розуміння відповідальності

людини: монографія. – 2-ге вид. переробл. і доповн / В.К. Гришук. – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. – 768 с.

3. Проблемы человека в современном обществе. – М., 1969.

4. Сартр Ж.-П. Стена. Избранные произведения / Ж.-П Сартр. – Москва: Издательство политической литературы, 1992.

5. Фетюхин М. И. Права человека : учеб.-метод. пособие / М. И. Фетюхин. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2003. – 188 с.

Рудий Н.Я.

кандидат юридичних наук, доцент,

учений секретар секретаріату Вченої ради

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

НЕТОКРАТІЯ, ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЇХ ВПЛИВ НА ДЕРЖАВУ

Бурхливий розвиток технологій в кінці ХХ - на початку ХХІ солить змінив не лише наше повсякденне життя, але і почав впливати на державно-правові процеси. Ми не можемо собі уявити життя без комп'ютерів чи Інтернету, які дарують нам можливість швидкого доступу до інформаційних ресурсів та оперативного реагування на виклики які постають перед нами в процесі життєдіяльності. З'являються держави (Естонія), які оформляють електронне громадянство, дозволяють голосувати через мережу Інтернет та сплачувати податки, здійснюють електронний документообіг.

Зважаючи на все більший вплив інформаційних технологій на всі сфери життєдіяльності постає питання про їх вплив на державу та її владні інституції. Причому передбачення таких впливів дозволить максимально ефективно використовувати інформаційні технології у механізмі держави та уникнути загроз які вони можуть становити.

На початку 2000 – х років Ян Зодерквіст та Олександр Бард у своїй праці «Нетократія. Нова правляча еліта та життя після капіталізму» зробили спробу оцінити який вплив мають інформаційні технології на економіку, політику, культуру, засоби масової інформації та державу загалом. Їх дослідження зводиться до введення нетократії - *Нетократія* (англ. netocracy) – це нова форма управління суспільством, у межах якої основною цінністю є не матеріальні об'єкти (гроші, нерухомість тощо), а інформація. Повноцінний доступ одних членів суспільства до достовірної інформації та маніпуляції нею забезпечать владу над іншими учасниками того чи іншого соціуму (суспільства, країни, держави). Відкритість

суспільства, тобто створення таких умов, коли кожен матиме рівний вплив та доступ до інформації є неможливе без домінування владних ієрархій. Важливими також є правила нетократії, які неможливо формалізувати, оскільки суспільство характеризується швидкими темпами змін. Правила мережевого етикету неписані, вони існують лише на рівні інтуїції, а не свідомості [1].

Своєрідним панівним класом при нетократії виступають нетократи – особи, які володіють знаннями та необхідними зв'язками, що можуть бути використані в тій чи іншій мережі. На противагу нетократам формується новий «споживацький» клас – консьюмеріат. Саме такі зміни приведуть, в свою чергу до змін в механізмі розподілу влади в суспільстві та переходу її від одного правлячого класу до нового, саме так як колись влада перейшла від аристократії, правлячого класу феодалізму, до нового господаря тодішнього світу – буржуазії, яка з'явилася внаслідок встановлення індустріального способу виробництва [2].

Якщо розглядати нетократію як складову процесу глобалізації, що може вплинути на трансформацію державно-правових інститутів, привести до влади нову правлячу еліту, змінити політичну структуру суспільства, то можна говорити про нетократичну революцію. Революцію як спосіб переходу від одного суспільно-політичного ладу до іншого, соціальний поштовх, якісний переворот усєї соціально-економічної структури суспільства. Такими революціями прийнято вважати неолітичну революцію, промислову революцію, демографічну революцію, науково-технічну революцію тощо. Усі вони у свій час обумовили виникнення та розвиток принципово нових суспільних відносин [3, с. 140].

Очевидно, що такі суспільні зміни будуть мати серйозний вплив на державу, її політичну систему. Адже зосередження інформації (яка буде основною цінністю) можлива при нетократії не лише в руках державного чиновника чи політика, але і нетократа, що безперечно буде створювати конкуренцію традиційному державному укладу.

До обґрунтування концепції інформаційного суспільства вдається іспанський дослідник Мануель Кастельс. На відміну від попередніх дослідників, він вважав його не майбутнім, а сьогоденням. Центром влади в такому суспільстві є розум людей. При цьому, зазначає, що жодна інша форма влади не може конкурувати із владою гнучких та багатоваріантних мереж. У праці «Влада комунікації» Мануель Кастельс виокремлює чотири форми влади в інформаційному суспільстві. По-перше, це влада взаємодії (networking power), яка відсилає до влади акторів та організацій, що включені в мережі, які конституують ядро глобального мережевого

суспільства, над людськими колективами та індивідами, які не включені до цих глобальних мереж. Її суть полягає у тому, що цінність бути включеним до глобальної мережі та взаємодії з нею прямо залежить від розміру мережі. По-друге, це мережева влада (network power), яка пов'язується із процесами глобалізації і яка передбачає соціальну координацію між різноманітними мережевими акторами. По-третє, влада в мережі (networked power) – в цьому випадку стверджується, що кожна мережа визначає владні відносини всередині себе, в залежності від програмних цілей, що закладені в мережу. По-четверте, влада творення мереж (network-making power) [4].

Згідно тверджень російського науковця Олександра Денисова, мережеве суспільство характеризується переходом влади від власників матеріальних капіталів до кураторів соціально-інформаційних мереж. Він характеризує нетократію з точки зору її невід'ємних аспектів:

- основою влади в нетократії є управління повним життєвим циклом моделі поведінки, яка зумовлена новою матеріальною технологією. Отже, чим швидше змінюються матеріальні технології, тим вищий рівень влади і багатства нетократії;

- наявні в суспільстві капітали вкладатимуться в технологічно компетентних працівників;

- доступ до нових технологій відбуватиметься виключно крізь призму доступу до відповідно кваліфікованих трудових сил [5, с. 51].

Ерік Шмідт та Джаред Коен у своїй праці «Новий цифровий світ» викладають ще більш сміливі погляди, відзначаючи можливість створення в майбутньому віртуальних держав, що змінять розташування реальних держав на Інтернет-шахівниці [6, с. 108]. Зрозуміло, що така можливість виникне лише при умові коли Інтернет стане не лише основним джерелом інформації, але і всі інші джерела будуть від нього залежати.

Очевидно, якщо збережуться сучасні темпи технічного розвитку людства, то ми стоїмо на порозі бурхливої фази інформаційної революції, яка назавжди змінить усі сфери життєдіяльності. Важливим в цьому процесі є своєчасна трансформація державно-правових інститутів, приведення їх до вимог часу. Це дозволить мінімізувати революційні ризики та забезпечити збереження цінності держави як такої.

1. Бард А., Зодерквист Я. Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма / Пер. з шведського. — СПб. : Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2004. — 252 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ereading.club/bookreader.php/>

4264/Bard%2C_Zoderkvist__Netokratiya._Novaya_pravyashchaya_elita_i_zhizn%27_posle_kapitalizma.html

2. Там само.

3. Талдикін О.В. Нетократія як черговий фактор кризи інституту національної держави: передумови виникнення // Науковий вісник Дніпропетровського національного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць.– 2012. – №1. – 460 с. – сс. 136-149.

4. Кастельс М. Становление общества сетевых структур // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. Под ред. В.Л. Иноземцева. – М., 1999. – С. 494-505. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<http://www.archipelag.ru/geoeconomics/soobshestva/power-identity/formation>

5. Денисова А.А. Нетократия как стратегический субъект 21 века.// Проблема субъектов российского развития. Материалы Международного форума «Проекты будущего: междисциплинарный подход» 16-19 октября 2006, г. Звенигород / Под ред. В.Е.Лепского. М.: «Когито-Центр», 2006. – 232 с.

6. Ерік Шмідт, Джаред Коен. Новий цифровий світ / Пер. з англ. Ганна Лелів. – Львів: Літопис, 2015. – 315 с.

Савайда О.І.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИТОКИ ЗВИЧАЮ В ПРАВІ

Проблемі дослідження методології права у вітчизняній юридичній науці присвячені чимало праць. Проте дана проблематика залишається актуальною для теоретико-правових та філософсько-правових досліджень.

Існування звичаю в праві визнавався споконвіку. Але його основне призначення та роль у регулюванні правових відносин змінювалася у відповідності до розвитку та етапів становлення самого права та держави. Як нам відомо, що з розвитком суспільства та держави звичай в праві, а разом з ним і методологічні витоки звичаю в праві, поступово витіснялись законами та іншими формами й інститутами права, ставали другорядними джерелами права. Проте, звичай залишається бути джерелом права і в сучасній правовій системі. Увага до звичаю в праві серед дослідників активізувалась сьогодні. Причиною цьому є те, що, по-перше, звичай як найдавніше

джерело права вплинув на природно-правовий розвиток українського права й в подальшому знайшов своє втілення в правових нормах.

Також невід'ємною справедливою звичаю є те, що маючи природні основи свого буття, він допомагає вибудувати природно-правові засади правових форм та сприяє якісному формуванню та регулюванню правових відносин. А по-друге, регіональна заселеність України наповнена представниками багатьох національностей, які зберігають свою культуру, звичаї, традиції. І даний факт потрібно враховувати для того, щоб зберегти їхню самобутність та забезпечити мир і злагоду в багатонаціональних державно-правових відносинах. Історична доля українського народу є унікальною. Національна держава є важливою, але не обов'язковою формою існування народу, інакше б не було народів без власної державності.

Створюючи та формуючи свою історію будь-який народ формує поруч свою власну правову історію – нескінченний природний процес свого правового розвитку. Й для того, щоб в повній мірі усвідомити та відслідкувати найхарактерніші риси звичаю в праві потрібно його досліджувати через призму та в поєднанні із національною та звичаєво-правовою культурою українського народу. Звичай в праві, здебільшого, відомий усім правовим системам світу, й є первинним джерелом формування права [1]. Проте його регулятивна роль та особливості взаємодії із правом мають велику розмаїтість в державах сучасного світі. Це успадкований стереотипний спосіб поведінки, який є звичним і досить відомим для членів окремого суспільства чи соціальної групи внаслідок постійного і одноманітного його застосування до тотожних життєвих ситуацій. Слід насамперед відмежувати звичаї, що збереглися як пережиток минулого і не відповідають сучасному розумінню гідності і свободи особистості, від звичаїв, вироблених у процесі спільної діяльності людей і корисних для держави та суспільства.

Як відомо, найнижчою одиницею формування звичаю в праві є більш стана та якісна форма - норма права [2]. Кожна із норма українського права формувалася природним звичаєвим шляхом, виходячи із потреб суспільних відносин, будучи суспільним правилом, що пройшло тривалу апробацію соціальними суб'єктами при цьому зберігала ціннісні орієнтири, які були закладені звичаєм. Звичаї, що віджили прямо забороняються і витісняються за допомогою юридичних норм з практики розвинених держав. Звичаї, корисні для держави і суспільства підтримуються державою шляхом створення умов для їхньої реалізації і захисту. Проте до більшості звичаїв юридичні норми байдужі.

Проте, звичай в праві в усій його історичній значущості, зі всіма перевагами та недоліками і сьогодні лишається дієвим та справедливим чинником розвитку правової системи України, її “невидимою” та неписаною частиною [3]. Його значення для права сучасного лишається достатньо вагомим, оскільки природниче та культурно-історичне середовище звичаю в праві ґрунтовно інтегроване у правову свідомість українського суспільства, настільки глибоко, що в разі конфлікту з писаним, «державним» правом звичаєва правосвідомість без вагань надає перевагу органічним для себе культурно-правовим орієнтирам на протизаконні постулати. Тому ми вбачаємо в цьому основну методологічну особливість та специфіку звичаю в праві, використання його в правових процесах, закономірностей їх перебігу, котрі характеризують вітчизняну правову систему сьогодні.

Варто звернути увагу ще на те, що обов'язковою умовою застосування будь-якого звичаю в праві є його несуперечливість законодавству, договору або моральним засадам суспільства. Тобто, звичай може застосовуватися й у відносинах, які врегульовані законодавством, головне, щоб звичай не суперечив своїй природній сутності та юридичному праву. Інша річ, що при наявності норми права, яка врегульовує суспільні відносини, і звичаю, судовий орган, у першу чергу, буде керуватися нормою права та застосує саме її. Тому, звичай має більше шансів бути застосованим саме тоді, коли суспільні відносини не врегульовані законодавством або договором.

Звичай в праві повинен відігравати природно-правову роль у регулюванні суспільних відносин в Україні та в формуванні норми права. Протягом всього часу існування української держави суспільні відносини регулювалися в більшій чи меншій мірі (поряд з іншими засобами регулювання) нормами звичаю в праві. В сучасному правознавстві роль звичаїв значно вужча, ніж та, що відіграють інші джерела права, такі як нормативно-правові акти, договори. За юридичною силою звичаї поступаються останнім. У той же час багато звичаїв знайшли своє закріплення в правових нормах. І даний факт також є підставою вважати звичай в праві важливим методологічним витоком права.

1. Стрельникова І. Ю., Погорелов С. В. Місце звичаю в сучасному праві України // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://science.crimea.edu/zapiski/2010/law/uch_23_2law/007_streln.pdf

2. Костенко Л. Право звичаїв // [Юридичний журнал] // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://justinian.com.ua/article.php?id=2367>

3. Толкачова Н.С. Правовий звичай, узвичаєність, звичай ділового обороту – форми права сучасної України: проблеми застосування // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39603/15Tolkachova.df?sequence=1>

Сіромська Г. М.

кандидат історичних наук, доцент
доцент кафедри українознавства

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В ПОЛІТИЦІ ПРОВІДНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ НА ПАРИЗЬКІЙ МИРНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ

Політичні події сьогодення вкотре переконують у важливості зовнішньої підтримки Української держави. Як свідчить історія, відсутність розуміння європейськими країнами загроз для українського державотворення у 1917–1920 рр. у майбутньому створювало уже нові загрози для самої Європи. Свідченням цього стала Паризька мирна конференція (1919–1920 рр.), скликана з метою підбиття підсумків Першої світової війни.

На час відкриття Паризької мирної конференції фактично існувало дві українські держави – Українська Народна Республіка (на Наддніпрянщині) та Західноукраїнська Народна Республіка (у Галичині). Поборницькі прагнення підсилені геополітичними викликами спонукали до об'єднання двох державних організацій в єдину Українську державу. Участь українських представників у мирній конференції була одним із зовнішньополітичних пріоритетів молоді української дипломатії, яка з самого початку заявила про бажання будувати свої міжнародні відносини, спираючись на принцип самовизначення народів.

29 грудня 1918 р. Рада Міністрів УНР ухвалила делегувати Надзвичайну дипломатичну місію до Парижа. Згідно з затвердженням 10 січня 1919 р. особовим штатом, вона складалася з голови, його заступника, секретаря, групи дипломатів, радників (14 осіб), канцелярії (34 співробітники), інформбюро (20 осіб), а також спостерігачів від провідних українських політичних партій. Делегацію очолив колишній міністр шляхів УНР Г. Сидоренко, його заступником було призначено державного секретаря закордонних справ ЗО УНР В. Панейка. Протягом року її склад доповнювався і змінювався. Зокрема, у серпні 1919 р. замість Сидоренка делегацію очолив граф М. Тишкевич, який

до цього працював послом України у Ватикані [1, с. 340–341].

Через об'єктивні обставини українська делегація прибула до Парижа із суттєвим запізненням – у квітні 1919 р., що негативно позначилося на результатах її діяльності. Відповідно з досягнутою у березні того ж року між урядами УНР і ЗО УНР домовленістю, делегація була “спільною для обох частин України” і заступала на конференції “цілість української справи”. Однак на практиці її роботі в цьому напрямі постійно заважали існуючі суперечності між “наддніпрянцями” та “наддністрянцями”. Через це галицькі дипломати в грудні 1919 р. вийшли із спільної делегації УНР і діяли самостійно.

“Українське питання”, тобто проблема незалежності Наддніпрянської України та Східної Галичини, ніколи не розглядалося окремо, лише в контексті “східних питань”, чи питань загальноросійських. У вирішенні української проблеми на конференції не було єдності, а тому воно стало темою дискусій між лідерами трьох держав переможниць – прем'єр-міністром Франції Ж. Клемансо, прем'єр-міністром Великої Британії Д. Ллойд Джорджем і президентом США В. Вільсоном [2, с. 20].

Якщо можливість співпраці з УНР час від часу розглядалась у зв'язку з формуванням антибільшовицької коаліції чи в плані боротьби за відновлення Великої Росії, то ЗУНР та УГА (Українська Галицька армія) держави Антанти вважали “австрійсько-німецькою інтригою” [7, с. 16]. Велике значення мала антиукраїнська пропаганда поляків, котрі користувались значним впливом серед представників Франції та Великої Британії. Це підтверджують слова члена української делегації А. Марголіна: “Куди більше симпатії і дієвої підтримки зі сторін цих впливових кругів викликала орієнтація на Польщу...” [5, с. 151]. Після поразок армії Директорії УНР від російського агресора західноєвропейські держави не розглядали серйозно можливість задіяти її в боротьбі з більшовиками. Британський прем'єр відверто заявляв: “Що стосується України, де, як ми думали, створено стійкий уряд, то, за нашими даними, будь-який авантюрист з декількома тисячами людей скинув би цей уряд без зусиль” [3, с. 288].

Водночас держави Антанти турбувало “галицьке питання”, що досить часто поставало на порядку денному, зазвичай в рамках ширших питань. У січні 1919 р. президент США В. Вільсон звернув увагу делегацій на польську справу. Саме тоді УГА розпочала наступ на Львів, а польські політики на чолі з І. Падеревським надіслали президенту США листа, з проханням вплинути на уряд УНР з метою припинення наступу на Львів. У даній ситуації, британський прем'єр Д. Ллойд Джордж намагався обмежити агресію Польщі, відзначивши, що Галичина не є польською територією. Пізніше політик згадував:

“Галицька проблема завдала нам безкінечні проблеми. Та винуватцями цього були не більшовики, а польська агресія” [3, с. 296].

18 квітня 1918 р. українська делегація в Парижі висловила протест проти рішення Найвищої Ради щодо вислання армії Галлера на допомогу Польщі. Наступним рішенням Найвищої Ради стало створення Міжсоюзної комісії для укладання перемир'я між Польщею та Україною, до складу якої увійшли представники США, Великої Британії, Франції та Італії. Очолив комісію член британської делегації Л. Бота. Перше засідання комісії відбулося 30 квітня на якому українські делегати заявили про можливе припинення бойових дій за можливості дотримання основних умов перемир'я, що висувалися українською стороною, а саме: встановлення демаркаційної лінії в Східній Галичині по р. Сян [4, с. 121–122].

Одночасно умови перемир'я розроблялись і польською стороною. Остання висувала три вимоги – з'єднання польської армії з румунською (а отже просування вперед), контроль союзників над українською армією та польської армії над нафтовими районами [6, с. 21]. 9 травня 1918 р. розпочалась розробка проекту перемир'я, умови якого викликали жваву дискусію серед представництва різних держав (в основному між Францією та Великою Британією). На розгляд обох сторін було подано проект перемир'я, за яким припинялись військові дії, встановлювалась демаркаційна лінія (українській стороні залишалось бл. 2/3 території Східної Галичини разом з Дрогобицько-Бориславським нафтовим басейном, без м. Львова, що було більшою площею, ніж на той час контролювалась УГА), зменшувалась кількість військових з обох боків лінії (до 20 тис.), мав відбутись обмін полоненими [6, с. 28].

Після деяких поправок українська сторона прийняла умови перемир'я, польська ж делегація 13 травня – остаточно відкинула його, адже саме тоді поляки володіли ініціативою на фронті. Ще до завершення роботи комісії поляки розпочали наступ у Галичині. Інтервенцію польських військ на українські землі підтримували французькі політики, зокрема маршал Фош. Проте в опозицію до наступу поляків стали прем'єр-міністр Великої Британії Д. Ллойд Джордж та президент США В. Вільсон. Невдовзі, завдяки впливу поляків на урядовців США, Вільсона їм вдалося перетягти на свій бік. Справа підігрівалася ще й страхом в Європі перед більшовиками, що особливо зріс після більшовицького перевороту в Угорщині та заворушень у Баварії. Європі потрібен був щит проти цієї загрози. Ним мала бути Велика Польща, але не мала й переможена УНР, що все далі відступала під ударами Червоної армії. На засіданнях Найвищої ради Паризької мирної конференції точились дискусії навколо питання

використання армії Галлера проти українців, адже формально вона належала до військових формувань союзників під керівництвом маршала Фердинанда Фоша [6, с. 85–86].

З огляду на те, що поляки відкинули проект перемир'я, 21 травня 1918 р., внаслідок вимог британського прем'єра українську делегацію було запрошено на засідання Найвищої Ради (Д. Ллойд Джордж, В. Вілсон, Ж. Клемансо, С. Сонніно, члени комісії генерала Боти) для заслуховування думки про українсько-польський конфлікт [4, с. 135]. Активним захисником українських інтересів був Л. Бота, що звинуватив керівників “Великої Трійки” у недотриманні принципів справедливості. Найлояльніше відношення до “українського питання” займав Ллойд Джордж, який заявляв, що Найвища Рада діяла занадто кволо у вирішенні даного питання. Він наголошував: “Цілком природно, що українці мають право сказати, що поляки ... у дійсності грабують і руйнують їхню країну...” [6, с. 99]. Але далі занепокоєння станом справ справа не пішла.

Виразно пропольські симпатії займала французька сторона, зокрема, прем'єр-міністр Ж. Клемансо та генерал Ле Ронд. Учасник переговорного процесу А. Марголін відзначав: “Клемансо був люб'язний, але у всіх його коротких репліках у відповідь відчувалась нещирість і явне бажання сховати свої справжні думки, симпатії й наміри по відношенні до Польщі, України...” [5, с. 148]. Фактично, дипломати Антанти і не розглядали можливість подальшого існування самостійної УНР чи ЗУНР.

Скориставшись підтримкою країн Антанти, польська армія окупувала в червні 1919 р. майже всю Східну Галичину, а Найвища Рада конференції санкціонувала цю окупацію. Уряд Польщі отримав дозвіл на впровадження на цій території польської цивільної адміністрації до майбутнього вирішення долі краю шляхом волевиявлення населення (цієї умови не дотримано). Ці рішення були опротестовані делегаціями УНР і ЗО УНР, але ніхто на це не зважав. Так Східна Галичина опинилася в руках Польщі, хоча тривалий час точилася дипломатична боротьба за політичний статус цього краю.

1. Гошуляк І. “Українське питання” на Паризькій мирній конференції 1919 р. / І. Гошуляк // Україна дипломатична: Науковий щорічник / Упоряд. Л. Губерський [та ін.]. – Київ, 2005. – Вип. 5. – С. 340–347.

2. Дутчак Г. Питання державотворення України на Паризькій мировій конференції 1919 р. / Г. Дутчак // Ефективність державного управління. Збірник наукових праць Львівського регіонального інституту

державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Вип. 35. Львів. – 2013. – С. 20–28.

3. Ллойд Джордж Д. Правда о мирных договорах. В 2-х томах / Д. Ллойд Джордж / Пер. с англ. – Т. 1. – Москва: Издательство иностранной литературы, 1957. – 654 с.

4. Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920 / М. Лозинський. – Відень, 1920. – 228 с.

5. Марголин А. Украина и политика Антанты (записки еврея и гражданина) / А. Марголин. – Берлин, 1921. – 397 с.

6. Стахів М. Західна Україна. Збройна і дипломатична оборона в 1919–1923 рр. / М. Стахів – Т. IV. – Скрентон: Український робітничий союз, 1961. – 191 с.

7. Żurawski vel Grajewski P. Sprawa ukraińska na konferencji pokojowej w Paryżu w roku 1919 / P. Żurawski vel Grajewski. – Warszawa: Semper, 1995. – 128 s.

Слюсарчук Х.Т.

здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ТИПИ ВЗАЄМОДІЇ ЛІБЕРАЛІЗМУ ТА КОМУНІТАРИЗМУ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИХ ТЕЧІЙ

Лібералізм та комунітаризм як філософсько-правові течії не можуть претендувати на довершену форму регулювання суспільного порядку. Обидві філософсько-правові течії виникли в часі, який відклав відбиток на їх концепції. Так, лібералізм виник в період духовно розкріпачення, яке передбачало звільнення індивіда від застарілої моралі. Однак, з часом це призвело до надмірної автономії, тому виникла потреба у зверненні до нових установок, які б ґрунтувалися на моралі, яка не роз'єднувала суспільство, а навпаки скріплювала. Так, виник комунітаризм, який теж допустив у своїй теорії тих же помилок, що і лібералізм, а саме – крайнощі у своїх поглядах. Таким чином, обидві філософсько-правові течії мають відмінності у своєму формуванні та історичній зумовленості, що посприяло до розбіжностей в змістовних елементах даних парадигм. В цілому можна говорити, що розбіжності лібералізму та комунітаризму зводяться до філософського конфлікту між індивідуалізмом та колективізмом, адже у розбіжностях між індивідуальним благом та загальним, позитивною та негативною свободами, раціональністю та ірраціональністю, правами та обов'язками, правом та мораллю простежуються їх основна мета, яка у індивідуалізмі полягає в задоволенні інтересів індивіда, а у колективізмі –

інтересів суспільства.

До того ж лібералізм і комунітаризм випробували на собі вплив тої соціальної реальності в якій розвивалися, наклали на себе духовний відбиток різних країн в яких вони існували. Як наслідок, обидві парадигми мають свої особливості, специфічні риси, достоїнства та недоліки. Недоліки обох ідеологій можна віднайти при розгляді бінарних концептів, однак, на нашу думку, основні недоліки лібералізму та комунітаризму виникають на ґрунті одних випадках обмеженості, а інших абсолютизації своїх установок. Адже ні крайній індивідуалізм, ані крайній колективізм не може повністю забезпечити нормальне функціонування суспільства. Саме це наштовхує на шлях утворення нової концепції, яка б згладила гострі кути обох течій та об'єднала їх опозиційності.

Розгляд лібералізму та комунітаризму через бінарну опозиційність дозволяє знайти «золоту середину» між цими двома філософсько-правовими течіями за допомогою пошуку нових елементів, які б наповнили зміст нової філософсько-правової парадигми, що втілить переваги лібералізму та комунітаризму та стане підставою для формування нового синтезу лібералізму та комунітаризму.

Бінарна опозиційність (від лат. *binarius* – подвійний та *oppositio* – протиставлення) у праві, на нашу думку, – це принцип пізнання правової реальності, який базується на протиставленні дуальних правових явищ, внаслідок чого виникають бінарні концепти з відносинами протиріччя, що характеризуються боротьбою між розглядуваними правовими явищами чи компромісом або ж позитивними трансформаціями. Отже, розгляд лібералізму та комунітаризму через бінарну опозиційність передбачає пошук посередництва між крайніми членами опозиції.

Однак, проаналізувавши наукову літературу можна виявити декілька напрямків, які мають багато спільних рис і фактично дають можливість виділити спільне між лібералізмом та комунітаризмом. На нашу думку, така ситуація виникає через те, що взаємодія між лібералізмом та комунітаризмом може бути різною.

Оскільки комунітарна теорія виникла значно пізніше від ліберальної і на початку свого існування основному ґрунтувалася на критиці лібералізму, то більшість моделей взаємодії лібералізму та комунітаризму виникли шляхом трансформації в основному ліберальної філософсько-правової течії, а отже, шляхом інтеграції декількох елементів комунітарної теорії в ліберальну. Таку інтеграцію можна простежити у сучасних формах лібералізму чи-то комунітаризму. Так, попри

пріоритетність раціоналізму у лібералізмі в даній філософсько-правовій течії присутні і почуття, щоправда вони виключно індивідуалістичного характеру. Теж саме можна сказати і про мораль (яка є елементом комунітаризму), адже ліберали визнають існування і важливість саме індивідуальної моралі. Як висновок, можна говорити, що в процесі полеміки між комунітаризмом та лібералізмом зближення цих двох філософсько-правових течій відбулося, однак, на зовсім непомітному рівні, оскільки лібералізм визнав те, що в принципі важко назвати суто комунітаристським, бо йдеться про мораль та почуття, які є індивідуальними, а отже, які втратили свою основну функцію – об'єднувати суспільство. Таке зближення між лібералізмом та комунітаризмом, яке відбулося в самих теоріях лише шляхом доповнення цих теорій новими поглядами на сучасні реалії ми пропонуємо назвати взаємодоповненням, де під взаємодоповненням між лібералізмом та комунітаризмом слід розуміти таку взаємодію, внаслідок якої відбулася зміна окремих змістовних складових у двох філософсько-правових течіях, при цьому самі взаємодіючі теорії зберігають свою самобутність та автономність, інтерпретуючи свої погляди у строго додержаних формах.

Однак, при більшій взаємодії утворилися нові сучасні філософсько-правові течії. Якщо проаналізувати наукову літературу, то можна виявити декілька сучасних філософсько-правових течій, які виникли у зв'язку з впливом комунітарної ідеології на ліберальну, а також шляхом взаємодії декількох елементів лібералізму та комунітаризму. До таких сучасних теорій ми б віднесли: ліберальний культуралізм, ліберальний націоналізм, деліберативна теорія Ю. Габермаса, теорія громадянства У. Кимлікі та мультикультуралізм.

Ліберальний культуралізм, ліберальний націоналізм, деліберативна модель Ю. Габермаса, теорія громадянства У. Кимлікі, мультикультуралізм – це течії, що виникли шляхом впливу комунітаризму на лібералізм. Таку взаємодію ми пропонуємо назвати поверхневою або слабкою, оскільки дані філософсько-правові течії виникли не завдяки повному злиттю лібералізму та комунітаризму, а лише врахувавши певні зауваги комунітаризму до лібералізму або ж шляхом злиття лише окремих елементів лібералізму та комунітаризму. Скажімо, у деліберативній теорії Ю. Габермаса віднайдемо компроміс між такими бінарними концептами, як: індивідуалізм та колективізм, індивідуальне благо і загальне благо, мораль та право. Поряд з тим, деліберативна теорія потребує доопрацювання щодо дуалізму позитивної та негативної свободи, прав та обов'язків людини, раціоналізму та ірраціоналізму. Саме тому, ми не можемо жодну з згаданих нами вище теорій назвати тою «золотою серединою», що втілила б у собі новий синтетичний (інтегративний)

напрямок між лібералізмом та комунітаризмом.

Як стверджує О.З. Панкевич, оскільки істина у більшості філософських дискусій знаходиться все-таки «посередині», то помірковані комунітарії та ліберали усвідомили слушність цієї старої, як світ, тези, що спричинило пошук такої бажаної «золотої середини» [4, с. 130]. Опираючись на дослідження даного науковця у статті «Лібералізм і комунітаризм: до питання про дві парадигми сучасної політико-правової філософії» пропонуємо нову філософсько-правову течію, яка є тою «бажаною золотою серединою» назвати ліберальним комунітаризмом чи-то комунітарним лібералізмом. Ліберальний комунітаризм (комунітарний лібералізм) складається з нових елементів, які утворилися внаслідок зближення конкуруючих елементів у лібералізмі і комунітаризмі, або такі, що мають уявну перевагу над іншою опозицією у їх лінійному ряді. Такий процес взаємодії між лібералізмом та комунітаризмом, який передбачає пошук компромісу слід назвати конвергенцією, де під конвергенцією між лібералізмом та комунітаризмом слід розуміти процес зближення, уподібнення двох філософсько-правових течій внаслідок якого утворюється нова філософсько-правова течія, що втілює в собі позитивні риси кожної з них. Внаслідок використання конвергенції утворюються нові елементи, що втілюватимуть в собі позитивне між кожними бінарними концептами лібералізму та комунітаризму, а саме: індивідуальним і загальним благом, раціональністю та ірраціональністю, негативною і позитивною свободами, правами і обов'язками людини, правом та мораллю.

Отже, можна говорити про три типи взаємодії між лібералізмом та комунітаризмом як філософсько-правовими течіями:

- 1) взаємодоповнення (сучаний лібералізм та комунітаризм);
- 2) слабка або поверхнева взаємодія – утворюється нова теорія, однак, синтез не відбувається між всіма елементами лібералізму та комунітаризму (ліберальний культуралізм, ліберальний націоналізм, деліберативна теорія Ю. Габермаса, теорія громадянства У. Кимлікі та мультикультуралізм);
- 3) конвергенція – утворюється нова філософсько-правова течія, яка може назватися «золотою серединою» між лібералізмом та комунітаризмом (ліберальний комунітаризм або комунітарний лібералізм).

1. Бандурка А.С. Ціннісні засади та операційні принципи мультикультуралізму (аспект філософії культури): дис. ... канд. філос. наук : 09.00.04 / А. С. Бандурка; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х. : [б. и.], 2012. – 227 с.

2. Кимліка В. Ліберальний культуралізм: народження консенсусу / В. Кимліка // Лібералізм: антологія [Упор. О. Проценко, В. Лісовий]. – К.: ВД Простір, Смолоскип, 2009. – С. 411-423.

3. Малинова О.Ю. Либеральный национализм (середина XIX – начало XX века) / О. Ю. Малинова. – М.: РИК Русанова, 2000. – 254 с.

4. Панкевич О.З. Лібералізм і комунітаризм: до питання про дві парадигми сучасної політико-правової філософії / О.З. Панкевич // Право і громадянське суспільство. – 2013. – № 3. – С. 122-133.

5. Щетініна І.М. Концепт деліберативної політики Юргена Гамбермаса [Електронний ресурс] / І.М. Щетініна // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2004. – № 40. – Режим доступу до статті: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:K_CDqIkrAhIJ:w ww.filosof.com.ua/Jornel/M_40/Shtchetin.htm+&cd=7&hl=ru&ct=clnk&gl=ua

Сокіл У.В.

аспірант кафедри теорії та історії держави і права
(Хмельницький університет управління та права)

ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЇ СУДДІ НА ПРИЙНЯТТЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ У АМЕРИКАНСЬКОМУ ПРАВОВОМУ РЕАЛІЗМІ

Американський правовий реалізм виник на початку XX століття у Сполучених Штатах Америки та об'єднав навколо групи професорів права та юристів в 1920-х і 1930-х років таких як Карл Ллевеллін (Karl Llewellyn), Джером Франк (Jerome Frank), Олівер Венделл Холмс (Oliver Wendell Holmes) [1, 249] та інших, які намагалися донести, що для розуміння сутності права необхідно звернутися до реальних судових процесів, а не обмежуватися лише теоріями та законодавством. Вони стверджували, що те, як саме судді вирішують справи та приймають рішення, не відповідає тому як це описано у юридичній літературі. Вони вважали, що законодавство завжди неповне та містить момент невизначеності, що судові справи не можуть розглядатися, а рішення приймаються, лише як процес застосування правил.

Карл Ллевеллін був лідером серед представників американського правового реалізму. Його вислів: «Те, що роблять ці посадові особи, при вирішенні справи, і є саме право» був звернений до суддів, шерифів, адвокатів, клерків. Він вважав, що для того, щоб зрозуміти, що судді знаходяться під впливом багатьох факторів, які не мають нічого спільного з правом, необхідно вивчати правові рішення. Він сформував групу факторів, які здійснюють значний вплив на

винесення суддею рішення у справі. До першої групи він відносив фактори, які у судовому процесі відрізняють одну людину від іншої. Другу групу склали фактори, які характеризують людські та професійні якості судді. Третю групу – фактори, які пов'язані з тим, що судді керуються правовими традиціями та умовами теперішнього часу, які уже склалися в суспільстві. Ллевеллін стверджував, що суди можуть як розширювати, так і звужувати правові норми при їх застосуванні [2, 187].

На думку Карла Ллевелліна, в центрі уваги повинна бути «практика, а не норма права; спосіб дії, а не словесна формула» [3, 149]. Він підтримував як свободу суддівського розсуду, так і її обмеження, коли правильно трактовані норми та прецеденти визначають напрямок правової діяльності. Такі обмеження полягають у обов'язку судді дотримуватися встановлених процедур, застосовувати визначені методи тлумачення права, вносити добре обдумані рішення, відчуття необхідності досягати справедливості, бути принциповим, незалежним та чесним тощо [4, 276]. Визначена ступінь свободи суддівського розсуду не означає, що суддя повноважний вирішувати справи за своєю примхою. Зазвичай суддя буде обирати те рішення, яке може бути підкріплене формальними аргументами. Так формальні аргументи можуть підкріплювати різноманітні рішення, якими в деякій мірі обмежується суддівський розсуд. Якщо ж всі формальні аргументи будуть вказувати на один і той самий результат, суддя буде вимушений прийняти саме таке рішення.

Один з провідних представників американського правового реалізму Джером Френк писав, якщо право складається з рішень суддів і ці рішення базуються на суддівських припущеннях, то спосіб у який суддя отримує свої припущення є ключем до судових процесів. Будь-які результати суддівських припущень створюють право. Фактори впливу на суддю є численними та заплутаними, особливо часто залежать від індивідуальних особливостей судді чиї висновки та судові рішення повинні бути роз'яснені.

Суддя може відчувати як симпатію, так і антипатію щодо осіб свідків, юристів і решти учасників судового процесу. Власне минуле судді може викликати позитивну чи негативну реакцію на жінок-блондинок, на чоловіків з бородою, на мешканців півдня, на італійців, на англійців, на слюсарів, на міністрів, на випускників коледжу, або ж на члена демократичної партії. Невиразна вимова, кашель чи міміка можуть відродити або болісні, або ж приємні спогади у судді в той час як він слухає свідка з такою вимовою чи кашлем, чи мімікою, чи подальший спогад про те, що сказав свідок, чи викликає це сумнів, чи, навпаки розвіює його. Все це може вплинути на попередній розгляд справи суддею [5, 115].

За словами Джерома Френка, суди помічали, що покази свідка не просто механічне повторення минулих подій, але і те, що покази часто тягнуть за собою помилкові висновки. Іншими словами, свідок, який свідчить про речі, які бачив, чув чи відчував, неминуче робить висновки чи припущення про те, чи він дійсно бачив, чув чи відчував. Численні дослідження, проведені судом, посилюють переконання, що без будь-яких неналежних мотивів, свідки, формуючи такі припущення чи висновки, можуть перекручувати об'єктивні факти. Однією із найважливіших функцій судді першої інстанції було визначення важливості та корисності показань свідків, беручи до уваги його поведінку. Судді звертали увагу на такі факти як тон голосу, яким свідок дає свідчення, нерішучість чи готовність з якою він відповідає на поставлені запитання, таємні чи виразні погляди свідка, його манера триматися, його вражаючі свідчення, його жестикуляція, його ентузіазм, його витримка, його вираження, його занудність, його знизування плечима, його холоднокровність чи нерішучість, його відвертість чи удавана легковажність. Це тому, що ці обставини можуть доводити певні факти по справі. Вищі суди часто заявляють, що вони вагаються «ламати» рішення судді першої інстанції по справі, де основою доказів були усні покази свідків, і що такий висновок не може нічого породжувати, окрім «холодних» слів свідка [5, 117-118]

Своєрідні риси характеру, нахили, упередженість та звички окремого судді можна вважати суддівською індивідуальністю. Тому, на думку Френка, якщо індивідуальність судді є центральним фактором у правотворчості, то закон може змінюватися від індивідуальності судді у справі. Френк підкреслює, що існують випадки застосування махінацій суддями, які приховують судову невідповідність [5, 120].

Індивідуальними факторами, які також впливають на висновки суду є: освіта судді (загальна чи юридична); сім'я та особисте оточення; заможність та суспільне становище; правовий та політичний досвід; політична належність та переконання; інтелектуальні здібності та особливості характеру.

Ідея американських правових реалістів полягала у тому, що в реальному житті на рішення суду впливають багато факторів, в тому числі психологія суддів, система цінностей, суддівський розсуд, життєвий та професійний досвід, інтуїція тощо. Правові норми використовуються лише для реалізації рішення, яке вже попередньо було ухвалене без здійснення аналізу норм законодавства. Адже подивившись на те, як приймаються рішення в реальному житті, слід погодитися, що при вирішенні складних справ судді не обмежуються простим застосуванням норм, а це означає, що у судді є певна свобода вибору у випадках, коли

або взагалі немає норм, або вони нечіткі, або існує колізія.

1. A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory /edited by Dennis Patterson. Blackwell Companions to Philosophy, 1996.

2. Адыгезалова Г. Э. Карл Никерсон Ллевеллин//Правоведение. – 2009. – № 2.

3. Адыгезалова Г. Э. Социологическая юриспруденция США в XX веке. Формирование доктрины развитие и совершенствование правопорядка. – Санкт-Петербург: Издательство «Юридический центр-Пресс», 2012.

4. Карапетов А.Г. Борьба за признание судебного правотворчества в европейском и американском праве. – Москва: Статут, 2011.

5. Frank J. Law and the modern mind (1930). – New Brunswick: Copyright by Transaction Publishers, 2009.

**Сосновський М.В.,
Храновський С.О.**

курсанти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОНЯТТЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЙОГО ОЗНАКИ

У процесі розвитку людського суспільства на певному етапі з'являється така категорія, як громадянське суспільство. У юридичній літературі деякі вчені відносять до громадянського суспільства систему недержавних відносин, інші (Л. Кравченко, М. Цимбалюк) – всі суспільні зв'язки, які виникають поза сферою політики та розглядають його як сукупність неполітичних відносин, галузь спонтанного самовиявлення інтересів й волі вільних індивідів та їх асоціацій [3, с. 17].

О. Кочетков розглядає громадянське суспільство «як таку підсистему цілісної суспільної системи, в якій існує певна кількість добровільних асоціацій неполітичного характеру і домінують громадянські цінності та спілкування на засадах довіри і солідарності» [2, с. 22].

Суспільство складає лінійна складна система зв'язку людей, об'єднаних сімейними зв'язками, груповими, умовними класовими відносинами. Це така сукупність індивідів, де діють вже не біологічні, а соціальні закони [4, с. 233]. Так, О. Резнік, досліджуючи проблему громадянського суспільства, приводить ряд визначень. Громадянське

суспільство – сукупність суб'єктів (особа, сім'я, громадські об'єднання та політичні партії, трудові колективи тощо), які не входять в структуру держави і вступають у різноманітні суспільні відносини, в тому числі і з державою, але існують як відносно незалежні суб'єкти для задоволення своїх потреб та інтересів. Громадянське суспільство – це насамперед сукупність громадян одного суспільства, одного регіону, однієї країни чи регіонального об'єднання. У будь-якому разі, на практиці, громадянське суспільство не досягається індивідуально, а лише спільноту. Таку спільноту можна розглядати як утворену на добровільних, волонтерських засадах і сукупні особисті зацікавлення громадян формально від імені членів спільноти (організації). Громадянське суспільство – це середовище стабільного функціонування людини у всіх його проявах, яке ґрунтується на відчутті свободи дій, це цілісна суспільна система. Основним показником дієвості громадянського суспільства є гарантоване ним забезпечення прав і свобод людини, які визнані як загальнолюдська цінність [5, с. 69].

Функціонування розвинутого громадянського суспільства створює можливості для існування права, сутність якого за цих умов стає глибшою і змістовнішою. Право за цих умов формується на теренах громадянського суспільства, що, однак, не виключає потреби набуття ним за посередництвом державно-владних інституцій таких важливих рис як визначення прав та обов'язків, що виникли внаслідок обміну свободою, спільне визнання сформульованих правил поведінки, можливість їх примусового гарантування. Громадянське суспільство є підґрунтям для практичного здійснення правових норм, де тільки й можуть скластися реальні показники соціальної ефективності права.

В Україні громадянське суспільство формується в особливих умовах.

По-перше, його становлення відбувається тоді, коли проблематика громадянського суспільства вже не є актуальною для країн розвинутої демократії, новітній досвід яких свідчить про необхідність виходу за його межі в напрямку соціальної державності, що передбачає необхідність наукового пошуку складних критеріїв поєднання цих обох процесів, які певною мірою можуть бути суперечливими. Внаслідок таких змін формується якісно нова соціальна система, яку зарубіжні політологи називають «суспільством масового споживання, масової культури».

По-друге, становлення громадянського суспільства в Україні відбувається за умов творення національної державності, що так чи інакше передбачає зміцнення державницьких засад в організації суспільної життєдіяльності, утворення нових державних органів влади та управління, яких не могло бути за умов перебування в складі

колишнього СРСР.

По-третє, радикальна зміна пріоритетів соціального розвитку передбачає перехідний період протидіючих різновекторних тенденцій суспільного розвитку, одна з яких спирається на вкорінені впродовж значного історичного періоду стереотипи соціально-політичного облаштування, а інша зорієнтована в напрямку наближення до загально визначених стандартів правової демократичної державності, які мало адаптовані українським суспільством [1, с. 139].

В спеціальній літературі вказують на такі ознаки громадянського суспільства:

- опосередкування потреби та задоволення одиничного за допомогою його праці;

- дійсність того, що міститься у цьому загальному свободи, захисту власності за допомогою правосуддя;

- піклування про запобігання того, що залишилося в цих системах випадковості, та увага до особливого інтересу як до загального за допомогою правоохоронних органів та корпорацій;

- розмежування компетенції держави і суспільства, незалежність інститутів громадянського суспільства від держави в рамках своєї компетенції;

- демократія і плюралізм в політичній сфері;

- ринкова економіка, основу якої складають недержавні підприємства;

- середній клас як соціальна основа громадянського суспільства;

- правова держава, пріоритет прав і свобод індивіда перед інтересами держави;

- ідеологічний і політичний плюралізм;

- свобода слова і засобів масової інформації [5, с. 77].

Отже, громадянське суспільство – це насамперед сукупність громадян одного суспільства, одного регіону, однієї країни чи регіонального об'єднання. У будь-якому разі, на практиці, громадянське суспільство не досягається індивідуально, а лише спільноту. Таку спільноту можна розглядати як утворену на добровільних, волонтерських засадах і сукупні особисті зацікавлення громадян формально від імені членів спільноти (організації). Основним показником дієвості громадянського суспільства є гарантоване ним забезпечення прав і свобод людини, які визнані як загальнолюдська цінність.

1. Загальна теорія держави і права / За редакцією М.В. Цвіка. – Харків: Право, 2002. – 432 с.

2. Кочетков О.П. Про формування громадянського суспільства /

О.П. Кочетков // Соціально-політичні науки. – 1992. – № 1. – С. 21–24.

3. Кравченко Л. Розбудова українського громадянського суспільства: кризь призму бачення окремих проблем / Л. Кравченко, М. Цимбалюк // Право України. Україна. – 2003. – № 10. – С. 17–21.

4. Кравчук М.В. Теорія держави і права. Навчальний посібник / М.В. Кравчук – К., Атіка, 2003. – 288 с.

5. Резнік О. Особистість і громадянське суспільство: досвід теоретичного осмислення / О. Резнік // Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2002. – С. 68–79.

Стахура Б.І.

викладач кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*),

Данкович А.М.

курсант
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ЗАХИСТ ПРАВ ТА СВОБОД ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

Життя та здоров'я людини, її недоторканність і безпека в Україні конституційно визнано найвищою соціальною цінністю, а гарантування прав і свобод громадян - одним із головних пріоритетів у діяльності держави. Можна погодитися з думкою, що права людини є найбільш наочною державно-правовою формою конкретно-історичних сходинок свободи [1, с 37].

Зрозуміло, що закріплення прав людини і громадянина у нормативно-правових актах ще не є показником їх реальності. Вони не можуть бути реалізовані без системи реальних гарантій. Проблеми конституційно-правових гарантій прав та свобод людини і громадянина є предметом досить пильної уваги науковців, зокрема їх вивченню приділяли увагу В. Погорілко, О. Фрицький, О. Скакун . Питання юридичних гарантій прав людини знаходить відображення і в міжнародно-правових документах, зокрема рекомендаціях Ради Європи. За міжнародними стандартами, конституційно-правові гарантії прав та свобод людини і громадянина є специфічними правовими засобами забезпечення, реалізації, охорони та захисту цих прав, які здійснюються уповноваженими державними органами .

Розширення Конституцією та іншими законодавчими актами України кола прав і свобод громадян спонукало до розвитку юридичних гарантій їхнього захисту. Реалізація цих прав і свобод повинна визначати сутність та ефективність застосування

законодавства. Без дотримання їх та забезпечення державним захистом не може формуватися й зміцнюватися справжня демократія, а також є неможливою розбудова правової держави. Водночас держава (в особі усіх її органів) повинна створювати необхідні умови для самореалізації громадянином своїх прав і свобод та запровадити реальні механізми їхнього захисту. Зокрема, як підкреслює О. Лукашева, захист економічних прав громадян в умовах переходу до ринкової економіки не лише не має бути на другому плані чи зводитися до мінімуму, а й, навпаки, у ситуації постсоціалістичного суспільства повинен ставати «однією з найважливіших функцій держави» [2, с. 105].

Однак закріплення економічних прав та свобод людини й громадянина у законодавстві будь-якої держави не є показником реальності їхнього захисту. Як відомо, у конституціях держав із тоталітарним режимом правління також проголошувалися широкі права й свободи, проте вони були лише задекларовані. Велике значення мають якраз практичне забезпечення та захист прав та свобод, у тому числі й економічних, що є однією з найважливіших ознак демократичної та правової держави [3, с. 110]. Визначенню захисту економічних прав об'єктивно має передувати усвідомлення загального поняття захисту прав людини й громадянина. Останнє в юридичній літературі визначають зазвичай по-різному. Конституційне законодавство нашої держави, як і переважної більшості інших демократичних країн, передбачає не тільки визнання за суб'єктами певних конституційних прав, а й їх забезпечення надійною правовою охороною.

Згідно з висновком відомого фахівця з проблем прав людини й громадянина П. Рабіновича забезпечення прав і свобод людини передбачає три елементи (напрями) державної діяльності щодо створення умов для здійснення прав і свобод людини: 1) сприяння реалізації прав і свобод (шляхом позитивного впливу формування їх загально-соціальних гарантій); 2) охорону прав і свобод (шляхом уживання заходів, зокрема юридичних, для профілактики порушень прав і свобод); 3) захист прав і свобод людини (відновлення порушення правомірного стану, притягнення порушників до юридичної відповідальності) [5, с. 16–23].

Право на судовий захист – це комплексне правове поняття, що означає наявність можливості у будь-якої особи скористатися чинним процесуальним порядком для захисту своїх (або у встановлених законом випадках – чужих) порушених прав, свобод та інтересів в органах судової влади.

Слід підкреслити, що право на судовий захист є конституційним і слугує юридичною базою для процесуальних прав осіб, зацікавлених у

судовому процесі, але це не означає, що процесуальні права є частинками права на судовий захист. Їхнє співвідношення полягає в іншому – у тому, що право на судовий захист указує вихідні, головні напрями розвитку системи процесуальних прав. Для подальшого втілення в життя конституційне право на судовий захист потребує конкретизації за допомогою поточного процесуального законодавства. Процесуальні суб'єктивні права є юридичними засобами, котрі забезпечують фактичну можливість здійснення права на судовий захист.

Як слушно й лаконічно зазначає Є. Пушкар, конституційне право на судовий захист означає можливість надання допомоги державою в особі суду у вирішенні матеріально-правових спорів і застосування засобів примусу для приведення їх поведіння у відповідність приписам закону [4, с. 7].

На наш погляд, судовий захист економічних прав та свобод людини і громадянина – це гарантована державою можливість будь-якої особи, уповноваженого законом державного органу або недержавної організації скористатися чинним конституційним порядком захисту в органах судової влади порушених чи оспорюваних економічних прав, свобод та інтересів людини й громадянина.

Загалом право на захист можна визначити як надану правоможній особі можливість застосування заходів правоохоронного характеру для оскарження та (або) відновлення порушеного права. Отже, право на захист є складовою самого суб'єктивного права разом із правом на власні дії, а також правом вимагати певної поведінки від зобов'язаних осіб. Право на захист може реалізовуватися як за ініціативою державних органів, так і за ініціативою самої особи, що потребує такого захисту. Забезпеченість суб'єктивного права можливістю державного примусу – це його невід'ємна властивість, яка існує не паралельно з іншими, закріпленими в суб'єктивному праві можливостями, а властива їм самим у зв'язку з тим, що без цього вони не мали б юридичних можливостей. Як і будь-яке інше суб'єктивне право, право на захист містить, з другого боку, можливість здійснення правоможною особою власних позитивних дій, а, з другого боку, можливість вимоги певної поведінки від зобов'язаної особи. Право на власні дії у цьому разі передбачає такі заходи впливу на правопорушника, як, наприклад, необхідна оборона, застосування оперативних санкцій тощо. Право вимоги певної поведінки від зобов'язаної особи охоплює переважно заходи впливу, що застосовуються до порушника компетентними державними органами, до котрих потерпілий чи особа, права якої порушено, звертається по їхній захист.

Захист економічних прав та свобод людини і громадянина в сучасному світі – актуальна тема як для наукових дискусій, так і для

розв'язання проблем практичної діяльності міжнародного співтовариства у зв'язку з тим, що завдяки захисту економічних прав та свобод створюються умови для належного розвитку людської особистості, що неодмінно сприяє розвитку суспільства, підвищує авторитет влади та держави загалом.

1. Права человека и процессы глобализации современного мира / отв. ред. А. Лукашева. - М.: Норма, 2005. - 464 с.

2. Социальное государство и защита прав человека / Под ред. А. Лукашевой. - М.: 1994. - 180 с.

3. Кушніренко О. Г. Права і свободи людини та громадянина: Навч. посібн. / Кушніренко О. Г., Слінько Т. М. - Х.: Факт, 2001. - 440 с.

4. Пушкар Е. Г. Порядок реализации права на судебную защиту в советском гражданском процессе / Пушкар Е. Г., Богдан И. И. - Львов: Редакционно-издательская группа Львовского госун-та, 1987. - 67 с.

5. Рабінович П. М. Проблеми юридичного забезпечення прав людини (загальнотеоретичний аспект) / Рабінович П. М. - Український часопис прав людини. - 1995. - № 2. - С. 16-23.

Терлюк І.Я.

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії держави і права

(Навчально-науковий інститут права та психології

Національного університету «Львівська політехніка»)

УКРАЇНСЬКИЙ ЄВРОПОЦЕНТРИЗМ ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ УНР

Період влади Директорії був найбільш тривалим і, очевидно, найскладнішим в історії української національної державності 1917-1921 рр. [Див. докл.: 3, с.149-206]. Цей час співпав з вирішальними подіями на території колишньої Російської імперії, створенням Версальської міжнародно-правової системи, а отже, з процесами мирного врегулювання в Європі, які безпосередньо або ж опосередковано стосувалися України, ускладнювали перебіг військово-політичної ситуації в Україні, а в підсумку - процес державного будівництва. Останній численними дослідниками трактується як неоднозначний, часто суперечливий, такий, що супроводжувався низкою об'єктивних та суб'єктивних труднощів. Як наслідок - політична нестабільність, жорстка боротьба за владу, безуспішні пошуки надійної зовнішньої та внутрішньої підтримки, нескінченні переїзди (Вінниця - Проскурів - Рівне - Станіслав -

Кам'янець-Подільський), періодичні реорганізації уряду (урядовий кабінет змінював свій склад шість разів) та, головне, - кардинальні зміни офіційної політичної лінії щодо перспектив державного будівництва: спочатку намагалися розбудувати державу за радянським зразком («трудовий принцип») і союзи з більшовицькою Росією проти держав Антанти (політична лінія, що персонізувалася з В.Винниченком), а згодом – маємо спробу реалізації національного державотворення українців на базі «європейської моделі» (пов'язувалася з утвердженням принципу розподілу влад через розвиток парламентаризму, а в українському контексті - через скликання Установчих Зборів) і спільну з Антантою боротьбу проти радянської Росії, яку втілювала друга чільна особа – Головний Отаман Симон Петлюра.

Сталі тенденції до європоцентризму, навіть попри те, що не мали чітко окреслених форм, у розвитку української національної державності доби Директорії УНР спостерігаються, починаючи від серпня 1919 р. і залишаються незмінними до останніх днів існування УНР.

Правовою основою взятого Директорією УНР курсу на реалізацію «європейської моделі» побудови держави стала Серпнева (1919 р.) Декларація Директорії, яка задекларувала тезу про те, що подальший суспільно-політичний розвиток України мав здійснюватися на основі демократичних принципів державотворення, і ґрунтуватися на залученні до процесу державного будівництва усіх суспільних верств. На наш погляд, найповніше європоцентризм Директорії у цей час виявився у створенні Державної Народної Ради (далі – ДНР) як законодавчого органу влади УНР доби Директорії [1, с. 681-689].

ДНР утворено на підставі ухваленого Радою Народних Міністрів (далі –РНМ) Закону «Про Державну Народну Раду УНР», який затвердила Директорія в особі С.Петлюри 12 листопада 1920 р. Зазначений законодавчий акт мав конституційний характер: визначав склад, порядок формування, скликання й компетенцію пропонованого законодавчого органу влади (за О.Мироненком, – передпарламенту) [2, с.159-160] УНР та права депутатів ДНР.

Зокрема, у законі йшлося про те, що робота ДНР мала відбуватися сесійно. Чергові три сесії (тривалістю по два місяці кожна) Державної Народної Ради мали відбутися до жовтня 1921 р. Передбачались і надзвичайні сесії, за ініціативою голови Директорії, самої ДНР, РНМ або Президії ДНР. Перше засідання Ради планувалось відкрити голові Директорії чи голові РНМ, а потім надати трибуну найстаршому за віком члену ДНР. Згодом Рада сформувала би Президію у складі голови ДНР, його заступників і секретарів. Термін функціонування ДНР мав тривати до скликання парламенту УНР.

Закон досить чітко визначав компетенцію Ради: 1) обговорення законопроектів, внесених головою РНМ; 2) розробка законопроектів за власною ініціативою; 3) затвердження бюджету, обчислення державних прибутків і видатків; 4) розгляд справ про поточні та інші державні зобов'язання; 5) контроль діяльності уряду шляхом інтерпеляції, запитів, призначення парламентських анкетних та слідчих комісій; 6) заслуховування звітів державного контролю; 7) ратифікація і денонсація міжнародних договорів; 8) оголошення війни і укладення миру; 9) виключне право визначати валюту і дозволяти емісію державних кредитних білетів і державних облігацій; 10) прийняття петицій від громадян УНР, приватних і державних товариств, кооперативів, корпорацій та установ; 11) створення тимчасових і постійних комісій для вирішення спірних питань; 12) висловлення недовір'я РНМ або окремим міністрам, які у такому разі мали негайно йти у відставку. Голова і члени уряду мусили з'являтися у визначений для них час на засідання ДНР або її комісії чи брати участь у них за власною ініціативою. При цьому їм надавалось право виступів поза чергою. ДНР за наявності не менше половини її членів двома третинами голосів присутніх мала можливість за умисні або тяжкі недбалі порушення службових обов'язків чи законів притягти голову уряду або міністрів до кримінальної відповідальності через Вищий суд УНР. У такому разі призупинялося виконання такою особою повноважень, а при виправданні судом вони поновлювалися.

Щодо статусу депутата ДНР, то він вважався представником громадян УНР, його заборонялось відкликати або пов'язувати будь-якими інструкціями. Свої обов'язки депутат мав виконувати тільки особисто, за свою діяльність відповідав лише перед ДНР. Особа депутата проголошувалась недоторканою. Він не підлягав призову до армії чи флоту і не втрачав попередньої посади на державній чи муніципальній службі. Члену ДНР дозволялось висловлювати на засіданнях будь-які погляди і міркування, але за непристойну поведінку під час сесії ДНР головуючий міг накласти на винного дисциплінарне стягнення, згідно з Регламентом. З дозволу ДНР приватна особа, яка вважала, що депутат порушив її права у виступі на сесії, могла притягти його до суду. Члену Ради заборонялось купувати або орендувати державне майно та отримувати державні концесії. Платню і пільги для депутатів визначала сама ДНР. Мандат втрачався внаслідок смерті його власника, за рішенням ДНР, добровільного складання повноважень, втрати виборчого права.

Конституційний закон про Державну Народну Раду виявився, по суті, останнім на українській землі практичним кроком С. Петлюри та

його уряду створити дієздатний передпарламент, який би поклав початок формуванню органу законодавчої влади у класичному його розумінні, і став яскравою ілюстрацією українського європоцентризму доби Директорії УНР.

1. Директорія. Рада Народних Міністрів Української Народної республіки, 1918-1920: Документи і матеріали / Інститут історії НАН України; Т.2. / Ред. кол. : *В.Верстюк, О.Бойко* та інші. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2006. – 743с.

2. Мироненко О.М. Витоки українського революційного конституціоналізму 1917-1920 рр. теоретико-методологічний аспект / О.М.Мироненко. –К., 2002. – 260 с.

3. Терлюк І.Я. Національне українське державотворення 1917-1921 рр.: історико-правовий нарис. Навч. пос. / І.Я. Терлюк. – Львів: Вид-во Тараса Сороки, 2007. - 260 с.

Токарська А. С.

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПРАВОВА КОМУНІКАЦІЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА

Щоденно «Третій Рим» в особі Москви переконує світ у тому, що він «новий центр світової сили». Щоб довести це, московська геополітична стратегія розширює свої пропагандистські межі, зневажаючи права політично й економічно незалежних держав, особливо України – як «геополітичного непорозуміння». На безмежній і найабсурднішій пропаганді вибудовується зухвала дезінформаційна картина всього українського. Наші ресурси подолання ще за всі роки незалежності, на жаль, не задіяні.

Чи є нам що протиставити і чи існує нагальна потреба захисту держави і Європи від цього зла? Ст. 3 Конституції України констатує, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». А ч. 1 ст. 17 Основного Закону стверджує, що «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу» [1].

Чи спроможні ми у цьому захисті виступити єдиним фронтом, адже ворожа війна «за розуми» ведеться вже не перший рік. Створене

Міністерство інформаційної безпеки України досі не успішне. За два роки наявний лише перший позов (!) генерального продюсера телекомпанії ТАК TV Гліба Головченка проти «Первого канала» РФ. У суді справа знаходиться рік і сім місяців! Російська сторона усно заявила, що за зухвалу брехню «ні перед ким не вибачається» [2, с. 17]. «Роботу» наших правників оцінювати не доводиться. Вона є простим підтвердженням відсутності професіоналізму і виконання своїх прямих конституційних обов'язків.

Неготовність медійних кадрів України професійно заглиблюватись у комунікативну злочинну практику російських журналістів підтвердилася нещодавно на Женевській конференції на тему «Роль ЗМІ у запобіганні та боротьбі з пропагандою національної, расової та релігійної ненависті, що є підбурюванням до дискримінації, ворожнечі і насильства» (Швейцарія) за участю української та російської делегацій. Низьку професійну підготовку до проблемного обговорення інформаційної війни, розв'язаної Росією, ніхто не готував, але їй не здобув досвіду жорсткого протистояння: тому не обговорений ні формат зустрічі, ні засади, ні організаційна відповідальність, ні ідеологічна платформа. Перша причина – це неосмисленість та неусвідомленість злочинних діянь інформаційної війни РФ в Україні; друга – безпринципність; третя – відсутність переконань та інтелектуального багажу далекоглядності. Не можна не погодитися з Ігорем Лосевим у тому, що влучно зауважено: під відсутністю переконань наших медійників маскується вдавана «широта поглядів», «толерантність», «об'єктивність», «безсторонність» (День, № 197–198). Фактично ці ознаки можна відносити до злочинної бездіяльності журналістів, які не виконують свого конституційного обов'язку і не впливають належним чином на формування громадянської позиції у своїх читачів та глядачів, не контролюють настрої суспільства та не виступають ретрансляторами ідей демократичної європейської спільноти, не організовують конструктивного діалогу між владою та суспільством. Відтак уся ця злочинна бездіяльність у протистоянні з ворогом унебезпечує все громадянське суспільство, підриває національну безпеку нашої держави. Результатом відсутності правової комунікації (як внутрішньої, так і зовнішньої), яка забезпечувала б кожній особі захист її прав і свобод, стає ментальне спотворення сприйняття правди – напівправди – брехні – чорного піару – дезінформації.

Таким чином широко функціональною в комунікації стала семантика термінолексем зі спотворенням: війна – АТО; принциповість – мова ненависті (мова правди); злочинці – сепаратисти; окупанти – вбивці; бойовики – «терористи»; псевдомиротворення – «перемир'я»; вторгнення – «громадянська війна»; розвінчування воєнної політики Росії – «демонізування Росії»; перемовини – «тотальний договоряк»; окупація

української території – «збройний конфлікт на Сході України» та ін.

Спотворення семантики висловлювань у комунікації призвело до зміни сутності контексту, який нав'язує читачеві капітулянський характер. Прийнята у Женеві (Швейцарія) заява журналістів України і РФ зведена до «неприпустимості використання «мови ворожнечі» та «образу ворога» (!). Так вирішено вибудовувати комунікацію з ворожою країною: засобами терпимості (!), а не «нетерпимості» чи «ворожої лексики». Висновок із такого синтаксичного цілого, або дискурсу «взаємодії», витворений на замовлення країни, яка веде війну і прагне переконувати своїми вербальними маніпуляціями міжнародну громадськість у своїй «миротворчій» і «правозахисній» діяльності в Україні. Що важливо – не знівельовати у названій міжнародній заяві – це те, що укладений текст сповнений здеформованими термінолексемами, які далекі від їхньої істинної семантики, а фактично завальовують правду, породжуючи і поглиблюючи неправду та відводячи себе і свою ворожу діяльність проти України від відповідальності. Важливо розвінчувати такі маніпулятивні діяння ворожої держави, які відповідно до законів України, мають обмеження щодо передачі інформації (ст. 34 Конституції України) «в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошення інформації, одержаної конфіденційно, або підтримання авторитету і неупередженості правосуддя».

Протистояння порушеним правам очолив Європейський Союз, започаткувавши проект із протидії російській пропаганді. ЄС сповна розуміє всю небезпеку інформаційної війни, яка сягає вже територій інших держав. Відтак у Брюсселі прийняли рішення країн-членів ЄС про створення спеціальної оперативної групи (StratCom East), яка займатиметься боротьбою проти російського дезінформування. Проект-тижневик «Огляд дезінформації» (англ. Disinfotmation Review) має далекоглядну мету, оскільки, на жаль, у світі ще не всі збагнули, яку загрозу несе для окремих країн ЄС підступний різновид воєнного впливу на свідомість людей. «Компрометація усього демократичного світу» – такою є мета «третього Риму» і його завоювань.

Стратегія нашого наступу і протидії передбачає широке і масштабне інформування Брюсселя кожним громадянином, державним органом чи організацією про факт дезінформації. Така комунікація правового характеру дасть змогу готувати спростування, альтернативні інформаційні повідомлення, а не контрпропагандистські матеріали. Мета правової комунікації – відкрити правду світові, убезпечуючи його від воєн, застерігаючи від небезпеки на рівні

свідомості, що переростає на територіальний, соціальний, економічний та політичний рівні.

-
1. Конституція України. – К., 1996. – Ст. 3, 7, 34.
 2. Свентах А. Унікальна ситуація / А. Свентах // День. – 2015. – 6–7 листопада. – С. 17, 18.
 3. Гривінський Р. Проти України триває масштабна інформаційна війна / Р. Гривінський // День. – 2015. – № 202–203. – 6–7 листопада. – С. 17, 20.
 4. Лосев І. Роль ЗМІ у запобіганні та боротьбі з пропагандою національної, расової та релігійної ненависті / І. Лосев // День. – 2015. – № 197–198. – С. 16.

Тополевський Р.Б.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

СИСТЕМНІ ЗВ'ЯЗКИ ЯК СКЛАДОВІ СИСТЕМИ ПРАВА

Українська система права зазнала значного впливу як наслідок розвитку радянського права. Втім, після розпаду СРСР українські правники проробили значну працю щодо відновлення структури галузей права, притаманних романо-германському типу правових систем. Вступаючи до Ради Європи у 1995 році Україна взяла на себе зобов'язання прийняти нові кодекси, які б по-новому, з урахуванням стандартів прав людини організували нормативно-правовий матеріал. Це у свою чергу потребувало певного переосмислення структури права, організації галузей і інститутів права. Так, відновлення цивільного права як окремої провідної галузі української системи права зайняло багато років, однак врешті-решт увінчалось прийняттям нового Цивільного кодексу. В свою чергу, виділення господарського права як окремої галузі права викликало в середовищі українських правників значні дискусії. В той же час, поява сімейного права як самостійної галузі права була сприйнята цілком позитивно. Надзвичайно позитивно слід розглядати прийняття Кодексу адміністративного судочинства, написаного з точки зору пріоритету людини перед державою і принципу верховенства права, забезпечивши врегулювання суперечок особи і держави на новій правовій основі. Однак лише в 2012 році було прийнято новий Кримінальний процесуальний кодекс, який хоча й засвідчив факт оновлення основних галузей права, однак, очевидно, не є останнім. Адже попереду ще оновлення Кодексу законів про працю, на заміну якому подано проект

Трудового кодексу, а так само своєї черги очікує оновлення Кодексу про адміністративні правопорушення і можливо поява Адміністративно-процесуального (процедурного) кодексу. Ведеться мова про Вибірчий кодекс. А прийнятий Податковий кодекс зазнає нещадних змін і доповнень всупереч вимозі стабільності до кодексу.

Така динаміка системи права України звичайно вимагає нових досліджень, однак попри це, нового погляду потребує і саме поняття «системи права». Адже попри наявність численних досліджень з цієї проблеми, вона все ще викликає зацікавленість у правників. Так, наприклад, дослідники намагаються переосмислити критерії диференціації системи права [1], дослідити особливості формування нових галузей права в Україні [2], розкрити взаємозв'язки та взаємовплив між системою права і правовою системою, звертаючи, певну увагу на системні зв'язки [3, 114]. Однак на нашу думку основну увагу слід звернути саме на системні зв'язки, які є недостатньо дослідженими.

Цілісність системи визначається пов'язаністю елементів певними зв'язками (відносинами) різного ступеню взаємозв'язку [4, 12] і виступає як єдиний об'єкт. Причому цей об'єкт володіє не лише, властивостями його складових, але й має певні додаткові властивості, характерні саме системі, а не окремим її елементам.

В цьому відношенні цікавим є виділення таких параметрів систем як а) субстанціальні – підсистеми та елементи системи з притаманними їм властивостями; і б) структурні – «мережі родовідних (парадигматичних) відношень між одиницями субстанцій та мережами зв'язків ціле-частина (синтагматичних) і взаємодій між цими одиницями» [5, 9-13]. В контексті дослідження системи права до перших слід віднести не лише галузі, інститути чи, власне, норми права, але й спеціальні стійкі об'єднання правових норм, які не створюють окрему галузь або інститут, однак завдяки стабільності зв'язків забезпечують комплексну реалізацію (застосування) норма права. До других слід віднести ієрархічно зв'язки галузь-інститут-норма, так само як, і зв'язки галузей (інститутів) права, з тими від яких вони походять (наприклад, зв'язки «галузь цивільного права – галузь сімейного права») або з тими, від яких залежить їхня реалізація (наприклад, кримінальне право – кримінально-виконавче право). Сюди ж можна віднести і колізійні норми (наприклад, «спеціальна норма має пріоритет перед загальною») і, очевидно, взаємозв'язки матеріальних і процесуальних норм.

Для І. Блауберга і Б. Юдіна до складових систем слід віднести: «цілісність системи; наявність у системи двох або більше типів зв'язків – просторових, функціональних, генетичних та інших; структура (організація)

системи; наявність рівнів та їх ієрархії; управління; мету; доцільний характер організації; самоорганізацію; функціонування та розвиток» [6, 61-64]. Таким чином, підкреслюється при дослідженні системи підкреслюється важливість дослідження її системних зв'язків.

Розглянемо систему права орієнтуючись на запропоновані В. Афанасьєвим головні характеристики поняття системи [7, 32-36]:

1) «системна (інтеграційна, колективна) якість, яка відрізняється від рис та якостей компонентів самої цілісної системи» – так, досліджуючи систему права можна відзначити, що вона є не лише об'єднанням норм права, інститутів чи галузей права, а об'єкт іншого порядку, який не лише забезпечує організацію та впорядкування норм, інститутів чи галузей права, алей програмує перспективний розвиток, зокрема через формування підгалузей права, які в майбутньому, імовірно, перетворяться на повноцінні галузі – наприклад, сімейне право.

2) «компоненти системи, тобто те з чого вона складається і без чого вона неможлива» – норма, інститут, підгалузь, галузь права, правові комплекси;

3) «доцільність системи, тобто наявність в ній цілеспрямованості власного розвитку» – ця характеристика забезпечується ускладненням системи внаслідок прийняття нових норм – і, як наслідок, диференціації галузей та систематизації норм права;

4) «функції системи, які забезпечують розвиток системи, її практичну діяльність, спрямовану на досягнення конкретних цілей, які система ставить перед собою» – основні функції та завдання, які стоять перед системою права – це організація та впорядкування нормативно-правового матеріалу таким чином, щоб полегшити його застосування і розвиток;

5) системно-комунікативний аспект, тобто забезпечення системою усім необхідним стосовно її індукційного розвитку – різнопланові ресурси (матеріальні, людські, тощо), які забезпечують реальну діяльність системи – розвиток системи права спирається на ті реальні суспільні відносини, які опосередковують рух ресурсів (матеріальних, людських тощо), виступає як засобом фіксації таких відносин, так і інструментом їхнього розвитку та стимулювання. Адже саме елементи системи права підкреслюють, що в суспільстві є дозволеним і бажаним, а що забороненим і небажаним;

6) цілісність системи – «поряд із внутрішніми явищами, які здійснюють не тільки позитивні, а й негативні функції, що послаблюють систему, існують ще й зовнішні негативні фактори, які проте в добре організованій системі не можуть подолати активність та силу її цілісності» – власне система існує доти, доки інтеграційні зв'язки переважають дезінтеграційні зв'язки. Адже саме наявність та ефективність механізмів виявлення та елімінації таких негативних

факторів визначають життєздатність всієї системи права. Які саме негативні фактори впливають на систему права? Очевидно, що це, наприклад, низький рівень нормативно-правового матеріалу внаслідок неякісної правотворчості. В цьому випадку система права не може прямо вплинути на якість підготовки представників суб'єкта правотворчості, оскільки це лежить за її межами як системи. Однак, передавши негативний сигнал про такий факт в надсистему, система права намагається усунути ці негативні фактори своїми засобами, наприклад, за допомогою поступового удосконалення неякісних норм права або за допомогою систематизації правового матеріалу, коли таких неякісних норм стає дуже багато. Ще одна можливість – включення внутрішніх зв'язків системи, наприклад застосування колізійних норм. Втім у системи права залишається можливість передати подолання безпосередньо цієї проблеми на інший рівень правової системи: або на ідеологічний рівень підсистеми – для інтерпретації наявної норми права узгоджуючи її зміст з наявним «малюнком» системи права або для передачі на функціональний рівень – для узгодження з наявною юридичною практикою.

Отже, досліджуючи зв'язки системи права ми виводимо закономірності виникнення, функціонування, впорядкування та структурування системи права. Від моменту свого виникнення система права зазнає поступового розвитку, ускладнюється, породжує нові елементи і зв'язки між ними, зазнає упорядкування та диференціації, зберігаючи, при цьому, інтеграційні властивості.

Дослідження системи права без з'ясування ролі і місця системних зв'язків правової системи є неповним і неефективним. Більше того, ігнорування тих чи інших системних зв'язків в процесі модифікації системи права правотворцем може мати своїм наслідком не лише неефективність правового регулювання, а отримання прямо протилежних намірам результатів.

Таким чином, системні зв'язки системи права потребують додаткових зусиль для їхньої ідентифікації, дослідження та прогнозування їхнього впливу.

1. Шаганенко В.П. Основні підходи щодо побудови системи права/ В.П. Шаганенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. – 2013. – Випуск 3. – Том 1. – С.39-42

2. Мураховська Т. Є. Формування нових галузей в системі права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Т. Є. Мураховська ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2011. — 19 с.

3. Риженко Ю.М. Система права та правова система: особливості взаємозв'язку та взаємовпливу / Ю.М. Риженко // Держава і право. – 2009. – Випуск 45. – С. 113-119.

4. Поспелов Г.С. Ириков В.А. Програмно-целевое планирование в управлении. – М.: «Сов. радио», 1976. – 440 с.

5. Мельников, Г. Функції розуму в біосфері // Права людини в Україні: Випуск 19.- Київ, 1996.- 93с.

6. Блауберг И.В., Юдин Э.Г. Становление и сущность системного подхода. – М.: Наука, 1973. – 270 с.

7. Афанасьев В.Г. Системность и общество. – М.: Политиздат., 1980. – 368 с.

Федін М.І.

викладач кафедри теорії та історії держави і права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У ПОЛЬЩІ (1918-1922 РР.)

Перша світова війна спричинила розпад нещодавно могутніх імперій та виникнення нових національних держав, зокрема Польщі. Здобувши незалежність Польща отримала у спадок від Російської імперії значну частину її території з українським населенням. Перепис населення у Польщі, який проводився у 1921р., показав, що поляки в державі становили 69%, а українці – 14% [1]. Українське населення в складі Польської держави складало дві великі групи. Переважна частина українців проживала у Східній Галичині, колишніх землях Австро-Угорщини. Цей регіон польський уряд у 1920 р. розділив на Львівське, Тернопільське та Станіславське воєводства, в яких проживало понад 3 млн. українців, що переважно належали до Греко-католицької церкви. Українці які були в основному православними, населяли Волинь, Холмщину і Підляшшя, тобто землі які до Першої світової війни входили до складу Російської імперії і в Польщі утворили Волинське і Поліське Воєводства [1]. До Православної церкви належали українці росіяни, білоруси. В наукових працях існують досить значні розбіжності в оцінках кількості православних на території Польщі [1, 2, 5]. Проаналізувавши дані дослідження можна прийти до висновку, що православних українців у Польщі було понад 2,2 млн. осіб. На 1300 православних парафій, які входили до цієї церкви, 800 парафій була на Волині, а 250 в українській частині Полісся, Підляшшя і Холмщини [1].

Після проголошення незалежності перед Польщею постала проблема правового врегулювання відносин у релігійній сфері та визначенням правового статусу окремих релігійних організацій, дотримуючись при цьому міжнародних зобов'язань які новостворена Польська держава взяла на себе. Так, чималий вплив на зміст статей Конституції у 1921 р. мав «Трактат про національні меншини» підписаний Польщею 28 червня 1919 р. у Версалі, виконання якого контролювалося Лігою Націй. Окремі положення цього трактату були безпосередньо включені до конституції, як це мало місце у випадку ст. 110 і ч.2 ст. 111.

Слід звернути увагу й на те, що радянсько-польський Ризький мирний договір 1921 р., зобов'язував Польщу забезпечувати своїм національним меншинам, а українцям, зокрема, в межах внутрішнього законодавства, культивувати рідну мову, створювати і підтримувати свої школи, розвивати своєю культурою, безперешкодно влаштовувати життя церкви і вільно виконувати релігійні обряди [3]. У подальшому, перед Польщею постала гостра необхідність творення власного конфесійного законодавства в якому б виражалось відношення держави до окремих церков. Першим кроком до такого врегулювання стало прийняття Конституції Польської держави 1921 р..

Наприкінці 1920 р. у польському Сеймі розпочалося обговорення проекту конституції, V розділ, якої стосувався загальних прав і обов'язків громадян[5]. Багато уваги в ньому приділялося окресленню прав про свободу совісті та віросповідання. Конституція мала визначити основні механізми забезпечення цих прав, однак із врахуванням ідеологічного характеру Польської держави. Найгостріші дискусії точилися довкола ст. 114 проекту конституції, що стосувалася привілейованого становища Римо-католицької церкви. Згодом термін «привілейований» було замінено на «рівноправний поряд з іншими» [5].

Конституція Польської держави, що була прийнята 17 березня 1921р., присвячувала відносинам у сфері релігії декілька статей, які проголошували свободу совісті і віросповідання та визначали правовий статус релігійних об'єднань. Всім громадянам Польської держави забезпечувалася свобода віросповідання, яку вони могли реалізувати через публічне і приватне виконання релігійних обрядів. Ніхто з приводу своїх релігійних поглядів не міг бути обмежений у своїх правах (ст. 111) [5].

Межі свободи совісті, окреслювала ст. 112, але із врахуванням інтересів як самої особи так і інтересів держави [5]. Правовий статус релігійних об'єднань, а Православної церкви зокрема, регулювали статті 113-116. У ст. 113 запроваджувався поділ релігійних організацій на визнані та невизнані державою. Визнані державою релігійні

організації мали внутрішню автономію, що полягала в праві публічного виконання обрядів, самостійне керівництво внутрішніми справами, володіння і набування рухомого і нерухомого майна, розпоряджання ним, право на керівництво власними фундаціями та закладами призначеними для обслуговування релігійних організацій, в наукових та добродійних цілях[4]. Польські власті у цій статті утверджували верховенство держави над релігійними організаціями та встановлювали, що жодна релігійна організація не може діяти всупереч чинному законодавству. Православна церква належала до тих релігійних організацій, що були визнані державою та у своїй діяльності керувалася польським законодавством і власним статутом. Ставлення до неї Польської держави у подальшому мало бути фіксоване в законах, але лише після досягнення домовленостей з її вищими ієрархами (ст. 115) [5].

Викладання релігійних дисциплін регламентувала ст. 120, яка запроваджувала обов'язкове навчання релігійних дисциплін для молоді у навчальних закладах, які утримувалися повністю чи частково за державні кошти, а також за кошти місцевого самоврядування[4]. Контроль за викладанням релігійних дисциплін покладался на державні органи у сфері освіти.

Очевидним є те, що автори Польської конституції, відносно у сфері релігії вважали істотним елементом суспільного і державного життя. Більшість положень конституції декларують те, що Польща є світською державою. На це вказує існування права свободи совісті і віросповідання, рівноправності незалежно від приналежності до певної релігійної конфесії. Поряд з цим, конституція містила норми, що беззаперечно вказували на привілейоване становище Римо-католицької церкви та порушували принцип рівноправності релігійних організацій. Фактично, Польська держава надала автономію Римо-католицькій церкві, визнаючи за нею право керуватись у своїй діяльності власними нормами, зміст яких не контролювався державою, тоді як Православна церква могла функціонувати на підставі своїх внутрішніх статутів, але тільки за умови їх попереднього затвердження польськими державними органами. Зазначені вади конституційних статей негативно впливали на процес уніфікації законодавства в сфері релігійних відносин і, що найважливіше, конституція не ліквідувала законодавчого хаосу, спричиненого розпадом Австро-угорської та Російської імперій [5].

Впроваджуючи новий правовий порядок в сфері свободи віросповідання, Конституція Польської держави, передбачала реформу всього законодавства яке б регулювало стосунки між державою та релігійними об'єднаннями. Та, водночас, вона не визначала якоїсь єдиної

системи регулювання правового статусу всіх релігійних об'єднань. На практиці це означало відмову від кодифікації норм щодо свободи віросповідання та релігійних об'єднань, й заміну такої кодифікації окремими нормативно-правовими актами для кожної релігійної організації.

На практиці задекларовані в конституції та гарантовані Польською державою права та свободи як Православної церкви в цілому так і її вірних зокрема, не дотримувалися, а в окремих випадках грубо порушувались. Концепція взаємовідносин держави і Православної церкви формувалася впродовж усього міжвоєнного двадцятиріччя, і про завершену цілісну програму можна говорити лише під кінець існування Польської держави.

1. Гетьманчук М.П. Між Москвою та Варшавою: українське питання у радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918-1939 рр.). – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська Політехніка», 2008. – 432с.

2. Дильонгова Г. Історія Польщі 1795—1990 // Пер. з пол. М. Кірсенка. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 239 с.

3. Документы внешней политики СССР. – Т. 1-21. – М.: Госполитздат, 1959 Т.3. – 723 с.

4. Chojnovski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921-1939. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Zakł. nar. im. Ossolińskich; Wydawnictwo PAN, 1979. – 262 s.

5. Krasowski K. Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historycznoprawne – Warszawa-Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988. – 355 s.

Федіна Н. В.

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри теорії та історії держави і права

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Механізм реалізації прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, — це категорія, надзвичайно об'ємна й широка в тому розумінні, що вона охоплює не тільки юридичні, а й політичні, економічні, ідеологічні та інші явища.

Авдюгін Р. Г. зазначає, що затвердження і забезпечення прав і свобод людини виступає головним обов'язком держави, і таку

відповідальність держави перед своїми громадянами закріплено Конституцією України. В ній вперше закріплено такі права як право на життя (ст. 27), на достатній життєвий рівень(ст. 48), на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України і вертатись до України (ст. 33), на інформацію (ст. 34), на приватну власність (ст. 41), на підприємницьку діяльність (ст.42), на страйк (ст.44) тощо.

Конституційним принципом є принцип верховенства права (ст. 8 Конституції України), громадяни здійснюють свої права за принципом «дозволено все, що прямо не заборонено законом», а державні органи та їх посадові особи — за принципом «дозволено лише те, що прямо визначено законом». Україна визнає пріоритет загальнолюдських цінностей, дотримується загальноновизнаних норм і принципів міжнародного права. Окрім цих визначальних конституційних положень, які становлять міцну правову основу статусу людини в Україні, її конституційні права і свободи закріплені у спеціальному розділі «Права, свободи і обов'язки людини і громадянина». У свою чергу, ці права і обов'язки, разом із зазначеними вище конституційними принципами, становлять конституційний статус людини і громадянина. Будучи конкретизовані у нормах чинного законодавства, вони разом з цими нормами складають правовий статус особи, захист і здійснення якого становить головне завдання правового регулювання, діяльності управлінських ланок державного апарату.

Конституція України досить чітко визначає систему органів та посадових осіб різних рівнів, які повинні захищати права і свободи людини і громадянина. Це: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації, підсистема судів загальної юрисдикції та спеціалізованих судів, Конституційний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокуратура, адвокатура, інші правоохоронні органи України.

Конституційно-правові засоби забезпечення прав людини в Україні можна класифікувати на процесуально-правові та матеріально-правові. Основний закон України передбачає систему гарантій прав і свобод людини, національний механізм їхнього забезпечення і захисту за допомогою відповідних конституційно-правових засобів-гарантій (невідворотність юридичної відповідальності при їх порушенні), а також правових засобів-установлень (невідчужуваність, невичерпність, непорушність, неприпустимість, скасування або звуження змісту і обсягу прав і свобод людини, що вже існують).

Авдюгін Р. В. виявляє «залежність ефективності конституційно-правових засобів забезпечення прав і свобод людини в Україні від ряду факторів: їхня дія не може бути свавільно зупиненою, тому що

конституційна державна влада є похідною від народу; закріплені в Конституції основні права і свободи людини, а також засоби і умови їх забезпечення гарантуються існуванням незалежної судової влади, а також можливістю захисту цих прав і свобод Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини та у міжнародних правозахисних інституціях» [2, с.11-13].

На думку Веклича В. О., концептуальні і теоретичні підходи до обґрунтування функції держави щодо забезпечення й захисту прав та свобод людини і громадянина визначаються змістовною сутністю таких правових дефініцій: «можливість», «обмеження», «регулювання», «межі прав людини», «межі правового регулювання», «права людини», «інтерес», «обов'язки людини і громадянина», «обов'язок держави» та положення, згідно з яким сучасна держава конституційного типу втілює ознаки демократичної, правової та соціальної держави. Така держава наповнена різноманітними інститутами прав людини. [3, с.16-17].

Формування на міжнародному рівні системи прав та свобод людини і громадянина як самостійного правового інституту, що забезпечується загальноновизначеними засобами міжнародних угод, слід розглядати в контексті ринку національних правових систем, що включають в себе низку функцій, однією з найголовніших серед них є забезпечення захисту прав та свобод людини і громадянина.

Сутність функції забезпечення й захисту прав та свобод людини і громадянина полягає у створенні кожній людині юридичних та інших соціальних умов, необхідних для її самодостатнього розвитку, при цьому інструментальною основою цієї функції є конституційний механізм забезпечення й захисту прав та свобод людини і громадянина. Складовими елементами цього механізму є: 1) законодавчий процес та 2) правозастосовна діяльність в аспекті адміністративно-виконавчої та судової практики, що зумовлюється юристократичним та функціонально-попереджувальними підходами.

Основною правовою формою реалізації функцій держави щодо забезпечення і захисту прав та свобод людини і громадянина в різних сферах суспільного життя може слугувати Концепція правової політики, серцевиною якої є ідея всебічної реалізації зазначеної функції. Змістове наповнення цієї Концепції визначається її цільовим підпорядкуванням, завданням щодо розвитку законодавства, конституційних інститутів держави та інститутів громадянського суспільства, забезпеченню й захисту прав та свобод людини і громадянина та організаційно-функціональним спрямуванням державної влади (її законодавчої, виконавчої та судової гілок) стосовно реалізації головного обов'язку держави із забезпечення і захисту прав та свобод людини і громадянина [3, с. 11-12].

Зважаючи на викладене вище, можна підсумувати, що права людини, гарантовані Конституцією та міжнародними угодами нашої країни, мають бути реалізовані. Один із засобів реалізації прав людини полягає у тому, що їх можна захистити у випадку порушення. Реальний захист прав людини належить до найгостріших проблем української дійсності. В останні роки це питання є предметом серйозного наукового аналізу. Конституційне прагнення розвивати і зміцнювати демократичну державу неможливо реалізувати без утвердження в суспільній свідомості і соціальній практиці невідчужуваних прав і свобод людини, нормативного закріплення їх гарантій. Держава зобов'язана проявляти активність у забезпеченні прав людини, у створенні матеріальних, організаційних, соціальних, політичних та інших умов для найповнішого використання людиною своїх прав і свобод. Для забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина, Конституція і законодавство України передбачають можливість здійснення громадянами певних дій, а також утворення системи органів держави, призначенням якої є допомога громадянам у реалізації і захисті їх прав. Можливості здійснення громадянами певних вчинків щодо захисту власних прав і свобод і система органів, які захищають і забезпечують ці права та свободи утворюють юридичний механізм захисту прав людини.

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - №30. – Ст. 141.

2. Авдюгін Р. Г. Правові засоби забезпечення прав і свобод людини в Україні: загально-теоретичне дослідження: автореф. дис... канд. Юрид. наук /Р. Г. Авдюгін. – Одеса, 2012, С.11-13.

3. Веклич В.О. Функція держави щодо забезпечення й захисту прав та свобод людини і громадянина: автореф. дис... канд. юрид. наук / В. О. Веклич. - К., 2013. – 16 с.

Церковник С.

аспірант кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ДО ПИТАНЬ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КООПЕРАТИВНИХ ТОВАРИСТВ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В КІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Підйом кооперативного руху на західноукраїнських землях був обумовлений процесами капіталізації в такій важливій для українського населення сфері, як сільське господарство адже відомо,

що більшість земель регіону мала сільськогосподарське призначення. Українські селяни все частіше починають організовуватись у товариства для збуту своєї товарної продукції. А оскільки конкурувати із багатшими провінціями імперії було складно, селянські господарства стали активно користуватись кредитуванням. Кооперація для західноукраїнського населення була своєрідним засобом боротьби проти іноземного захоплення ринків збуту.

Розвиток українського кооперативного руху збігався із початком капіталістичної індустріалізації 70-х років XIX ст. Австрійський уряд ставився до розвитку кооперативного руху доволі серйозно, про що свідчать численні законодавчі ініціативи австрійського рейхсрату. Практично постійно приймалися різноманітні нормативно-правові акти, які регламентували діяльність добровільних об'єднань, організацій і товариств. Так, зокрема «в законах від 19 липня 1877 р. та від 28 травня 1881 р. увага зосереджувалася на поліпшенні кредитування, боротьбі з лихварством, створенні стабільних селянських господарств» [1, с. 7–8].

Українська спільнота усвідомлювала, що для того, аби ефективно використовувати власні кошти для господарювання, відкриття і діяльності крамниці чи іншого підприємства, необхідно створювати свої власні банки, ощадні спілки, позичкові спілки, кредитні товариства, власні парцеляційні банки.

Архівні документи свідчать, що кредитні (і не тільки) заклади створювалися в різних населених пунктах західноукраїнських земель, що належали тоді до складу Австро-Угорщини. Наприклад, тільки на території дії Чортківського окружного суду (нині – Тернопільська обл.) станом на 29 листопада 1911 р. діяло 225 кредитних і господарських товариств [2, арк. 1–10].

Величезний ґрунт для розвитку корпоративного руху на західноукраїнських землях, зокрема в Галичині, підготувала львівська «Просвіта», діячі якої стали першими носіями загальної і господарської культури у наших селах. Засновані за допомогою «Просвіти» установи перетворюються на провідні українські економічні об'єднання. За сприяння «Просвіти» виникли страхове товариство «Дністер» та банк із такою ж назвою.

Економічну діяльність «Просвіти» відображено у численних програмних книжках та публікаціях юридичного спрямування, а саме: «Про шпихліри і крамниці» (1893 р.), «Про сільські каси позичкові і шадничі» (1894 р.), «Порадник для крамниць» (1894 р.), «Про спілки ощадности і позичок» (1900 р.), «Про нові спілки господарські» (1904 р.). Першим українським підручником із торгівлі стала «Наука о товарах»

(1906 р.) [3, с. 101].

Ці видання надавали суттєву допомогу підприємцям під час започаткування та здійснення своєї діяльності. Сюди належить «Порадник торговельний», авторами якого є просвітянські активісти Кость Левицький та Іван Петрушевич (виданий у Львові 1905 р. з ініціативи та на кошти товариства «Просвіта»). Автори дають загальні відомості про торгівлю, організаційні форми заснування торговельних підприємств, облаштування торговельних приміщень, викладку товарів, збереження товарних запасів. Окремо акцентують на вимогах щодо здійснення розрахунків, ведення документації, додатково подають зразки купецького діловодства, тобто документації, яка повинна вестися торговельними закладами.

Дуже велику увагу «Просвіта» приділяла навчанню фахівців економічного профілю. Із цією метою були організовані торговельні курси, до програми яких належали такі напрями навчання: «купецьке книговодство, наука про торгівлю та купецькі звичаї, торговельне законодавство, купецькі рахунки, товарознавство, торговельна переписка, касове діловодство, торговельна географія, спілництво, торговельні вправи та ін.» [4, с. 65]. Варто зазначити, що і в подальшому активісти товариства відігравали значну роль у підготовці фахівців фінансово-економічного профілю як під час існування Західноукраїнської Народної Республіки, так і в період перебування уряду ЗУНР в екзилі.

1899 р. перехопивши економічні ініціативи у «Просвіти», головним органом кооперації стало товариство «Сільський господар», яке дуже швидко перетворилось на потужну фінансово-економічну спілку. З 1909 р. реорганізоване Крайове товариство «Сільського господаря» «стало одним з найважливіших хліборобських організацій в тодішній Австрії та відіграло дуже важливу роль в історії українського галицького села» [5, с. 144–145].

Активісти товариства «Сільський господар», як і діячі «Просвіти», дбали про розвиток села, оскільки чудово розуміли його першочергове значення у розбудові фінансово-економічної діяльності на західноукраїнських землях в майбутньому.

Найбільш типовою формою для західноукраїнської кооперації в період перебування у складі Австро-Угорської імперії була кредитна кооперація. Це пояснюється тією обставиною, що кредит був найбільш оптимальною формою існування кооперативів та їх фінансово-економічного розвитку. Саме це спричинило суттєве збільшення вкладів населення в різноманітні кредитні організації. Така тенденція, пов'язана із ростом кредитних спілок, посприяла утворенню Крайового кредитного союзу, який об'єднав і підпорядкував собі

значну частину українських кредитних кооперативів. Із заснуванням кредитного союзу, на нашу думку, значною мірою на західноукраїнських землях поживався кооперативний рух.

На початку ХХ ст. у Західній Україні налічувалось всього понад тисячу різних фінансових закладів (охоплюючи ощадні каси, позичкові товариства, кредитні кооперативи тощо. Загалом у Східній Галичині до Першої світової війни було майже 7 тис. різних громадських організацій, здебільшого кооперативного типу, що об'єднували 500 тис. осіб [6].

Отже, починаючи з останньої чверті ХІХ століття, кооперативний рух на західноукраїнських землях набув достатньо потужного розвитку. Він став важливим компонентом фінансово-економічного розвитку та одним із головних чинників національного піднесення українського народу.

1. Левицький К. Про сільські каси позичкові і щадниці / К. Левицький. – Львів, 1894. – 72 с.

2. ЦДІАЛ. Фонд 428 «Ревізійний союз руських кооперативів, м. Львів». – Опис 1. – Спр. 72.

3. Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина ХІХ ст. – кінець 30-х років ХХ ст.) / Борис Савчук. – Івано-Франківськ, «Плай», 1999. – 133 с.

4. Творидло М. П'ятдесятилітня діяльність «Просвіти» на полі економічним / Микола Творидло. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 98 с.

5. Качор А. Мужі ідеї і праці. Андрій Палій і Андрій Мудрик творці «Маслосоюзу» і модерної української молочарської кооперації в Західній Україні / Андрій Качор. – Вінніпег–Торонто–Клівленд, видання «Братства Масло союзників» у Канаді та ЗСА, 1974.

6. Слабченко М. Матеріали до економічно-соціальної історії України ХІХ століття / М. Слабченко. – Х., 1925. – 318 с.

Шевців М.Б.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ЗНАЧЕННЯ МОРАЛЬНИХ НОРМ ДЛЯ ОФІЦЕРА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Моральні норми та правила не є чітко встановленими у

суспільстві і кожна особа має можливість самостійно трактувати ті чи інші дії, як моральні чи антиморальні. Проте мораль є завжди одною, не в залежності від суспільства і його сприйняття. Засади справедливості, чесності, гідності та інших складових сфери моралі завжди будуть сталі, не зважаючи на суб'єктивне ставлення індивіда чи суспільства. У суспільстві мораль виступає як істина, такий спосіб поведінки який не суперечить ні позитивним нормам встановлених в даному суспільстві, ні природному праву.

Сучасна війна – це надзвичайно екстремальна ситуація для функціонування психіки, яка випробовує на міцність і стійкість всі компоненти психіки людини – взагалі, та психіки військовослужбовця – зокрема. Будь-яка війна, будь-який бій мають свій внутрішній психологічний зміст, тобто він, у першу чергу, спрямований на приголомшення психіки людини [1, с. 28]. Тому, внутрішній імператив службового обов'язку військовика, необхідно розглядати у контексті його морального та психологічного станів як основних показників впливу моральних норм.

Мораль завжди була і залишається вагомим стримуючим важелем у суспільстві, на який не рідко опиралася держава. Зокрема, Міністерством оборони України 21 травня 2013 року видано Наказ № 335 «Про затвердження Інструкції про порядок оцінки морально-психологічного стану особового складу в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України». Даний наказ визначає організацію, зміст вивчення та оцінку морально-психологічного стану особового складу, а також порядок визначення ступеня відповідності морально-психологічного стану особового складу. У структурі морально-психологічного стану виділяються такі взаємопов'язані оціночні компоненти: морально-етичний; військово професійний; психологічний [2, п. 2.2]. Морально-етичний компонент проявляється через світогляд особистості, своєрідність реагування військовослужбовців на моральні та етичні аспекти фактів, подій, обставин відповідно до сформованих моральних цінностей. Він визначається такими критеріями: ставленням до військової служби; відношенням до виконання конкретних службових завдань, що стоять перед підрозділом, військовою частиною, з'єднанням (ступінь розуміння їх необхідності); ставленням і ступенем дотримання позитивних військових традицій; рівнем дисциплінованості, моральної та психологічної стійкості до негативних явищ; рівнем взаємовідносин у військовому колективі [2, п. 2.3].

Законодавець закріплює такий стан військовослужбовця при якому моральні норми виконуватимуться ним на підсвідомому рівні, без чітко встановлених приписів. Військовослужбовець є найбільш

яскравим прикладом реалізації моральних норм під час воєнних дій. Стійкий морально-психологічний стан військовослужбовця дозволяє підтримувати порядок і дисципліну в ході воєнних дій.

На основі дотримання чи нівелювання норм позитивного права формується правова культура особи, аналогічно моральна культура особи формується на основі норм моралі.

Рівень розвитку моральної культури особистості може вимірюватися через систему функціонально пов'язаних показників: знання основних моральних правил, норм, вимог, приписів, принципів та ідеалів суспільства; оцінка їх як соціально справедливих, доцільних, необхідних, таких, що сприяють як суспільному прогресу в цілому, так і всебічному гармонійному розвитку особистості зокрема; втілення їх у повсякденній поведінці, різнобічній діяльності, спілкуванні; соціально значуща мотивація поведінки і діяльності; дотримання вимог обов'язку і совісті у складних життєвих ситуаціях і навіть в екстремальних умовах; потреба і здатність (здібність) до постійного морального самовдосконалення. Головним критерієм оцінки рівня моральної культури виступає моральна поведінка людини, її моральні ідеали, ставлення до інших людей, колективу, суспільства, міра гуманності, яку особистість виявляє в соціальній діяльності і яка виражає ступінь її моральної необхідності. Основною функцією моральної культури особистості є регулювання моральної складової будь-якої діяльності і моральних стосунків людини з собі подібними [3].

Нерідко в обставинах воєнного часу моральна культура особи не відповідає її реальним вчинкам. Це може бути зумовлено як і невідповідністю наказів та норм відповідних актів, які повинен виконувати військовослужбовець моральним засадам, так і неможливістю швидкої оцінки ситуації через екстремальні обставини.

Важливою складовою моральної культури офіцера є здатність і готовність до моральної рефлексії (самопізнання, самоаналізу, самооцінки), саморегуляції і, нарешті, самовиховання (самовдосконалення). Необхідність в моральному вдосконаленні соціально зрілої особистості переживається як потреба і стає джерелом її активності. Офіцер мусить бути відповідальним за свою професійну і загальнокультурну самоосвіту. У процесі самовиховання може переборюватися емоційна глухота, нещирість нетерпимість, догматична прямолінійність тощо, а також вироблятися моральні якості, які підносять особистість як людину і фахівця. Чим вище моральна культура, тим ефективніше офіцер виконує громадські й службові обов'язки, тим відповідальніше ставиться до процесу і результатів своєї громадської та професійної діяльності. І навпаки, низька моральна культура може звести нанівець лідерський

потенціал офіцера, тобто він може втратити лідерський «капітал» в очах колективної чи, ширше, громадської думки. Формування високого рівня моральної культури офіцера відбувається шляхом розвитку у нього морально-етичних якостей, до них можна віднести наступні: мудрість – розуміння способів та засобів для досягнення соціально-корисних, особистісно-важливих цілей та вміння належним чином використовувати ці засоби; гуманізм – визнання за іншим права на суб'єктивні цінності життя, створення умов для повного розкриття та самовиразу особистості, визнання за кожним права на успіх та благополуччя; альтруїзм – відношення до іншого за принципом рівності, визнання за іншим прав, якими володієш сам; справедливість – відноситись до інших так, як ми б хотіли, щоб вони відносились до нас; стриманість – полягає у розумному самообмеженні у задоволенні потреб; милосердя – бажання та готовності поділитися з ближнім духовними та матеріальними цінностями, здатності визнавати за іншою людиною права на помилку, уміння підняти над оцінкою дрібних обставин та бажання підтримати того, хто помиляється. Зазначені морально-етичні якості є джерелом морального авторитету особистості офіцера (військового керівника). Моральний авторитет офіцера визначається як сила морального впливу, що спирається на особисті духовні якості, що одержали визнання людьми. Моральний авторитет залежить не стільки від посади, положення, скільки від особистих якостей: справедливості, розвинутого інтелекту, чесності, скромності, турботи про людей, мужності. Потрібно, щоб командира поважали не тільки як офіцера, але як знавця своєї справи, як розумної людини, як керівника. Але поряд із моральним авторитетом офіцера можна спостерігати і псевдо авторитет, який може сформуватися в умовах, коли конкретна особа створює ілюзію своєї особливої значимості, знань, заслуг, якостей, можливостей тощо. [4].

Важливе місце серед способів налаштування національного духу у військовослужбовців посідають методи морально-психологічного забезпечення військової дисципліни. Він спрямовує дух особи на дотримання нею ортодоксальних принципів життя на війні.

Методи морально-психологічного забезпечення військової дисципліни – це способи і прийоми впливу на свідомість, підсвідомість, мотиваційну, емоційно-почуттєву і вольову сферу психіки військовослужбовця, його поведінку і військово-професійну діяльність з метою досягнення бездоганного ставлення до виконання службових обов'язків. До них належать: методи довір'я, поваги до особистості військовослужбовця та її гідності; методи формування свідомості особистості воїна (переконання, заохочення, примус); метод особистого прикладу командира (начальника); метод доручення підлеглому; метод

вправи; метод створення виховуючих ситуацій; метод осуду негідної поведінки військовослужбовця; психодіагностичні, психокорекційні, психореабілітаційні методи тощо. Форми морально-психологічного забезпечення військової дисципліни – це організаційні заходи, які цілеспрямовано плануються, ретельно готуються і якісно проводяться з метою усвідомлення військовослужбовцями вимог законів, статутів, моральних норм поведінки та їх свідомого неухильного дотримання. Найчастіше застосовуються індивідуальні і групові форми морально-психологічного забезпечення військової дисципліни [5, с. 48]. Зазначені методи та форми морально-психологічного забезпечення військової дисципліни допомагають створити середовище в якому дотримання моральних та позитивних норм є презумпцією. Необхідною умовою ефективного застосування вказаних методів та форм морально-психологічного забезпечення військової дисципліни є авторитет військового керівника, який можливий лише при його високому рівні морального духу та культури як наочного прикладу для військовослужбовця.

Моральна культура особистості військового керівника може бути визначена як якісна характеристика морального розвитку і моральної зрілості особистості офіцера, що проявляється на трьох рівнях: культура моральних почуттів, яка є вираженням здатності особистості до співчуття, співпереживання, милосердя, тобто відчувати чужу біль і радість як власні; культура етичного мислення як раціональна складова моральної свідомості. Вона виражається у знанні моральних вимог суспільства, у здатності людини свідомо обґрунтовувати цілі і засоби діяльності. Цей ціннісно-орієнтуючий і програмуєчий рівень моральної культури залежить від світогляду особистості, етичних знань, переконань і забезпечує внутрішнє сприйняття моральних цілей і засобів; культура поведінки, за допомогою якої реалізується поставлені і прийняті моральні цілі. У ній, в кінцевому результаті, виражається життєва позиція людини. Культура поведінки характеризується здатністю особистості до морального вибору і практичної реалізації цілей, задумів, рішень у відповідності до пануючих моральних цінностей. Нарешті, моральна культура особистості проявляється в усій системі її поглядів і переконань, повсякденній поведінці, конкретних вчинках, що здійснюється нею у різних видах діяльності. Вона проявляється у будь-якому виді особистісної культури (політичної, правової, естетичної, професійної тощо), у тій мірі, в якій будь-який вид людської діяльності має моральний «вимір», моральний аспект [4].

Отже, як бачимо військовий керівник повинен бути наділений цілою низкою моральних та духовних якостей для можливості належного

налаштування бойового та морального духу у військовиків. Досвід організації виховної роботи в Українській армії за період незалежності показав, що основними напрямками морально-психологічного забезпечення є: формування у військовослужбовців наукового світогляду, менталітету українського народу, усвідомлення внутрішньої та зовнішньої політики держави, свідомого ставлення до мети, призначення та завдань Збройних сил України, розвиток патріотичної свідомості, духовної готовності до захисту Батьківщини; розвиток в особового складу високих морально-психологічних і бойових якостей, звичок до суворого дотримання норм і правил загальнолюдської моралі та воїнського етикету, чесності, гуманізму, колективізму, товариства та взаємодопомоги, довіри до командирів і начальників, дисциплінованості, прагнення до удосконалення бойової майстерності та виконання за будь-яких умов бойового завдання; формування та підтримка у особового складу високої психічної стійкості та готовності, здатності ефективно діяти в екстремальній обстановці, стійко переносити труднощі та тягар військової служби, виявляти рішучість, ініціативу, самостійність і бойову активність під час виконання бойових завдань; сприяння зміцненню психічного, психофізіологічного і фізичного здоров'я військовослужбовців, розвиток у них витривалості, спритності, швидкості, здатності діяти в умовах великих моральних, фізичних, психічних і психофізіологічних навантажень, підвищення стійкості організму до впливу стрес-факторів й умов бойової діяльності, формування стійких волевих якостей; психологічна допомога і реабілітація військовослужбовців, що отримали бойові, психічні травми, надання їм соціальної та правової допомоги тощо.

1. Ягупов В. В. Морально-психологічне забезпечення: Курс лекцій / Київ Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2002. – 345с.

2. Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Інструкції про порядок оцінки морально-психологічного стану особового складу в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України»: за станом на 25 лютого 2015р. / [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>

3. «Мир», що вбиває справедливість, та війна, яка стоїть на її захисті [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua>.

4. Методичні рекомендації щодо проведення психологічної підготовки особового складу Збройних сил України [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua>

5. Ягупов В.В. Військова психологія: Підручник. – Київ: Тандем, 2004. – 656 с.

Шейна А.М

здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ДЕМОКРАТІЯ ЯК ОНТОЛОГІЧНА ОСНОВА ПРИНЦИПУ ДЕМОКРАТИЗМУ У ПРАВІ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Демократія як суспільно-політичне явище пройшла складний і тривалий шлях багатовікового розвитку. Демократія має багато типів, форм, особливостей вияву. Вчення про демократію свідчить, що вона є одним із методів організації і здійснення політичної влади, функціонування політичної системи, різновидом політичного режиму, державно-політичного устрою, державного ладу, знаряддям певних суспільних сил для проведення своєї політики тощо. Демократія є багатоаспектним явищем. Щоб наблизитися до її сутності слід проаналізувати її поняття та основоположні ознаки у взаємозв'язку із державною владою, громадянським суспільством, правом.

Поняття «демократія» в юридичній науці визначають як народовладдя або владу народу, його пов'язують із правами людини, свободою і рівністю громадян. Ю. Шемшученко вважає, що демократична держава постійно, всебічно і повно виражає волю народу. Під нею вчений розуміє як загальну волю народу, так і волю окремих соціальних груп, спільностей та волю кожної окремої особи – людини і громадянина [7, с. 13]. Іншими словами, демократичною є та держава, яка здійснює владу народу з його волі та відповідно до його волі.

Отже, в основі демократії лежить процес легітимації держави і державної влади народом. Держава за умов демократії перетворюється на інструмент забезпечення суспільної волі та суспільних потреб. В демократичній державі не тільки влада існує для народу, а й сам народ є владою, народне благо здійснюється не тільки для народу, а й через народ. В цьому сенсі фундаментом демократії виступає народовладдя, яке тлумачиться як належність усієї суспільної влади, в тому числі державної, народові, вільне здійснення народом цієї влади відповідно до його суверенної волі в інтересах як всього суспільства, так і кожної людини. Тому головною передумовою утвердження демократії є народовладдя [1, с. 39-40]. Легітимація є постійним процесом народовладдя, який не завершується на стадії делегування владних повноважень, а передбачає

право і можливість громадян брати безпосередню участь у прийнятті важливих правових та політичних рішень, а також контролювати процедуру реалізації прийнятих рішень [4, с. 272].

Демократія є складним явищем соціокультурного буття, сталою філософською, правовою та політологічною категорією і врешті основною парадигмою громадянського суспільства та правової держави. Лише демократична держава може забезпечити необхідні умови для існування громадянського суспільства і тільки громадянське суспільство здатне підтримати демократичну державу. Лише в демократичній державі з розвиненим громадянським суспільством досягається баланс у взаємовідносинах держави і суспільства [4, с. 116]. Отже, демократія має своєю опорою й успішно функціонує в умовах розвинутого громадянського суспільства, а громадянське суспільство в свою чергу є ознакою демократії.

Важливим чинником демократизації суспільного життя, становлення громадянського суспільства, проголошення влади народу, побудови демократії загалом є право. Демократія може ефективно функціонувати лише за умови встановлення ефективних правових зв'язків, проголошення і реалізації принципу верховенства права. Демократія формується на підставі суспільних відносин, право є регулятором суспільних відносин, а відтак демократія формується за допомогою права. Право складає зміст демократії, а демократія є формою, способом існування і реалізації права.

Сучасне праворозуміння розглядає право як міру свободи і рівності, що відображає панівні уявлення про справедливість і потреби суспільного розвитку, основи яких складаються в процесі повторювальних суспільних відносин, що визнаються, гарантуються та охороняються державою. Таким чином, право є продуктом, виразом інтересу суспільства, яке в правовій сфері виступає у вигляді «народу». Головною функцією законодавця як офіційного представника народу є формалізація права в законі, тобто створення такого нормативного поля, яке відповідає б інтересам та потребам народу [2, с. 497].

Сьогодні особливого значення для розуміння сутності демократії набуває роль прав і свобод людини і громадянина, необхідність їх всебічного гарантування і захисту. Вважають, що розуміння демократії не обмежується легітимністю влади, а передбачає додержання прав і свобод громадян. Демократія гарантує громадянам ті основні права і свободи, які недемократичний лад надати не може.

Отже, демократія може здійснюватися через реалізацію і гарантування захищених законом демократичних прав і свобод людини. Демократична держава покликана забезпечити весь комплекс

прав людини, передбачених чинним законодавством. Реалізація і гарантування усього комплексу прав і свобод людини є головною формою здійснення демократії [2, с. 499].

Однією з основоположних ознак демократії, характерною для усіх її форм та концепцій є законність. Демократія не може бути над законом чи поза законом, вона існує тільки в межах закону. Законність виступає як найбільш ефективний, гуманний, справедливий режим суспільно-політичного життя, а будь-яке відхилення від його принципів, їх недооцінка призводять до порушення законності, приниження її соціальної цінності, ефективності правового регулювання в цілому [3, с. 474]. Прийняття закону означає не тільки те, що він є санкціонованим державою, а й те, що він виражає загальну волю. Це означає, що, приймаючи закони, держава не просто закріплює свої ідеї (думки), які набувають статусу загальнообов'язкових та санкціонованих державою норм (правил поведінки), а й повинна видавати такі приписи, які б відображали зміст загальної волі народу. Остання вимога реалізується завдяки принципам рівності та участі у законодавстві [1, с. 108].

Підкреслюючи панування закону, слід вказати й на те, що розуміння права і закону не ототожнюються та є відмінними за своїм змістом. Для прикладу у тоталітарних режимах, деспотичних формах правління самі закони виступають проявом сваволі. Відтак, у законодавстві повинні відобразитися принципи гуманізму, справедливості, свободи, рівності, верховенства права. Тільки при наявності законодавства, яке відповідає об'єктивній природі суспільних відносин, основним принципам права, ідеям свободи, гуманізму і справедливості, забезпечується режим законності [3, с. 470]. Отже, сам факт формального існування значної кількості норм права ще не є запорукою становлення режиму законності та нормального функціонування демократії. Для цього юридичні норми повинні відповідати вимогам права, їх слід дотримуватися, ними повинні керуватися у повсякденному житті.

Законність тісно пов'язана із правопорядком. Особливого значення набуває погляд на правопорядок як на реалізовану законність. У формуванні правопорядку законність виступає не тільки як основоположний принцип діяльності державних органів, посадових осіб і громадян. Оскільки правопорядок не може сформуватися як наслідок лише принципу, то більш доцільним є визнання правопорядку як результату реалізації всіх правових приписів відповідно до принципу законності. Відтак, основою правопорядку виступає не законність, а право. Законність розглядається як умова правопорядку [5, с. 616]. Стабільний і міцний правопорядок можливо встановити лише там, де

існує режим дійсної демократії, авторитет і повага до закону, де створені умови для неухильної дії права, впевненості громадян у непорушності їхніх прав, в тому, що будь-які порушення юридичних норм будуть виявлені й покарані [6, с. 446].

Таким чином, враховуючи вищенаведені ознаки, які на наш погляд, найбільш повно відображають зміст демократії, поняття демократії слід визначити як владу народу, який делегує державі частину своїх повноважень і зберігає за собою невід'ємне право брати участь у процесі державного управління, формує уявлення про право, яке відображає основоположні ідеї, бажання і цінності людей та проявляється у вигляді прав і свобод людини, які реалізуються у громадянському суспільстві, становлять основу правопорядку та гарантуються державою шляхом їх закріплення у законодавстві.

Отже, демократія потребує ефективного механізму взаємодії держави з інститутами громадянського суспільства, обмеження державної влади правами та свободами людини, їх закріплення у законодавстві. Це складає зміст принципу демократизму, який передбачає участь громадян у забезпеченні широти, непохитності та гарантованості прав і свобод людини, відшукуванні найбільш оптимальних шляхів вирішення конфліктів між державою і суспільством. Принцип демократизму передбачає, що держава з одного боку повинна створити умови для участі населення в управлінні справами держави, а з іншого закріпити в юридичних нормах права і свободи людини і громадянина.

1. Демократія та право: проблеми взаємовпливу і взаємозалежності: Матеріали міжнар. наук. конф. (26 жовт. 2007 р., м. Київ) ; За ред. акад. АПрН України О.В. Скрипнюка. – Х.: Право, 2008. – 296 с.

2. Загальна теорія держави і права : підручник / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. – Харків : Право, 2009. – 584 с.

3. Кельман М.С. Загальна теорія держави та права : підручник / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. – К.: Кондор, 2005. – 609 с.

4. Наливайко Л.Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія / Л.Р. Наливайко. – Х.: Право, 2009. – 598 с.

5. Теория государства и права: учебник для вузов / под ред. проф. В.М. Корельского и проф. В.Д. Перевалова. – 2-е изд., изм. и доп. – М.: Изд-во НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М), 2002. – 616 с.

6. Теория государства и права: учеб. для юрид. вузов / под общ. ред. А.С. Пиголкина. – М.: Городец, 2003. – 540 с.

7. Шемшученко Ю.С. Основи конституційного ладу України / Ю.С. Шемшученко // Конституційне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – Т. 2. – К.: Юрид. думка, 2008. – 800 с.

Шишко В.В.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*),

Шишко В.Й.

старший викладач кафедри інформатики
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПРОБЛЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В СВІТЛІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

Становлення місцевого самоврядування в Україні є частиною конституційної реформи, яка переслідує глобальну мету - побудову демократичної, правової держави. Тому реформу цього інституту необхідно розглядати в безпосередньому зв'язку з загальними проблемами державного будівництва в нашій країні.

Видатний правознавець XIX століття А.Д. Градовський зазначав, що поняття самоврядування – це поняття політичне, яке визначається ступенем участі суспільства не тільки в адміністративних справах місцевості, але і в загальнодержавному управлінні. Він вважав, що органи самоврядування є не тільки інструментом задоволення потреб населення, а й засобом підтримки даного державного порядку [1].

Інтерес до проблем самоврядування в нашій країні став відроджуватися в другій половині 80-х років, коли була визнана необхідність переходу від адміністративно-біюрократичних методів управління до демократичних. Поступово став окреслюватися підхід до місцевого самоврядування як до самостійного рівня здійснення належної народу влади. Стверджувалося, що демократичний устрій суспільства можливо лише при виділенні органів місцевого самоврядування із загальної системи органів державної влади. Так, в ст. 5 Конституції України проголошено, що народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [2, ст.5].

Питання про місце і роль місцевого самоврядування в системі державної влади в нашій країні не вирішене остаточно. У суспільній думці переважають дві протилежні точки зору. Прихильники першої, акцент роблять на незалежності місцевого самоврядування від державної влади. Представники іншої стурбовані, насамперед, можливістю настання управлінського хаосу, що в сучасних умовах може призвести до федералізації чи навіть розпаду країни. Безперечно, побоювання і перших, і других є обґрунтованими. Теоретична суперечка триває і в науці.

Всі погляди, які склалися історично стосовно характеру місцевого самоврядування, можна звести у дві теорії: громадську та державну. Громадська теорія виходить з того, що існує два основних види публічної влади: державна влада і влада місцевого самоврядування. Першу від імені всього суспільства здійснюють центральні державні органи та їх представники на місцях. Другу від імені місцевого населення реалізують обрані ним органи - ради, комітети, голови міських і сільських громад тощо. Посадові особи місцевого самоврядування є органами не держави, а місцевої громади. З цього положення робиться наступний висновок: самоврядні органи є самостійними юридичними особами, всяке незаконне втручання держави у справи громади є порушенням її прав. Найбільш видними представниками громадської теорії місцевого самоврядування в нашій країні вважалися А.І. Васильчиков і В.Н. Лешков. Громадська теорія самоврядування отримала поширення у 60-х роках XIX ст. [3, с.21].

Державна теорія трактує місцеве самоврядування як відносно децентралізовану форму державного управління на місцях. Джерелом повноважень муніципальних органів є державна влада. Однак, на відміну від державного управління, місцеве самоврядування здійснюється не урядовими чиновниками, а самими населенням безпосередньо і через виборних представників. Прихильники цієї теорії не заперечують, що місцеве самоврядування володіє певною автономією, самостійністю у вирішенні місцевих питань, але при цьому залишається частиною єдиного державного механізму, елементом цілісної структури управління суспільством. Творцями даної теорії вважаються видатні німецькі правознавці Лоренц Штейн і Рудольф Гнейс.

У юридичній науці державна теорія отримала поширення у 70-х роках XIX ст. В даний час, зважаючи на поданий у парламент проект змін до Конституції України щодо децентралізації влади [4], за ступенем впливу на законотворчий процес і практику будівництва місцевого самоврядування, вона поступається громадській теорії.

Обидві теорії, на наш погляд, містять як правильні, так і неправильні висновки. Громадська теорія цілком обґрунтовано відстоює думку про те, що органи місцевого самоврядування повинні бути виділені із загальної системи державної адміністрації. Саме тому вона слугує базою в боротьбі проти надмірної централізації. У той же час важко припустити дієвість положення про повну відособленість органів місцевого самоврядування від органів державної влади. Слушною є теза державної теорії про тісний взаємозв'язок державної влади та влади органів місцевого самоврядування. Не викликає сумніву й проголошення пріоритету державної влади (як влади, що виражає інтереси всього суспільства) по відношенню до влади територіальної громади. У той же час, зберігається небезпека посилення бюрократичної опіки над самодіяльністю населення на місцях.

Очевидно, що в управлінні місцевими справами нерозривно переплітаються громадські та державні риси. По дорозі такого об'єднання вже пішли країни Західної Європи. Про це свідчать реформи місцевого самоврядування 80-х років.

Використання найбільш адекватних сучасним умовам висновків обох теорій, дозволить комплексно підійти до вирішення питань місцевого самоврядування в нашій країні. У специфічних умовах сучасного періоду, в яких сьогодні перебуває Україна, наріжним каменем такого комплексного підходу повинна стати ідея поєднання самостійності місцевого самоврядування, достатня для задоволення місцевих потреб, з відповідальністю, що сприятиме зміцненню української державності.

1. Градовский А.Д. Начала русского государственного права. / А.Д. Градовский. –Т. 3. Органы местного самоуправления.– СПб., 1883. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://constitution.garant.ru/science-work/pre-revolutionar/3988988/chapter/45/#block_300200

2. Конституція України від 26 червня 1996 р. із змінами, внесеними Законами України від 8 грудня 2004 року, від 1 лютого 2011 року, від 19 вересня 2013 року, від 21 лютого 2014 року //ВВРУ.– 1996.– № 30.– Ст. 141.

3. Кузякин Ю.П. Муниципальное право российской федерации: Учебное пособие, 2-е изд., стереотип. / Ю.П. Кузякин. – М.: МГИУ, 2008. – 384с.

4. Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) №2217а від 01.07.2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=55812&pf35401=349779>.

Яремчук В. Д.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ДО ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОГО РОЗУМІННЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Будівництво суверенної Україна поставило чимало проблем, без розв'язання яких немислиме існування самостійної і незалежної держави. Однією з них є, безумовно, поглиблення національної самосвідомості її громадян, їхньої гідності, розуміння свого місця у світовому співжитті народів.

Особливе значення для докорінного поліпшення національних відносин у державі має надання всім націям повної і дійсної самостійності у вирішенні питань національної культури, освіти, для чого почасти ще необхідно викоринити адміністративно-командний та унітарний підходи в галузі культурної і мовної політики.

Різноманітність національних культур – велика соціальна та історична цінність, яка має не тільки духовне, а й соціально-політичне значення. І тут значна роль належить переосмисленню минулого, яке чималою мірою спотворило поняття національного, підпорядкувавши культурну політику союзному центру і проголосивши тезу про культуру, «національну за формою, соціалістичну за змістом». Не витримало випробування часом формування інтеграційно-асиміляційних процесів, насадження єдиних культурних еталонів і так званих раціональних норм у культурі і способі життя, а також практики нав'язування зверху духовних стандартів і критеріїв, вироблених без відома й участі певних національних груп населення, відкидання національних особливостей, своєрідності, духовних цінностей, їх нівелювання під «єдину радянську соціалістичну культуру». Національна ж культура, якщо вона є дійсно такою, залишається національною не тільки за формою, а й за змістом, та існує, поки живе нація.

Втілення в життя загальнолюдських цінностей ще більше підносить роль і значення самобутності кожної нації, національно-етнічної групи, численних і нечисленних народів до розуміння їхньої неповторності в сучасній цивілізації, до необхідності їх всебічного розвитку, дає право на переоцінку минулого, яке почасти дало чимало прикладів нехтування законними вимогами цілих націй, спонукає до недопущення викривлень у національному питанні.

Прагнення створити нову історичну, соціальну та інтернаціональну спільність людей – радянський народ (а ця спільність була проголошена як така, що реально існує в результаті нібито побудови в СРСР розвинутого соціалістичного суспільства) призвело до того, що вирішального значення поступово надавали загальним, не залежним від соціальних і національних відмінностей рисам поведінки, характеру, світогляду людей. Це бачилось як досягнення комуністичного ідеалу єдиного людства, що не знало б ні соціальних, ні класових, ні національних відмінностей.

Однак ідилія теоретичних викладок була спростована життєвою практикою. У духовній сфері, зокрема в культурі й освіті, нагромаджувалися серйозні проблеми, які суперечили загальносоюзним «успіхам».

Деформації часів культу особи і застою, недооцінка значення національної самобутності українського народу, нехтування культурно-етнічними потребами представників інших національностей в Україні (Українській СРР та Українській РСР) загострили проблеми функціонування національних мов, розвитку освіти, культури, державного будівництва тощо. «Українську культуру, мову, національну самосвідомість, історичну пам'ять так довго і ретельно нищили, що треба докласти величезних зусиль, аби їх відродити», – відзначав Президент України Л. Кравчук. Як справедливо вказав Б. Олійник, значно звузилася сфера вживання української мови. Вона звелась до побутової говірки села, спілкування якоїсь частини інтелігенції міста, часткового функціонування у сільських школах і майже зовсім була витіснена з наукового вжитку, урядового діловодства.

Поглиблення процесу національного відродження викликає необхідність піднесення всіх ланок духовного життя. І в цьому контексті чільне місце посідають питання освіти, загальноосвітньої школи, бо, як писав у свій час М. Грушевський, «інакше як на своїй народній українській основі не стане наш народ просвіченим», «велике діло, щоб народ мав школу добру на своїй рідній мові – без сього не може бути він просвіченим, заможним, щасливим».

На забуття були приречені думки, дослідження, праці відомих світовому загалу державних та політичних діячів, істориків, педагогів, які виступали за українську національну школу, за її процвітання, за реалізацію природного права людини навчатися рідною мовою. Зокрема, відомий педагог, вчений С. Русова вказувала, що в Україні, як у дореволюційній Росії, так і протягом певного часу після Жовтневої революції, загальноосвітня школа не відповідала національному духовному складу українського народу, а ще в 1915 р. наголошувала, що

«першим кроком демократизації народної освіти повинна бути її націоналізація, оскільки націоналізуючи народну освіту, можна ввести її в свідомість народів, бо тільки рідна мова є найплототворнішим, найприроднішим органом думки для мільйонів людей».

Протягом майже всього радянського періоду активно проводилась політика оволодіння мовою «міжнаціонального спілкування і єднання народів СРСР». Різноманітні місцеві новації зводились нанівець і викорінювались як шкідливі для соціалістичного будівництва, як прояви українського буржуазного націоналізму. Щодо історичних, історико-правових досліджень, педагогічних пошуків, то вони стосувалися, головним чином, розвитку, становлення загальноосвітньої школи в Українській РСР як частині Союзу, а не як самостійної ланки. Вся науково-дослідницька робота була націлена на підтвердження «мудрої» політики партійно-державних структур московського Центру.

Цілком упевнено можна твердити, що з часу лютневої революції 1917 р. в Росії, протягом державницьких змагань 1917–1921 рр. та й усього радянського періоду школа була в епіцентрі життя народу України. Після поразки українських національних державницьких утворень, громадянської війни йшла боротьба за ліквідацію неписьменності, становлення національної освіти, культури і у цьому процесі саме школі відводилась вирішальна роль.

З часу становлення українських шкіл було нагромаджено чимало корисного досвіду у плані вирішення національного питання, задоволення освітянських запитів тих національних меншин, які проживали на території України у 20-х – на початку 30-х рр. Вивчення досвіду загальноосвітніх шкіл республіки є особливо привабливим і повчальним для сьогодення, коли постала потреба у відродженні загальноосвітніх шкіл для представників національних меншин; зумовлюється певною недостатністю об'єктивних філософсько-правових оцінок в історії загальноосвітньої школи в Україні радянського періоду, особливо за часів застою щодо аналізу планомирного проведення русифікаторської політики, стану україномовних та інших національних шкіл у республіці протягом багатьох десятиліть в умовах тоталітарного режиму в СРСР, нав'язування великодержавницьких стереотипів.

Чималий інтерес викликає і становлення саме національної школи в час зміцнення незалежності Української держави. Це зумовлено хоча б тим, що громадянське суспільство в Україні творять 135 національностей, представники яких живуть на її території та є її громадянами. Не можна відкинути того, що якщо Україна до 1990 р. була однією з перших за рівнем освіченості у світі, то за даними ООН,

які були оприлюднені у Зверненні Всеукраїнського освітянського віче до делегатів II з'їзду освітян України у 2001 р., стала у четвертому десятку країн, відстаючи від більшості європейських країн, у т.ч. Російської Федерації, Республіки Беларусь, Литви, Естонії.

Далеко не кращим є оцінки й теперішні. Щодо україномовної освіти, то ще порівняно недавно офіційний представник МЗС Росії А. Несторенко заявив, що в Росії відсутні запити від української діаспори на відкриття шкіл з українською мовою викладання. Це, за його словами, очевидно, пояснюється близькістю східнослов'янських мов і культур, загальною історією і єдиною православною християнською вірою (в Росії, за його ж словами, за даними російського перепису населення 2002 р., загальна кількість українців становила майже три мільйони людей).

Проблема державного підходу у галузі освіти в Україні залишається досить складною й на рівні вищих державних органів. Таких прикладів достатньо. Зокрема, вимога міністра освіти і науки України І. Вакарчука навесні 2008 р. щодо повного переходу на викладання українською мовою протягом трьох років у вищих навчальних закладах, викликала агресивну реакцію заступника голови Верховної Ради АР Крим М. Бахарєва (депутата від КПУ; першого заступника голови Російської общини Криму), який заявив, що кримська влада має подати до суду на І. Вакарчука «за розпалення міжнародної ворожнечі» та закликав «давайте оголосимо його персоною нон-грата, або я йому морду наб'ю».

Активно продовжується обробка суспільної думки відносно національної належності тієї чи іншої групи населення в Україні, деякі політичні сили (як всередині країни, так і зовні) продовжують висувати різноманітні територіальні претензії, збройно порушують територіальну цілісність України та розпалюють ворожнечу між громадянами України різних регіонів. І все це прямо чи опосередковано стосується підростаючого покоління, учнів загальноосвітніх шкіл нашої держави, які втягуються в ці процеси, стосується проблем об'єднання тих зусиль, які спрямовані на створення справді демократичної і цивілізованої системи освіти, яка б базувалася на зрозумілій та національно-врівноваженій правовій основі, кращих досягненнях світової освітянської думки. У той же час ще в 1845 р. Т. Шевченко у своїй поемі «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє послініє» застерігав:

*«Не дуріте самі себе,
Учітьсь, читайте,
І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь»..*

ЄДНІСТЬ ЯК ВЛАСТИВІСТЬ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Наявність кризових явищ, конфліктність у владній сфері, що складають загрозу державній цілісності, вказують про існування серйозних проблем політичної, громадянської і правової єдності суспільства і напряду пов'язані з відсутністю єдності в організації державної влади в Україні.

В Конституції України відсутня норма, яка фіксує поняття єдності державної влади, однак зміст функціональних складових трьох гілок влади, механізм стримувань і противаг вказують на вимогу становлення такої єдності.

Не викликає сумніву, що наявність єдиної системи державної влади, її функцій забезпечує захист суверенітету країни, її незалежність, державну цілісність і державну недоторканість, захист прав і свобод людини і громадянина. Крім того, принцип єдності державної влади реалізується в єдиній правовій політиці, в системі державного регулювання і управління

Проблема єдності і поділу влади завжди залишається відкритою в умовах демократичного суспільства. Кожна гілка влади сама по собі є складним утворенням. Як необхідність, вона перебуває у тісному зв'язку з іншою гілкою влади. При виконанні окремих функцій з управління державними справами кожна гілка влади неминуче прагне вторгнутись у сферу діяльності інших гілок. При всьому цьому всі вони існують в умовах системи стримувань і противаг задля дотримання єдності у державно-управлінській сфері. В умовах розвитку правової держави вимоги встановлення жорстких рамок забезпечення повноважень трьох гілок влади, створення спеціальних засобів контролю з боку суспільства, особливі інструменти їх самообмеження є чи не головним принципом їх функціонування. На жаль, в реальному житті взаємодія між органами державної влади здійснюється тільки в певних випадках і в певному порядку.

У змісті другої аксіоми влади І.О. Ільїна відмічає, що державна влада в межах кожного політичного союзу має бути одна. При цьому таку єдність слід розглядати не в сенсі неподільності функцій і компетентності, а в сенсі єдиного організованого волеспрямування, що виражається в єдності здійснюваного права, однакової праворозуміння. Оскільки природна повнота не може бути двозначною, то і її вираження в позитивній формі може бути тільки єдиним. Отже, і влада, яка

монополюю здійснює таке вираження, може бути тільки одна [1,137]. Таким чином, для О.І.Львіна єдність державної влади означає її одиничність, неможливість співіснування двох рівновеликих влад, монополію державної влади на формулювання природного права у вигляді позитивних норм і, як наслідок, єдність праворозуміння (правозастосування, право тлумачення).

Тривалий час єдність державної влади розглядалась під кутом зору доктрини єдності і розподілу влади. Теорія поділу влади, незважаючи на тривалий період її розроблення і практичного втілення, на сьогодні містить ряд невирішених питань. Одним із таких є питання збереження єдності влади з урахуванням її поділу.

Варто відмітити, що поділ влади в усіх прибічників цієї теорії не означає повного відособлення її видів. Так, ще І.Кант відмічав, що гілки влади мають «взаємно доповнювати одна одну, зберігаючи необхідний зв'язок і узгодженість для блага держави» [2, 236].

Характерною у зв'язку з цим є думка вітчизняних учених, які звертають увагу на неподільність державної влади і розглядають її як цілісну систему, вважаючи за необхідність розподіляти лише її окремі функції. Звідси, розподіл компетенції не означає роз'єднання чи роздроблення владної системи, а швидше збалансування владних повноважень.

Варто наголосити про особливі форми прояву єдності гілок влади, а саме – спостерігати про наявність нормотворчих у виконавчій і судовій гілках влади, виконавчих – у законодавчій і судовій, і судових – у законодавчій і виконавчій згідно конституційних норм. Це відбувається завдяки здатності правових норм проникати у суміжні види діяльності, переходити від однієї влади до іншої.

Таким чином, можна стверджувати, що єдність державної влади проявляє себе через наявність конкретних юридичних ознак, які полягають у тому, що система державних органів, утворених відповідно до конституції, наділена всіма повноваженнями, які необхідні для функціонування держави. В той же час різні органи, що належать до цієї системи, наділені власним функціональним змістом.

Сучасна політико-правова думка схильна до того, щоб розглядати єдність і поділ влади як окремі правові основи державної влади, що закріплюються конституційно. Це означає, що хоча вони і пов'язані тісно між собою, однак є самостійними і наділені власним змістом. При цьому, формулюючи принцип єдності влади, робимо акцент на сукупність покладених в основу організації і діяльності органів державної влади складових, якими є соціальна єдність, система програмних цілей і організаційно-правова єдність.

Звідси висновок, що принцип поділу державної влади не

суперечить її єдності, а швидше заперечує єдиновладність. На думку С.С. Алексєєва, поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову, а також роз'єднання державної і муніципальної влади, перекриває можливість невинуватеної концентрації влади, перетворення її на самовизначальну силу, а відтак державного свавілля, державного насилля і терору [3, 77]. Справжня сутність поділу влади полягає в обґрунтуванні нового способу організації її єдності, що виражається у взаємодії влади, при якій сама ця взаємодія виступає як прояв її цілісності, а не як окремих її різновидів.

Українські реалії сьогодні вимагають якнайшвидшої реалізації рішення Конституційного Суду України, який визначив, що «метою функціонального поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову є розмежування повноважень між рівними органами державної влади і недопущення привласнення повноти державної влади однією із гілок влади» [4].

Однак і тут є певні суперечності. Українське політико-правове життя вказує на те, що поняття єдності державної влади часто заперечується реаліями єдності системи органів державної влади. Тому, якщо розуміти систему державних органів у широкому розумінні як сукупність усіх органів державної влади, то розгляд окремих її елементів не дозволяє стверджувати, що між ними встановились тісні зв'язки. В цьому разі ми можемо стверджувати, що система органів державної влади в Україні ототожнюється із сукупністю тих же державних органів.

Окрім того, гілки державної влади мають ряд спільних функціональних особливостей, що дозволяє їх структурувати як державні. Перш за все, гілки державної влади мають універсальний характер, оскільки функціонують скрізь, де є правовідносини, що регулюються законом, і суб'єкти цих правовідносин. По-друге, кожна гілка влади має публічний характер, оскільки забезпечує управління у певній сфері. По-третє, кожна гілка влади має предметний характер, сфера діяльності якої стосується відповідних об'єктів. І на кінець, кожна гілка влади наділена державно-владними повноваженнями, зміст і обсяг яких закріплені у законі.

Відповідно на кожному гілку влади поширюються всі ознаки, що притаманні державній владі: суверенність, повнота, неподільність, самостійність, формальна незалежність від особи і організації, наявність державних органів, поширення влади на всіх членів суспільства, наявність державного апарату для реалізації завдань і функцій [5, 85-86].

Цікавою є позиція деяких авторів, які в контексті системи протизваг гілок влади відводять першість судовій гілці, яка в особі судів вищої інстанції наділена правом розглядати справи, сторонами яких можуть виступати інші органи державної влади. Цим

підтверджується, що «органи судової влади захищають права і свободи людини і громадянина від будь-якого свавілля з боку державних органів» [6, 122].

Як справедливо зазначає В.В. Городовенко, в контексті системи протидії судову владу характеризує юридична можливість впливати на рішення та дії законодавчої та виконавчої влади, тим самим врівноважувати їх. У той же час органи законодавчої і виконавчої влади не можуть вторгтися у компетенцію судової влади, порушувати «судові межі» [7, 81].

Розглядаючи єдність державної влади як системного утворення, що набуває чітких ознак цілісності та взаємовпливу гілок влади між собою, стверджуємо про необхідність існування у кожній державі тільки однієї державної влади. В протилежному разі не можна говорити і про саму повноцінну публічну владу.

Таким чином, тільки та влада, яка діє як один владний суб'єкт, може забезпечити формування і функціонування правової держави. Це і має бути наріжним каменем для способу функціонування української державної влади і якнайшвидше відобразитись в Конституції України.

1. Ильин И.А. О сущности правосознания [Текст] / И.А.Ильин. – М.: Парогь, 1993. – С.137.

2. Кант И. Сочинения в 6 т. [Текст]. Т.4. Ч. 2. – М., 1965. – С. 236.

3. Алексеев С.С. Философия права. История и современность. Проблемы. Тенденции. Перспективы. [Текст] /С.С. Алексеев. – М.: Норма, 1999. – С.77.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 19, 42 Закону України «Про Державний бюджет України на 1999 рік» (справа про фінансування судів) від 24.06.1999 № 6-рп/99 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v006p710-99>. – Заголовок з екрана.

5. Рабінович П.М. Державна влада [Текст] / П.М. Рабінович // Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол. Ю.С. Шемчушенко та ін. – К., 1999. – Т.2. – С. 85-86.

6. Загальна теорія держави і права [Текст]: підручник для студ.юрид.ф-тів вищ.навч.закл. / за ред.М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Х.: Право.- 2002.- С. 122.

7. Городовенко В.В. Проблеми становлення незалежної судової влади в Україні [Текст]: монографія / В.В. Городовенко. – К.: Фенікс, 2007. – С.81.

Галузеві проблеми державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції

Висоцький В.М.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права та
адміністративного процесу
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ

Гарантії недоторканності приватного життя надзвичайно важливі, оскільки приватністю визначаються ті межі особистої фізичної та духовної сфери, які встановлює сама людина.

У Європейській конвенції про захист прав людини право на повагу до приватного і сімейного життя захищається статтею 8, у пункті 1 якої зазначено: «Кожен має право на повагу особистого і сімейного життя, його житла та кореспонденції»[1]. Друга частина цієї статті визначає межі встановлених нею гарантій. Незважаючи на стисле формулювання наведеної норми, вона має досить широкий спектр застосування і постійно еволюціонує. Виходячи з такої особливості цієї норми, важко стисло окреслити межі її застосування. Європейський суд окремо розглядає питання правомірності втручання в особисте життя людини, сімейне життя, повагу до кореспонденції, житла. Ця норма, зокрема охоплює такі аспекти, як повага до особистого життя – фізичного і морального, повага до самотності людини, з огляду на особисті риси або приналежність до певної соціальної чи етнічної групи. Поняття приватність включає також і сексуальне життя, наявність медичного діагнозу, екологічне оточення тощо. Стаття 8 Європейської конвенції захищає персональні дані, особисту інформацію від небажаного збирання, поширення та використання. У цьому сенсі цікаво, що доволі часто питання збирання та поширення інформації про особу розглядається разом зі свободою вираження поглядів. Принципи свободи вираження поглядів дозволяють обмежувати право на приватне та сімейне життя, зокрема, якщо це стосується публічних осіб, політиків, державних діячів. Поняття сімейного життя стосується контактів між родичами: батьками, дітьми, бабусями і дідусями тощо. Європейський суд прирівнює зв'язок між батьками і дітьми не залежно від того, в шлюбі

була народжена дитина чи ні. Також суд не розглядає відсутність сумісного проживання як необхідну умову для сімейного життя батьків та малолітніх дітей. У своїй практиці він вдається до висновку, що стосунки між подружжям, які виникли в результаті законного шлюбу, мають розглядатись як «сімейне життя». Існують справи пов'язані з усиновленням і опікою та багато інших.

Спробуємо подивитись на важливі аспекти права на повагу до приватного і сімейного життя крізь практику Європейського суду з прав людини щодо справ, які стосуються нашої держави.

Метою закріплення права на повагу до приватного і сімейного життя в якості юридичної норми є захист особи від свавільного втручання з боку державних органів у особисту сферу і сімейне життя. Проте це не означає тільки пасивне невтручання. Держава має так звані «позитивні обов'язки». Гарантія права на приватне і сімейне життя включає необхідність конкретних дій з боку державних органів. Так, наприклад, у справі «Савіні проти України» [2], Європейський суд вказує на те, що «...державна не виконала свого обов'язку поважати сімейне життя, не використавши ефективність інших альтернативних заходів, ніж роз'єднання батьків і дітей».

У цій справі предметом неправомірного втручання стало сімейне життя з огляду на те, що члени родини: батьки і діти, брати і сестри – були, як визнав Європейський суд, неправомірно роз'єднані за рішенням державних органів. Державні органи забрали 4-х дітей у багатодітної сім'ї, де батьки були незрячими, і розмістили їх у різних інтернатних закладах, мотивуючи це поганими умовами, в яких проживали діти. Проте держава не довела, як вказано вище, що державні органи зробили все необхідне, аби уникнути роз'єднання батьків і дітей. Більше того, брати і сестри були роз'єднані одне з одним, оскільки їх помістили у різні заклади. Жодним чином під час розгляду питання на національному рівні не було враховано думку самих дітей Вони не були заслухані у національних судах, хоча старшому з дітей на той час виповнилось вже 13 років.

Незаконний психіатричний огляд і постановка діагнозу можуть бути втручанням у особисте життя. У справі «Федоров і Федорова проти України» [3] Європейський суд, зокрема, встановив порушення статті 8 Європейської конвенції стосовно заявника через те, що спосіб, у який його було піддано психіатричному огляду, не відповідав закону. Один із заявників, В. Г.Федоров, у червні 2000 року мав конфлікт і бійку з сусідами за що, врешті-решт, у 2005 році отримав покарання у вигляді умовного позбавлення волі. У червні 2001 року за заявою сусідки до сім'ї Федорових приїхав лікар-психіатр районної лікарні і провів

короткотривалу бесіду з В. Г. Федоровим, на підставі якої в подальшому було діагностовано його психічний розлад Федоров звернувся до Суду. Суд першої інстанції встановив, що психічний огляд і встановлення діагнозу були незаконними. Проте далі апеляційний суд відмінив рішення суду першої інстанції, а касаційний – залишив у силі рішення апеляційного суду. У березні 2003 року Федорова із застосуванням сили було госпіталізовано до психіатричної лікарні, яку він залишив наступного дня як такий, що не потребує стаціонарного лікування.

Рішення у цій справі вказує також на те, що будь-яке обмеження права на особисте життя може мати місце виключно у випадках, коли таке втручання передбачене законом.

Деякі скарги щодо України стосувались такого вияву приватного та сімейного життя, як кореспонденція. Заявники у цих справах – засуджені особи, які перебувають у виправних колоніях. Вони скаржились передусім на жорстоке поводження. Але серед іншого, право на приватне і сімейне життя було також предметом їхніх звернень. Так, у справі «Аліс проти України» [4] суд розглянув скарги на значні обмеження в отриманні посилок і бандеролей, листуванні з рідними. Законодавство встановлює подібні обмеження для осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, що може бути правомірним обмеженням. Проте у наведеній справі Європейський суд звернув увагу на те, що, крім існування закону та його доступності, він повинен бути «...передбачуваний стосовно змісту й характеру оскаржуваних заходів». Закон натомість був такий, що «...заявник не міг знати напевно, чи застосовуються до нього обмеження (...) щодо кількості посилок і бандеролей, які ув'язненим було дозволено отримувати від родичів». Було встановлено порушення статті 8 Конвенції лише у той період, коли ситуація для заявника була передбачуваною у цьому сенсі.

Практика Європейського суду щодо України має приклади визнання порушення права на приватне і сімейне життя і в ситуації, коли втручання в особисте життя відбулось у результаті звільнення з посади. У справі «Волков проти України» [5] заявником був суддя Верховного Суду України, якого звільнили з посади. Посилаючись на свою попередню практику, суд відзначив, що особисте життя «включає в себе право людини встановлювати та розвивати стосунки з іншими людськими істотами, зокрема, стосунки професійного та ділового характеру». Визнається, що обмеження доступу до професії здійснює вплив на «особисте життя». Європейський суд у цій справі дійшов висновку, що «втручання у право заявника на повагу до його приватного життя було неправомірним: втручання було несумісним з національним законодавством, та, крім того, відповідні положення

національного права не задовольняли вимог передбачуваності та гарантій відповідного захисту від свавілля». Тому суд визначив, що порушення статті 8 у цій справі мало місце.

Отже, практика Європейського суду щодо України не надто велика і різнобічна. Можливо тому, що для нашої держави з її пострадянською системою права поняття приватності є дещо новим. Однак за цією самою причиною ті справи, які розглядались щодо України, мають велике значення для нас, оскільки змушують змінювати законодавство та практику відповідно до міжнародних стандартів прав людини.

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11. 1950 . [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004

2. CASE OF SAVINYV. UKRAINE, Application no. 39948/06. 18 December 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-90360>

3. CASE OF FYODOROV AND FYODOROVA v. UKRAINE, Application no. 39229/03. 7 July 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-105478>

4. CASE OF ALIEV v. UKRAINE, Application no. 41220/98. 29 April 2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-61063>

5. CASE OF OLEKSANDR VOLKOV v. UKRAINE, Application no. 21722/11. 9 January 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-115871>

Гаврильців М. Т.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОДАТКОВОГО ОBOB'ЯЗКУ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Адаптація національного законодавства до принципів європейського права та до європейських стандартів, створення зони вільної торгівлі, зміцнення зовнішньоекономічних зв'язків України з

країнами Європейського Союзу (ЄС) є одним з основних векторів зовнішньої політики нашої держави. В умовах глибоких трансформаційних перетворень у політичній та економічній сферах дана проблематика потребує не лише доктринального підходу, але має й неабияке практичне значення, адже удосконалення чинного податкового законодавства України має сприяти розвитку підприємництва та заохоченню іноземних інвестицій.

Гармонізація вітчизняного податкового законодавства до вимог ЄС зумовлена євроінтеграційними процесами, що відбуваються в Україні. Крім того, закріплення її як обов'язку, згідно з Угодою про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС, передбачає не тільки спрямування, прагнення Української держави до створення політичної асоціації та економічної інтеграції з ЄС, але й сприяє здійсненню системних реформ, зокрема розвитку і зміцненню демократичних інститутів [1, с. 5].

Конституційний обов'язок регламентований конституційно-правовою нормою, є правилом, встановленим чи санкціонованим державою, яке визначає поведінку учасників конституційно-правових відносин. Загальний обов'язок щодо сплати податків закріплений у Конституції України.

Основою правового регулювання податкового обов'язку є норма-принцип, закріплена ст. 67 Конституції України, якою передбачено обов'язок кожного «сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом». Також на громадян покладається конституційний обов'язок щорічно подавати до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан і доходи за минулий рік [3].

Згідно зі ст. 36 Податкового кодексу України (ПК України) податковим обов'язком визнається обов'язок платника податку обчислити, задекларувати та/або сплатити суму податку та збору в порядку і строки, визначені податковим законодавством, законами з питань митної справи [6]. Податковий обов'язок виникає у платника за кожним податком та збором. І. Самсін зазначає, що під податковим обов'язком розуміється певна сукупність дій, які необхідно вчинити платнику щодо обчислення та сплати певної суми грошей – податкового зобов'язання [8, с. 35]. При цьому податковий обов'язок у розумінні ПК України не охоплює обов'язки держави в особі уповноважених нею органів щодо інших суб'єктів податкових правовідносин. Категорія податкового обов'язку розповсюджується тільки на обов'язки платника стосовно держави [2, с. 135].

Як зазначає М. Кучерявенко, «природа обов'язку зі сплати

податків і зборів визначається владними, імперативними приписами з боку держави щодо реалізації суб'єктом цього обов'язку. Саме тому платник податку реалізує перш за все обов'язок, який визначає і певні права» [4, с. 123].

На переконливу думку автора, сплата податків становить собою реалізацію основного обов'язку платника податків і може розглядатись як податковий обов'язок у вузькому сенсі.

Виходячи з цього, на думку автора, «податковий обов'язок у широкому сенсі передбачає такі обов'язки, як: з ведення податкового обліку, зі сплати податків і зборів, з податкової звітності [5, с. 93].

Зазначений обов'язок передбачає участь громадян у формуванні державного та місцевих бюджетів шляхом сплати податків і зборів. До того ж усі громадяни України (на іноземців і осіб без громадянства цей обов'язок не поширюється) повинні щорічно подавати до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом. Податкові декларації подаються громадянами України до податкових інспекцій. Ухилення від сплати податків та інших обов'язкових платежів, або їх несвоєчасна сплата чи неповна сплата, а також ухилення від подання декларації, приховування доходів, які підлягають оподаткуванню, мають наслідком виникнення адміністративної або кримінальної відповідальності.

Податковому обов'язку притаманні як загальні риси юридичного обов'язку, так і спеціальні риси, властиві йому через галузеву приналежність. Як різновид юридичних обов'язків, податковий обов'язок має бути встановленою в нормі права та забезпеченою державним примусом мірою належної (активної або пасивної позитивної) поведінки зобов'язаного суб'єкта.

Дослідники проблем податкового права критично ставляться до такої конструкції правової норми й виділяють ряд недоліків, зокрема: відсутність чіткої визначеності кола її адресатів та суттєве звуження розуміння податкового обов'язку через акцент виключно на обов'язок щодо сплати податків та зборів.

Ефективність правового регулювання податкового обов'язку, безумовно, залежить від чіткого законодавчого закріплення всіх його складових, проте, навряд чи є потреба у визначенні поняття «податковий обов'язок» відповідно до зазначеної структури на рівні Конституції України. Це має відбуватися на галузевому рівні. Зокрема, ст. 16 ПК України закріплює перелік обов'язків платників податків, аналіз яких дозволяє виділити такі їх групи: 1) з податкового обліку/податкової реєстрації (статися на облік у контролюючих органах; вести в

установленому порядку облік доходів і витрат; надавати податковим органам інформацію про відкриття рахунків, ліквідацію або реорганізацію тощо); 2) зі сплати податків та зборів (самостійно й правильно обчислювати суми податкових платежів, вчасно й у повному обсязі сплачувати податки та збори, погашати недоїмки); 3) з податкової звітності (подавати до контролюючих органів у встановленому порядку декларації, звітність та інші документи, пов'язані з обчисленням і сплатою податків та зборів; забезпечувати збереження таких документів тощо) [7, с. 259]. Даний підхід законодавця фактично розкриває системний зміст категорії «податковий обов'язок» у широкому значенні, що є цілком виправданим та логічним.

Виникає питання доцільності закріплення окремою статтею у ПК України (ст. 36) безпосереднього визначення податкового обов'язку як обов'язку платника податку обчислити, задекларувати та/або сплатити суму податку та збору [7, с. 316]. Як співвідносяться тоді між собою назви ст. 16 ПК України «Обов'язки платників податків» та ст. 36 ПК України «Податковий обов'язок». У першому випадку мова йде безпосередньо про перелік певних обов'язків, які в сукупності й становлять зміст податкового обов'язку зобов'язаних осіб.

Ст. 36 ПК України практично призводить до суттєвого звуження досліджуваної категорії, оскільки відсутнім є закріплення законодавцем першої складової податкового обов'язку – обов'язку з податкового обліку (реєстрації). Зміст цієї статті пов'язаний і з наступними статтями ПК України, які визначають підстави виникнення, зміни, припинення податкового обов'язку та в цілому його виконання. Так, відповідно до п. 38.1 ст. 38 ПК України виконанням податкового обов'язку визнається сплата в повному обсязі платником відповідних сум податкових зобов'язань у встановлений податковим законодавством строк [7, с. 321].

Тобто законодавець виходить з вузького розуміння змісту податкового обов'язку й пов'язує його фактично зі своєчасною й повною сплатою податків та зборів. Основний обов'язок платників податків – сплата податків та зборів, як ми зазначали вище, конституційно закріплений. Саме тому, на наше переконання, є зайвим закріплення окремою статтею ПК України поняття «податковий обов'язок», яке фактично зводиться тільки до обов'язку зі сплати податків та зборів.

Обов'язок сплачувати податки і збори в порядку і розмірах встановлених законом можна визначити як сукупність закріплених у чинному законодавстві зобов'язань суб'єктів податкових правовідносин, які становлять собою міру належної поведінки, забезпеченої державним примусом. Податковий обов'язок є складним, він характеризується множинністю складових частин. Різна кількість

обов'язків, що ним охоплюються, зумовлює ускладнення його структури (податковий облік, сплата податків і зборів, податкова звітність, податковий контроль).

Глобалізаційні процеси, які відбуваються у світовій політиці та економіці, приводять до встановлення тісного політичного діалогу між окремими країнами й регіонами світу, а також до поглиблення міжнародних господарських зв'язків.

Сьогодні країни інтегруються заради збереження миру та забезпечення економічного процвітання. Найбільшими й найпотужнішими інтеграційними об'єднаннями на сьогодні у світі є Світова організація торгівлі і ЄС, метою яких є створення та сприяння економічному добробуту, підвищення життєвого рівня народів Європи, зміцнення миру й свободи, створення стійкого союзу народів Європи.

Варто зазначити, що з розвитком ринкових відносин, вступом України до Європейського Союзу, дана сфера конституційних відносин буде змінюватись та оновлюватись.

1. Гармонізація податкового законодавства: українські реалії: [монографія] / [Г.М. Білецька, М.В. Кармаліта, М.О. Куц та ін.]. – К.: Алерта, 2012. – 222 с.

2. Гетманцев Д.О. До питання про податковий обов'язок платника податку / Д.О. Гетманцев // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 4. – С. 134–137.

3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>

4. Кучерявенко М. Податковий обов'язок: зміст, структура, засоби забезпечення / М. Кучерявенко // Вісник Академії правових наук України. – 2001. – № 3. – С. 122–134.

5. Кучерявенко М.П. Податкове право України: Академічний курс: [підручник] / М.П. Кучерявенко. – К.: Правова єдність, 2008. – 465 с.

6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

6. Податковий кодекс України: постатейний коментар: [у 2 ч.] / [В.В. Білоус, Л.К. Воронова, О.О. Головашевич та ін.]; за ред. М.П. Кучерявенка. – Х.: Право, 2011. – Ч. 1. – 704 с.

7. Самсін І.Л. Співвідношення понять «податковий обов'язок» та «податкове зобов'язання» в законодавстві України / І.Л. Самсін // Вісник Верховного Суду України. – 2011. – № 9. – С. 34–38.

Данилевська Ю.О.

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Старук А.О.

студент
(Національна академія внутрішніх справ)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЩОДО БОРІТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Одним із напрямів правової політики як складової внутрішньої політики держави є політика у сфері боротьби зі злочинністю. Як слушно зауважують науковці, провідне місце у підсистемі останньої посідає кримінально-правова політика, оскільки саме вона, визначаючи межі злочинного у суспільстві, формулює зміст державної політики у сфері боротьби зі злочинністю, виступає її системоутворюючим елементом [1, с. 31].

Аналізуючи політику України щодо боротьби з таким видом злочинності як корупція, слід констатувати, що протягом останніх років вона хоч і не була послідовною та системною, проте досить інтенсивною, що пояснюється, передусім, прагненням нашої держави стати членом Європейського Союзу. Як відомо, саме вимоги Європейського Союзу фактично змусили Україну активізувати протидію корупції. Так, лейтмотивом останнього року в Україні було те, що «розв'язання проблеми корупції є одним із пріоритетів для українського суспільства на сьогоднішньому етапі розвитку держави» [2], не кажучи вже про широко розрекламовані законотворчі кроки у цій площині: прийняття 14 жовтня 2014 р. Законів України № 1699 «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки», № 1700 «Про запобігання корупції», № 1698 «Про Національне антикорупційне бюро України» й ухвалення змін до них; функціонування відповідно до цих актів нового органу – Національного антикорупційного бюро України та створення нових у майбутньому [3].

Що ж стосується кримінально-правової політики нашої держави з протидії корупції, то, традиційно, законодавець не зміг утриматися від спокуси внести чергові зміни до Кримінального кодексу України (далі – КК України) в частині відповідальності за корупційні злочини. Аналіз наукової літератури свідчить, що дослідники й досі не дійшли згоди в оцінках змін до КК України, запроваджених законами України протягом 2013 – 2014 років, зокрема, на виконання Плану дій щодо лібералізації

Європейським Союзом візового режиму для України та щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції.

Утворення в Україні нових державних органів для боротьби з корупцією потягло нові зміни до КК України. Наприклад, Законом України від 14 жовтня 2014 року № 1698 «Про Національне антикорупційне бюро України» до положень КК України в частині звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, зняття судимості були внесені застереження щодо неможливості (майже у всіх випадках) їх застосування у разі вчинення корупційних злочинів; запропоновані нові редакції ст. 368-2 КК України та визначення службової особи, яка займає відповідальне та особливо відповідальне становище.

Та, мабуть, найбільшою новелою у кримінальному законодавстві можна вважати закріплення переліку корупційних злочинів у примітці до ст. 45 КК України «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям», відповідно до якої корупційними злочинами вважаються злочини, передбачені ст. ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені ст. ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 КК України. Принагідно зауважимо, що пропозиції щодо законодавчого закріплення у КК України поняття та переліку корупційних злочинів були закріплені у Законі України від 14 жовтня 2014 року № 1699 «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки», тож законодавець частково виконав вимоги цього Закону, не надавши при цьому визначення корупційного злочину у КК України.

Здавалося б така плідна робота у сфері протидії корупції повинна була б принести довгоочікувані результати. Умисно не звертаючись до статистики державних органів України, наводимо неофіційні дані. Так, оприлюднений індекс сприйняття корупції за 2014 рік від громадської організації Transparency International не підтверджує успіху нашої держави у сфері боротьби з корупцією: за даними зазначеної організації, Україна посіла «почесне» 142 місце зі 175, набравши 26 балів зі 100 можливих [4]. З огляду на викладене, навряд чи можна було б вважати ефективною правозастосовну діяльність щодо протидії корупції, не дивлячись на активну правотворчу роботу у цій сфері.

На нашу думку, для кримінально-правової політики держави правозастосовна діяльність є визначальною, бо стосується практичного використання й ефективного застосування законодавства про кримінальну відповідальність судовими та правоохоронними органами

і відображає, фактично, політичну волю держави у боротьбі зі злочинністю. З огляду на це, вважаємо, що на сьогодні стан протидії корупції правоохоронними органами не можна визнати задовільним, на відміну від правотворчої діяльності у цій площині.

1. Борисов В.І. Засади сучасної кримінально-правової політики України / В.І. Борисов, П.Л. Фріс // Питання боротьби зі злочинністю. – 2014. – Вип. 27. – С. 30 – 38.

2. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки: Закон України від 14.10.2014 № 1699 [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page>.

3. Хавронюк М. Як подолати корупцію в Україні до 1 липня 2016 року (покровока інструкція) / М. Хавронюк [Електронний ресурс] // Центр політико-правових реформ. – Режим доступу: <http://pravo.org.ua/protydiiia-koruptsii/1882-borotba-iz-koruptsiieiu-ye-kalendarnyi-plan.html>.

4. Прес-реліз Україна «І через рік після Майдану Україна залишається найкорумпованішою країною в Європі» [Електронний ресурс] // Transparency International Україна. – Режим доступу: <http://ti-ukraine.org/corruption-perceptions-index-2014/press-release.html>.

Дідик Н.І.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права та адміністративного процесу
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКІ ПРИНЦИПИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

Реформа правоохоронних органів в Україні вже давно назріла, її вимагало українське суспільство, її проведення підтримується на міжнародному та національному рівнях [1].

Не так давно в Україна з'явився новий орган – Національна поліція, покликаний служити суспільству шляхом забезпечення охорони права і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Закон України «Про Національну поліцію» був прийнятий 2 липня 2015 р. У Законі важливою новелою є принципова зміна розуміння місця та ролі поліції у відносинах «поліція – особа (суспільство)». Тому, завдання поліції побудоване на загальному концепті надання поліцейських послуг у сферах: забезпечення публічної безпеки і порядку;

охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [2]. Таке розуміння відповідає поняттю поліції як цивільної організації та сприяє досягненню мети реформи – перетворення з державного органу примусу (міліції) на сервісну службу (поліції).

Діяльність поліції ґрунтується на таких загальноєвропейських принципах, як:

Верховенство права. Поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Принцип верховенства права діяльності поліції застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Дотримання прав і свобод людини. Під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації. Обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції. Здійснення заходів, що обмежують права та свободи людини, має бути негайно припинене, якщо мета застосування таких заходів досягнута або немає необхідності подальшого їх застосування. Поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. У разі виявлення таких дій кожен поліцейський зобов'язаний негайно вжити всіх можливих заходів щодо їх припинення та обов'язково доповісти безпосередньому керівництву про факти катування та наміри їх застосування. У разі приховування фактів катування або інших видів неналежного поводження поліцейськими керівник органу протягом доби з моменту отримання відомостей про такі факти зобов'язаний ініціювати проведення службового розслідування та притягнення винних до відповідальності. У разі виявлення таких дій поліцейський зобов'язаний повідомити про це орган досудового розслідування, уповноважений на розслідування відповідних злочинів, вчинених поліцейськими.

У діяльності поліції забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших

переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками.

Законність. Поліція діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України. Поліцейському заборонено виконувати злочинні чи явно незаконні розпорядження та накази. Накази, розпорядження та доручення вищих органів, керівників, посадових та службових осіб, службова, політична, економічна або інша доцільність не можуть бути підставою для порушення поліцейським Конституції та законів України.

Відкритість та прозорість. Поліція здійснює свою діяльність на засадах відкритості та прозорості в межах, визначених Конституцією та законами України. Поліція забезпечує постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку. Поліція забезпечує доступ до публічної інформації, володільцем якої вона є, у порядку та відповідно до вимог, визначених законом. Поліція може оприлюднювати (поширювати) інформацію з обмеженим доступом лише у випадках та в порядку, визначених законом. Нормативно-правові акти, що регламентують діяльність поліції, обов'язково оприлюднюються на веб-порталі центрального органу управління поліції. Нормативно-правові акти з обмеженим доступом оприлюднюються у випадках та в порядку, визначених законом. Проекти нормативно-правових актів, що стосуються прав та свобод людини, обов'язково проходять громадське обговорення в порядку, визначеному Міністром внутрішніх справ України.

Політична нейтральність. Поліція забезпечує захист прав та свобод людини незалежно від політичних переконань та партійної належності. Поліція у своїй діяльності є незалежною від рішень, заяв чи позицій політичних партій та громадських об'єднань. В органах і підрозділах поліції заборонено використовувати будь-які предмети, на яких зображена символіка політичних партій, та провадити політичну діяльність. Поліцейським заборонено висловлювати особисте ставлення до діяльності політичних партій під час виконання службових повноважень, а також використовувати службові повноваження у політичних цілях.

Взаємодія з населенням на засадах партнерства. Діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб. З метою визначення причин та/або умов учинення правопорушень планування службової діяльності органів і підрозділів поліції здійснюється з

урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад. Рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції. Оцінка рівня довіри населення до поліції проводиться незалежними соціологічними службами в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Безперервність. Поліція забезпечує безперервне та цілодобове виконання своїх завдань. Кожен має право в будь-який час звернутися за допомогою до поліції або поліцейського. Поліція не має права відмовити в розгляді або відкласти розгляд звернень стосовно забезпечення прав і свобод людини, юридичних осіб, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань з посиланням на вихідний, святковий чи неробочий день або закінчення робочого дня [2].

1. Якою бути українській поліції або проблеми нашого законотворення // Права Людини в Україні. – Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.khpg.org/index.php?id=12.

2. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40-41. – Ст. 1970.

Дудина А.З.

курсант

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДЕЯКІ ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ ПРАВООХОРОНЦІВ

Правосвідомість як система відображення правової дійсності є орієнтиром вибору доцільного, оптимального варіанта поведінки в межах норм права, які реалізуються необхідною умовою створення норм права, їх точної та повної реалізації. Вона виступає способом забезпечення законності та справедливості застосування норм права. Тема присвячена розкриттю правосвідомості курсантів та працівників органів внутрішніх справ, що є важливою складовою їх правової культури та виступає єдністю глибоких знань, твердих переконань і свідомої діяльності у режимі дисципліни та законності [1, с.34].

Правосвідомість правоохоронця відображає правову реальність крізь призму належного, з позицій принципів і норм права, які склалися в суспільстві. Тому його правосвідомість — оцінне явище, причому оцінці підлягає не стільки саме право, скільки правові вчинки з позиції їх відповідності законослужняності та правомірності.

Правоохоронна діяльність проходить за умов вирішення різноманітних завдань, що вимагає від правоохоронця не лише освіченості, а й ерудиції, кмітливості, обачності й розуміння необхідності детального вивчення всіх обставин справи з проникненням у найдрібніші нюанси і подробиці у будь-якій сфері людського існування. Особливий акцент можна зробити на виконанні такої вимоги слідчими, оскільки їхня діяльність пов'язана із пошуком, встановленням невідомого, браком інформації [2, с. 145].

Перебудова правової системи в умовах становлення державності пов'язана зі змінами у свідомості і психології людей, зачіпаючи їх інтереси. Об'єктивною необхідністю є вироблення дієвих механізмів підвищення ролі права і правової системи в активізації людського чинника, чималий потенціал якого полягає в зацікавленому, відповідальній і активній участі молодого покоління в розбудові правової системи, демократизації і соціально-економічному розвитку держави.

Особливості правосвідомості працівників правоохоронних органів формуються у процесі юридичного навчання і становлять загальну та спеціальну правову підготовку та інші знання і вміння. Для правосвідомості правоохоронця важливе значення має ставлення до злочинності та засобів боротьби з нею.

Робота правоохоронця надзвичайно напружена емоційно. Безумовно, суворе дотримання закону вимагає шаблону, оскільки практично все за типом і видом передбачене законом і треба лише зіставляти зазначені обставини та ознаки із диспозицією правової норми. Саме тут криється особлива складність і навіть небезпека, бо під цим можна загубити і людину [3, с. 101].

До особливостей правосвідомості у цій сфері необхідно віднести:

1) неухильне дотримання законності, неприпустимість порушення норм та принципів права;

2) наявність елементів правового нігілізму, що тягне за собою вибір варіанта правомірної поведінки не на основі переконання, а внаслідок страху покарання, боязні настання небажаних наслідків та ін.

3) відповідність його оцінки зла та добра загальнодержавним цінностям;

Аналіз дослідження даної проблеми. Значний внесок у дослідження сутності свідомості і правосвідомості справили такі вчені, як П. Копнін, В. Шинкарук, І. Бичко, І. Бойченко, В. Горський, Л. Губернський, К. Жоль, В. Иванов, А. Кавалеров, О. Спіркін, А. Чунаєва та інші. Когнітивна теорія соціального навчання Альберта Бандури виявилася ще більш важливим каталізатором для виникнення й інтенсивного сучасного розвитку когнітивного підходу до розуміння

особистості. Персонологи тепер починають досліджувати величезні інформаційні сховища людини, їхню організацію і використання в щоденній переробці інформації [4,с.234] .

Підводячи підсумок вищевикладеного та враховуючи всі складності практичної діяльності правоохоронця, можна зазначити, що рівень розвиненості правосвідомості в значній мірі визначається нагальними проблемами суспільства, психологічними особливостями поведінки правоохоронця в соціально-правовій сфері. Це і є визначальним фактором та запорукою ефективної діяльності. Необхідність дотримання законності при виконанні службових обов'язків, є умовою боротьби з правопорушеннями та підтриманням правопорядку в суспільстві.

1. Бандурка О.М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення / О.М Бандурка. – Х., 1999. – С. 17.

2. Еникеев М.И. Общая и юридическая психология в 2-х томах. Т1. / М.И. Еникеев. – М.: Юридическая література, 2006. – 550 с.

3. Ильин И.А. О сущности правосознания. – М.: Зерцало, 1993. – 608 с.

4. Проблемы общей теории права и государства: учебник / под общ. ред. В.С. Нерсесянца. – М.: Норма, 2006. – 386 с.

Дутко А.О.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ЮРИДИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ В ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ ТА ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ГАЛУЗЯХ ПРАВА: ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ

Юридичні конструкції це ідеальні моделі структури однорідних правових явищ, створюваних для формування нормативно правових приписів і досягнення точності і визначеності законодавства. Використовуються вони в приватно-правових та публічно-правових галузях.

Під публічним правом розуміють систему норм, що врегульовують відносини між державними органами та між державою й особою (суспільством), під приватним правом – систему норм, що врегульовують відносини між приватними фізичними й юридичними особами [1, с.260]. Поділ права на приватне та публічне має «найзагальніший характер, є в основному доктринальним» [2, с.158].

Межа між приватним і публічним правом не чітка. Можна зазначити, що всі галузі публічного права виникли як самостійні галузі, а галузі приватного права пов'язані за походженням з цивільним правом, відмежувались від нього і не всі є самостійними галузями права.

Критеріями розмежування публічно-правових та приватно-правових галузей є: 1) матеріальний критерій – інтерес та його носій – приватне право служить інтересам окремих осіб, а публічне – інтересам суспільства; 2) формальний критерій – приватне право має децентралізований характер, відносини між суб'єктами будуються на засадах координації, а публічне право – це сфера централізації та субординації; 3) характер норм права – субсидіарний (диспозитивні норми) у приватному праві та примусово - зобов'язальний (імперативні норми) у публічному праві; 4) суб'єктний склад відносин, що регулюються – приватне право регулює відносини індивідів між собою, публічне право регулює відносини індивіда з державою; 5) ініціатива конкретних суб'єктів у виникненні права, яка полягає у тому, що «публічні суб'єктивні права виникають з норм, які видані законодавцем, а приватноправові – з норм, що є результатом узгодження конкретних інтересів суб'єктами права, на основі їх взаємного та вільного волевиявлення» [3, с.102]; 6) предмет правового регулювання.

Отже, ознаками приватного права можна вважати: - їх предметом є горизонтальні (рівносторонні) відносини; - диспозитивний метод правового регулювання (у правовому регулюванні приймають участь суб'єкти конкретних правовідносин); - переважно використовуються дозволи; - основним засобом правового регулювання є договір; - переважно використовуються правовідновлювальні санкції, ініціатором захисту виступає сам потерпілий.

Ознаками публічного права є: - предметом публічного права є вертикальні відносини (відносини влади-підпорядкування); - метод – імперативний (правове регулювання здійснює лише держава); - переважно використовуються позитивні зобов'язання та заборони (над дозволами); - переважно використовуються каральні санкції, а суб'єктом (ініціатором) захисту прав потерпілого є орган держави.

Різниця у використанні юридичних конструкцій в приватно - правових та публічно-правових галузях полягає в наступному:

1) одні і ті ж конструкції мають свої особливості, які полягають в особливостях даної галузі (наприклад, конструкція договору – особливості даної конструкції в публічно-правових галузях наступні: (1) однією з сторін публічно-правового договору виступає держава в особі своїх органів; (2) державні органи, які вступають у

договірні правовідносини, обмежені рамками своєї компетенції; (3) суттєві умови договору визначаються ними в правових актах);

2) є конструкції, притаманні лише приватно-правовим галузям (шлюб), та конструкції, які використовуються в публічно-правових галузях (злочин, податок);

3) у приватно-правових галузях конструкції знаходяться поряд з нормативно-правовими актами також в актах застосування юридичних норм, в публічно-правових галузях конструкції використовуються переважно в нормативно-правових актах;

4) в приватно-правових та публічно-правових галузях юридичні конструкції мають *різні складові*, включення яких до структури конструкції залежить від *мети*, яку поставив перед собою законодавець (на думку Ж.Дзейко «загалом юридичні конструкції як засоби юридичної техніки, за певними винятками, повинні включати такі складові елементи: суб'єкт та об'єкт, зміст (права та обов'язки суб'єктів), умови встановлення, зміни та припинення правових відносин, відповідальність за порушення норм права, механізм реалізації закону» [4, с.14]). Юридичні конструкції публічного права складаються лише з обов'язкових елементів. Конструкції з додатковими елементами характерні для приватного права (наприклад, відсутність тих чи інших умов цивільно-правового договору в певних випадках можна доповнити за правилами диспозитивних норм, закріплених в Загальній частині ЦК України). Наприклад, конструкція складу злочину є імперативною для правозастосовця, який зобов'язаний встановити в діянні особи для притягнення його до кримінальної відповідальності об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону, в іншому випадку – звільнити особу від кримінальної відповідальності. Зовсім інша справа – конструкції з необов'язковими елементами. Наприклад, конструкції цивільно-правових договорів. Так, згідно частини 1 ст. 691 ЦК України, якщо ціна не встановлена у договорі і не може бути визначена виходячи з його умов, покупець зобов'язаний оплатити товар за ціною, що визначається відповідно до статті 632 ЦК України, тобто ціна визначається виходячи із звичайних цін, що склалися на аналогічні товари, роботи та послуги на момент укладення договору (ч.4 ст. 632 ЦК України).

5) за функціональним спрямуванням у приватно-правових галузях переважають регулятивні юридичні конструкції, а в публічно-правових галузях переважають охоронні конструкції;

6) в публічно-правових галузях висока ступінь абстрагування конструкцій порівняно з юридичними конструкціями у приватно-правових галузях.

Таким чином, юридичні конструкції в приватно - правових та публічно-правових галузях мають свої особливості, які полягають в особливостях кожної з цих галузей; в приватно-правових та публічно-правових галузях юридичні конструкції мають різні складові, включення яких до структури конструкції залежить від мети, яку поставив перед собою законодавець.

1. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права: Підручник / Кельман М.С., Мурашин О.Г. – К.: Кондор, 2006. – 477с.

2. Саидов А.Х. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности) / А.Х. Саидов - М., Юрист, 2000. – 624с.

3. Калабеков Ш. В. Договор как универсальная правовая конструкция : дис. ...кандидата юрид.наук : 12.00.01. / Калабеков Шамиль Владимирович. – М.,2003. – 277с.

4. Дзейко Ж.О. Поняття юридичних конструкцій як засобів законодавчої техніки /Ж.О. Дейко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – №1 (75). – 2008. – С.5-17.

Йосифович Д.І.

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРИМУС ЯК КАТЕГОРІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ НАУКИ

Дослідження інституту адміністративного примусу науковцями має тривалу історію. Проте одностайності в поглядах щодо багатьох проблем, пов'язаних з адміністративним примусом, досі немає. Передусім ідеться про складові та зміст самого поняття адміністративного примусу. Розмаїття підходів пояснюється низкою об'єктивних чинників, на деякі з них вже звертали увагу в юридичній літературі. Зокрема, відсутнє нормативне визначення адміністративного примусу. Хоча в історії вітчизняного адміністративного права радянської доби мала місце спроба якщо не дати визначення адміністративного примусу, то бодай окреслити на законодавчому рівні його види. Ідеться про Адміністративний кодекс УРСР 1927 р., IV розділ якого мав назву «Інші адміністративно-примусові заходи» і регламентував здійснення обшуку, вилучення зброї, особисте затримання, реквізицію, конфіскацію тощо.

Наступним є те, що заходи адміністративного примусу становлять найбільшу групу серед заходів державного примусу. Це пов'язано з тим, що за їх допомогою здійснюється охорона найрізноманітніших суспільних відносин, що виникають у сфері державного управління [1, с. 160]. Більше того, за їх допомогою охороняються відносини, врегульовані нормами багатьох галузей (тобто не тільки нормами адміністративного права). Саме таке місце адміністративного примусу в системі заходів державного примусу наводить на висновок про його особливий статус як такого, що найбільш повно відтворює організаційно-владний потенціал держави.

У теорії адміністративного права під адміністративним примусом розуміють особливий вид державного примусу, який полягає в застосуванні суб'єктами функціональної влади встановлених нормами адміністративного права примусових заходів у зв'язку з їх неправомірними діями.

В адміністративно-правовій літературі висловлюються різні думки про класифікацію заходів адміністративного примусу. Дослідники проблеми адміністративного примусу виділяють дві основні позиції (інші – це модифікація цих двох). Перша позиція зводиться до двоелементної класифікації адміністративного примусу: адміністративного стягнення; інші заходи адміністративного примусу. Так, Ф.Д. Фіночко, дослідивши еволюцію поглядів щодо класифікації заходів адміністративного примусу, зазначає, що в середині ХХ ст. спостерігалася тенденція до двочленного поділу всіх заходів примусу на адміністративні стягнення й адміністративно-запобіжні заходи [2, с. 138].

Інший погляд висловив радянський учений-адміністративіст М.І. Єропкін наприкінці 50-х років минулого століття, який і набув найбільшого поширення, а саме – за способом охорони правопорядку (або за метою застосування). Він запропонував поділити заходи адміністративного примусу на: 1) заходи запобігання та не припущення протиправної ситуації; 2) заходи припинення розпочатого або скоєного протиправного діяння та забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення; 3) заходи покарання осіб, що вчинили правопорушення [3, с. 60–68]. Зазначений підхід дозволив поділити заходи примусу на три групи: адміністративно-запобіжні заходи; заходи адміністративного припинення; адміністративні стягнення.

Більшість класифікацій, що їх наводять сучасні дослідники, по суті, відображають наведену вище і відрізняються використанням синонімічної термінології. Скажімо, О.В. Кузьменко та В.К. Колпаков

виділяють такі заходи адміністративного примусу, як: заходи адміністративного попередження, запобіжні заходи; заходи відповідальності за порушення нормативних установлень [4, с. 192].

Незважаючи на деяку усталеність поділу заходів адміністративного примусу на три групи, проблема їх класифікації і досі відкрита. Дискусійність питання щодо класифікації адміністративного примусу зумовлена тим, що ці заходи примусу мають різну правову природу. Зокрема, Д.М. Бахрах виділяє серед них: «заходи припинення, адміністративно-відновлювальні заходи та заходи покарання» [5, с. 18].

Р.А. Калюжний, В.К. Шкарупа, О.В. Терещук наполягають на необхідності виділення в окрему групу адміністративно-відновлювальних заходів, або заходів відновлення правопорядку [6, с. 96].

Попри множинність класифікацій заходів адміністративного примусу, можна стверджувати, що заходи адміністративного примусу зводяться до практичних дій компетентних органів по боротьбі з правопорушеннями (виявлення правопорушення, накладення адміністративного стягнення тощо), тоді як адміністративно-правові заходи боротьби охоплюють будь-які заходи примусового підзаконного характеру (наприклад, видання підзаконних нормативно-правових актів органами виконавчої влади). Питання про точне визначення поняття адміністративного примусу, є одним із найактуальніших у адміністративному праві. Це питання розглядалось багатьма науковцями, але єдиного визначення адміністративного примусу досі не вироблено. Водночас, урахуовуючи важливість цієї сфери діяльності як державних, так і недержавних органів та необхідність її правового регулювання це питання залишається надзвичайно актуальним.

1. Адміністративне право України : академічний курс : підручник : у 2 т. Т. 1 : Заг. частина / ред. В. Б. Авер'янов. – К. : Юрид. думка, 2004. – 584 с.

2. Фіночко Ф. Д. Еволюція поглядів щодо класифікації адміністративного примусу / Ф. Д. Фіночко // Правова держава Україна: проблеми і перспективи розвитку : короткі тези доп. та наук. повідом. республікан. наук.-практ. конф. (9–11 листопада 1995 р.). – Х. : НЮА, 1995. – С. 138–139.

3. Еропкин М. И. О классификации мер административного принуждения / М. И. Еропкин // Вопросы административного права на современном этапе. – М. : Госюриздат, 1963. – С. 60–68.

4. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України : підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко. – К. : Юрінком

Інтер, 2003. – 544 с.

5. Бахрах Д. Н. Административная ответственность граждан в СССР: учеб. пособие / Д. Н. Бахрах. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1989. – 201 с.

6. Адміністративне право України : [посіб. для підготов. до іспитів] / Г. Г. Забарний, Р. А. Калужний, О. В. Терещук, В. К. Шкарупа. – К. : Вид. Паливода А. В., 2001. – 194 с.

Кагадій М.І.

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач кафедри господарського права
(Київський національний університет технологій та дизайну)

ДИХОТОМІЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

*«Істинна рівність
громадян полягає в тому,
щоб всі вони однаково були
підпорядковані законам»
(Ж.Д'Аламбер)*

Не просто мною підібраний вищевказаний афоризм, який так повно відображає ситуацію із дією законів в Україні та необхідністю проведення конституційної реформи. Сьогодні поняття реформи в Україні застосовується дуже часто там де треба і де ні. На цьому поняття створюються політичні гасла, передвиборчі програми і багато ще чого, але ні точного змісту даного феномену ні його умов, мети чи перебігу мало хто може зрозуміти. Спробуємо це зробити в межах цієї роботи.

Отже, разом із створенням української незалежної держави, суспільство та влада зрозуміли необхідність створення Конституції України. Цьому передувало створення Конституційного договору між Президентом України та Верховною Радою України, потім ще тривала робота над проектами конституції. І нарешті, 28 червня 1996 року українці отримали таку конституцію. І з цього часу законотворці почали говорити про зміни до конституції, про реформування влади і взагалі про реформування конституції України. Далі пригадаємо зміни конституції 2004, 2010 року і ось 2015 і знову про конституційну реформу. Треба сказати, що такі зміни знаходили початок, або скоріше розмови про них починалися із приходу до влади нового президента. Якось дивно виходить, що кожен президент та його команда прагнуть

переписати під себе Основний закон держави.

Історичні передумови розвитку конституційного процесу в Україні сягають часів Київської Русі, й біля його витоків – збірка стародавнього українського права «Руська Правда», а також відомі науковому світові пізніші історичні пам'ятки правової культури України – «Литовські статuti», акти періоду козацької держави Богдана Хмельницького «Березневі статті» (інші назви – «Статті Богдана Хмельницького», «Березневі статті Богдана Хмельницького», «Статті війська Запорозького»), «Пакти і Конституції прав і вольностей Війська Запорозького», укладені гетьманом Війська Запорозького Пилипом Орликом, Конституція Української Народної Республіки, радянські конституції України.

Конституційний процес в Україні після набуття нею незалежності, як зазначає В. Погорілко, умовно поділяється на три основні періоди, кожному з яких властиві свої особливості та специфіка:

- перший період (1991–1996 рр.) позначився здобуттям Україною незалежності, процесом підготовки проекту Конституції та прийняттям Конституції України 28 червня 1996 року;

- другий період (1996–2004 рр.) був, так би мовити, періодом реалізації Конституції України;

- третій період (почався у 2004 році та триває донині) позначений початком процесу внесення змін та доповнень до Конституції України (конституційної реформи) [1, с. 58].

На мій погляд, сьогодні ми маємо початок, четвертого етапу конституційної реформи, про що свідчить зміни у регулюванні та структурі правоохоронних та судових органів, створення нових органів таких як Антикорупційне бюро, Державне бюро розслідувань, реорганізація суддівського корпусу, відбуваються зміни у відносинах органів державної влади та органів місцевого самоврядування, щодо питань децентралізації влади, змінено виборчу систему та виборче законодавство в Україні і т.ін. Але кроки з проведення змін на краще досить повільні та і ще потрібно зробити дуже багато.

Розглянемо основні, на мій погляд, необхідні кроки реформ в українському суспільстві.

Почнемо з найглобальніших моментів, розмежування компетенції між органами влади. Для правового та належного юридичного рівня проведення реформ із можливим отриманням позитивного результату, необхідно виробити конструктивні, чіткі та розумні пропозиції щодо змін, провести обговорення у розумні строки, прийняти відповідні нормативно-правові акти, які їх міститимуть провести організаційно-управлінські дії

по їх реалізації і вже потім чекати результатів. Так, професор конституційного права, член Венеціанської комісії С. Бартоль зазначає, що «комісія завжди наголошувала на необхідності створення репрезентативної системи влади, яка ґрунтувалася б на чіткому розподілі функцій та відповідальності органів. Розподіл влади є найкращим рішенням, але запровадження цього принципу може мати різний вплив залежно від політичного вибору влади. Є два різні розподіли влади: вертикальний (між законодавчою, виконавчою та судовою гілками) та горизонтальний (між державою та органами місцевого самоврядування). Дуже важливо запровадити обидва, адже за умов відсутності горизонтального розподілу, підтримуваний парламентом уряд загрожує концентрацією всіх важелів впливу в руках виконавчої влади» [3].

Реформування судової системи необхідне з початку, тобто чіткість та вираженість правил обрання чи призначення суддею і, суворе дотримання норм закону, питання відповідальності судді і відповідний його соціальний захист.

«У реформуванні правосуддя, – наголошує М. Козюбра, – я почав би із питання щодо системи судів загальної юрисдикції, яка існує сьогодні в Україні. Не тільки на мою думку, а й на думку зарубіжних експертів, зокрема Венеціанської комісії, вона є надмірно складною. Я б сказав навіть екотичною, тому що поєднання в одному судовому органі, який іменується Вищим спеціалізованим судом, кримінальних і цивільних справ, а також існування господарських судів як самостійної ланки судової системи не відповідає сучасним європейським стандартам. Я не кажу вже про те, що система, яка сьогодні запроваджена, не виправдала тих надій, які на неї поклалися. Її обговорювали свого часу на Національній комісії з розвитку демократії та верховенства права, де було наведено аргументи за, і на перший погляд вагомі, щодо необхідності більшого професіоналізму, незалежності суддів» [3].

Р. Куйбіда вважає, що внаслідок конституційної реформи «прокуратура мала б фактично вийти із системи захисту прав людини. Щодо нагляду за дотриманням законів, то це має бути функцією місцевих державних адміністрацій, а не прокуратури. Фактично функції прокуратури повинні зосередитись у сфері кримінальної юстиції. Власне це те, що допомагає здійснювати правосуддя, функції судової гілки влади, тому в рамках розділу про правосуддя, відштовхуючись від функції обвинувачення і від функції захисту, ми запропонували передбачити дві окремі статті, які містили б згадку про службу державного обвинувачення і про адвокатуру» [4].

Це деякі із напрямів реформ, які необхідно провести в нашій

державі, але одне можна сказати точно, всі зміни, які проводить влада повинна сприйматись суспільством і проведення таких змін повинно бути якісним, не для окремо взятої групи людей, а для більшості суспільства.

1. Резолюція № 1862 (2012) Парламентської асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інститутів в Україні» від 26 січня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_a57

3. Бартоль С. Внесені до Конституції зміни передбачали створення жажливого монстра – «корпорації більшості» / С. Бартоль // Витяги з виступів доповідачів на Громадському форумі «Конституційна реформа: погляд громадянського суспільства» (Одеса, 1618 лютого 2007 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://parlament.org.ua/upload/docs/Vytyagy.doc.pdf>

3. Козюбра М. Парламентська форма правління ефективна тоді, коли в державі є традиції, ідеологічні партії, розвинена судова влада тощо. За відсутності цих умов вона вироджується в міністеріалізм – коли панує не парламент, а уряд / М. Козюбра // Витяги з виступів доповідачів на Громадському форумі «Конституційна реформа: погляд громадянського суспільства» (Одеса, 16-18 лютого 2007 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://parlament.org.ua/upload/docs/Vytyagy.doc.pdf>

4. Актуальні проблеми конституційного права: підручник. / за заг.ред.проф. Олійника А.Ю. – К.: «Центр учбової літератури»,2013. – 554с.

5. <http://justice.org.ua/diyalnist/podiji-fakti-komentari/yakoyu-maebuti-konstitutsijna-reforma-v-ukrajini>.

Карп'юк М.В.

викладач кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПОНЯТТЯ НАСИЛЬСТВА У ДОКТРИНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

В юридичній науці, зокрема при дослідженні кримінального права, насильство визначалося як «*vis compulsiva*» (сила примусу) та «*vis absoluta*» (сила абсолютна). Насильство можна розглядати як із погляду людини, яка його зазнала, так і з позиції особи, яка його застосувала. В теорії польського кримінального права ця проблему

розглядають у цих двох аспектах. Якщо йдеться про особу, до якої було застосовано насильство, то її поведінка розглядається з огляду на силу примусу, починаючи від унеможливлення дії і до застосування стану крайньої необхідності, аж до крайнього пом'якшення покарання, коли вчинена примусова дія була перевищенням стану крайньої необхідності. [1, с. 1429].

Насильство як вчинення злочину в польській науці кримінального права розпочав досліджувати Т. Ганаусек (насильство як вид злочинної дії), який слушно стверджує, що насильство є одним із найдавніших понять, що використовує кримінальне право. Воно пов'язане з примушуванням у якості порушення свободи, вказує на «переможну силу», гвалт – «брутальну силу», домінування та інші форми впливу на волю людини. [1, с. 1428].

Цей підхід узгоджується з рішенням Верховного Суду Республіки Польща № II К 997/60, BSN 1960, № 8, позиція 227. Верховний Суд Республіки Польща представив цю проблему наступним чином: «Найнижчим ступенем примусу є переконання або схиляння, яке полягає у наведенні аргументів, що призводять до зміни переконань потерпілого і разом з тим вказують на необхідність вчинення певних дій або до свідомого утримання від певних дій. Таке примушування спрямоване на подолання супротиву, що виникає між волею та переконаннями людини і діями, які вона повинна чи не повинна вчинити всупереч її волі. Засобами, які призводять до протизаконного подолання спротиву постраждалого, є: фізичне насильство – *vis absoluta* і психічний примус – *vis compulsiva* – у формі погрози вчинення злочину, погрози кримінальною справою або погрози розголошення відомостей, які загрожують честі постраждалого чи близьких йому людей».

Наведені вище думки науковців стосуються опису поведінки потерпілого під впливом насильства. В §3 арт.115 КК Республіки Польща вказано застосування «насильства» або «погрози» як злочинної дії навіть за умов, коли ці поняття не входять до законодавчих характеристик злочину, виражених лише з огляду на спосіб вчинення злочину.

У цьому приписі йдеться про механізми впливу через застосування насильства в якості ланцюга, котрий об'єднує всі злочини у класифікацію «злочинів одного роду», в яких фігурує той самий предмет злочину. Така однорідність спостерігається навіть тоді, коли вчинені дії, з огляду на фізичні якості предмету, і заборонені дії належать до різних груп предметів.

Отже, розглядаючи поняття «насильства», яке охоплює два чи

більше злочинів, з огляду на їхні спільні риси (однорідність), слід дати пояснення, яке б звузило це поняття, відкинувши такі форми поведінки, які не адресовані кривдником до постраждалого безпосередньо, але стосуються його через посередництво якихось предметів чи третіх осіб. Широке трактування «насильства» призвело би до зрівняння всіх злочинів за цією ознакою. Кожен злочин є в певному сенсі поневоленням постраждалого, безпосереднім чи опосередкованим. Тому, законодавець, опираючись лише на поняття насильства чи погрози, зможе об'єднати у групу злочини, що характеризуються застосуванням до постраждалого сили, за умови, якщо ця сила не лише опосередкована, а й безпосередньо впливатиме на волю постраждалого. [1, с. 1429].

Насильством слід вважати вплив, здійснюваний фізичними засобами, що мають унеможливити (напр., зв'язування жертви) або зламати (напр., побиття, знущання) опір жертви. Насильство може бути спрямованим безпосередньо на жертву, а також на близьку їй особу (напр., побиття дитини з метою запобігти опорі її матері). [2, с. 468].

Адам Фрончек наголошує на ролі норм (насильство, що приймається суспільством, і насильство неприпустиме), а також рівень інструменталізації насильства (допоміжне (інструментальне) насильство і демонстративне (експресивне) насильство). [2, с. 2-6].

Ірена Поспішил називає насильством всі неவிпадкові дії супроти особистої свободи людини або такі, що завдають людині фізичної чи психічної травми, порушуючи суспільні принципи міжлюдських стосунків; визначає насильство як застосування фізичної сили супроти інших людей чи самого себе або примус до виконання певних дій через погрози поранення чи вбивства. Насильство – це не лише фізична чи вербальна поведінка, яка може спричинити або спричиняє у жертви різноманітні травми чи образи; насильством вважається кожна деструктивна і така, що завдає шкоди, поведінка, що в суспільстві окреслилася під назвою насильства. [3, с. 184].

У теорії кримінального права Республіки Польща виділяють декілька видів насильства. Категоризація насильства здебільшого базується на протиставленнях: фізичне; психічне; одиничне (індивідуальне); групове.

Алан Пейрефіт визначає одиничне (індивідуальне) насильство як поведінку конкретної людини, внаслідок якої інші індивіди зазнають тілесних чи психічних травм, і групове (колективне) насильство, що здійснюється групою осіб. Насильство може мати інструментальний характер, коли воно є засобом досягнення

конкретних цілей. Можливе також насильство «без мети», коли особа, яка вдається до нього, відчуває задоволення від цього. [4, с. 278].

Насильство може виникнути в ситуаціях, де спостерігаються відносини підпорядкування, коли одна людина має перевагу над іншою. На таку форму насильства наражаються, наприклад, підлеглий перед начальником, учень перед учителем, жінка перед чоловіком чи дитина перед батьками.

Насильство в індивідуальних чи групових стосунках між людьми пов'язане з оцінюванням людини відносно її громадської позиції, виконуваної ролі, корисності для досягнення економічних, суспільних чи політичних цілей. Воно відбувається двома способами: людина трактується як предмет або як ворог. Предметне ставлення до людини полягає в тому, що інші особи оцінюються як матеріальні речі, що призводить до інструментального поводження з ними, тобто як із засобами для реалізації власних інтересів. Такий тип стосунків називають «дегуманізацією міжлюдських стосунків». Дегуманізовані ставлення можуть бути об'єктивними, аналітичними, позбавленими емоційної та емпатичної взаємодії.

1. На 1. Bieńkowska Ewa, Kunicka-Michalska Barbara, Reiman Genowef, Wojciechowska Janina // Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, pod. red. Genowefa Reimana. – Warszawa, С.Н.БЕСК, 1999. – s.1428

2. FRACZEK Adam : Agresja i przemoc wśród dzieci i młodzieży // Remedium. – 1997, nr 11, s. 2-6.

3. POSPISZYL Irena: Razem przeciw przemocy. – Warszawa: Żak, 1999

4. Peyrefitte Alain: Wymiar sprawiedliwości – między ideałem a rzeczywistością. – Warszawa, 1987. - s.278.

Когут Я.М.

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного права та адміністративного процесу
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПРИНЦИПИ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Незважаючи на те, що поліцейське право у радянський період розглядалось як рудимент буржуазної науки (в основі якої лежала поліцейська держава як насильницький режим), основні положення поліцейського права й надалі відображаються в теорії і практиці

адміністративної діяльності органів внутрішніх справ України.

У сучасній науці поліцейське право – це сукупність правових норм, призначених для регулювання суспільних відносин у зв'язку та з приводу практичної реалізації приписів органів виконавчої влади [1, с.16].

Еволюція поліцейсько-правової теорії визначає правовий статус поліцейської діяльності. Теорія виникнення держави має в своїй основі потребу забезпечення безпеки суспільства та окремої особи. Найважливішим фактором становлення демократичної держави є можливість застосування нею санкціонованого примусу та контроль за додержанням заборони нелегітимного примусу. Держава закономірно має монополію на застосування заходів примусу, що відповідним чином впливає на правопорядок.

Примус – це метод соціального управління, що охоплює сукупність способів і засобів безпосереднього або ж опосередкованого зовнішнього впливу суб'єкта управління на об'єкт управління та полягає у цілеспрямованому обмеженні (скасуванні) свободи його функціонування (розвитку) в інтересах усього суспільства [2, с 67].

Монополія держави щодо застосування заходів примусу реалізується, насамперед, державними органами, що відносяться до військового типу, озброєних органів виконавчої влади (поліції чи міліції). Проте, призначенням цих органів є не тільки застосування «сили».

На думку В. Гвоздецького міліція має керуватися новою філософією поліцейської діяльності, в основі якої – перехід від реактивної моделі, тобто реагування на злочини та їх розслідування, а також покарання злочинців, до проактивної моделі – служіння громадянам з акцентом на попередження злочинів та співпрацю міліції з населенням на основі системи «міліція – народ – партнери». Тому, значно зростає значення міліції в питаннях так званої соціальної компетенції, зокрема, тісного співробітництва з державними установами, муніципальними, громадськими та політичними організаціями й окремими громадянами. В основу наукових досліджень у галузі поліцейстики мають бути покладені основні функції поліції, зокрема превентивна, репресивна, соціальна [3].

Досягнення розумного балансу між превентивними і силовими діями відносно правопорушень завжди є і буде однією з головних проблем стратегії поліцейської діяльності. Поки що поліцейсти і кримінологи навіть розвинених країн, не говорячи вже про держави з нестабільною соціально-політичною і економічною обстановкою, не виробили ще достатньо чітких критеріїв оцінки реальної (а тим більше перспективної) ефективності функціонування національних поліцейських систем, не мають всеосяжного

уявлення про майбутній розвиток злочинності, і це, мабуть, навряд чи можливо найближчим часом [4, с. 140-156].

Для високорозвинених демократичних держав характерна наявність доктрини діяльності поліції, загальнонаціональних і регіональних програм її реалізації, що включають юридичні, організаційно-управлінські і інші взаємозв'язані заходи, що мають достатнє фінансове забезпечення [5, с.253].

У будь-якій державі поліція, поряд з армією, органами забезпечення безпеки, пенітенціарними установами, належить до матеріальних додатків виконавчої влади. Зміни, що відбулися в нашому суспільстві в останні роки, дозволили переосмислити роль і значення поліції в закордонних країнах, відмовитися від односторонньо-догматичного погляду на поліцію як на каральний орган, призначений повсякденно й повсюдно здійснювати політику пануючого класу специфічними методами безпосереднього примусу [6, с. 6].

У країнах, орієнтованих на демократичний шлях розвитку, поліція розглядається винятково як правоохоронний орган, призначений для забезпечення “контролю над злочинністю”, стримування її за допомогою застосування тих засобів, які встановлені законом [7, с. 5].

Закони, що регулюють діяльність поліції (міліції), мають бути обов'язково гармонізовані з домінуючими суспільними цінностями, а концептуальним ядром сучасної поліцейської парадигми має стати безумовне визнання примату прав і свобод людини та громадянина в публічно-правових відносинах [8, с.191]. Тому, процес реформування системи МВС України повинен починатись із визначення домінуючих принципів поліцейської діяльності.

Радою Європи в 2001 р. було прийнято Європейський кодекс поліцейської етики. Згідно з цим Кодексом, головними цілями поліції в демократичному суспільстві, регульованому принципом верховенства права, є: захист і дотримання основних прав і свобод людини в тому вигляді, в якому вони закріплені, зокрема в практиці Європейського суду з прав людини.

Сьогодні процес реформування органів внутрішніх справ є невід'ємною частиною демократизації суспільного життя та побудови правової держави. Зміни соціально-економічних і політико-правових умов функціонування системи МВС, курс країни на євроінтеграцію а отже чітка відповідність роботи міліції (поліції) європейським стандартам, детермінують відхід від радянської моделі і потребує переходу на якісно нові засади практичної діяльності, від каральних до соціально-сервісних функцій. Це можливо на підставі дотримання

принципів поліцейської діяльності.

Ці принципи зумовлюють потребу поетапного перетворення системи МВС у цивільне відомство європейського типу, та визначають такі основні завдання: забезпечення дотримання принципів верховенства права в діяльності органів внутрішніх справ; створення та запровадження механізмів унеможливлення використання органів внутрішніх справ у політично-партійних, групових чи особистих інтересах; забезпечення створення ефективної системи реагування на злочини та інші правопорушення; створення дієвих механізмів запобігання корупції в діяльності ОВС; розробка, з урахуванням міжнародного досвіду, нових внутрішніх та зовнішніх критеріїв та методик оцінювання функціональної діяльності органів внутрішніх справ.

Проте, сучасне трактування принципів поліцейської діяльності повинно виходити за межі сфери їх чинності в рамках правотворчості й правозастосування. У правотворчості вони мають значення як теоретична основа, що визначає зміст правових норм, а у правозастосуванні їх функція обмежується виключно потребою тлумачення норм. З цього приводу К.С. Бельський запропонував акцентувати увагу на тому, що принципи поліцейської діяльності охоплюють об'єктивно сформовані закономірності, традиції, правові норми та етичні правила, які поступово усталилися у сфері поліцейської діяльності й покликані забезпечувати стабільність та ефективність функціонування поліцейського апарату [9, с. 40].

Отже, процес реформування системи МВС України повинен базуватися на принципах забезпечення пріоритету прав і свобод людини, верховенства права, додержання Конституції та законів України; дотримання принципів і норм міжнародного права; взаємодії з органами влади, місцевого самоврядування, громадськістю тощо. Проте, принципи поліцейської діяльності не повинні обмежуватись їх застосуванням виключно у межах правових норм, а повинні впливати на процес формування ідеології служіння українському народові, реально впливати на формування іміджу та громадської думки.

До таких принципів, в основі яких лежить верховенство права, на наш погляд, слід віднести принципи поліцейської діяльності, зокрема ввічливості, толерантності та поваги до особи, принцип негайного усунення помилок, принцип солідарності, взаємодопомоги і дисципліни, професіоналізму, компетентності, науковості, принцип чесності та справедливості, принцип підтримання позитивних традицій.

1. Антонов И.П. Полицейское право: быть или не быть? / И.П. Антонов // Юридическое образование и наука. – 2001. – № 3. – С. 34–39.

2. Сальников В.П. Убеждение и принуждение в деятельности органов внутренних дел : пособие / В. П. Сальников, В. П. Федоров. – Л.: ВПУ, 1989. – 91 с.
3. Гвоздецький В.Д .Становлення поліцейстики як науки про поліцейське право: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VAUMVS/2010_4/gvozdets.pdf
4. Губанов А.В. Полиция Запада: основы деятельности по охране правопорядка / А.В. Губанов. – М.: ВНИИ МВД России, 1993. – 365с.
5. Діяльність поліцейських апаратів в умовах розвитку демократичного суспільства / О.С. Юнін // Митна справа – 2012. – № 4, ч. 2, кн. 2. – С. 249-253.
6. Бандурка О.М. Заходи адміністративного припинення в діяльності міліції: [Дис. канд. юрид. наук] / О.М. Бандурка. – Х.: Укр. юрид. академія, 1994. – 158 с.
7. Битяк Ю.П. Переконавання і примус в державному управлінні. Адміністративна відповідальність: [конспекти лекцій] / Ю.П. Битяк, В.В. Зуй, А.Т. Комзюк. – Х.: Укр. Юрид. Академія, 1994. – 44 с.
8. Бандурка О.М. Принципи діяльності поліції (міліції) в поліцейському праві сучасних зарубіжних держав / О.М. Бандурка // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності –2009. – №2. – С. 191-205.
9. Бельский К.С. Полицейское право: лекционный курс / К.С. Бельский; [под ред. канд. юрид. наук А.В. Куракина]. – М.: Изд. «Дело и Сервис», 2004. – 816 с.

Кулак Н.В.

кандидат наук з державного управління,
завідувач кафедри загально-правових дисциплін
(Київський національний університет технології та дизайну)

ГАРМОНІЗАЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЕС ЯК ЗНАЧУЩИЙ ФАКТОР ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТОВІ ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ

Вирішення задач інноваційного та конкурентоспроможного розвитку економіки України потребує від державного управління створення нових модернізованих стратегій розвитку, побудованих на засадах використання новітніх електронних технологій.

Сфера здійснення державних закупівель є однією із найважливіших компонентів фінансово-бюджетної системи країни. Від

інституційної ефективності організації сфери здійснення державних закупівель залежить створення умов для конкурентоспроможного процесу інтеграції вітчизняної економіки у світові економічні процеси. Відомо, що у ринковій економіці держава не володіє більш ефективним та дієвим інструментарієм регулювання, який спроможний збалансувати інтереси всіх економічних суб'єктів, ніж система здійснення державних закупівель, тому постановка завдання електронного забезпечення сфери здійснення державних закупівель в умовах інституційних змін викликана процесами інформатизації світової економіки.

Сфера здійснення державних закупівель є дієвим механізмом організації конкурентоспроможного економічного середовища, ефективною системою взаємодії приватного і державного секторів вітчизняної економіки, потужним інструментом вирішення найбільш гострих соціальних питань, таких як: забезпечення населення медикаментами, будівництво об'єктів соціальної інфраструктури, гарантом фінансування пенсійних програм, фінансування оборонного комплексу країни, підтримкою програм розвитку культури та мистецтва, підтримкою та фінансуванням природоохоронних державних заходів.

Виходячи з цієї аксіоми стає очевидно, що найбільш ефективним та інноваційним інститутом, який здатен забезпечити функціональне відтворення конкурентних механізмів у державному секторі та вирішити соціально-економічні питання, стає єдиний електронний простір сфери здійснення державних закупівель, який має бути якнайшвидше сформований у вітчизняній сфері державних закупівель як гарант еволюційного розвитку сфери державних закупівель.

Згідно із даними наведеними міжнародною компанією CROWN AGENTS Ltd. отриманими в ході досліджень, здійснених в рамках Проекту ЄС «Гармонізація системи державних закупівель в Україні зі стандартами ЄС» розміри питомої ваги державних закупівель у складі сукупних державних витрат за період з 2012 по 2014 роки склали 13,2% у 2012 році, 9,9% у 2013 році та 6,9 % у 2014 році.

Таким чином чітко прослідковується низхідна тенденція, яка відображає нещодавній економічний спад із наступним скороченням державних витрат, що робить ще більш актуальним пошук шляхів економічного витрачання державних фінансів.

Досвід розвинутих країн доводить, що реалізація державного замовлення за допомогою електронно забезпечених технологій дає економію бюджетних коштів лише за рахунок збільшення кількості постачальників та підвищення рівня конкуренції, приблизно на 8-10%, та до 14% економії бюджетних коштів дає електронне забезпечення процесу планування, організації та проведення процедури закупівель.

Україна не повинна стояти осторонь від міжнародних тенденцій, тому що в країні склалися не лише передумови для початку системного переходу до електронного забезпечення сфери державного регулювання, а й нагальна потреба ревізії функцій державних органів, шляхом переведення комунікацій інститутів державного регулювання на електронно забезпечену основу, з метою удосконалення, та створення прозорої схеми функціонування державного апарату, що дозволить пришвидшити інтеграцію національного ринку у міжнародну економічну систему.

Процес регулювання сфери здійснення державних закупівель у всьому світі є предметом пильної уваги з боку держави тому, що сама держава перетворюється у покупця, та отримує зацікавленість у прозорості проходження процедур закупівель. Загальновідомо, що державні закупівлі – це одна з вагомих складових процесу глобалізації економічного розвитку країн світу, мета якого полягає у лібералізації сфери торгівельної діяльності. Розвинуті країни світу проводять політику в напрямку удосконалення комплексу заходів, спрямованих на економне витрачання бюджетних коштів, підвищення економічної конкуренції шляхом удосконалення сфери здійснення державних закупівель, та впровадженням інноваційних технологій у систему державного замовлення.

На поточний період система державних закупівель країн світу, які входять до Європейського Союзу, формується залежно від національних особливостей розвитку окремих країн, та регулюється на трьох рівнях законодавства: на міжнародному, законодавством ЄС, національними нормативними актами (непереведеній доклад).

Система державних закупівель України побудована на засадах децентралізованої моделі державних закупівель, та формально відповідає міжнародним стандартам, але має низку практичних проблемних питань, які являються показниками функціональної недосконалості механізму сфери здійснення державних закупівель.

З метою вирішення важливої наукової задачі розвитку теоретико-методологічних засад та обґрунтування науково-прикладних рекомендацій щодо електронного забезпечення сфери здійснення державних закупівель в Україні, удосконалення механізму електронного забезпечення системи державних закупівель та вирішення проблемних питань у цій сфері у законодавчу базу необхідно внести ряд змін, які узгодять вітчизняне законодавства сфери здійснення державних закупівель із Директивами про державні закупівлі ЄС в наступних питаннях:

- Формування гнучких правил для контрактів, які укладаються на регіональному рівні.

- Формування системи моніторингу контрактів регіонального рівня.
- Формування правил регулювання контрактів, вартість яких не перевищує порогових значень.
- Розробки конкретних правил застосування стандартів як критеріїв аналізу пропозицій конкурсних торгів.
- Створення методики врахування витрат протягом єдиного замкнутого функціонального циклу здійснення державних закупівель, який починається з етапу планування витрат, та закінчується моніторингом якості, витрачених коштів.
- Створення методики відшкодування збитків, нанесених нецільовим використанням бюджетних коштів у якості засобу правового важеля.
- Гармонізації вітчизняної нормативно-правової системи з базовими елементами Директиви ЄС щодо закупівель у сфері комунального господарства та з Директиви ЄС про засоби правового захисту у сфері комунального господарства ЄС.
- Розробки додаткових регулятивних правил стосовно рамкових угод, централізованої закупівлі, закупівель у сфері оборони.
- Розробки та впровадження обов'язкового використання електронної комунікації в усіх операціях у сфері державної закупівельної діяльності.
- Формування кадрового ресурсу фахівців сфери державних закупівель.

1. Зубар В.В. Концепція Електронних закупівель: засади побудови в Україні/ В.В. Зубар // Редукціон. – 2014, №8-9. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://procurement.in.ua/gu/pages/4973>

2. IDC Аналіз майбутнього 2013. [Електронний ресурс]- Режим доступу <http://idcrussia.com>

3. Пропозиції до стратегії реформування системи державних закупівель із включенням «дорожньої карти», розробленої на виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС/ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eupublicprocurement.org.ua/wp-content/uploads/2015/06/Training-Report-on-second-business-event-ENG.pdf>

Куц О.С.
курсант

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ КОМІТЕТІВ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Функціонування української державної системи на сучасному

етапі неможливе без вищого законодавчого органу, що відіграє істотну роль в житті держави, у формуванні та здійсненні внутрішньої і зовнішньої політики. Такими органами є комітети основні робочі органи парламенту, де власне розробляються і опрацьовуються законопроекти. Участь парламентаря в роботі комітетів – це персональне волевиявлення, відповідно до регламенту та прийнятих парламентом ухвал, що упорядковують їх діяльність.

Організація, повноваження та порядок діяльності комітетів Верховної Ради України визначаються Конституцією України, Законом України „Про комітети ВРУ“, ЗУ „Про Регламент Верховної Ради України”, положеннями про комітети, які затверджуються парламентом та постановами Верховної Ради України.

В юридичній літературі є низка робіт, присвячених як загальним проблемам організації та діяльності комітетів Верховної Ради. Загальні положення про організацію і діяльність комітетів містяться в працях С.А. Авакяна, Г.В. Барабашева, С.С. Кравчука, Л.Т. Кривенка, О.Є. Кутафіна, І.Н. Кузнецова та інших вчених.

Комітети Верховної Ради України, як складовий елемент єдиної системи державних органів, є однією з організаційних форм її діяльності і її допоміжними органами, які утворені Верховною Радою, їй підконтрольні і підзвітні, і які мають визначену законом компетенцію, органічно пов'язану з компетенцією Верховної Ради України.

Комітети створюються за функціональним і галузевим принципами. Функціональні комітети здійснюють одну або кілька функцій і їхня діяльність не пов'язана з певною галуззю народного господарства (наприклад, з питань свободи слова й інформації). Галузеві комітети створюються за однією або кількома галузями господарського або соціально-культурного будівництва (наприклад, з питань науки та освіти; з питань будівництва, транспорту і зв'язку).

Згідно зі ст. 89 Конституції України Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України створює з числа народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників голів та секретарів цих комітетів [1].

Ст. 1 ЗУ Про комітети Верховної Ради України від 04.04.1995 вказує наступне:

1. Комітет Верховної Ради України (далі - комітет) - орган Верховної Ради України, який утворюється з числа народних депутатів України для здійснення за окремими напрямками законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до

повноважень Верховної Ради України, виконання контрольних функцій. Комітет відповідальний перед Верховною Радою України і підзвітний їй. Діяльність комітетів координує Голова Верховної Ради України згідно з Конституцією України та в порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України [2].

Комітети Верховної Ради України – це постійно діючі депутатські органи Українського парламенту, призначені своєю роботою сприяти безперервній діяльності єдиного органу законодавчої влади. Комітети – допоміжні органи Верховної Ради України, що повинні забезпечувати реалізацію парламентом його функцій і наділені для цього відповідними повноваженнями. Вони відповідальні перед Верховною Радою України за свою діяльність і їй підзвітні [3].

Правовий статус комітетів закріплюється Конституцією, Регламентом Верховної Ради України, Законом «Про комітети Верховної Ради України» від 4 квітня 1995 р. і положеннями про комітети, які затверджуються парламентом. Особливість правового статусу комітетів полягає в тому, що вони, будучи органами Верховної Ради України, не складають самостійну систему органів державної влади.

Закон надає комітетам ряд повноважень, пов'язаних з їх діяльністю. Проте ці повноваження за своїм змістом не є владними і носять лише похідний від компетенції Верховної Ради України характер. Реалізація даних повноважень не спричиняє настання можливої юридичної відповідальності.

Комітети, як юридично і організаційно оформлені колективи народних депутатів України, виконують нормативно встановлені для них функції на основі тих повноважень, що не носять владного характеру. Для них передбачена організаційна відповідальність перед Верховною Радою України, але не закріплені підстави, види і міра юридичної відповідальності. Це дозволяє зробити висновок, що у комітетів Верховної Ради відсутні такі ознаки державного органу як владні повноваження і юридична відповідальність. Отже, комітети Верховної Ради України не можуть бути віднесені категорії державних органів.

По-перше, порядок утворення, відповідальність і підзвітність комітетів Верховної Ради України вказує на їх належність до органу законодавчої влади. Комітети є структурним елементом функціонального механізму Верховної Ради України, що відноситься до центральних органів. Комітети віднести до центральних органів не можна, бо вони входять у функціональний механізм Верховної Ради України і самостійного значення в цьому аспекті не мають. Проте діяльність комітетів Верховної Ради України, може поширюватись на всю територію держави.

По-друге, комітети слід віднести до категорії виборних органів, оскільки вони обираються з депутатського корпусу Верховної Ради. По-третє, утворення комітетів передбачене нормами Конституції України і у зв'язку з цим їх можна охарактеризувати як конституційні органи. По-четверте, комітети є такими, що постійно діють як невід'ємний структурний елемент Верховної Ради, а тому їх слід відносити до категорії постійних органів.

Можна говорити про комітети як про одну з організаційних форм, за допомогою якої народні депутати України реалізують свої повноваження, а з іншої сторони, вони є і органами Верховної Ради України. У цьому і полягає специфіка комітетів, що відрізняє їх від інших елементів державного апарату.

Комітети Верховної Ради України, як складовий елемент єдиної системи державних органів, є однією з організаційних форм її діяльності і її допоміжними органами, які утворені Верховною Радою, їй підконтрольні і підзвітні, і які мають визначену законом компетенцію, органічно пов'язану з компетенцією Верховної Ради України.

Комітети створюються за функціональним і галузевим принципами. Функціональні комітети здійснюють одну або кілька функцій і їхня діяльність не пов'язана з певною галуззю народного господарства (наприклад, з питань свободи слова й інформації). Галузеві комітети створюються за однією або кількома галузями господарського або соціально-культурного будівництва (наприклад, з питань науки та освіти; з питань будівництва, транспорту і зв'язку).

Порядок формування: Верховна Рада України затверджує кількість комітетів, їх назви та предмети відання. Перелік комітетів затверджується на першій сесії Верховної Ради нового скликання. Персональний склад комітетів формується Верховною Радою України нового скликання шляхом обрання голів, перших заступників, заступників голів, секретарів та членів комітетів.

За кількості членів комітету не більше 10 народних депутатів України обирається один заступник голови комітету, за кількості членів комітету від 11 до 30 народних депутатів України обираються перший заступник і заступник голови комітету, а за кількості членів комітету понад 30 народних депутатів України – перший заступник і два заступники голови комітету [3].

Народний депутат може бути членом лише одного комітету. Квоти розподілу посад голів комітетів, перших заступників, заступників голів, секретарів та членів комітетів визначаються пропорційно від кількісного складу депутатських фракцій до фактичної чисельності народних

депутатів у порядку, встановленому Верховною Радою.

Список кандидатур на посади голів парламентських комітетів подається до Верховної Ради Погоджувальною радою депутатських фракцій (груп). Члени комітетів обираються списком без обговорення шляхом поіменного голосування. Обрання перших заступників голів комітетів здійснюється Верховною Радою України у порядку, встановленому для обрання голів комітетів.

У процесі своєї діяльності Верховна Рада може прийняти рішення про утворення тимчасової спеціальної комісії на правах головного комітету для підготовки і попереднього розгляду, доопрацювання проектів законів та інших актів Верховної Ради. Строк повноважень не може перевищувати одного року з дня її утворення [5].

На сьогоднішній день ВРУ налічує 27 комітетів (на відміну від ВРУ шостого скликання, яка налічувала 25 комітетів). Вони здійснюють свою діяльність відповідно до визначених напрямів. За необхідності Верховна Рада України може створювати нові парламентські комітети, реорганізовувати раніше створені, змінювати їх персональний і кількісний склад.

Враховуючи вищевикладене, потрібно зазначити, що парламентські комітети виконують широкий спектр функцій і дозволяють підвищити ефективність та професіоналізм роботи парламенту. Саме комітети дозволяють здійснювати ретельний розгляд законопроектів, вносити відповідні зміни та доповнення, контролювати діяльність уряду, а також дають громадськості можливість брати участь у законотворчому процесі. Хоча кількість, чисельність і функції комітетів можуть бути різними, загальною для всіх комітетів є роль, що є визначальною у підвищенні ефективності роботи парламенту.

1. Конституція України / Електронний ресурс // Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/>

2. Про комітети Верховної Ради України. Закон України від 04.04.95 Електронний ресурс // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

3. Кравченко В. В. Конституційне право України / Електронний ресурс // Режим доступу: <http://radnuk.info/>

4. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання. Постанова ВРУ від 04.12.2014 № 22-VIII / Електронний ресурс // Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/>

5. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради країни шостого скликання. Постанова ВРУ від

Лещух А.Р.

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ЗАГАЛЬНІ ТЕОРТИКО- ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНО-ВЛАДНИХ СУБ'ЄКТІВ В УКРАЇНІ

Прогресивні демократичні ідеї щодо становлення в Україні парламентаризму та громадянського суспільства практично, неможливі без відповідальної центральної влади. В умовах становлення громадянського суспільства і правової держави у сучасній Україні та у зв'язку з існуючою потребою переосмислення конституційних пріоритетів, вироблення нових підходів щодо розв'язання проблем у владі актуальним надалі залишається питання відповідальності, реальних механізмів та форм її засосування щодо певного кола владних суб'єктів, що набуває надзвичайної ваги і значення для науковців, практиків, політичних діячів та осіб, причетних до влади.

Питання про самостійність конституційно-процесуальної відповідальності по-суті є новою, і на відміну від конституційно-правової, на наш погляд незаслужено, майже не згадується у відповідних наукових працях та дослідженнях.

Існуючий арсенал відповідальності представників різних гілок влади потребує об'єктивного оновлення і доповнення новим видом - конституційно-процесуальною відповідальністю, для чого необхідно розкрити окремі теоретично-правові аспекти відповідальності суб'єкта державної влади, встановити взаємозв'язок з іншими її видами, як однієї з найважливіших гарантій конституційного процесу в Україні, розширити спектр понятійного апарату для кращого розуміння та сприйняття в науково-правовому середовищі цього політико-правового явища.

Усі суб'єкти політичної організації суспільства і особливо держава повинні бути *юридично відповідальними* [2, с. 173]. Погоджуємося із цією позицією та спробуємо з'ясувати деякі питання стосовно характеру та виду відповідальності держави та її органів.

Юридична теорія і практика традиційно виділяє такі самостійні *види юридичної відповідальності*, що повинні забезпечувати в державі

та у суспільстві загальну охоронну функцію: кримінальна, адміністративна, цивільно-правова та дисциплінарна відповідальність. Це положення впливає зі змісту п. 22 ст. 92 Конституції України, де зазначено, що *виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них* (курсив – наш авт., тут і далі) [1].

Конституція України передбачає: ніхто не може бути двічі притягнений до *юридичної відповідальності одного виду* за одне й те саме правопорушення. *Юридична відповідальність особи* має індивідуальний характер (ст. 61); кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільняє від *юридичної відповідальності* (ст. 68); за неповагу до суду і судді винні особи притягаються до *юридичної відповідальності* (ст. 129) [1].

Рішенням Конституційного Суду України від 30 травня 2001 року N 7-рп/2001 (у справі N 1-22/2001 про відповідальність юридичних осіб) щодо офіційного тлумачення положень пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України констатовано: Конституція України закріпила *принцип відповідальності* держави перед людиною за свою діяльність, який проявляється передусім у конституційному визначенні обов'язків держави (статті 3, 16, 22). Така *відповідальність* не зводиться лише до політичної чи моральної відповідальності публічної влади перед суспільством, а має певні ознаки *юридичної відповідальності* як застосування заходів *публічно-правового* (в даному випадку - *конституційно-правового* або міжнародно-правового) *характеру до держави та її органів за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків* [3].

Далі, в Рішенні зазначено: «...за своїм змістом пункт 22 частини першої статті 92 Конституції України спрямований *не на встановлення переліку видів юридичної відповідальності* [3].

Аналізуючи закони України, які встановлюють відповідальність Конституційний Суд України виходить як із *конституційних положень щодо порядку визначення видів правопорушень та відповідальності* за їх вчинення, так і з *характеру передбаченої цими законами відповідальності*.

В аналізованому Рішенні мова також іде конкретно про органи, які представляють вищу публічну політичну владу в державі (парламент, уряд, президент тощо), відповідальність яких має особливий характер та напряму прописана Конституцією України, яка й визначає їх як суб'єктів відповідальності, її загальні підстави, умови,

форми відповідальності тощо!

На наш погляд, заходи публічно-правового характеру юридичної відповідальності, види якої передбачені конституційними положеннями, є у сфері закріплення і регулювання відповідних законів (кодексів), а заходи конституційно-процесуального характеру – встановлюються виключно Конституцією України, при цьому конкретний закон може лише уточнювати або розвивати ці конституційні положення («Про статус народного депутата України», «Про Регламент Верховної Ради України» тощо).

З огляду на сказане, в контексті цього дослідження наша позиція базується на розмежувальному співвідношенні понять «юридична відповідальність» та «конституційно-процесуальна відповідальність».

Науковець В. Мелашенко вважає, що конституційний процес – комплексне, багатфункціональне, поліформальне явище [4, с. 33]. У загальному вигляді конституційний процес в Україні більшість науковців розглядають, як послідовний, історично обумовлений процес формування українського конституціоналізму, що становить собою триваючу конституційну реформу, предметом якої виступає основний закон наділений найвищим ступенем нормативності (обов'язковості) та юридичної сили з нормами безпосередньої дії.

Тобто конституційний процес охоплює систематизовану сукупність відносин: суспільно-політичного, організаційно-управлінського, контрольно-наглядового, процесуального та матеріально-фінансового характеру. Конституційно-процесуальні норми спричиняють вплив щодо врегулювання порядку здійснення визначених нормами конституції прав та обов'язків учасників конституційного процесу. Конституційно-процесуальне право займає особливе місце у системі національного права, оскільки його основним юридичним джерелом є Конституція України (Основний закон) - норми якої мають найвищу юридичну силу та, у свою чергу, виступають «першоджерелом» щодо інших галузей матеріального і процесуального права; на вищому державному юридичному рівні регламентує порядок та процедурні правила для належної реалізації прав і обов'язків учасників конституційного процесу, тим самим врегульовуючи питання правотворення і правореалізації відносин в усіх сферах суспільно-політичного життя.

Конституційно-процесуальна відповідальність, рівно ж як і конституційна, теж охоплює та охороняє найважливіші суспільно-політичні відносини (конституційного процесу), об'єктивно виступає кваліфікаційною ознакою останнього, витікаючи з положень Конституції України та з об'єктивно існуючих в Україні політико-правових явищ:

«конституційний процес» та «конституційне процесуальне право».

Конституційно-процесуальна відповідальність – важлива правова форма реалізації одного з найголовніших у правовій державі конституційного принципу відповідальності держави перед особою.

Відповідальність суб'єктів конституційно-процесуальних відносин безпосередньо встановлена Конституцією України, не «зливається» з юридичною однак має з нею спільні точки дотику (загальні теоретичні риси).

Суб'єкти конституційного процесу поряд з конституційно-процесуальною відповідальністю можуть нести в «чистому» вигляді інші види відповідальності (юридичну).

Юридична відповідальність може застосовуватись поряд із конституційно-процесуальною (наприклад - імпічмент Президента України або позбавлення повноважень народного депутата та притягнення цих суб'єктів до кримінальної відповідальності).

Поняття конституційно-процесуальної відповідальності, підстави, коло суб'єктів, процедури щодо притягнення до відповідальності та накладення і виконання санкцій, здійснення профілактичних заходів тощо цілком можуть бути укладені в Конституційно-процесуальному кодексі, прийнятому парламентом на підставі Основного Закону України після обговорення та схвалення учасниками конституційного процесу, провідними науковими установами, судовими та правоохоронними інстанціями, суспільством.

Адже, без належного захисту конституційного процесу з боку держави та при відсутності належного забезпечення правомірної поведінки його учасників, без закріплення на вищому правовому рівні конституційно-процесуальної відповідальності у державі можуть виникати проблеми щодо реалізації матеріально-правових, політичних та інших норм, визначення виду відповідальності та накладення санкцій на правопорушника у сфері політико-правових (конституційно-процесуальних) відносин, що в умовах сьогодення нерідко призводить до порушення принципів справедливості та невідворотності покарання порушника, який представляє ту чи іншу гілку державної влади.

1. Конституція України: Прийнята на 5-тій сесії ВРУ 28 червня 1996 року. – К.: Юрінком, 1996.

2. Гришук В.К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. – 768 с.

3.Рішення Конституційного Суду України від 30 травня 2001 р. № 7- рп/2001 у справі № 1-22/2001 (справ про відповідальність юридичних осіб) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.liga.net>.

4.Мелашенко В.Ф. Система конституційного права / В.Ф. Мелашенко // Конституційне право України: [підруч.] / за ред. В.Ф. Погорілка. – 3-тє вид. – К.: Наукова думка, 2002. – с. 22-38.

Мелех Л.В.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ВПЛИВ ЗАГАЛЬНОВИЗНАНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРИНЦИПІВ І НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА НА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Серед різних чинників, що впливають на формування екологічного законодавства України, помітну роль відіграють так звані «загальновизнані принципи й норми міжнародного права». Цьому сприяє Конституція України, у якій відповідно до ст. 18 зазначеними принципами й нормами Україна має керуватися при здійсненні зовнішньполітичної діяльності, коли вирішується питання про укладення договорів екологічного, економічного та іншого змісту, при формулюванні їх положень, а також при удосконаленні свого національного екологічного законодавства, яке має бути узгоджено з міжнародним екологічним правом.

Сьогодні принципи міжнародного екологічного права досліджуються як у контексті загальних проблем розвитку правового регулювання відносин, що виникають у сфері взаємодії людини й природи, так і в спеціальних працях. Серед них слід відзначити праці Н.Р. Малвишевої [1], присвячені гармонізації екологічного законодавства в Європі, Ю.С. Шемшученка, який значну увагу приділив дослідженню систематизації міжнародно-правових норм на основі загальних принципів [2, с. 8-12]. Комплексний аналіз міжнародних правовідносин у природоохоронній сфері, у тому числі вихідних положень формування міжнародно-правових норм та їх вплив на національні правові системи, зробив Є.А. Висторобець [3]. Відповідні аспекти досліджували також інші науковці, зокрема, О.Л. Дубовік, М.І. Єрофеев, І.М. Коз'яков, М.В. Краснова, П.Ф. Кулінич, І.А. Мухін, В.І. Олещенко, В.В. Петров та інші.

Актуальність розглядуваної проблеми спонукає до продовження відповідних досліджень. Це стимулюється й тим, що норми, присвячені додержанню загальноєвропейських принципів міжнародного права включені не тільки в Конституцію України, а й у конституції інших країн, а тому є потреба до узагальнення відповідного досвіду, урахуванню у вітчизняній законотворчій практиці напрацьованих правових актів з інших країн.

Важливе значення для визначення напрямів розвитку міжнародного співробітництва в екологічній сфері та безпосередньо розвитку національного екологічного законодавства мають принципи охорони довкілля, що вироблені об'єднаними зусиллями держав і зафіксовані в міжнародно-правових документах. Це, зокрема, Декларація принципів, що регулюють режим дна морів та океанів і його надр за межами національної юрисдикції, затверджена на Генеральній Асамблеї ООН 17 грудня 1970 року, Декларація про принципи раціональної експлуатації живих ресурсів Світового океану в загальних інтересах усіх народів земної кулі була прийнята на нараді міністрів, що відбулася 6-7 липня 1972 року в Москві, Договір про принципи діяльності держав щодо дослідження й використання космічного простору, уключаючи Місяць та інші небесні тіла від 27.01.1967 р., Декларація принципів Міжнародної ради з охорони птахів від 01.06.1922 р., тощо. Також загальні принципи регулювання відносин у сфері взаємодії людини й природи сформульовані у Всесвітній Хартії природи, прийнятій на Генеральній Асамблеї ООН 01.01.1982 р., документах Стокгольмської 1972 р. Конференції ООН з навколишнього середовища, Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку, що прийнята на Конференції ООН з навколишнього середовища й розвитку 14 червня 1992 р., рекомендаціях міжнародних організацій, зокрема, Рекомендація ЮНЕСКО про охорону на національному рівні культурної та природної спадщини від 16.11.1972 р. та інших документах ООН.

У зазначених та інших міжнародних документах з охорони довкілля, природокористування, насамперед, розвиваються міжнародні норми загального права з урахуванням потреб охорони навколишнього природного середовища. Зокрема, екологічного забарвлення сьогодні набули багато принципів, зафіксованих у Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24.10.1970 р. Це, наприклад, стосується принципу співробітництва держав. Він сьогодні застосовується у більшості міжнародних угод, заохочує держави до співпраці зі своїми

сусідами, щоб передбачати, зменшувати транскордонні забруднення, надавати допомогу в разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного походження.

У сфері охорони довкілля застосовується і такий загальний принцип міжнародного права як рівність прав народів, які мають здійснювати економічний та соціальний розвиток без втручання зовні і кожна держава зобов'язана поважати це право. За цим правом держави мають суверенне право експортувати власні ресурси згідно з їх політикою щодо навколишнього природного середовища. Це право в останні роки доповнено обов'язковою умовою: експорт природних ресурсів не повинен заподіювати шкоди довкіллю інших держав.

Широкого застосування набув принцип, за яким «Жодна держава не може використовувати свою територію для діяльності, що суперечить правам інших держав», сформульований Міжнародним судом у справі протоки Корфу (Міжнародний суд, 9 квітня 1949 року) [4, с. 288]. На цьому принципі ґрунтуються рішення, ухвалені у справах про транскордонні забруднення. Сам принцип застосовується у всіх міжнародних договорах з охорони довкілля та більшості конвенцій, що визначають екологічну політику міжнародного співтовариства. Зокрема, ст. 21 Стокгольмської декларації проголошує, що держави мають діяти таким чином, «щоб у межах своєї юрисдикції та під власним контролем не завдавати шкоди довкіллю інших держав та регіонам». Окрім цього, міжнародно-правовими актами передбачено обов'язок держав уживати усіляких корисних заходів (законодавчих, регламентаційних, адміністративних тощо), щоб покінчити з транскордонними забрудненнями, які походять із їх території.

Адаптація до потреб охорони довкілля загальних принципів міжнародного права є домінантною тенденцією в розвитку міжнародно-правового регулювання екологічних відносин, якого має додержуватися й Україна. Показовою в цьому плані є Декларація Ріо-де-Жанейро по навколишньому середовищу та розвитку, прийнята на Конференції ООН по навколишньому середовищу та розвитку 14 червня 1992 року. Такі принципи, що в ній містяться, як суверенне право держав на розроблення своїх власних ресурсів; обов'язок держав не заподіювати шкоди довкіллю інших держав; співробітництво держав у дусі глобального партнерства з метою збереження, захисту і відновлення екосистеми Землі; заходи в галузі торгової політики, що приймаються з метою охорони навколишнього середовища, не повинні являти собою засоби невинуватної дискримінації міжнародної торгівлі, тому що є по суті модернізацією для потреб охорони довкілля загальних принципів міжнародного права. Слід погодитися з думкою, що сьогодні цього

недостатньо для організації належної міжнародної правової охорони довкілля. На міжнародно-правовому рівні слід забезпечити запровадження власне екологічних принципів, які мають відбивати усю різноманітність шляхів вирішення екологічних проблем [5, с. 84].

Можна констатувати, що загальновизнані принципи міжнародного права впливають на розвиток національного екологічного законодавства. Сприяти цьому процесу має включення їх безпосередньо до складу екологічних принципів, що визначаються законодавчими актами України з питань охорони довкілля, екологічної безпеки та раціонального використання природних ресурсів. Важливе значення для посилення ефективності природоохоронної діяльності в окремих країнах світу, уключаючи Україну, та координації зусиль цих країн у цій сфері, має систематизація міжнародних екологічних принципів. Вагому роль у цьому має відіграти Екологічна Конституція Землі, активну участь у розробленні якої має відіграти Україна.

1. Малвишева Н. Р. Гармонизация экологического законодательства в Европе / Н. Р. Малвишева. - К. : [б.и.], 1996. - 234 с.

2. Шемшученко Ю. С. Проблеми кодифікації міжнародного екологічного права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції [Міжнародне право навколишнього середовища: стан та перспективи розвитку] / Національна академія правових наук України. - К. : ТОВ «Видавництво географічної літератури «Обрії», 2010. - С. 8-12.

3. Высторобец Е. А. Экологическое право - мотивации в международном сотрудничестве / Е. А. Высторобец. - М. : Наука, 2006. - 383 с.

4. Тускоз Ж. Міжнародне право : [підручник] / Жан Тускоз ; [пер. з франц.] - К. : «АртЕк», 1998. - С. 288.

5. Єрофєєв М. І. Концепція Екологічної Конституції Землі / М. І. Єрофєєв // Вісник ЛДУВС імені Е.О.Дідоренка. - 2007. - Вип. 4. - С. 84.

Назар Ю.С.

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри адміністративного права та адміністративного процесу
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ЗАСТОСУВАННЯ ЗМЕНШЕННЯ БЮДЖЕТНИХ АСИГНУВАНЬ

Зменшення бюджетних асигнувань як один із заходів бюджетно-правової відповідальності характеризується значним впливом на фінансово-економічний стан розпорядників бюджетних

коштів – бюджетні установи. За січень – серпень 2015 року органами Державної фінансової інспекції у 205 випадках виявлення порушень бюджетного законодавства було застосовано зменшення бюджетних асигнувань на загальну суму 26 696, 67 тис. грн. [1]. За таких умов важливим є чітке дотримання вимог нормативно-правових актів під час виявлення та оформлення порушення бюджетного законодавства, розгляду відповідних матеріалів і прийняття рішення про застосування зменшення бюджетних асигнувань.

Зменшення бюджетних асигнувань передбачає позбавлення повноважень на взяття бюджетного зобов'язання на відповідну суму на строк до завершення поточного бюджетного періоду шляхом внесення змін до розпису бюджету (кошторису) та у разі необхідності з подальшим внесенням змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет) у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України (п. 4 ч. 1 ст. 117 Бюджетного кодексу України). У разі необхідності до помісячного розпису асигнувань відповідного бюджету вносяться зміни шляхом збалансованого за місяцями коригування обсягу асигнувань у поточному бюджетному періоді на наступні місяці до внесення відповідних змін у бюджетні призначення державного чи місцевого бюджету.

Механізм застосування зменшення бюджетних асигнувань передбачає наявність послідовної взаємодії кількох суб'єктів правозастосування. У Порядку зменшення бюджетних асигнувань розпорядникам бюджетних коштів (затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 17 березня 2011 р. № 255 [2]) вказано, що підставою для зменшення бюджетних асигнувань є протокол про порушення бюджетного законодавства або акт ревізії (в якому зафіксовано факт вчинення розпорядником бюджетних коштів у поточному чи минулих роках одного з порушень бюджетного законодавства). Такі документи складаються органами бюджетного контролю, серед яких найбільшим обсягом повноважень у сфері попередження та виявлення порушень бюджетного законодавства наділені органи Державної фінансової інспекції України. Рішення ж про зменшення бюджетних асигнувань головному розпоряднику коштів державного бюджету приймає Міністр фінансів України, головному розпоряднику коштів місцевого бюджету – керівник місцевого фінансового органу, розпоряднику бюджетних коштів нижчого рівня – головний розпорядник коштів відповідного бюджету. За таких умов однією з проблем застосування цього заходу впливу є неналежний рівень взаємодії органів бюджетного контролю та відповідних фінансових органів чи головних розпорядників бюджетних коштів (не реагування останніх на виявлені порушення). Тому є достатньо

поширеними випадки, коли місцеві фінансові органи чи головні розпорядники бюджетних коштів всупереч нормативно-правовим приписам необґрунтовано не приймають рішення про зменшення бюджетних асигнувань порушникам бюджетного законодавства.

Аналіз судової практики дозволяє виокремити й інші проблемні моменти застосування зменшення бюджетних асигнувань. У п. 4 ч. 1 ст. 117 Бюджетного кодексу України чітко не зазначено, що зменшення бюджетних асигнувань застосовується лише до розпорядників бюджетних коштів. Вказівка на те, що цей захід впливу «застосовується за порушення бюджетного законодавства, визначені пунктом 24 (стосовно розпорядників бюджетних коштів)» деякими працівниками контролюючих органів тлумачиться буквально й за інші порушення бюджетного законодавства вони застосовують зменшення бюджетних асигнувань і до одержувачів бюджетних коштів. Показовою є справа № 821/4597/14 за позовом Генічеської районної державної лікарні ветеринарної медицини до Державної фінансової інспекції в Херсонській області про визнання протиправним та скасування пункту вимоги про зобов'язання зменшити бюджетні асигнування. Матеріали цієї справи були предметом розгляду судів апеляційної та касаційної інстанцій. В ухвалі Вищого адміністративного суду України від 23 липня 2015 року відзначено, у п. 2 акту ревізії, встановлена наявність в діях позивача порушень, передбачених ч. 4 ст. 13 Бюджетного кодексу України, п. 23 «Порядку складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 228 від 28 лютого 2002 року. На адресу позивача відповідачем була направлена вимога за «Про усунення порушень», п. 2 якої позивача зобов'язано внести зміни до кошторисів щодо зменшення бюджетних асигнувань в сумі 371 152, 04 грн. Задовольняючи позовні вимоги суди першої та апеляційної інстанцій виходили з того, що чинним законодавством не передбачений такий захід впливу до одержувача бюджетних коштів (яким є позивач), як покладення на нього зобов'язання зменшити бюджетні асигнування, отже, вимога Державної фінансової інспекції у Херсонській області в цій частині не ґрунтується на законі. Колегія суддів Вищого адміністративного суду України погодилася з такими висновками судів першої та апеляційної інстанцій [3].

Крім помилок щодо учасників бюджетного процесу, до яких допустимо застосування зменшення бюджетних асигнувань, трапляються й випадки порушення порядку такого застосування шляхом перекладання на особу, яка порушила бюджетне законодавство, обов'язку ініціювати притягнення себе ж до бюджетно-правової відповідальності. П. 4 та 5 Порядку зменшення бюджетних асигнувань розпорядникам бюджетних

коштів визначають суб'єктів, які ініціюють та застосовують зменшення бюджетних асигнувань. Так, у разі встановлення одного з порушень бюджетного законодавства контролюючий орган протягом десяти робочих днів з дати підписання протоколу про таке порушення або реєстрації акта ревізії, а в разі наявності заперечень (зауважень) до акта ревізії – з дати подання письмового висновку щодо таких заперечень (зауважень) подає до Міністерства фінансів (місцевого фінансового органу, головного розпорядника коштів відповідного бюджету) протокол про порушення бюджетного законодавства або засвідчену підписом керівника контролюючого органу копію акта ревізії, що скріплений печаткою такого органу. У свою чергу Міністр фінансів (керівник місцевого фінансового органу, головний розпорядник коштів відповідного бюджету) протягом п'яти робочих днів після надходження документів приймає рішення про зменшення бюджетних асигнувань у поточному бюджетному періоді розпоряднику бюджетних коштів, який вчинив порушення бюджетного законодавства. На помилковість застосування цього заходу впливу в іншому порядку було звернено увагу в ухвалі Вищого адміністративного суду України у справі К/800/31700/15. У квітні 2015 року Херсонська обласна фітосанітарна лабораторія звернулася до суду з позовом до Державної фінансової інспекції в Херсонській області, в якому просила визнання неправомірним та таким, що не підлягає виконанню п. 2 вимоги від 7 жовтня 2014 року про ініціювання перед Державною ветеринарною та фітосанітарною службою України зменшення бюджетних асигнувань на суму 261333,57 грн. Вищий адміністративний суд України погодився з висновками судів першої і апеляційної інстанцій про наявність підстав задоволення позовних вимог і відзначив, що правовими нормами не передбачено можливості ініціювання позивачем перед Державною ветеринарною та фітосанітарною службою України зменшення бюджетних асигнувань суб'єктом, який вчинив порушення бюджетного законодавства. Позивач не є тією особою, до якої можуть бути звернуті вимоги щодо вирішення питання про зменшення бюджетних асигнувань. Державна фінансова інспекція, зобов'язуючи позивача ініціювання питання про зменшення йому бюджетних асигнувань, фактично вимагає від нього вчинення дій, які є виключною компетенцією самої Державної фінансової інспекції та головного розпорядника коштів державного бюджету [4].

Таким чином, проведений аналіз нормативно-правових актів та судової практики вирішення адміністративними судами справ про оскарження застосування зменшення бюджетних асигнувань дозволяє виокремити певні типові помилки під час реалізації цього заходу впливу за порушення бюджетного законодавства. Органам

бюджетного контролю, які ініціюють зменшення бюджетних асигнувань, а також суб'єктам прийняття рішення про застосування цього заходу впливу необхідно, передусім, враховувати вимоги щодо правового статусу учасників бюджетного процесу, до яких можливе застосування зменшення бюджетних асигнувань (лише розпорядники бюджетних коштів) та недопустимості перекладання на особу, яка порушила бюджетне законодавство, обов'язку ініціювати притягнення себе ж до бюджетно-правової відповідальності.

1. Звіт про результати діяльності Держфінінспекції та її територіальних органів за січень-серпень 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/115373>.

2. Про затвердження Порядку зменшення бюджетних асигнувань розпорядникам бюджетних коштів: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2011 року № 255 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 20. – Ст. 832.

3. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 23 липня 2015 року у справі К/800/24615/15 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/47776291>.

4. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 22 жовтня 2015 року у справі К/800/31700/15 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/52931147>.

Онишко О.Б.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПРАВОВІ ОСНОВИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ПОЛЬЩІ (ГМІНИ)

Місцеве самоврядування у Польщі є трьохщаблевим – починаючи з найнижчого – гміни, середнього – повіту і вищого – воеводства. Правовий статус кожної адміністративно-територіальної одиниці та чинного там органу місцевого самоврядування характеризується окремим законом.

Гміна є правовим осередком організованої групи осіб, яка в законі має назву «самоврядна спільнота» (пол. – «wspólnota

samorządowa»), а також володіє певною територією, тобто частиною держави. Гміна володіє правоздатністю, а її будову визначає статут. Гміна забезпечує власні потреби від власного імені, за що несе особисту відповідальність, керуючись нормами закону та можливістю захищати свої права в судовому порядку. Діяльність гміни чітко визначена чинним законодавством, що дозволяє виконувати покладені на неї зобов'язання і забезпечувати потреби громадськості [1].

Правове підгрунття діяльності гміни, забезпечення прав та обов'язків її мешканців, основи місцевого самоврядування Польщі та адміністративну діяльність їх органів загалом досліджували ряд польських науковців, такі як: Б. Дольницький, М. Дроба, Х. Іздебський, А. Лажовський, З. Леонський, З. Невядомський, А. Скочиляс, Т. Ставецький, Р. Хаусер, М. Шевський. Серед українських дослідників права у цій галузі зустрічається дуже мізерна кількість досліджень польського законодавства, – лише при порівняльній характеристиці органів місцевого самоврядування у підручниках з навчальної дисципліни «Державне право закордонних країн». Однак, вивчаючи позитивний досвід Польщі у сфері місцевого самоврядування і демократизації адміністративно-територіальних одиниць, вбачаємо за доцільне подати характеристику найменшої – гміни для вдосконалення українського законодавства, а особливо у сфері участі жителів гміни у місцевих референдумах.

Забезпечення ефективної життєдіяльності гміни можна поділити на чотири категорії:

- технічна інфраструктура гміни (дороги, вулиці, мости, трубопроводи, каналізаційні мережі, очищення і ремонт комунальних стічних вод, утилізація відходів, поставка електричної та теплової енергії, комунальне будівництво житлових будинків, забезпечення перевезень місцевим транспортом, організація торгівлі і торгових мереж, надання комунальних послуг та забезпечення діяльності адміністративних будівель);

- соціальна інфраструктура гміни (охорона здоров'я, медична допомога, освіта, культура, фізичне виховання та спорт);

- забезпечення суспільного порядку та безпеки (організація дорожнього руху, правопорядку, дотримання пожежної безпеки та санітарних норм);

- екологічна безпека (охорона навколишнього середовища) [2].

Гміна виконує також завдання, покладені на неї іншими органами державної влади. Це так звані «чужі завдання», оскільки вони не входять до безпосередньої компетенції гміни, а виконуються лише на вимогу адміністративних органів влади та на їх кошти, однак

такі завдання можуть виконуватися і за домовленістю керівних органів гміни з органами державної влади на добровільних засадах.

Значну роль в організації діяльності гміни виконує так звана «самоврядна спільнота», яку утворюють мешканці гміни. Мешканці гміни впливають на рішення гміни шляхом виборів уповноважених органів гміни та референдуму.

Проведення референдуму є способом здійснення народовладдя мешканцями у сфері прийняття владних рішень. Як і у більшості держав світу, участь у референдумі можуть брати мешканці гміни по досягненню ними 18 років. Вони повинні постійно проживати на території гміни та мати визначену адресу. Результати референдуму вважаються дійсними, якщо в ньому прийняли участь більше, як 30 % мешканців гміни.

Закон Польщі «Про самоврядування гміни» передбачає можливість консультацій з мешканцями у випадку прийняття важливих для гміни рішень. До адміністративних органів гміни належать: рада гміни, вїйт (бургомїстр, президент міста). Строк повноважень ради гміни триває чотири роки з дня виборів. До її складу входять радники, кількість яких залежить від величини гміни. Наприкладі, у гмінах, кількість жителів яких налічує більше 20 тисяч осіб, до ради гміни обирається 15 осіб, а у гмінах, де кількість жителів становить від 100 до 200 тисяч жителів – 25 членів. Зі свого складу рада гміни обирає голову та від одного до трьох віце голів. Їх обов'язки не можна плутати з обов'язками мера чи бургомїстра. Це залежить, перш, за все, від характеру діяльності, оскільки голова працює лише на період тривання сесії ради гміни. З огляду на широкий спектр завдань для ради гміни, існує потреба покладення частини завдань на інші місцеві державні органи для їх вирішення. Істотну роль у цьому відіграють комісії, або внутрішні органи ради гміни. Їх існування, склад та повноваження залежить від рішення ради гміни, оскільки лише остання може прийняти рішення про діяльність комісій на тривалій основі (відповідно до закону Польщі «Про самоврядування гміни» одна з комісій – ревізійна, має обов'язковий характер діяльності) [3].

Вїйт виконує функції виконавчого органу гміни. Початок та кінець повноважень вїйта збігається зі строками діяльності ради гміни, яка його і обирає. Закон визначає, що для невеликих гмін голова має назву – вїйт, для селищ та малих містечках – бургомїстр, а у великих (кількість населення понад 100 тис. чоловік) – президент. Діяльність вїйта не може бути поєднана з аналогічною діяльністю в іншій гміні, членством у раді гміни свого чи іншого населеного пункту, адміністративною діяльністю в інших органах державної влади, мандатом депутата Сейму. Вїйт є виконавчим органом рішень ради гміни, а також виконує інші функції,

визначені законом. До основних повноважень вїйта належить: підготовка рішень ради гміни, а також визначення способу їх виконання, управління комунальним господарством, розпорядження бюджетом гміни, прийняття та звільнення своїх заступників, керівників інших гмінних одиниць, керівництво внутрішніми справами гміни, представництво гміни у відносинах з іншими адміністративно-територіальними одиницями та органами державної влади, розробка оперативного плану боротьби із повинню, оповіщення мешканців у випадках стихійного лиха, виконання інших адміністративних функцій. Вїйт підпорядковується виключно раді гміни, яка приймає рішення про напрями його діяльності. У сфері виконання функцій, пов'язаних із адміністративною діяльністю воеводства, вїйт підпорядковується і воеводі.

Вїйт виконує покладені на нього завдання з допомогою уряду гміни, яким він і керує та з яким узгоджує регламент організації діяльності. Завдання гміни виконуються в різних формах, а також у формі адміністративних рішень, які видаються за підписом вїйта (бурмістра, президента міста), а у разі потреби – їх заступників. Ці рішення закон Польщі «Про самоврядування гміни» іменує як «рішення в індивідуальних справах», і вони стосуються сфери місцевого управління.

Гміна є територіально поділеною на допоміжні адміністративні одиниці, які мають назву – солтиства, більш характерні для сільських місцевостей. Солтиства мають свій виборний керівний орган – раду солтиства, яку очолює солтис. Повноваження солтиств регулюються статутом гміни та статутом окремого солтиства. Законодавчим органом солтиства є сільська рада, а виконавчим – солтис, та солтиська рада, яка обирається з-поміж мешканців даної адміністративно-територіальної одиниці. Раніше бюджетом солтиства розпоряджалася рада гміни, і лише з 2009 року це здійснює сільська рада солтиства.

За ініціативи жителів гміни (не менше як 15 осіб) може бути проведений місцевий референдум на предмет створення, поділу, об'єднання, припинення існування, а також встановлення визначених меж гміни [4]. Референдум не може проводитися у двох випадках: 1) якщо доходи на одну особу у новоствореній гміні будуть меншими за найнижчий допустимий в законі Польщі «Про доходи територіальних одиниць органів місцевого самоврядування» показник – 39,34% [5]; 2) гміна у змінених межах своєї території буде меншою за найменшу по кількості мешканців.

Після завершення референдуму воевода інформує міністра державного управління Польщі про його результати, розміщені у місцевому збірнику нормативно-правових актів. У випадку утворення

нової гміни Прем'єр-Міністр Польщі за поданням воєводи та посередництвом міністра державного управління визначає уповноваженого у справах утворення нової гміни, якого вибирають з-поміж пілеглих воєводи працівників, або з-поміж працівників адміністрації гміни, яка входить у склад новоствореної.

На початок 2015 року у Польщі налічується 2478 гмін, з них – 1563 – сільських, 611 – селищно-міських, а також 304 – міських. У зв'язку з адміністративно-територіальними змінами, які відбулися шляхом місцевих референдумів на 1 січня 2016 року кількість сільських гмін зменшиться на дві, селищно-міських – на п'ять збільшиться, міських – зменшиться на одну одиницю. У сукупності загальна кількість гмін збільшиться на дві [6].

Виходячи із вищевикладеного, можна зробити висновок, що у зв'язку із розвитком інфраструктури та розбудовою населених пунктів в цілому, найменшою адміністративно-територіальною одиницею яких є гміна, її керівні органи (рада гміни, вїйт), обрані на демократичних засадах шляхом прямого, рівного прямого виборчого права, покликані враховувати інтереси мешканців та виконувати усі вимоги законодавства щодо всебічного розвитку гміни. Важливою та необхідною є також і визначена законодавством Польщі норма щодо можливості мешканців вирішувати питання зміни територіальних меж гміни, а також чітко встановлений механізм його регулювання, про що свідчать наведені статистичні дані.

1. Leoński Zbigniew. Samorząd terytorialny w RP / Zbigniew Leoński. – Warszawa: C.H. Beck. – Czwarte wydanie, 2002. – 234 s.

2. W sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o samorządzie gminnym. **OBWIESZCZENIE MARSZAŁKA SEJMU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ**

z dnia 11 marca 2013 r. / Електронний ресурс // Режим доступу: <http://www.sejm.gov.pl>

3. Izdebski Hubert. Samorząd terytorialny. Podstawy ustroju i działalności / Hubert Izdebski. – Warszawa: LexisNexis, 2004. – 488 s.

4. O referendum lokalnym. Ustawa z dnia 15 września 2000 r. / Електронний ресурс // Режим доступу: <http://www.sejm.gov.pl>

5. O dochodach jednostek samorządu terytorialnego. Ustawa z dnia 13 listopada 2003 r. / Електронний ресурс // Режим доступу: <http://www.sejm.gov.pl>

6. W sprawie ustalenia granic niektórych miast, nadania niektórym miejscowościom statusu miasta, ustalenia granic oraz zmiany nazw i siedzib władz niektórych gmin. **ROZPORZĄDZENIE RADY MINISTRÓW** z dnia

Сай Н.Я.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ДО МИТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Найважливішим напрямком з удосконалення митного регулювання України є наближення до світових митних стандартів. Митна справа в Україні розвивається у певній гармонізації та уніфікації із загальноприйнятими в міжнародній практиці нормами. Наша держава самостійно визначає митну політику, створює власну митну систему, здійснює митне регулювання на своїй території, може вступати у митні союзи з іншими державами, брати участь у діяльності міжнародних організацій з питань митної справи, проте ефективного здійснення зовнішньоекономічних операцій неможливе без інституту, який би регулював митні відносини на світовому рівні. Таким інститутом є Всесвітня митна організація.

Зі становленням України як суверенної, незалежної держави, особливого значення набуло забезпечення її економічної самостійності, невід'ємним елементом якої є митна справа. Це обумовило створення законодавства, щодо регулювання відносин, які виникають у зв'язку з проведенням митної політики та реалізації митної справи, що відповідали б міжнародним стандартам та правилам. Розробка основ митної політики і механізму її здійснення вимагає відповідних наукових пошуків [3, с. 27].

Характерним для останнього десятиліття є підвищення інтересу науковців до митної справи. У працях українських та зарубіжних авторів розглядаються питання загального та спеціального спрямування досліджуваної проблематики. З учених, які нині розробляють проблему історичного та сучасного розвитку митної справи в Україні, слід назвати В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійка, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяка, Л.К. Воронова, Л.В. Деркача. Окремим аспектам митного законодавства присвятили публікації Ю.М. Дьомін, А.В. Кольбенко, Б.А. Кормич, А.В. Мазур, А.П. Мицак, А.П. Павлов, К.К. Сандровський та ін.

Потрібно зазначити, що у сучасних умовах розвитку міжнародної торгівлі ефективного здійснення зовнішньоекономічних операцій неможливе без інституту, який би регулював митні відносини

на світовому рівні. Таким інститутом є Всесвітня митна організація (далі ВМО). Це єдина організація у світі, яка надає рекомендації щодо здійснення митної справи на міжнародному рівні, працює над уніфікацією та гармонізацією митних процедур і сприяє захисту світової економіки. Організація нараховує 171 країну – учасницю, відповідно до регіональної структури має 6 регіонів: Східна і Південна Африка; Західна та Центральна Африка; Північна Америка; Близький та Середній Схід; Далекий Схід, Південна і Південно – Східна Азія, Австралія та Тихоокеанські острови; Північна, Південна, Центральна Америка та Карибський басейн; Європа [1, с. 370].

До основних напрямків роботи організації належать: забезпечення безпеки глобального ланцюга постачання, боротьба з митною комерційною фальсифікацією, боротьба з контрабандою тютюну і сигарет, боротьба з порушенням прав інтелектуальної власності, сприяння обміну інформацією між митними органами, боротьба з відмиванням грошей, сприяння спрощенню та гармонізації торгівлі, застосування інформаційних та комунікаційних технологій у роботі митних органів, боротьба з корупцією в митних органах, організація зміцнення інституційних спроможностей [2, с. 17].

Для реалізації даних напрямів Всесвітньою митною організацією проведено таку роботу: розроблено ряд конвенцій, які регулюють відносини між країнами з різних питань та сприяють розвитку національного законодавства з митних питань, створено моделі обміну даними між митними адміністраціями та бізнес – структурами, створено Мережу митної діяльності (СЕН), розроблено ряд навчальних програм з різних питань, видано директиви та посібники, які допоможуть правильно запровадити рекомендації; також ВМО активно співпрацює з іншими регіональними та міжнародними організаціями. Велику увагу ВМО приділяє розвитку інституційних спроможностей митних адміністрацій, для чого розроблено Програму «Каламбус», яка містить практичні рекомендації щодо модернізації митних служб. Також необхідно звернути увагу на програму створення регіональних центрів ВМО, які сприяють розвитку відповідного навчання, підготовці висококваліфікованих спеціалістів та зміцненню митних систем.

Отже, напрями роботи ВМО різнопланові і стосуються міжнародної торгівлі та діяльності митних органів, але всі вони мають на меті створення уніфікованого та ефективного митного середовища.

ВМО з моменту її створення працює над: гармонізованою та уніфікацією систем, удосконаленням митного законодавства, розвитком міжнародної співпраці. Рекомендації ВМО спрямовані на створення такої митної системи, яка була б пристосована до цих умов

та ефективно діяла.

Майбутнє митниць усього світу залежить від діяльності Всесвітньої митної організації, а від того, наскільки ефективно працюватимуть митні адміністрації кожної з країн, залежатиме їх економіка та добробут. Тому дослідження переваг участі у ВМО, яку інколи ще називають Організацією з Об'єднаних Націй з митних питань, має особливу гостроту й актуальність [6, с. 290].

Формально можна вважати, що вплив ВМО на розвиток митної справи в Україні, розпочався з приєднання до Конвенції Про створення Ради митного співробітництва від 15.12.1950 р., яке відбулося у червні 1992 р. [4, с. 2]

Укладені міжнародні договори України відіграють важливу роль в управлінні митною справою. Україна активно співпрацює з Всесвітньою митною організацією. З набуттям незалежності Україна постала перед рядом проблем зі створення власної митної політики та організації митної справи. Тому в 1992 році наша держава приєдналася до Всесвітньої митної організації. У 1997 та 1998рр. Україну було обрано до двох вищих керівних органів ВМО: до Генеральної політичної комісії та Фінансового комітету. Відповідно до регіональної структури ВМО, Україна входить до Європейського регіону. У 2005 році Україна взяла участь у 105 / 106 сесіях ВМО, на яких було прийнято Рамкові стандарти. Для запровадження цих стандартів нашій країні необхідно провести ряд заходів, які сприятимуть ефективному їх застосуванню. Саме Рамкові стандарти дозволять Держмитслужбі України: застосовувати передовий міжнародний досвід у розвитку національної митної справи; створити сприятливіші умови для розвитку міжнародної торгівлі; поліпшити здатність виявляти і контролювати вантажі, які підпадають під критерії ризику; підвищити ефективність управління рухом товарних потоків; скоротити тривалість процедур митного контролю і випуску товарів у вільний обіг [5, с. 99].

Основним управлінським інструментом ВМО є прийняті нею та іншими міжнародними організаціями конвенції та стандарти. Попри те, окрім них ВМО активно використовує систему рекомендацій, щодо імплементації цих стандартів в національне митне законодавство. Особлива увага приділяється стратегічному управлінню та бюджетному фінансуванню програм адаптації митних систем до міжнародних вимог. Система відповідних тренінгів персоналу митниць, а також надання технічної допомоги, робить вплив ВМО комплексним.

1.Бережнюк І.Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти: монографія / І.Г. Бережнюк // – Д. – АМСУ. – 2009. – 543с. – с.370.

2.Гавриленко Г. Підписано Декларацію про наміри щодо імплементації на національному рівні Рамкових стандартів безпеки та сприяння міжнародній торгівлі / Г. Гавриленко // Митниця. – 2006. – №2(15). – С.17-21.

3.Додик Е.В. Рамочніє стандарти безпеки и упрощення глобальной торговли /Е.В. Додик // Митна справа. – 2005. – №4. – С.27-29.

4.Київські стандарти для України // Митниця. – 2006. №10(23). – С.2.

5.Мельник А. Інституціональні бар'єри інтеграції України у Європейський Союз та шляхи їх подолання / А. Мельник // Вісник Тернопільської академії народного господарства. Спец. випуск. Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: європейські студії. – № 15 – Ч. 1. – 2000. – С. 99-103.

6.Митне право України: навч. посібник / За заг. ред. В.В. Ченцова. – К. – Істина. – 2007. – 328с. – С. 290.

Стецюк Н.В.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІ ЗЛОЧИННОСТІ (МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ)

Приймаючи Конституцію - Основний Закон України, парламент спеціально зазначив, що робить це виключно з волі українського народу і, при цьому, дбає насамперед про забезпечення прав і свобод людини, а також гідних умов її життя. Звідси, цілком зрозумілими є конституційні положення, за якими Україна визначена як суверенна, демократична, соціальна та правова держава, а сама людина (включаючи її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека) - найвищою соціальною цінністю. Саме тому, права і свободи людини та їх гарантії, за задумом конституцієдавця, мали б визначати зміст і спрямованість діяльності такої держави і ця держава – мала б відповідати перед саме людиною за свою діяльність. Крім того, утвердження та забезпечення прав і свобод людини було визначено тим же конституцієдавцем як головний обов'язок держави [1].

Очевидно, що в демократичній та правовій державі питання протидії злочинності (як суспільно-небезпечного соціального явища, яке охоплює всю сукупність посягань на суспільні відносини, які

охороняються кримінальним законом) повинні мати не тільки добре продуманий, відповідним чином збалансований та системний характер, а й бути закріпленими (визначеними) на законодавчому рівні як окрема (доктринальна) програма. Певний варіантом останньої, міг би стати Закон України «Про основи державної політики щодо протидії злочинності», проект якого було підготовлено ще декілька років тому назад. Адже, відповідно до цього документу, державна політика щодо протидії злочинності мала б бути спрямована саме на запобігання виникненню умов, що сприяють учиненню злочинів, удосконалення методів роботи з їх профілактики, припинення, виявлення, розкриття та розслідування, забезпечення об'єктивного розгляду в судах, забезпеченні захисту конституційних прав та свобод людини на основі чітко визначених пріоритетів, створенні умов для проведення ефективної правової та виховної роботи серед населення, поступового нарощування зусиль у цій сфері правоохоронних органів, центральних і місцевих органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим та громадськості. При цьому, пропонувалося основними напрямками державної політики щодо протидії злочинності визначити (серед іншого): створення правової основи, організаційних, матеріально-технічних, соціальних та інших умов для ефективної боротьби з злочинністю; виявлення та усунення або нейтралізація негативних соціальних процесів і явищ, що породжують злочинність та сприяють їй; створення атмосфери суспільної нетерпимості до злочинності; запобігання нанесенню шкоди людині, суспільству, державі; ослаблення дії криміногенних чинників; запобігання виникненню організованих злочинних угруповань; виявлення, припинення та розслідування злочинів; забезпечення відшкодування шкоди фізичним та юридичним особам, державі; запобігання встановленню корумпованих зв'язків з державними службовцями та посадовими особами, припинення зрощування кримінальних структур з органами державної влади, утягненню їх у злочинну діяльність; обмеження незаконного обігу зброї, наркотичних засобів, проявів пияцтва і алкоголізму, проституції та інших супутніх для злочинності явищ; недопущення втягнення в злочинну діяльність нових соціальних груп, особливо неповнолітніх; запобігання легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом [2].

Питання протидії злочинності, як важлива гарантія існування демократичної держави загалом та, як можливість належного забезпечення (гарантування) своїм громадянам конституційних прав та свобод зокрема, є такими, що мають сьогодні не тільки відповідну (в т.ч. і методологічного характеру) конституційну основу, вони також належить і до тих питань, що завжди були, в тій чи іншій мірі,

присутніми в національній практиці державно-правового регулювання відповідного сегменту суспільних відносин. При цьому, важливе значення мали саме приписи конституційного характеру як основи для законодавчих актів. Так, в основному законі УНР - Конституції Української Народної Республіки (Статуті про державний устрій, права і вільності УНР), прийнятому Центральною Радою 29 квітня 1918 року, говорилося, що «відновивши своє державне право, як Українська Народна Республіка, Україна, для кращої оборони свого краю, для певнішого забезпечення права і охорони вільностей, культури і добробуту своїх громадян, проголосила себе і нині єсть державою суверенною, самостійною і ні від кого незалежною». «Громадянин УНР і ніхто інший, - говорилося в Конституції УНР, - не може бути затриманий на території її без судового наказу інакше, як на гарячій вчинку /.../. Громадянин УНР і ніхто інший на території її не може бути покараний смертю, ані відданий яким-небудь карам по тілу, або іншим актам, які понижують людську гідність, ані підпасти конфіскації майна, як карі» [3, с.330-331].

Уряд Української Народної Республіки, як згодом і уряд Західно-Української Народної Республіки, не дивлячись на важкі обставини воєнної агресії з боку країн-сусідів, в своїй внутрішній політиці старалися послідовно проводити політику системної протидії злочинності, направлену насамперед на забезпечення конституційних прав та свобод своїх громадян, збереження територіальної цілісності та суверенності свої держав. При цьому, молодим українським державам на початках своєї діяльності приходилося вирішувати і далеко не прості питання т.з. «політико-правової спадщини» в саме цій сфері суспільних відносин (наприклад, те ж саме питання загальнодержавних амністій, що було надзвичайно складним з огляду на необхідність забезпечення балансу з питаннями протидії злочинності[4], чи питання підсудності кримінальних справ вчинених цивільними особами, з огляду на військовий стан в держав[5] і т.д.). Окремо варто зазначити також, що загальнометодологічні підходи у розумінні важливості системної роботи по протидії злочинності як цілеспрямованої загальнодержавної діяльності, до певної міри, прослідковуються і у документах Державного Центру Української Народної Республіки [6], і в документах Української Головної Визвольної Ради [7]. Все це свідчить про своєрідну тяглість (спадковість) національних державно-правових традицій. Безперечно, можна також говорити і про окремі аспекти проблематики щодо конституційних засад державної політики протидії злочинності в

період існування УРСР, звичайно з врахуванням особливостей суспільно-політичного характеру того часу.

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141 (із змінами, внесеними згідно із Законами № 2222-IV від 08.12.2004, ВВР, 2005, № 2, ст.44 № 2952-VI від 01.02.2011, ВВР, 2011, № 10, ст.68 № 586-VII від 19.09.2013, ВВР, 2014, № 11, ст.142 № 742-VII від 21.02.2014, ВВР, 2014, № 11, ст.143).

2. Про основи державної політики щодо протидії злочинності. Проект. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/314729>.

3. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У двох томах. Т.2. 19 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. / Упор. Верстюк В.Ф. (кер.), Бойко О.Д. та ін.. – К.: Наукова думка, 1997. – 422 с.

4. Закон Центральної Ради про амністію. – В кн.: Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У двох томах. Т.1. 4 березня 1917 р. – 9 грудня 1917 р. / Упор. Верстюк В.Ф. (кер.), Бойко О.Д. та ін.. – К.: Наукова думка, 1996. – 587 с.

5. Розпорядок Ради Державних Секретарів про карну відповідальність цивільних осіб за окремі злочини перед військовими судами. – В кн.: Західно-Українська народна республіка 1918-1923. Документи і матеріали. Том 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ. – 2003. – 712 с.

6. Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі: Статті і матеріали / Зредагували Любомир Р.Винар і Наталія Пазуняк.- Філадельфія; Київ; Вашингтон, Фундація ім. С.Петлюри; Фундація Родина Фещенко-Чопівських, 1993.- 494с.

7. Панченко О. Українська Головна Визвольна Рада – закордонне Представництво УГВР – Генеральний секретаріат Закордонних Справ УГВР – Середовище УГВР (правно-політичний аспект). – Гадяч, 2004. – 419 с.

Фігель Ю.О.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії держави і права
(*Львівська комерційна академія*)

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

Однією з проблем місцевого самоврядування в Україні є низький рівень участі членів територіальних громад у вирішенні питань місцевого значення. Спільна участь мешканців населеного

пункту в розв'язанні локальних проблем, реалізація ними спільних інтересів є однією з передумов формування територіальних громад.

Важливість цієї проблеми підтверджується тією увагою, яку їй приділяють як вітчизняні, так і закордонні дослідники, а також особи, які працюють в органах місцевого самоврядування [1, с. 207]. Водночас відсутність в Україні достатньої кількості напрацювань з даної проблематики вимагає звернутися до досвіду інших країн, зокрема США, де з 1947 року в деяких провідних університетах готують фахівців за спеціальністю “Спеціаліст з розвитку місцевих громад” [2, с. **Ошибка!** **Источник ссылки не найден.**].

Розвиток територіальної громади – це прогрес громади у різних сферах (економічній, соціальній, екологічній, культурній). Концепція розвитку базується на ідеї переходу територіальних спільнот від стану об'єктів управління до стану суб'єктів управління, передбачає активні дії громади по вирішенню питань місцевого значення, не просто реагування населення на існуючі проблеми, а й попередження та запобігання їх виникненню [3, с. 209]. Розвиток громади не тільки має забезпечити добробут її членів, а й сформувати в них почуття відповідальності за це, повинен стимулювати зростання соціального капіталу, підвищити активність та ініціативність жителів, створити умови для якнайширшої участі мешканців у житті всієї громади.

В Україні для забезпечення переходу до ендogenous розвитку громад пропонується створити інститут спеціальних консультантів, які б забезпечили необхідну інформаційну підтримку, розповсюджували новітні наукові досягнення та надавали членам територіальних громад консультативно-методичну допомогу. Діяльність консультантів повинна максимально відповідати потребам самої громади, її традиціям, цінностям та особливостям, сприяти розвитку та реалізації ініціативи жителів, створювати передумови для формування самодостатності спільноти. Такі консультанти забезпечують: ідентифікацію проблем територіальної громади; збір та аналіз інформації; визначення ресурсів територіальної громади; технічну і аналітичну підтримку процесів розробки, організації та реалізації проектів; розвиток соціальних мереж; взаємодію різних груп людей для досягнення спільних цілей тощо. При цьому консультанти не повинні обмежувати будь-які прояви ініціативи населення, ні в якому випадку не подавляти активність членів громади та не підміняти її власною. Члени територіальної громади мають самі ухвалювати остаточні рішення та відповідно діяти.

Для успішного розвитку громади необхідно також залучити насамперед внутрішні ресурси територіальної спільноти. Для цього потрібно провести комплекс заходів по їх виявленню, ідентифікації,

інвентаризації, оцінці тощо. Доцільним є використання різних інструментів: інвентаризаційні описи, статистичні дані, паспорт територіальної громади, складання “карт ресурсів”, проведення соціологічних досліджень, створення електронних баз даних тощо. Залучення внутрішніх ресурсів формує самодостатність громади, об’єднує мешканців для спільного вирішення проблемних питань, дозволяє територіальній громаді певним чином бути незалежною від “зовнішніх” факторів: політичної та економічної нестабільності, недосконалості законодавства тощо.

Необхідною передумовою широкої участі населення у вирішенні питань місцевого значення є налагодження партнерських відносин між територіальною громадою та місцевими органами влади.

Згідно з традиційним підходом до розвитку громад члени локальної спільноти розглядаються як клієнти, які потребують спеціальних установ для задоволення своїх потреб. Установи створюються, якщо вони мають достатню кількість клієнтів, причому ці установи налагоджують низхідні суб’єкт-об’єктні зв’язки з клієнтами. Встановлюється незначний рівень співробітництва з іншими установами, які розглядаються як конкуренти. При такому підході члени територіальної громади бачать себе “... людьми з особливими потребами, що вирішуються ззовні. І поступово вони стають головним чином споживачами без будь-яких стимулів бути виробниками [4]”.

Таким чином, у рамках традиційного підходу жителі розглядаються як споживачі, клієнти. Цьому значною мірою сприяє концепція надання управлінських послуг, відповідно до якої публічні організації не управляють суспільством, а надають йому послуги, а відтак головне завдання органів місцевого самоврядування полягає саме в наданні членам територіальної громади якісних послуг [5, с. 96]. При цьому формується цілковита залежність особи від зовнішнього оточення, а сама територіальна громада перетворюється в дегуманізовану, “механістичну” сукупність “клієнтів”, об’єктів управлінського впливу, позбавлених потреби та бажання самостійно вирішувати питання місцевого значення.

Підсумовуючи, слід зазначити, що громада виступає сферою, в якій вирішуються найбільш суттєві для жителя питання та проявляється його безпосередня турбота про своє існування, тому участь члена громади у розв’язанні проблем всієї спільноти є надзвичайно важливою. Суб’єктність територіальної громади може сформуватися тільки в процесі її самоорганізації, саморуху у відповідності до власної внутрішньої логіки [6, с. 107]. Зовнішній суб’єкт спроможний лише певною мірою ініціювати і підтримувати

перетворення сукупності осіб в дієздатну громаду. Головними ж суб'єктами трансформації являються самі мешканці, а вирішальними факторами виступають їх активність та почуття відповідальності за своє майбутнє. Таким чином, для формування територіальної громади як суб'єкта місцевого самоврядування необхідно традиційний підхід до розвитку громад змінити на альтернативний, який передбачає якнайширше залучення населення як рівноправного партнера органів влади та базується на виявленні внутрішніх ресурсів локальної спільноти та їх раціональному використанні.

1. Лиска О. Г. Досвід США по забезпеченню розвитку територіальних громад / О. Г. Лиска // Демократичні стандарти професійного навчання та діяльності публічних службовців: теорія та практика : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 22 березня 2007 р.) : у 2 ч. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2007. – Ч. 2. – С. 206–209.

2. Муниципальный менеджмент : учеб. пособ. для вузов / [В. Л. Асанов, В. Н. Иванов, С. Б. Мельников и др.] ; под общ. ред. В. Н. Иванова, С. Б. Мельникова. – М. : Муниципальный мир, 2004. – 412 с.

3. Лиска О. Г. Сучасні підходи до розвитку територіальних громад / О. Г. Лиска // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2007. – Вип. 3 (31). – С. 208–214.

4. Пісоцький В. Зміст та основні складові розвитку територіальної громади як суб'єкта місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / В. Пісоцький. // Публічне адміністрування: теорія та практика. – 2014. – Вип. 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Patp_2014_1_22.pdf

5. Якісні управлінські послуги – головна умова підвищення довіри населення до органів влади / [Ю. О. Куц (кер. авт. кол.), С. В. Краснопорова, О. К. Чаплигін та ін.] ; за заг. ред. Ю. О. Куца, С. В. Краснопорової. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2006. – 192 с.

6. Воловодова Е. О социокультурной специфике субъектности территориальной общины: организационный аспект / Елена Воловодова, Александр Касперович // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. – № 1. – С. 103–119.

Яковініч В.А.

курсант

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ

За своїми результатами міжнародна інтернаціоналізація і

глобалізація сучасного світу, крім позитивного впливу, зумовлює також і низку негативних чинників, серед них – збільшення сприятливих можливостей розвитку злочинності та її проявів, зокрема у вигляді тероризму. Розвиток міжнародного тероризму випереджав антитерористичні зусилля держав у минулому столітті і продовжує їх випереджати на початку нового століття, що зумовлює необхідність пошуку дієвих шляхів підвищення ефективності антитерористичного співробітництва держав [1, с.42].

Сучасний тероризм, набуваючи рис організованості, транснаціональності, й в окремих завдаючи катастрофічних наслідків становить загрозу не лише окремій державі, а й світовій безпеці.

Ми вважаємо, що усвідомлення світовою спільнотою того, що проблема міжнародного тероризму може перетворитися в третю світову війну, в якій не буде переможців, а також відсутності відповідних заходів протидії цьому соціальному злу призвело до того, що вже з кінця XX століття стали розроблятися та були прийняті низка правових актів, метою яких було узгодження підходів усіх держав та їх координація у боротьбі з тероризмом.

Сучасна система багатостороннього співробітництва у боротьбі з тероризмом сформувалася за останні 30 років. На глобальному рівні вона функціонує під егідою ООН та її спецпідрозділів (ІМО, ІКАО та МАГАТЕ) на основі 11 універсальних конвенцій (Конвенція про злочини та деякі інші акти, що вчиняються на борту повітряних суден, 1963 р., Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден, 1970 р., Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, 1971 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом, 1997 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму, 2005 р. та ін.) і протоколів про боротьбу із різними проявами тероризму на суші, на морі та в повітрі. Зазначені угоди закріплюють реальні механізми, що орієнтовані на ефективну практичну взаємодію. Це зобов'язання припиняти теракти, включаючи знешкодження та затримання осіб, винних або підозрюваних у їх скоєнні, обмін відповідною інформацією, надання максимальної правової підтримки між державами [2].

Провідним міжнародним органом у боротьбі з тероризмом є Організація Об'єднаних Націй, Генеральна Асамблея якої 9 грудня 1985 р., ухвалила Резолюцію 40/61, в якій вона «визнає злочинними всі акти, методи та практику тероризму, де б і ким вони не були вчинені», закріпивши тим самим принцип – загального осуду тероризму [3].

Центральним пріоритетом для ООН у сфері боротьби з тероризмом залишається створення міжнародних норм шляхом

постійного розвитку і прийняття інструментів міжнародного права, захисту прав людини.

Крім законотворчої роботи (прийняття конвенцій, договорів, декларацій, угод процедур та ін.), ООН створила структуру боротьби з терористичною загрозою, в яку входять різні департаменти, програми й спеціалізовані установи ООН. При Раді Безпеки ООН створені кілька комітетів: Комітет з Санкцій проти «Аль-Каїди» та руху «Талібан», Контртерористичний комітет, Комітет 1540 по контролю за нерозповсюдженням зброї масового знищення. У 2004 р. створено Робочу групу для розгляду й подання Раді Безпеки рекомендацій щодо практичних заходів, які будуть застосовуватися до окремих осіб, груп або організацій, залучених до терористичної діяльності або причетні до неї [5, с. 162]. Також, важлива роль на шляху зміцнення міжнародної безпеки належить співробітництву ООН у формі багатосторонніх ініціатив за межами ООН.

ООН підтримує тісне співробітництво з регіональними організаціями, наприклад ЄС, ОБСЄ, НАТО, здійснює допомогу в імплементації рішень на національному рівні через регіональні міжурядові інститути (організацію Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС), Асоціацію держав Південно-Східної Азії, Організацію американських держав (ОАГ)). ООН постійно співпрацює й з такими профільними організаціями, як Інтерпол, Європол, Група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням доходів, Офшорна група банківських інспекторів [6, с. 40].

Як вважають більшість експертів, однією з найбільш розвинутих міжнародних структур, яка може реально протидіяти сучасній терористичній загрозі є Південноатлантичний Альянс. Саме ця організація за своїм потенціалом, спроможна консолідувати зусилля держав з метою боротьби з тероризмом.

На досягнення цієї мети спрямовані три ключові ініціативи: створення сил реагування НАТО, реформа військової командної структури, посилення обороноспроможності, в межах яких держави-члени мають спільно подолати існуючі недоліки у цій галузі.

Основні напрями сучасної політики НАТО у боротьбі з тероризмом були започатковані на Паризькому самміті «Трансформування НАТО» в листопаді 2002 р. За результатами його роботи було прийнято ряд стратегічних рішень щодо поліпшення збройного потенціалу НАТО і його гнучкості при проведенні військових операцій, ухвалено військову концепцію в галузі захисту від тероризму, прийнято рішення про створення сил швидкого реагування.

Також, проведення Стамбульського самміту НАТО (28-29

червня 2004 р.) під гаслом «Проектуючи стабільність» продемонструвало спроможність Альянсу забезпечити міжнародну та регіональну безпеку, де було зазначено, що протистояння загрозам, звідки б вони не надходили і коли б не виникали, стало для трансатлантичної спільноти передумовою гарантування безпеки [6,7].

Гарантування безпеки буде здійснюватись Альянсом шляхом: розвитку партнерства та проведення спільних операцій у галузі боротьби з тероризмом; модернізації збройних сил НАТО з метою їх пристосування до нових викликів та загроз; реалізації у стислі терміни основних аспектів військової трансформації Альянсу щодо створення Сил швидкого реагування НАТО; розвитку потенціалу в галузі стратегічних повітряних та морських перевезень [8].

Політика більшості країн світу виходить з необхідності створення комплексної протидії тероризму з боку світової спільноти, що включає: удосконалення нормативно-правової бази з питань боротьби з тероризмом; посилення взаємодії міждержавних органів, надання допомоги та сприяння у боротьбі з тероризмом; налагодження співпраці оперативних та розвідувальних органів; максимальний тиск на країни, які підтримують тероризм, використовуючи комплексні засоби протидії, в тому числі й військові; відмова в задоволенні вимог терористів; активізація діяльності силових структур; формування підрозділів по боротьбі з тероризмом та інші заходи.

Отож, підводячи підсумки, можна зробити такі висновки:

– організованість і транснаціональність тероризму консолідує міжнародне співтовариство до вироблення спільних заходів щодо протидії йому;

– виходячи із схожості дій терористів кожна країна виробляє відповідні засоби протидії їм, які за тактикою, формами та способами правоохоронних органів і спецслужб мають також певну схожість.

Тому, ми вважаємо, що з тероризмом слід боротися дедалі ефективніше й надавати йому все більшої уваги, потрібно задіювати увесь комплекс політичних, соціальних, економічних та інших засобів міжнародних і національних інституцій та створити міждержавну та національну систему протидії тероризму.

1. Змеевский А.В. Международно-правовая борьба с тероризмом [Текст] / А.В. Змеевский // Международное право в современном мире: сб. статей; отв. ред. Ю.М. Колосов. – М., 1991.

2. Гармашов І.Ю. Організаційно-правові основи протидії сучасним терористичним проявам [Електронний ресурс] / І.Ю. Гармашов // Доповіді секції «Євроатлантичний підхід до інформаційного забезпечення

освічення екстремальних подій, терактів і катастроф» 8-ї Міжн. наук.-практ. конференції «Сучасні інформаційні технології управління екологічною безпекою, природокористуванням, заходами в надзвичайних ситуаціях, терористичних актах і катастрофах». – Режим доступу: <http://www.diamatik.org.ua/news.php?id=1652&groupid=1>

3. Конвенція о борьбе с незаконными актами, направленными против безопасности морского судоходства [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/russian/documen/convents/maritime/html>.

4. Змеевский А.В. Международное право и борьба с терроризмом / А.В. Змеевский // Международная жизнь. – 2005. – №7-8 – С. 162-165.

5. Сафонов А. Необходимая глобальная система противодействия терроризму / А. Сафонов // Международная жизнь. – 2003. – №1. – С. 36-41.

6. НАТО і боротьба з тероризмом. Стамбульський самміт – посилення антитерористичних зусиль НАТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nato.int/issues/terrorism/evolve05-ukr.html>.

7. Брежнєва Т. Самміт НАТО в Стамбулі: основні підсумки та перспективи: [аналітичний матеріал] / Т.Брежнєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.project-ceid.org/ua/page-statii/article-75-/>.

8. Брежнєва Т. Самміт НАТО в Стамбулі: основні підсумки та перспективи / Т. Брежнєва, А. Шевцов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.db.niss.gov.ua/docs/polmil/136.htm>

Яновицька А.В.

викладач

кафедри господарсько-правових дисциплін

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Маланія З.А.

студентка

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРИПИНЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ З ПРАВОНАСТУПНИЦТВОМ

Дослідження інституту юридичної особи набуває особливої актуальності, оскільки юридична особа стала способом втілення певних економічних, політичних та соціальних інтересів держави, громадян та різних соціальних груп. За роки перетворень розроблено широку законодавчу базу, яка регулює створення, діяльність і припинення суб'єктів господарювання різних форм.

Серед основних нормативних актів, які регулюють підстави, порядок і момент припинення суб'єктів господарювання, необхідно назвати Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) [1] та

Господарський кодекс України (далі - ГК України)[2], Закон України «Про господарські товариства»[3], Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» [4] та інші.

У юридичній літературі під припиненням розуміють передбачені законодавством юридичні підстави за якими суб'єкт господарювання втрачає право проводити господарську діяльність та, відповідно втрачає правосуб'єктність з моменту внесення відповідного запису до Єдиного державного реєстру. Тобто, припинення суб'єкта господарювання – це завершення його діяльності як самостійного суб'єкта господарського права [5, с. 301].

Аналіз чинних ЦК та ГК України дає можливість класифікувати припинення юридичних осіб за підставами на такі види: 1) добровільне та 2) примусове.

Добровільним вважається таке припинення господарської діяльності, яке здійснюється з ініціативи самого суб'єкта господарювання, власника (власників чи уповноважених ними органів) його майна. Примусове припинення господарської діяльності здійснюється з ініціативи інших осіб: органів держави, що здійснюють контроль за провадженням господарювання, кредиторів суб'єкта господарської діяльності тощо [6, с. 273].

ГК України у ст. 59 визначає, що припинення діяльності суб'єкта господарювання здійснюється шляхом його реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) [2]. Слід зазначити, що з моменту набрання чинності Цивільний кодекс України не містив поняття “реорганізація”, але враховуючи останні зміни, стаття 104 ЦК України тепер містить норму, згідно якої юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації [3].

Відсутність у ЦК України узагальнюючого терміну «реорганізація» давала підстави науковцям визначати припинення юридичних осіб в результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам- правонаступникам як «припинення юридичних осіб з правонаступництвом» або, як вказано в науковій юридичній літературі « правонаступницький» спосіб припинення юридичних осіб [7, с. 111].

Внаслідок реорганізації виникають нові суб'єкти господарювання, які є правонаступниками реорганізованих. Тобто до новоутворених суб'єктів господарювання переходять права і обов'язки пропорційно отриманій майновій частки [5, с. 302].

Відповідно до ЦК України при реорганізації юридична особа припиняється в результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам — правонаступникам [1]. Під

реорганізацією розуміють:

1. Перетворення, коли один суб'єкт господарювання перетворюється в інший і до новоутвореного суб'єкта господарювання переходять усі майнові права і обов'язки попереднього. Відбувається зміна організаційно-правової форми суб'єкта господарювання;

2. Злиття – на базі двох і більше суб'єктів господарювання утворюється один і усі майнові права і обов'язки переходять до суб'єкта господарювання, що виник в результаті злиття, а суб'єкти господарювання, що злилися, припиняються [8, с. 136]. В економічній теорії виділяють певні види злиття. Так, існує три види: горизонтальні, вертикальні та конгломеративні. Злиття двох конкурентів вважається горизонтальним злиттям. Вертикальне злиття — об'єднання юридичних осіб, між якими існують чи можуть існувати правовідносини продавця і покупця. Під конгломеративним злиттям розуміється об'єднання компаній, які не є ні конкурентами, ні партнерами (покупцями, продавцями) [9, с. 658].

3. Приєднання – до одного основного, потужнішого суб'єкта господарювання переходять усі майнові права і обов'язки приєданого суб'єкта господарювання. Новий суб'єкт господарювання внаслідок такої реорганізації не виникає;

4. Поділ – на базі одного суб'єкта господарювання утворюється два і більше нових до кожного з яких за роздільним балансом (актом) у відповідних частках переходять майнові права і обов'язки реорганізованого суб'єкта господарювання;

5. Виділ – від суб'єкта господарювання виділяється частина майна, на базі якого створюється один або декілька суб'єктів господарювання. До кожного з них переходять за роздільним балансом (актом) і відповідних частинах майнові права і обов'язки реорганізованого суб'єкта господарювання.

Варто підкреслити, що виділ суттєво відрізняється від решти форм реорганізації. Зокрема, продовженням функціонування реорганізованої юридичної особи. Основною відмінністю поділу від виділу вважається те, що у разі виділу створюється нова юридична особа, яка наділяється існуючою юридичною особою певним майном. При цьому попередня юридична особа не припиняється. При поділі ж створюються принаймні дві нові юридичні особи, а попередня припиняє свою діяльність [10, с. 129].

Порядок припинення суб'єкта господарювання шляхом реорганізації можна представити низкою етапів:

1. Прийняття рішення учасниками господарської організації (судом) про припинення юридичної особи.

2. Призначення комісії з реорганізації, голови комісії та встановлення порядку і строку заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється.

3. Розгляд кожної окремої вимоги кредитора, після чого приймається відповідне рішення.

4. Після закінчення строку для пред'явлення вимог кредитором та задоволення чи відхилення цих вимог, формування комісією з реорганізації юридичної особи передавального акту (у разі злиття, приєднання або перетворення) або розподільчого балансу (у разі поділу).

5. Затвердження передавального акту (розподільчого балансу) учасниками юридичної особи або органом, який прийняв рішення про її припинення.

6. Проводення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті реорганізації [6, с. 280]. Реорганізація вважається завершеною з моменту державної реєстрації припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті реорганізації державної та реєстрації новоутвореної юридичної особи. Саме з цього часу виникають її правоздатність і дієздатність, що утворюють в своїй сукупності правосуб'єктність цієї юридичної особи.

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44.

2. Господарський кодекс України від 6 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 19–20, № 21–22.

3. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49.

4. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців: Закон України від 15 травня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31–32.

5. Смолин Г. В. Господарське право України. Загальна частина: навчальний посібник / Г. В. Смолин. – 3-тє вид., переробл. та доп. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 552 с.

6. Господарське право України: підручник: у 2 ч. / Ч.1. [Андреева О. Б., Жорнокуй Ю. М., Гетманець О. П. та ін.]. – Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2014. – 340 с.

7. Цивільний кодекс України. Постатейний коментар у двох частинах. Ч. 1. / [Довгерт А.С., Кохановська О.В., Кузнецова Н.С. та ін.]; керівники авторського колективу та відповідальні редактори проф. А.С. Довгерт, проф. Н.С. Кузнецова. – К.: Юстініан, 2005. – 680с.

8. Господарське право : підручник / В.С.Щербина. – 6-те вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 640 с.

9. Михальчишин Н. Л. Особливості участі суб'єктів господарювання у злитті та приєднанні / Н. Л. Михальчишин // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2010. – № 690 : Логістика. – С. 657-664.

10. Юркевич Ю.М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом: монографія / Юрій Миколайович Юркевич. – Хмельницький. – 224с.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кафедра теорії та історії держави і права

**ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА
ПРАВОТВОРЕННЯ В
КОНТЕКСТІ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

*Тези доповідей, виступів і повідомлень учасників
Всеукраїнського круглого столу
3 грудня 2015 р.*

Упорядник
Д. Є. Забзалюк

Комп'ютерне верстання
В. Д. Яремчук

Художнє оформлення і оригінал-макет
В. Д. Яремчук

Підписано до друку __.__. 2015 р.

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Умовн. друк арк. _____.
Наклад 100 прим. Зам. № ____.